Sluttrapport

Miljøvennlige og attraktive tettsteder

Erfaringer og anbefalinger fra Tettstedsprogrammet

MILJØVERNDEPARTEMENTET

"I trange tider er det enda viktigere å tenke nytt og kreativt så vi bevarer troen og optimismen for framtiden." (ordfører)

"Stedsutvikling er ikke bare et prosjekt, men en del av kommunens tenkning." (rådmann)

"Når det er attraktivt i sentrum blir folk også glad i det, og litt stolte. Da blir vi også gode markedsførere." (politiker)

"Nå er det bare positivt å henvende seg til kommunen med en idé, ja de heier oss nesten fram!" (næringsdrivende)

"Vi ble spurt om hvordan vi ville ha det, og de har faktisk hørt etter også!" (ungdom)

"Bevisstgjøring av vår identitet er det som dette programmet har bidratt sterkest til." (innbygger)

"Det er inspirerende å se den gløden og entusiasmen som har vært her på stedet!" (vegvesenet)

Kjære leser!

For å oppfylle den politiske målsettingen om å bevare hovedtrekkene i bosettingsmønsteret er det nødvendig å utvikle attraktive tettsteder i distriktene med gode og varierte tilbud. Spesielt er det viktig å legge til rette for at nye generasjoner ungdom og kvinner ønsker å bosette seg der. Også næringslivet foretrekker attraktive tettsteder når de skal vurdere videre satsing eller lokalisere nye bedrifter. God stedsutvikling er derfor bra for næringsutvikling.

I en tid hvor land, regioner og steder utvikler seg til å bli mer og mer like, blir det stadig viktigere å ta vare på og videreutvikle ulike steders særpreg og styrke. Det er også god utnytting av ressurser og miljø i vid forstand. Innen reiselivsnæring ser vi at vinnerne er regioner og steder som tar vare på og videreutvikler sine naturressurser, kulturminner, matkultur og andre kulturtradisjoner.

”Program for miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene” (2001-2005), eller bare Tettstedsprogrammet, har vært et samarbeid mellom 16 kommuner, fire fylkeskommuner og sentrale myndigheter. Viktige elementer i programmet har vært et nedenfra og opp- perspektiv, satsing på kvinner og ungdom, samt bruk av stedenes egne ressurser og egenart i tettstedsutviklingen. Det er lagt opp til en bred tilnærming, men med hovedvekt på fysiske tiltak og nye arbeidsmetoder. I programmet har det vært viktig å utvikle kompetanse, spleiselag og partnerskap, samt bygge nettverk for samarbeid og læring. Programmet ble avsluttet i november 2005 med en nasjonal formidlingskonferanse for alle kommuner og fylker i landet.

I denne publikasjonen presenterer Miljøverndepartementet de viktigste resultatene, erfaringene og anbefalingene fra Tettstedsprogrammet. Anbefalingene bygger både på gode og dårlige erfaringer fra kommunene. Vårt håp er at disse kan være til inspirasjon og nytte for alle landets kommuner og fylkeskommuner i sitt arbeid med stedsutvikling. Innholdet bygger hovedsakelig på forskernes følge-evaluering, spørreundersøkelser i kommunene, programmets nettsider, kommunenes egen rapportering, møter og samtaler med kommunene og fylkeskommunene, samt avsluttende dyp-dykk i noen utvalgte kommuner. For en nærmere utdyping av resultater og anbefalinger henviser vi til sluttevalueringen fra Nord-Trøndelagsforskning og Agderforskning.

Kapittel 1 presenterer bakgrunn for programmet, mål og strategier, samt deltakere. Her finner du også en oversikt over organiseringen av arbeidet.

Kapittel 2 gir en kort sammenfatning av de viktigste resultatene og hovedfunnene fra programmet. Hovedkonklusjonen er at tettstedene har blitt mer attraktive og miljøvennlige i løpet av programperioden, men at resultatene varierer sterkt fra kommune til kommune. Noen kommuner har lykkes godt og kommet langt i sitt arbeid, mens andre først har kommet skikkelig i gang mot slutten av programmet. Det er gjennomført et imponerende antall små og store tiltak, og i mange kommuner har det skjedd en endring i tenkemåte og arbeidsmetoder. Det har også skjedd en holdningsendring blant innbyggerne mange steder som har ført til større stolthet, identitetsfølelse, optimisme og framtidstro.

Vi ser en del felles trekk hos kommuner som har lyktes i sin tettstedsutvikling: De har vært kreative og initiativrike, satt tettstedsutvikling på den politiske dagsorden og sikret god forankring av arbeidet i egen kommune. Medvirkning, samspill og spleiselag med næringsliv, innbyggere og frivillige organisasjoner har stått sentralt og bidratt til å skape entusiasme og tro på egne krefter. Kommunene har brukt lokale natur- og kulturressurser, historie og særpreg i utviklingen av tettstedene. På den

måten har kvalitetene ved stedet blitt tydeligere og tilhørigheten og kjærligheten til eget sted styrket. Helhetstenkning, gode planer og bred kompetanse har ligget til grunn for arbeidet.

I **kapittel 3** presenterer vi fire gode historier fra kommunene Gildeskål, Steinkjer, Tingvoll og Tolga. Dette er kommuner som vi mener har lyktes spesielt godt med sitt stedsutviklingsarbeid. Historiene er ikke uttømmende, men gir et bilde av hva som har skjedd i kommunesentrene i løpet av programperioden, både med hensyn til prosess og arbeidsmetoder, fysiske resultater og holdningsendringer. Det er lagt spesiell vekt på å formidle resultater, idéer, erfaringer og kloke grep som kan ha interesse for andre kommuner. Historiene har forskjellig fokus og vektlegging av viktige strategier og mål i Tettstedsprogrammet. Vi understreker at historiene er skrevet på bakgrunn av møter, intervjuer og samtaler med personer som på en eller annen måte har deltatt i programmet, og at slutningene derfor ikke nødvendigvis er representative for lokalsamfunnet som helhet.

Kapittel 4 inneholder et utvalg av tiltak fra kommunene som har vært med i Tettstedsprogrammet. Hensikten er å gi et bilde av det mangfold som finnes av aktiviteter, gi gode idéer til hva kommuner kan jobbe med og inspirere til handling. Tiltakene er kategorisert i 10 forskjellige tema som spenner fra sentrumsutvikling og kulturminner til profilering av stedet. Hvert tiltak omfatter som regel flere tema, men for enkelhets skyld har vi valgt å plassere dem kun ett sted. Ønsker du å lese om flere tiltak kan du ta en titt på www.tettsteder.no.

Ettersom de økonomiske, naturgitte, kulturelle og næringsmessige forholdene varierer fra tettsted til tettsted, finnes det ingen fasit eller enkel oppskrift for hvordan kommunene skal gå fram for å lykkes med stedsutvikling. Det som kan være fornuftige prioriteringer og kloke grep i én kommune, egner seg kanskje dårlig i en annen. Hver enkelt kommune må derfor selv finne fram til egnede mål, strategier og tiltak og tilpasse disse til stedets lokale ressurser, stedegne kvaliteter og økonomiske rammer.

Til tross for dette mener vi likevel at det på bakgrunn av erfaringene fra Tettstedsprogrammet og tidligere utviklingsarbeid, finnes en del generelle erfaringer og anbefalinger som kommunene kan ha nytte av i sitt arbeid. Disse har vi samlet i **kapittel 5**.

I **kapittel 6** lar vi alle de 16 kommunene i programmet få presentere en kortversjon av mål med arbeidet, hva de har oppnådd og noen tanker om veien videre. Sidene viser også en oversikt over samarbeidspartnere, forankring av stedsarbeidet, plangrunnlag og prosjektomsetning – enten for avgrensede tiltak eller for tettstedsarbeidet som helhet. Her finner du også oversikt over kontaktpersoner dersom du ønsker å vite mer om arbeidet.

De fire fylkeskommunene som har deltatt, har hatt en viktig rolle gjennom å veilede og gi opplæring til kommunene, gi tilskudd, etablere nettverk og kople arbeidet til regionale utviklingsprogram og strategier. I **kapittel 7** oppsummerer fylkeskommunene de viktigste resultatene fra arbeidet og deler sine erfaringer og anbefalinger med andre.

Prosjektleder for Tettstedsprogrammet i Miljøverndepartementet har vært Liv Eli Rønning. Rapporten er utarbeidet i Planavdelingen av Kristin Omholt-Jensen (redaktør), Wilhelm Torheim, Magnhild Wie og Liv Eli Rønning.

Planavdelingen
Miljøverndepartementet 2005

Tom Hoel, ekspedisjonssjef

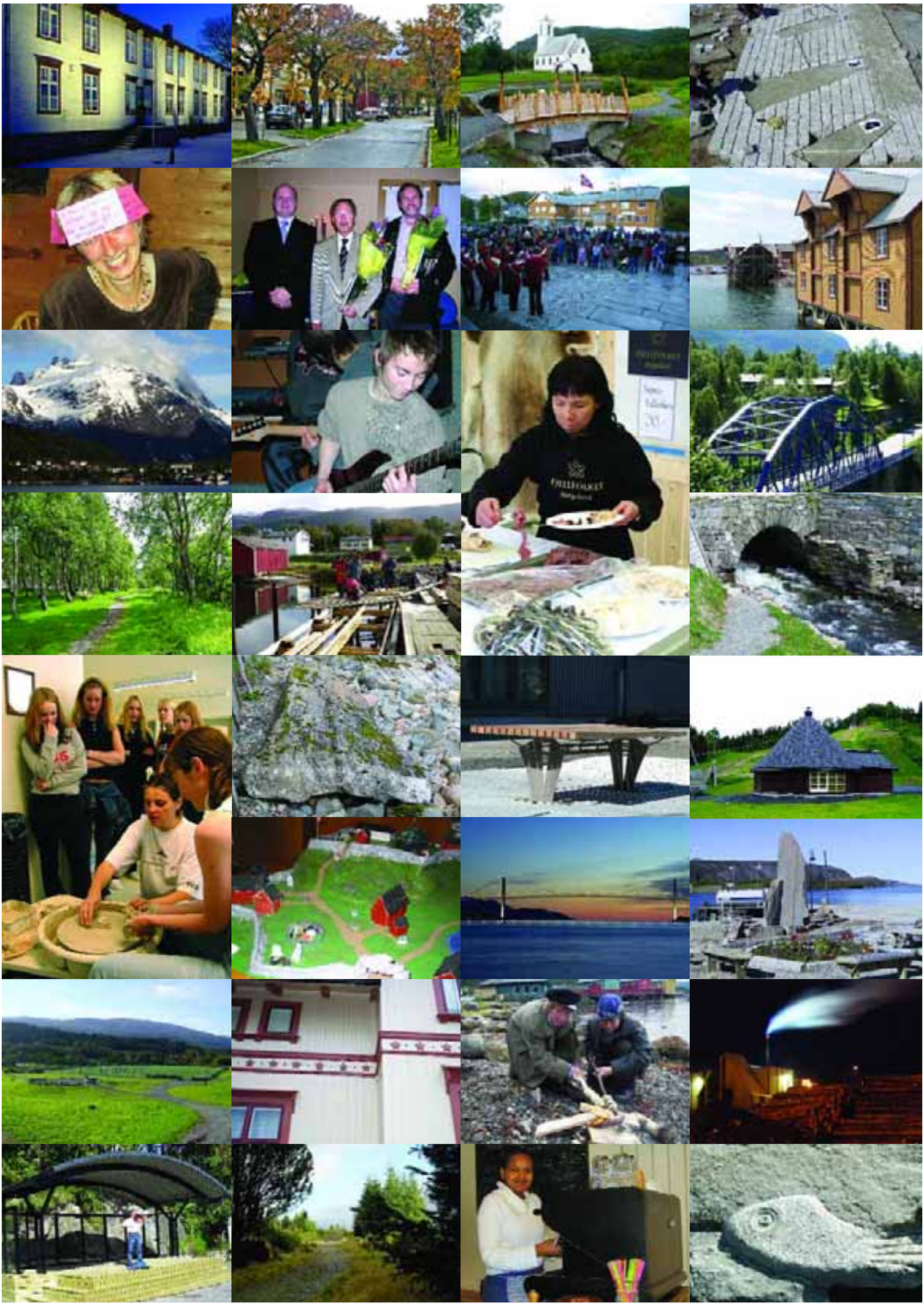

INNHOLD

Kap. 1 Bakgrunn **9**
1.1 Bakgrunn og utfordringer – hvorfor Tettstedsprogrammet? 10
1.2 Mål og strategier 10
1.3 Deltakere i programmet 11
1.4 Endringer underveis i forhold til opprinnelige rammebetingelser 12
1.5 Følgeevaluering 12

Kap. 2 Resultater og hovedfunn **13**
2.1 Tettstedene har blitt mer attraktive og miljøvennlige 14
2.1.1 Framtidstro, identitet og stolthet er styrket 14
2.1.2 Stor aktivitet i tettstedene 15
2.2 Kommunene har lykkes med finansiering og spleiselag 16
2.3 Folketallet i tettstedene øker 18
2.4 Endringer i tenkemåte og arbeidsmetoder 18
2.4.1 Kommuner har blitt samfunnsutviklere 19
2.4.2 God kommunikasjon og informasjon har skapt oppslutning 19
2.4.3 Kompetansen har økt 20
2.4.4 Ungdommen er trukket aktivt med 20
2.4.5 Kvinner har vært aktive deltakere 21
2.4.6 Næringslivet har vært aktivt 21
2.4.7 Partnerskap er etablert 22
2.5 Samarbeid er etablert med parter utenfor kommunen 22
2.5.1 Kontakt med andre kommuner har vært nyttig 22
2.5.2 Fylkeskommunen er en viktig samarbeidspartner 23
2.5.3 Samarbeid med nasjonalt nivå 23
2.5.4 Varierende nytte av samarbeidet regionalt og nasjonalt 24

Kap. 3 Gode historier **25**
GILDESKÅL: Ungdommen former framtiden 26
STEINKJER: Gjenreising av Gjenreisingsbyen 36
TINGVOLL: Liten, grønn og annerledes 48
TOLGA: Med fortiden inn i framtiden 58

Kap. 4 Gode eksempler **71**
Kulturminner og kulturmiljøer 72
Møteplasser og kulturaktiviteter 75
Estetiske hensyn og opprydding 78
Arealbruk og fortetting 80
Sentrumsutvikling 82
Grønn planlegging 85
Næringsliv og lokale ressurser 88
Universell utforming 91
Miljøvennlig transport 94
Profilering av stedet 96

Kap. 5 Anbefalinger **99**
5.1 Bygg på egne krefter 100
5.2 Kommunen i ledertrøya 100
5.3 God forankring 101
5.4 Helhetstenkning og gode planer 101
5.5 Bred deltakelse, spesielt fra ungdom og kvinner 102
5.6 God kompetanse 103
5.7 Bygg på det lokale særpreget 103
5.8 Profilér stedet 104
5.9 Kommunen og næringslivet må stå sammen 104
5.10 Spleiselag er viktig 105
5.11 Unngå prosjekttretthet 105
5.12 Det regionale nivået bør støtte 106
5.13 Staten bør legitimere og stimulere 107

Kap. 6 Kommunene i programmet **109**
Hadsel 110
Gildeskål 112
Hattfjelldal 114
Vefsn 116
Vikna 118
Flatanger 120
Grong 122
Steinkjer 124
Tingvoll 126
Haram 128
Ulstein 130
Rauma 132
Tolga 134
Åmot 136
Elverum 138
Grue 140

Kap.7 Fylkeskommunene i programmet **143**
Nordland fylkeskommune 144
Nord-Trøndelag fylkeskommune 146
Møre og Romsdal fylke 148
Hedmark fylkeskommune 150

Les mer **152**

DELTAKENDE FYLKER OG KOMMUNER

KAPITTEL 1

BAKGRUNN

Bakgrunn

1.1 Bakgrunn og utfordringer – hvorfor Tettstedsprogrammet?

Å utvikle miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene er en av strategiene for å oppfylle den politiske målsettingen om å bevare hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. Ikke minst er det viktig å legge til rette for at ungdom og unge voksne finner det fristende å flytte til tettsteder i distriktene, og at de som vokser opp der ønsker å bli boende på hjemstedet sitt, eller flytte tilbake etter å ha tatt utdannelse eller jobb andre steder.

Det er ikke lenger tilstrekkelig at et sted kan tilby arbeidsplasser og naturkvaliteter. Ønsket om varierte fritidsaktiviteter, kulturopplevelser og møteplasser av forskjellige typer er også viktige forutsetninger når folk skal velge å slå seg ned på et sted og bli værende. Og etter hvert har en også sett at næringslivet ser seg om etter steder med varierte og gode tilbud når de skal etablere seg – for å sikre seg dyktig og stabil arbeidskraft. God stedsutvikling vil derfor ofte også være god næringsutvikling.

Når presset fra ulike internasjonale impulser er sterkt, er det spesielt viktig å ta vare på de lokale særtrekkene som gir Norge sin egenart. Mye av det mest unike og bevaringsverdige i global sammenheng finnes utenfor de mest urbaniserte områdene. Blomstrende bygdekultur og kystkultur og levende og rik samisk kultur er viktig i arbeidet med å opprettholde og videreutvikle Norge som en særpreget og spennende kulturnasjon - også sett i internasjonalt perspektiv.

Tettstedsutvikling kan gi nye veier til miljøvennlig utvikling. Bedre utnyttelse av ressurser som eksisterende bygninger og infrastruktur, aktiv bruk av kulturminner og lokale natur- og kulturressurser, bedre utnyttelse av arealer som allerede er tatt i bruk til byggeformål og reduserte miljøbelastninger vil være en del av dette.

Stedsutvikling krever målrettet innsats og samordning av virkemidler fra mange aktører. Det fordrer utvikling av ulike typer partnerskap med deltakelse både fra offentlig og privat sektor. Dette forutsetter nye arbeidsformer og kunnskap om hvordan en kan mobilisere og drive prosesser.

Stedsutvikling, med eller uten statlig engasjement, er selvsagt ikke noe nytt. Det gjøres en stor innsats i mange fylker og kommuner. Fra statlig hold har stedsutvikling vært prioritert blant annet gjennom de distriktspolitiske virkemidlene fra Komunal- og regionakldepartementet (KRD. Det har også vært initiert flere statlige program som KRDs Utkantprogram (1998–2002) som var et nært samarbeid mellom utvalgte programkommuner og departementet.

Gjennom ”Program for miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene” ønsket Miljøverndepartementet (MD) i samarbeid med KRD og andre departementer å utvikle et program med flere siktemål. Det skulle resultere i konkrete tiltak i utvalgte kommuner, føre til styrket kompetanse og endrede arbeidsformer i kommuner og fylkeskommuner og styrke fylkenes veiledning overfor kommunene. Det var også ønskelig at staten i større grad skulle samordne sine midler. Et hovedmål med programmet var å få fram gode eksempler og erfaringer fra stedsutviklingsarbeid til støtte og inspirasjon for resten av landets kommuner og fylker.

Fra Miljøverndepartementets side har det i tidligere programmer og utviklingsarbeid vært et hovedfokus på god og helhetlig planlegging. I dette programmet ønsket staten også å fokusere på hvordan kommunene får til god, praktisk gjennomføring av tiltak.

Tettstedsprogrammet skulle i hovedsak omfatte prosjekter i tettsteder i mindre kommuner, først og fremst i kommunesentra og regionale sentra. Programmet skulle evalueres løpende, og erfaringer formidles både underveis og i etterkant til øvrige kommuner i landet.

1.2 Mål og strategier

- å bidra til å utvikle mer miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene som bosted for nye generasjoner. Mulige tilflyttere og tidligere bosatte i kommunene er de viktigste målgrupper, spesielt ungdom og kvinner. Programmet skal stimulere kommunene til å gjennomføre konkrete prosjekter for god stedsutvikling.

- I løpet av programperioden på fem år skal programmet ha gitt resultater i form av fysiske forbedringer, organisatoriske tiltak og igangsatte prosjekter. Bred lokal mobilisering, deltakelse av kvinner og ungdom skal tillegges stor vekt.

Programmet har hatt fem delstrategier:

1. stimulere til lokal medvirkning i stedsutviklingsprosesser, med særlig vekt på barn og unge
2. stimulere til å etablere lokale partnerskap og styrke kommunens rolle som aktiv aktør i tett samarbeid med private og med andre offentlige instanser
3. utvikle kommunal kompetanse og styrke det regionale nivåets evne til å veilede i lokale stedsutviklingsprosesser
4. se ulike statlige og regionale tiltak og virkemidler av betydning for tettstedsutviklingen i sammenheng for å oppnå større effekt lokalt
5. styrke nettverk mellom sentrale myndigheter, det regionale nivået og andre samarbeidspartnere for å sikre mobilisering, evaluering og læring.

1.3 Deltakere i programmet

Lokalt nivå
Kommunene hadde selv ansvar for å sette i gang, mobilisere og organisere prosjektarbeidet. Det var naturlig å velge ulike modeller, avhengig av de lokale forholdene. Det ble i utgangspunktet pekt på at det var viktig at kommunens administrasjon og politiske ledelse gjennom arbeidet fikk erfaring med nye samarbeidsformer. Det ble videre pekt på at de konkrete tiltakene burde organiseres som lokale partnerskap mellom private og offentlige aktører, og at kommunene burde spille en sentral rolle. Det ville være hensiktsmessig med en prosjektleder i hver kommune som bindeledd både internt i kommunen og mellom kommunen og regionalt og sentralt nivå. Statlige og regionale midler som ble stilt til rådighet gjennom Tettstedsprogrammet skulle først og fremst bidra til å "gjødsle" de ideer og initiativ som ble sådd på lokalt nivå og som kunne fremstå som gode eksempler for andre.

I alt 16 kommuner fra fire fylker har deltatt i programmet med hvert sitt tettsted:
Hadsel (Melbu), Gildeskål (Inndyr), Vefsn (Mosjøen), Hattfjelldal(Hattfjelldal), Flatanger (Lauvsnes), Vikna (Rørvik), Steinkjer(Steinkjer), Grong (Grong), Tingvoll (Tingvollvågen), Haram (Brattvåg), Rauma (Åndalsnes), Ulstein (Ulsteinvik), Tolga (Tolga), Grue (Kirkenær), Åmot (Rena) og Elverum(Elverum).

Ved utvelgelsen av de 16 tettstedene til programmet ble det bl.a. lagt vekt på å få med både mindre og større tettsteder for å sikre representativitet og overføringsverdi til tettsteder som ikke er med i programmet. Tettstedene varierer i størrelse fra ca 450 innbyggere (Lauvsnes) til ca 12.500 (Elverum). Alle tettstedene bortsett fra Melbu i Hadsel kommune, er kommunesentre. Steinkjer er også fylkessenter.

Regionalt nivå
På regionalt nivå har det vært vesentlig å knytte tettstedsutviklingen opp mot fylkesplanarbeidet og mot prosessene på tvers av ulike sektorer omkring de regionale utviklingsprogrammene, med prioritering av statlige midler.
Fylkeskommunene har vært sentrale aktører i programmet, både ut fra deres veiledningsansvar overfor kommunene i forhold til planlegging og deres rolle som regionale utviklingsaktører. En fylkeskoordinator for Tettstedsprogrammet i hver fylkeskommune har hatt som oppgave å være hovedkontakt mot både kommuner og sentralt nivå, og å koordinere arbeidet og finansiering av kommunale tiltak på regionalt nivå. Fylkeskoordinatoren har også hatt hovedansvar for veiledning og opplæring i forhold til kommunene.

Fylkene som har deltatt er:
Nordland, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal og Hedmark

Sentralt nivå
På nasjonalt nivå har hovedoppgavene vært å fremskaffe og koordinere ressurser til drift av programmet, bygge opp kompetanse og sikre evaluering og formidling.

Programmet har vært ledet av Miljøverndepartementet som har vært sekretariat for arbeidet. Oppgavene har vært å bygge og vedlikeholde nettverk for erfaringsutveksling mellom fylkene, bidra til å utvikle kompetanse lokalt, regionalt og sentralt, samt ha ansvar for å evaluere resultatene. Sekretariatet skulle samarbeide med de andre departementene, spesielt med KRD, blant annet om driftsmidler til programmet.

På sentralt nivå ble det etablert en koordineringsgruppe ledet av Miljøverndepartementet med deltakelse fra seks andre departementer:

- Kommunal- og regionaldepartementet
- Samferdselsdepartementet
- Landbruks- og matdepartementet
- Barne- og familiedepartementet
- Kultur- og kirkedepartementet
- Utdannings- og forskningsdepartementet (Departementet delegerte ansvaret for deltakelsen til Læringssenteret som i 2004 ble omdannet til Utdanningsdirektoratet)

Formålet med gruppen var å forankre programmet i departementene og profilere arbeidet gjennom budsjettprosesser, meldinger, signaler til underliggende etater, etc. Gruppen skulle også initiere tiltak på egne ansvarsområder og møtes 1-2 ganger i året.

Det ble også etablert en ressursgruppe med følgende organisasjoner/institusjoner:
Norsk Form, Det Kgl. Selskap for Norges Vel, Direktoratet for naturforvaltning, GRIP (Grønt i praksis), Husbanken, Jernbaneverket, Norges Automobilforbund, Norges Bygdeungdomslag, Norges Kooperative Landsforening, Norsk kulturråd, Norsk museumsutvikling (Senere slått sammen med arkiv og bibliotek og endret til ABM-utvikling), NSB, Riksantikvaren, Sparebankforeningen i Norge, Stiftelsen Idébanken, Vegdirektoratet

Mandatet for gruppen var å samarbeide med sekretariatet om faglige oppgaver og koble programmet opp mot egne tiltak og egne formidlingskanaler. Gruppen skulle møtes en gang i året. Sekretariatet kunne videre ha møter med deltakerne enkeltvis eller i mindre grupper etter behov.

Prinsippskisse for samhandling:

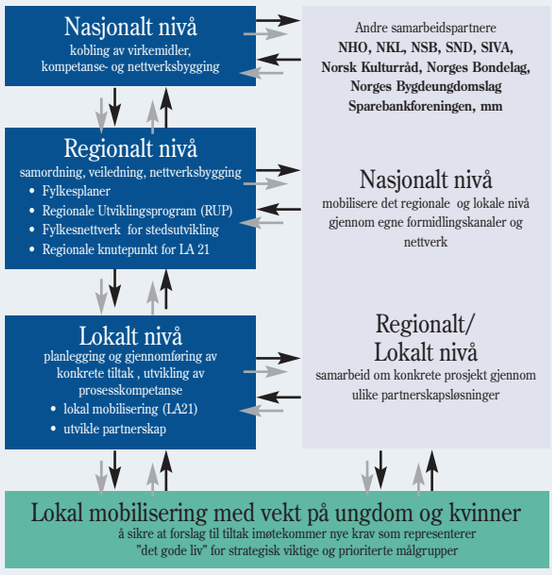

1.4 Endringer underveis i forhold til opprinnelige rammebetingelser

Da programmet startet opp i 2001 disponerte enkelte departementer fremdeles en del midler som kunne øremerkes til bestemt bruk i kommuner og fylker. Det var altså mulig for ulike departementer å gi føringer for bruk av midler til for eksempel stedsutvikling ved fordeling til kommuner og fylkeskommuner. Underveis i programperioden har det skjedd en omlegging av bevilgningssystemet slik at bruken av statlige midler ble delegert til fylkeskommunene. Mulighetene for departementene til målrettet innretning av midler til for eksempel stedsutvikling i fylker og kommuner, falt dermed i all hovedsak bort.

1.5 Følgeevaluering

Tettstedsprogrammet er gjennom hele programperioden følgeevaluert av Agderforskning og Nord-Trøndelagsforskning. De har bl.a. deltatt på møter og ulike samlinger både i kommunene, fylkeskommunene og på sentralt nivå og gitt råd og anbefalinger om behov for kursendringer og forbedringer i arbeidet underveis. De har også foretatt spørreundersøkelser og intervjuer både i programkommunene, programfylkene og på sentralt nivå. En del av de resultater, funn og anbefalinger som presenteres i denne rapporten baserer seg på informasjon og synspunkter som kom fram i følgeevalueringen. Forskerne har utarbeidet en egen evalueringsrapport som i større grad går i dybden på både hva som har lyktes og hva som ikke har lyktes i Tettstedsprogrammet.

KAPITTEL 2

RESULTATER OG HOVEDFUNN

Resultater og hovedfunn

2.1 Tettstedene har blitt mer attraktive og miljøvennlige

Gjennom Tettstedsprogrammet har de fleste kommuner og tettsteder som har deltatt, blitt mer miljøvennlige og attraktive som bosted for nye generasjoner. Det er mange suksesshistorier både fra kommunene og fra de enkelte prosjektene og det er høstet mye nyttig erfaring og lærdom.

> *"Et attraktivt tettsted gir meg trivsel. Når det er attraktivt i sentrum blir folk også glad i det, og litt stolt, da blir vi også gode markedsførere." (Steinar Simensen, politiker)*

I løpet av programperioden har de fleste kommunene utviklet en bred tilnærming til tettstedsutvikling der det blant annet er fokusert på å skape bolyst og identitet basert på lokale tradisjoner, estetikk og næringsutvikling. Mange kommuner har maktet å synliggjøre, skape blest og oppslutning om gode resultater. Dette har bidratt til å skape oppmerksomhet og stolthet hos både involverte aktører og blant folk flest.

Det er gjennomført mer enn 250 små og store fysiske tiltak i tettstedene, og mange er fortsatt under planlegging eller i ferd med å komme til syne. Tiltakene bygger i stor grad opp under en miljøvennlig by- og stedsutvikling etter de prinsipper som ble trukket opp i St.meld. nr. 23 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder. Det er lagt vekt på å utnytte arealene i tettstedsområdene bedre, styrke sentrum, legge til rette for miljøvennlig transport og sørge for god tilgjengelighet for alle. Videre har kommunene arbeidet med å sikre grøntarealer og øke kvaliteten i utforming av bebyggelse og uterom og å ta vare på kulturminner og kulturmiljøer. Det er kommet tydelig fram gjennom arbeidet at tiltak som forbedrer miljøet, også øker stedets attraktivitet.

Spørreundersøkelsen som ble foretatt våren 2005 i kommunene[1] viser at både den miljøvennlige utformingen av tettstedet og attraktiviteten oppleves som bedre mot slutten av programperioden enn ved oppstart. Besøkene i kommunene underbygger dette. Det som særlig blir trukket fram som viktig er tiltakene innenfor blant annet sentrumsutvikling, miljøgater, estetikk og forskjønning.

Respondentene ble bedt om å foreta en samlet vurdering av resultatene av prosjektet i sitt tettsted, sett på bakgrunn av målene med prosjektet. Figuren viser at respondentene har en nyansert, men positiv oppfatning av resultatene og at det store flertallet opplever at resultatene har ført til et bedre tettsted.

Helhetsinntrykk av resultatene

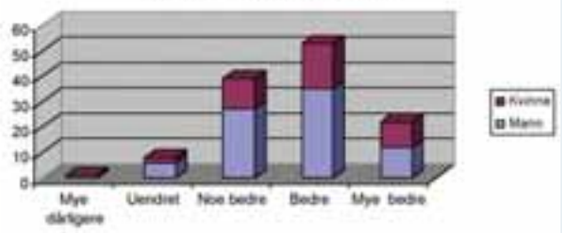

Figur 1. Helhetsinntrykk av prosjektresultatene. Antall personer som har svart.

2.1.1 Framtidstro, identitet og stolthet er styrket

Spørreundersøkelsen og kommunebesøkene gir sterke indikasjoner på at Tettstedsprogrammet har bidratt til styrket identitetsfølelse og stolthet over eget sted. Dette har i sin tur påvirket oppfatningen av at en bor i et attraktivt tettsted. Det er trolig summen av tiltak og deltakelse i planlegging og gjennomføring av tiltakene som gir slike positive utslag.

Det kom også fram under kommunebesøkene at mange av dem som hadde deltatt, hadde fått større tro på at stedet deres har en framtid. Ungdom sa at de godt kunne tenke seg å komme tilbake hvis de fant høvelig arbeid, og kommunene opplevde større interesse fra næringslivet for å starte virksomhet.

> *"Dette prosjektet, og det at våre ønsker er blitt hørt, har gjort at ungdommene har fått mer tru på heimplassen." (Gøril Pedersen, ungdomsrepresentant)*

Bevissthet om egne kulturminner, historie og tradisjoner blant annet i forhold til håndverk, næring og kultur har stått sentralt i de fleste

[1] *Nord-Trøndelagsforskning har gjennomført undersøkelsen som omfattet 141 prosjektdeltakere (91 menn og 50 kvinner) i de 16 deltakende kommuner. Både innbyggere, næringslivsfolk og kommunens administrajon og politiske ledelse deltok i undersøkelsen.*

kommunene. Tolga har f.eks. satt fokus på sin fortid som viktig del av kopperverket på Røros og Rørvik har løftet fram sin gamle kystkultur. Også satsingen på å bruke kulturuttrykk og kulturformidling som en del av arbeidet med tettstedsprogrammet har bidratt til å skape positiv opplevelse av stedet og er med på å bygge felles identitet.

> *"Vi tror det er viktig for ethvert sted, å ha ei historie som gjør at folk kjenner seg igjen, gjerne over generasjoner. Tingvoll har både i historisk og i nyere tid flere slike merkesaker å bygge sin identitet på. Men det må synliggjøres gjennom fysiske investeringer og sosiale og kulturelle tiltak"*
> *(Ordfører Kristin Sørheim)*

Mange kommuner har vært dyktige til å markere viktige milepæler i arbeidet. Eksempler på dette er åpningen av miljøgata i Inndyr og Kirkenær, lysåpning i Rørvik og engasjement, gjennomføring og synliggjøring av flere av prosjektene i Melbu og i Tingvoll. Tiltakene er tydelig verdsatt av både befolkning og næringsliv og har skapt en form for lokal stolthet som har ført til at oppfatningen av eget tettsted er bedret.

Noen av kommunene har hatt et tydeligere fokus på profilering av stedet enn andre. Eksempler er Rørvik, Steinkjer og Melbu som har satset på informasjon gjennom egne nettsider der de har lagt vekt på å vise både mangfold, sammenhenger og prioriteringer. Andre har sørget for aktiv profilering på lokale eller regionale møteplasser slik som messer eller større markedsarrangement eller gjennom aktiv bruk av media. Grong kommune produserte tidlig en egen video om kommunen og har også produsert en egen animasjonsfilm for å vise hvordan den framtidige miljøgata vil se ut. Steinkjer har gjennom seminar og utstilling fokusert på gjenreisingsbyen både utad og innad i kommunen, noe som blant annet har ført til at innbyggerne har "oppdaget" nye kvaliteter ved byen sin.

> *"Steinkjer er ikke en fin by, men jo mer du kjenner til historien, jo finere blir den!"*
> *(Borgny Grande, Ressursgruppa)*

Både svarene på spørreundersøkelsen og besøk og samtaler i kommunene viser at den subjektivt opplevde tilhørigheten til stedet har hatt en positiv utvikling blant dem som har deltatt i prosjektet. Sannsynligvis får folk som deltar i idéutvikling, planlegging og gjennomføring av tiltak og som erfarer at resultatet blir bra, et mer positivt forhold til stedet enn de som ikke har deltatt.

Tilhørighet til stedet

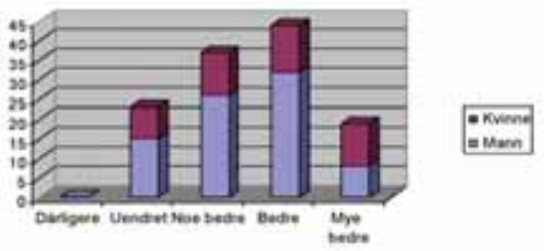

Figur 2. Utvikling av tilhørigheten til stedet. Antall personer som har svart.

2.1.2 Stor aktivitet i tettstedene

Kommunene har satt i gang og gjennomført et stort antall tiltak i tettstedene. Figuren viser at det har vært stor spredning i aktiviteter. Sentrumsutvikling, utvikling av møteplasser, estetikk og forskjønning og miljøgater har vært sentrale tiltak i omtrent alle tettstedene, mens bare tredjeparten har arbeidet med boliger og miljøvennlig transport. Listen er ikke uttømmende.

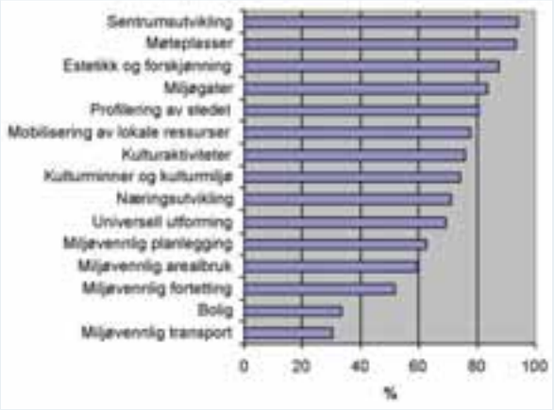

Figur 3. Prosjektkategorier i kommunene

I løpet av programperioden har 12 av de 16 tettstedene som har vært med, redusert arealbruket pr innbygger til tross for økning i folketallet. Dette indikerer at kommunene har lagt vekt på fortetting og utbygging i tettstedene. Flere kommuner har i perioden utarbeidet planer for bygging av ungdomsboliger sentralt i tettstedet og tatt fatt på fornyelse av sentrumsområdet med flere boliger, kontorer, handel og kultur.

Opparbeidelse av miljøgater og andre trafikk- og miljøtiltak er gjennomført eller planlegges i de fleste tettstedene. Det er også gjennomført mindre tiltak som bedrer trafikksikkerheten for myke trafikanter, som bilfrie dager, utbygging av gangveier og underganger, opprydding i parkeringsforholdene m.v.

Ellers har tiltak som ”Hjem for en 50-lapp” i Åndalsnes og ulike kommunikasjonstilbud rettet mot ungdom vært prøvd ut. Et eksempel på dette er bestillingsruta i Haram der innbyggerne kan bestille transport til de to største sentrene i kommunen, Brattvåg og Vatne. Barn, unge og eldre er prioritert i utviklingen av tilbudet.

Universell utforming eller tilgjengelighet for alle har blitt et stadig viktigere prinsipp i samfunnsplanleggingen de senere årene. Mange kommuner har arbeidet med å gjøre tilgjengeligheten til bygninger og steder bedre og det er gjennomført tiltak som gjør det lettere å orientere seg i gater og uterom, f.eks. i Kirkenær hvor det er satt opp ”snakkende” skilt. Grong har lagt stor vekt på tilgjengelighet i flere av sine prosjekter og Steinkjer har ambisjoner om å integrere prinsippet om universell utforming i hele sin virksomhet.

De fleste tettstedene har gjennomført tiltak som går på opprusting av grøntområder, områder langs elv eller sjø, gamle byparker, torg og tusenårssteder. Mange av disse tiltakene er forholdsvis enkle å gjennomføre, de egner seg til dugnadsinnsats og gir raske resultater. En del av disse områdene er også blitt gode møteplasser. Disse tiltakene har betydning for folk flest og det er gitt uttrykk for at trivelige og vakre uteområder bidrar til å skape en positiv opplevelse av stedet.

Mange av tettstedene har lagt vekt på å øke den estetiske kvaliteten både i nye utbyggingsprosjekter og ved å sette i verk oppryddings- og forskjønningstiltak i eldre bebyggelse og i det offentlige rom. Det er også utarbeidet visuelle veiledere og fargeplaner. Flere tettsteder, bl.a. alle i Nord-Trøndelag, har satset på lyssetting av viktige bygg og landemerker. Lyssettingen er både et trivselsskapende tiltak og den er med på å framheve stedet og understreke dets identitet, spesielt i mørketiden. Gjennom utskiftning av gammelt belysningsutstyr med moderne lysteknologi, har også energiforbruket gått ned.

Kulturminner og kulturmiljøer har hatt forholdsvis stor oppmerksomhet i programmet, ikke minst fordi Riksantikvaren har vært en aktiv deltaker og støttespiller. I noen tettsteder er det gjennomført registrering og dokumentasjon av kulturminner og eldre bygningsmiljøer som grunnlag for planlegging og forvaltning. Eldre bygninger, som stasjonsbygninger og brygger, er blitt tatt vare på og brukt til nye formål. Dette har gitt positive ringvirkninger og viktige bidrag til stedsutviklingen og utviklingen av næringslivet. Også eldre veier og anlegg er rustet opp. I noen tettsteder er kulturminnene blitt bedre skiltet og gjort mer tilgjengelig.

Miljøhensyn er også ivaretatt på andre måter, blant annet gjennom bruk og gjenbruk av materialer og utnyttelse av lokalt råstoff. Noen kommuner, som Tingvoll og Grong, har profilert seg som miljøkommuner ved at de har et tydelig miljøperspektiv på sitt arbeid. Vefsn kommune har oppmuntret både næringsliv og kommunale etater til å sertifisere seg som Miljøfyrtårn-bedrifter.

Tettstedene har vært opptatt av å bruke kulturuttrykk og kulturformidling som en del av arbeidet med Tettstedsprogrammet. I Melbu er det f.eks. laget teaterstykker med barn og ungdom med utgangspunkt i lokal kultur og historie, det er utgitt bok med lokale muntre historier og det er arrangert kulturmønstringer. Steinkjer har tatt initiativ til årlig vinterfestival med snøskulpturer midt i sentrum, og i Tolga er det er laget skulpturpark med bruk av lokal stein i et samarbeid mellom norske og vietnamesiske kunstnere.

Det er også etablert en rekke uformelle møteplasser for innbyggerne. Mange av møteplassene er spesielt rettet mot ungdom: ungdomsklubb, ungdomskafé, musikkhus og internettkafé der ungdommen selv har vært med fra idéfasen til den daglige driften. I Tingvoll er det startet kino, og i Steinkjer etableres et nytt ungdomssenter i Samfunnshuset med kulturaktiviteter, entreprenørskap og medieverksted.

I mange tettsteder er det i tilknytning til programmet gjennomført tiltak for å utvikle næringslivet. Det er satt i gang produksjon og salg av gatemøbler, skilt og lokal stein med basis i prototyper utviklet lokalt. På noen steder er det startet kaféer og andre foretak bl.a. i eldre restaurerte bygg. I Åndalsnes er det opprettet næringshage og i Tingvoll er det etablert hotell- og konferansetilbud som både dekker lokale behov og nyttes i reiselivssammenheng.

Nærmere oversikt over gjennomførte tiltak i kommunene gis i kap. 2 og 3, på kommunenes hjemmesider og på www.tettsteder.no.

2.2 Kommunene har lykkes med finansiering og spleiselag

Det har vært et hovedmål i programmet å etablere lokale partnerskap og se ulike statlige og regionale tiltak og virkemidler av betydning for tettstedsutviklingen i sammenheng for å oppnå større effekt.

Fra sentralt hold ble det avsatt forholdsvis beskjedne økonomiske midler når en ser på antall fylkeskommuner og kommuner som har deltatt og programmets varighet (5 år). Pengene fra Kommunal- og regionaldepartementet har i hovedsak gått til fysiske tiltak. Miljøverndepartementets midler, som i tabellen under også omfatter Riksantikvaren, er brukt til fysiske tiltak i kommunene, kompetansebygging, nettverksbygging og drift av programmet.

Tabell 2. Bevilgning av midler fra Miljøverndepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Beløp i 1000 kr.

	2001	2002	2003	2004	2005	SUM
Miljøverndepartementet	3 100	3 000	2 550	2 650	2 900	14 200
Kommunal- og regionaldepartementet	3 000	2 400	2 000	2 000	2 000	11 000
SUM	6 100	5 400	4 550	4 650	4 900	25 200

Kommunene og fylkeskommunene hadde nok større forventninger til det økonomiske bidraget fra sentralt nivå enn det som ble bevilget. Miljøvern-departementet har hele tiden vært tydelig på at programmet hadde begrensede økonomiske virkemidler til disposisjon og at fylkeskommunene og kommunen måtte arbeide gjennom partnerskap for å sikre midler til programmet. Dette er også den normale situasjonen enhver kommune og fylkeskommune står ovenfor i arbeidet med stedsutvikling.

Det kommer klart til uttrykk i kommunene at tildelte midler har virket som såkornmidler og skapt grunnlag for aktivitet. De har også bidratt til å sette samarbeid om utviklingen av tettstedet på dagsordenen blant både næringslivsaktører, i kommunene, det offentlige virkemiddelapparatet, lag og foreninger og folk flest. Det ser ut til at deltakelse i programmet og tildeling av friske midler har gitt temaet høyere legitimitet og status enn uten slik fokusering. Midlene har dessuten utløst andre ressurser, både med tanke på økonomi og arbeidsinnsats.

Det er imponerende hvor mye midler som har gått til programmet i de enkelte kommuner. Tingvoll kommune har alene klart å mobilisere 37 mill. kr til ulike tiltak under Tettstedsprogram-paraplyen. Kommunen har selv brukt 13 mill. kr, dvs at for hver krone har kommunen fått nesten tre tilbake. Tilsvarende har Grue utløst i alt 34 mill kr, Gildeskål 14,5 mill kr, Tolga 11,3 mill kr, Grong 7,6 og Ulstein 7,2 mill kr. Det er vanskelig å si om det er Tettstedsprogrammet som har utløst alle disse midlene. Noen midler ville sannsynligvis ha kommet uansett, mens andre helt klart er utløst som et direkte resultat av programmet.

> *"Vi har vært flinke til å skaffe penger innenfor ulike arbeidsområder i administrasjonen.. Alle har ideer til tilskuddsformer og hvor man kan klare å skaffe penger, det å jobbe prosessrettet på tvers av ulike faggrupper, gjør at man klarer å få ut mer penger."*
> *(Laila Bergheim, prosjektleder)*

For kommunene samlet er det i programperioden registrert investeringer på til sammen ca 150 mill. kr. Tallet er usikkert, sannsynligvis er det noe høyere da en rekke mindre tiltak ikke er regnet med. Finansieringen av tiltakene har stor grad skjedd med kommunale og andre offentlige midler, til sammen bortimot 80 %. Næringslivet har bidratt med ca 15 % og bidrag fra private, bl.a. gjennom dugnadsinnsats, utgjør vel 5 %.

Av den offentlige innsatsen har kommunene selv stått for knapt halvparten, mens andre offentlige bidragsytere har vært fylkeskommunene, Statens vegvesen, Riksantikvaren, Husbanken, Innovasjon Norge og Utdanningsdirektoratet foruten Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet. Statens vegvesen har bidratt betydelig i miljøgateprosjektene. Fylkeskommunene har hatt tettstedsutvikling som regional utviklingsstrategi og kanalisert midler både fra egne budsjetter og fra den regionale rammen for utviklingsmidler.

Det er imidlertid store variasjoner mellom kommunene mht finansiering av tiltakene. Særlig gjelder dette deltakelse fra næringslivet hvor en del av kommunene rapporterer om bidrag opp mot 30-40 %, mens andre i liten grad har maktet å oppnå spleiselag. De aller fleste kommunene har gjennomført prosjekter basert på frivillig innsats. Dugnadsinnsatsen er regnet som del av finansieringen av tiltakene.

En gjennomgang av virksomheten i kommunen viser at det er stor spredning med hensyn til type tiltak, varighet, omfang, kostnader, type innsatsfaktorer osv. Noen tiltak er svært ressurskrevende, både økonomisk og med hensyn til arbeidskraft, og krever et betydelig samarbeid og politiske vedtak – som for eksempel miljøgateprosjekt og restaureringsprosjekt. Andre prosjekter kan være mer dugnadspregete og mindre økonomisk krevende. Vi har sett at de store prosjektene lar seg løse i fellesskap mellom lokale aktører – næringsliv, eiere og kommune – og regionale eller statlige aktører. I de mindre prosjektene er det sterkt lokalt eierskap kombinert med små midler – såkornmidler – som utløser lokal innsats og skaper resultater.

Et gjennomgående trekk er at der det har vært stor aktivitet og der kommunen selv har satset, har det også utløst betydelig annen offentlig innsats og skjedd en mobilisering av næringsliv og dugnadsånd. Kommunens egen vilje til satsing synes å ha vært en forutsetning for å utløse midler fra næringslivet og ulike offentlige tilskudds- og investeringsordninger. I Tingvoll var en tydelig på at kommunens engasjement i Tettstedsprogrammet har hatt smitteeffekt i forhold til andre ideer og prosjekter i kommunen.

Dette viser at det er mulig å finansiere tettstedsutvikling selv om den økonomiske situasjonen i deltakerkommunene har vært anstrengt. Dette krever klare politiske mål, kommunal vilje til økonomisk satsing og dialog med næringslivet der forutsigbarhet og søking etter vinn-vinn-situasjoner står sentralt. Ofte er tiltakene hver for seg relativt små, slik at det er nødvendig å kople sammen ulike offentlige og private aktiviteter for å sikre at enkelttiltakene ses i sammenheng og bygger opp under helheten. Dermed kan det oppnås større effekt og snøballen begynner å rulle.

2.3 Folketallet i tettstedene øker

I femårsperioden 2000-2005 har alle tettstedene med unntak av Hattfjelldal og Melbu, hatt vekst i folketallet. Relativt sett har veksten vært sterkest i Tolga og Kirkenær med over 10 %, Brattvåg, Elverum, Steinkjer, Rørvik, Inndyr og Ulsteinvik har hatt en vekst på mellom 5 og 10 % og de øvrige mellom 0 og 5 %. Nedgangen i Hattfjelldal og Melbu har vært på hhv 1,5 og 5,1 %. Utviklingen i Melbu har sammenheng med utflytting av asylsøkere tidlig i perioden. Melbu er for øvrig det eneste tettstedet som ikke er kommunesenter.

Mens folketallet i tettstedene har økt, har i alt 12 av de 16 kommunene som har deltatt i programmet, hatt befolkningsnedgang i perioden. Også i de kommunene som har hatt befolkningsvekst, har tettstedene vokst sterkere enn kommunen som helhet. Dette betyr at det skjer en sentralisering i de enkelte kommunene. Tettstedene, selv de minste, synes derfor å være viktige ankerfester for bosettingen i kommunen.

Befolkningsutviklingen følger i hovedsak samme trend som resten av landet, men veksten i de minste tettstedene er gjennomsnittlig noe høyere enn i tilsvarende tettsteder i landet for øvrig. Det er imidlertid ikke grunnlag for å hevde at veksten i tettstedene henger direkte sammen med den innsatsen som er gjennomført i programkommunene de siste årene.

Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Pst. endring 2000-2005
Kirkenær	1137	1252	10,1
Elverum	11633	12490	7,4
Rena	1931	2009	4,0
Tolga	572	646	12,9
Ulsteinvik	4861	5103	5,0
Brattvåg	1958	2146	9,6
Åndalsnes	2035	2035	0,0
Tingvollvågen	973	1005	3,3
Steinkjer	10501	11113	5,8
Grong	1046	1052	0,6
Lauvsnes	442	453	2,5
Rørvik	2482	2615	5,4
Mosjøen	9624	9636	0,1
Hattfjelldal	689	679	-1,5
Inndyr	632	666	5,4
Melbu	2276	2161	-5,1

Tabell 1. Folketallet i tettstedene 2000 og 2005. Prosentvis endring i perioden

2.4 Endringer i tenkemåte og arbeidsmetoder

En viktig strategi i programmet har vært å styrke kommunens rolle som aktør i tettstedsutviklingen i samarbeid med befolkningen, næringslivet og andre offentlige instanser. Resultatet etter fem år viser at mange kommuner har lykkes med dette og opptrer som samfunnsutvikler, men grad av måloppfyllelse varierer betydelig mellom kommunene.

Det har også vært et mål å utvikle kunnskap og kompetanse gjennom gode erfarings- og læringstiltak underveis med sikte på å etablere varig handlingskompetanse i forhold til stedsutvikling i kommunene. I programmet er det lagt særlig vekt på å utvikle kompetanse for å kunne lede prosesser der mange parter og interesser deltatt. Erfaringene viser at satsingen på prosesskompetanse har vært et vellykket grep, og arbeidsmåten blir i mange kommuner brukt også i andre prosesser.

> *"Prosjekt er å sette saker i bokser med en tidsplan. Å kjøre en prosess er å åpne opp mennesker."*
>
> *(Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig)*

Alle kommunene har stimulert og lagt til rette for medvirkning fra befolkningen og næringslivet. Barn og unge er trukket aktivt med i prosessene, og mange kommuner har fått verdifull kunnskap om hvordan samarbeidet med disse gruppene kan legges opp. Det er også utviklet spennende metoder for å opprettholde kontakt med utflyttet ungdom.

> *Nå er det bare positivt å henvende seg til kommunen med en idé, ja de heier oss nesten fram! Og ofte stiller de også med litt midler. Det er veldig viktig med denne holdningen. Da kan vi bruke energien på utvikling.*
> *(Martha Ebbesvik, næringsdrivende)*

Samarbeidet med næringslivet og private er styrket i mange kommuner. Dette har vært et sentralt mål i programmet. Både kommuner og næringsliv har blitt utfordret på tenkemåte og arbeidsform, og det er utviklet formelle og uformelle partnerskap. I mange prosjekter har innsatsen fra næringslivet vært en viktig forutsetning for et vellykket resultat.

2.4.1 Kommuner har blitt samfunnsutviklere

Erfaringene fra Tettstedsprogrammet viser at kommuner som lykkes best, har satt tettstedsutvikling tydelig opp på den politiske dagsorden og sørget for god forankring av arbeidet i kommunens politiske og administrative ledelse. De har aktive politikere som stimulerer til medvirkning og samspill med næringsliv, innbyggere og frivillige organisasjoner i utviklingen av lokalsamfunnet. Dette innebærer f.eks. at ordfører og andre ledende politikere fronter arbeidet og gir det legitimitet gjennom aktiv deltakelse. Samtidig er det avsatt tilstrekkelig med ressurser til koordinering og ledelse av arbeidet.

> *Vi trenger mer handlingsrom i samfunnsutviklerrollen, men vi har dårlig råd. Vi må ha artigpeng - penger til utviklingsarbeid! Det er i økonomisk vanskelige tider at man spesielt trenger utvikling, men også den positive holdningen og de synlige tiltakene*
> *(Kristin Sørheim, ordfører)*

Siden stedsutvikling favner bredt og er langsiktig, har kommunene sørget for at oppgaven inngår som en integrert del av arbeidet i ulike etater. Utviklingsarbeidet er også koplet til beslektede aktiviteter i kommunen. Steinkjer koplet for eksempel tettstedsprogrammet til et pågående omstillingsprogram for kommunen og til omleggingen av E 6 gjennom byen. Et annet eksempel er Vikna som satte etableringen av det nye kystkultursenteret Norveg og andre utbyggingsprosjekter inn i et helhetlig arbeid med tettstedsutvikling. Tingvoll, som allerede halvveis i programperioden hadde over 20 tiltak i gang på flere områder, brukte tettstedsprogrammet i kommunen som en paraply over enkeltaktiviteter og tiltak innenfor flere sektorer. På denne måten oppnås synergieffekter. Kommuner som lykkes, har lagt vekt på å se de ulike aktivitetene i sammenheng og utnytte den kunnskap og kompetanse som allerede finnes i organisasjonen.

Arbeidet med tettstedsutviklingen er i de fleste kommunene forankret i kommunale planer. Flere kommuner har i programperioden revidert sine kommuneplaner og utarbeidet planer for sentrumsområdene, hvor blant annet innspill fra innbyggerne gjennom Tettstedsprogrammet er brukt som grunnlag. En aktiv medvirkning i planprosessen fra de ulike aktørene gir et sterkere eierforhold til planen og gjør det lettere å gjennomføre den. Det er også blitt utarbeidet egne planer for arbeidet med Tettstedsprogrammet i kommunene hvor ulike planer og tiltak er sett i sammenheng.

Å finne rom for tettstedsutvikling innenfor trange kommunale budsjetter har vært krevende, men der kommunen har gått foran og selv satset økonomisk, har det også utløst betydelig annen offentlig innsats og skjedd en mobilisering av næringsliv og dugnadsånd.

Flere av kommunene ser at stedsutvikling kan brukes som ledd i organisasjonsutviking. Kanskje er stedsutviklingsarbeidets karakter, med sin kombinasjon av fysiske og prosessuell tilnæring, ideell når det gjelder å utvikle kommunens rolle som samfunnsutvikler.

2.4.2 God kommunikasjon og informasjon har skapt oppslutning

God og åpen kommunikasjon er nødvendig for å sikre forankring, aksept, legitimitet og deltakelse. Dette gjelder både beslutningstakere, ledere, ansatte, andre premissleverandører og alle aktører som deltar i samarbeidet. God informasjon er også nødvendig for at aktører som blir berørt, men som ikke direkte er med i prosessen, skal oppleve at de oppfattes som likeverdige. Dette er viktig også for å kunne forebygge eller håndtere konflikter.

Mange kommuner har lagt ned en betydelig innsats for å informere om arbeidet. Det er arrangert folkemøter og seminarer, noen steder er lokalavisene brukt flittig både til informasjon og debatt og mange kommuner informerer om aktivitet og resultater til innbyggerne på egne hjemmesider. Flere kommuner bruker fullføringen av et vellykket prosjekt som en anledning til kom-

munikasjon med omgivelsene for å synliggjøre innsatser, deltakere og resultater. + bevisst bruk av media

> *"Det at informasjonen har vært god, at man har hatt mange muligheter til å påvirke innholdet, har gjort at konfliktene har vært få og mest på detaljplan. Det har også vært viktig at prosjektleder har lagt opp til fleksibilitet, slik at folk har kunnet velge mellom ulike løsninger." (Marit Hulbækmo, butikkeier og grunneier)*

2.4.3 Kompetansen har økt

I prosjektene har det vært solid representasjon av erfarne og faglig dyktige aktører, både fra kommune, skole, næringsliv, lag og foreninger og enkeltpersoner. På de fleste områdene ser det derfor ut til at det har vært god nok kompetanse til å gjøre jobben.

Kompetanse for å gjennomføre prosesser med mange ulike parter og interesser er imidlertid relativt dårlig utviklet i de fleste kommunene. Tidlig i programperioden ble det derfor utarbeidet et kursopplegg i prosesskompetanse for prosjektledere og andre medarbeidere i kommuner og fylkeskommuner. Dette har vært en vellykket strategi. Prosessarbeid er benyttet i idédugnader og for å velge ut konkrete tiltak som folk ønsker å prioritere og å jobbe med. Metodene og arbeidsformene er oppfattet som nyttig av deltakerne.

> *"Vi politikere har jo blitt eksperter på gule lapper." (Ole Morten Sørvik, varaordfører)*

For en del kommuner har denne arbeidsformen blitt en vanlig arbeidsform som anvendes ikke bare i tettstedsarbeidet, men også i annen planlegging og utviklingsarbeid. Opplæringen i prosessarbeid er videreført i enkelte fylker da det er nødvendig med jevne mellomrom å gi innføring i denne arbeidsmetodikken til nye deltakere.

Noen kommuner har hentet konsulenttjenester utenfra på områder der det har vært behov for å supplere egne ressurser. Erfaringene viser at dette kan gi positive resultater dersom konsulenten makter å sette seg inn i de lokale forhold og spiller på lag med stedets ressurser. Et eksempel er Gildeskål der innleid konsulent tilførte nødvendig faglig kompetanse og kunne peke på nye muligheter og koplinger. Samtidig ble det vist respekt for stedets egenart og hvilke rammer og forutsetninger som måtte tas hensyn til. Samarbeidet med konsulenten innebar en betydelig læring for kommunen.

> *"Det trengs blikk utenfra for å se eget gull." (Axel Sømme, arkitekt)*

Fylkeskoordinatorene i fylkeskommunene har representert en viktig kompetanse for kommunene. Dette gjelder spesielt i forhold til prosjektarbeid der kommunene trenger bistand for å kunne drive effektive prosesser. Veiledningen omfatter også faglige spørsmål knyttet til planlegging, prosjektutforming eller formgivning.

Kommunene har deltatt i nettverk med fylkeskommunen og andre på regionalt nivå og med fagmiljøer innenfor og utenfor fylket. Her er det gjennom samlinger og annen kontakt utvekslet erfaringer, praktiske metoder og kunnskap. Dette har vært viktig for læring og kompetansebygging som oppfattes å ha vært svært nyttig for de deltakende parter.

2.4.4 Ungdommen er trukket aktivt med

Å gi ungdom muligheter til å øve innflytelse på utformingen av eget lokalmiljø, vil kunne tilføre stedet kvaliteter som ungdom er opptatt av og dermed øke stedets attraktivitet også for denne gruppen. Derfor har programmet lagt vekt på å trekke ungdom med i stedsutviklingsprosessene.

I Gildeskål spilte ungdommen en sentral rolle ved oppstart av utviklingsarbeidet, med idédugnader og konkrete forslag til tiltak, og de deltok aktivt i dugnadsarbeid etter hvert som tiltakene kom til gjennomføring. Andre tiltak som ungdom har deltatt aktivt i, er for eksempel ungdomsklubb i Tingvoll og Rørvik, Ungdommens eget hus på Ulstein Samfunnshus og samarbeid om opparbeiding av uteområdene ved Ungdommens hus i Elverum. I Tolga tar kommunen og ungdomsskolen sammen et tak i sentralparken. Gjennom tilskudd fra Utdanningsdirektoratet (tidligere Læringssenteret) har også flere skoler fått sterkere motivasjon til å bidra til å utvikle tettstedet. I Grue tas grep for å få barn og unge mer aktivt med i utviklingen av tettstedet gjennom å etablere et eget barne- og ungdomsråd og i Elverum er Barn og unges kommunestyre involvert i arbeidet. Hedmark har for øvrig arbeidet mye med å finne metoder for å trekke barn og ungdom med i plan- og utviklingsprosesser. Resultatet er at de har fått mange gode innspill til tettstedsutvikling fra barn og ungdom i de

enkelte kommunene. Kommunene er heller ikke så avvisende og redde for å ta kontakt med barn og ungdom som tidligere.

Noen kommuner har forsøkt tiltak for å etablere eller holde kontakt med sine "ungdommer i eksil". Steinkjer har arrangert "komme hjem"-arrangementer for utflyttet ungdom, og studenter er blitt kontaktet på studiestedet og har fått anledning til å komme med sin mening om hjemstedet og hvordan dette bør utvikles for at bli mer attraktivt som bosted. Ungdomslogg i Gildeskål er et tiltak der Gildeskål og fire andre kommuner i Salten samarbeider om å utvikle en database over utflyttere og deres kompetanse.

> *"Hvis ungdommen ikke hadde et positivt bilde av stedet når de dro herfra, er det ingen grunn til å dra til Universitetet i Trondheim for å evangelisere for å få dem tilbake."*
> *(Jan Sakshaug, teknisk sjef)*

Selv om kommunene har fått nye måter å samarbeide med barn og ungdom på og det har skjedd mange kreative prosesser, er det en utfordring å finne gode arbeidsmåter som inkluderer disse gruppene i prosjektutvikling og gjennomføring over lengre tid. Erfaringen er at ungdom er opptatt av konkrete tiltak, de er handlingsorienterte og utålmodige. Dette bekreftes i spørreundersøkelsen ved avslutningen av programmet der ungdommen svarer at de har deltatt mest aktivt i idéfasen, i noen grad under planleggingen og minst aktivt i gjennomføringsfasen. Kulturaktiviteter og møteplasser er de områder hvor engasjementet fra ungdommens side har vært størst.

Det er en utfordring at ungdom ofte skifter arena underveis i en lang prosjektperiode, eksempelvis fra ungdomsskole til videregående skole i et annet tettsted, fra videregående skole til studenttilværelse osv. Spesielt utfordrende har det i enkelte tettsteder vært å trekke med innvandrerbefolkningen som ofte oppholder seg relativt kort tid på stedet. Tiltakene som er gjennomført i forhold til utflyttet ungdom, er en måte å opprettholde kontinuiteten i kontakten på mellom hjemkommunen og den enkelte ungdom.

2.4.5 Kvinner har vært aktive deltakere

Kvinner var også av de grupper som ble særlig fokusert i programdokumentene som en viktig strategisk gruppe ut fra tankegangen om at der kvinner er, vil også menn være. Mange studier har vist at stedenes kvaliteter oppleves nokså forskjellig av kvinner og menn. Menn legger ofte vekt på muligheter for jakt og fiske, på veier og parkeringsforhold, mens kvinner er mer opptatte av oppvekstvilkår, møteplasser, estetikk og andre myke verdier. Å få kvinneperspektivet inn i planleggingen blir derfor sett på som viktig for å utvikle steder der kvinner trives og ønsker å bo.

Det er få tettsteder som har satt i verk tiltak der kvinner har hatt et spesielt fokus. Unntak er Flatanger kommune med sitt Kvinneting og Kvinneforum i Ulstein. I de fleste tettstedskommunene har en vært mer opptatt av kvinners deltakelse i idéutvikling, prosjektplanlegging og gjennomføring på generell basis. Kvinner har vært godt representert i ulike grupper og i beslutningsprosesser. De oppgir i spørreundersøkelsen at de har vært aktivt med i alle faser fra idéene ble klekket ut til tiltakene ble gjennomført. Ikke uventet har kvinnene særlig medvirket i utviklingen av møteplasser og miljøgater og i arbeidet med universell utforming, forskjønning og kulturminner og kulturmiljø.

2.4.6 Næringslivet har vært aktivt

I tettstedene har næringslivet vært aktive og gode medspillere i flere store og små prosjekter, og innsatsen fra næringslivet har vært en viktig forutsetning for et vellykket resultat. Vi har sett at attraktive steder er attraktive også for næringslivet og at stedsutvikling ofte kan være næringsutvikling.

I en stor del av programkommunene har næringslivet blitt trukket aktivt med i den fysiske opprustningen av stedet. Det kan være innsats på egen bygning eller tomt eller spleiselag til opprustning av gater og uterom, for eksempel miljøgater der næringslivet har vært særlig aktivt. Næringslivet ser egennytten av på denne måten å kunne bidra til å skape attraktivitet og fremtidstro på stedet for å hindre fraflytting og befolkningsnedgang. En positiv utvikling kan opprettholde kundegrunnlaget og øke sikkerheten for lokale utlån til boliger og virksomheter. Det har vært klart lettere å trekke med seg næringslivet som har lokalt eierskap enn bedrifter som eies av utenbygds investorer eller styres av hovedkontor i Oslo eller annen større by. Likevel har det i de fleste tettstedene vært en del lokale gårdeiere eller bedrifter som er skeptiske til å være med, i alle fall til å begynne med. Men etter hvert som resultatene begynner å vise seg, har etternølerne ofte kommet etter.

> *Jeg protesterte kraftig i starten, men er fornøyd nå. Det har blitt vellykket selv om jeg vurderte å legge ned hele stasjonen. Nå har jeg lyst til å pusse opp bygget, og andre har også planer i området.*
> *(Bjørn Arve Lunheim, bensinstasjoneier)*

En del bedrifter viser også sitt samfunnsansvar ved å bidra til at det lokale kultur- og fritidstilbudet blir best mulig på stedet. Et attraktivt kultur- og fritidstilbud er viktig for å kunne rekruttere og holde på arbeidskraft i konkurranse med andre steder og bedrifter. Vi ser derfor at bedriftene støtter lokalt kulturliv ved for eksempel å gi tilskudd til idrettslag og kulturaktiviteter som bl.a. støtte til bygging av kulturhus, slik det har skjedd i Brattvåg. I Brattvåg er det også eksempel på at større bedrifter medvirker til utvikling av lokalt utdanningstilbud som matcher med bedriftens behov.

Enkelte steder har lokale stedsutviklingsprosjekter styrket lokalt næringsliv gjennom at lokale bedrifter og entreprenører er blitt involvert i prosjektutvikling, prosjektgjennomføring og selv bidratt til produktutvikling, for eksempel i forbindelse med miljøgateprosjektet i Inndyr. I Rauma er Tettstedsprosjektet og den lokale nysatsingen Rauma Utvikling slått sammen og har fått felles prosjektleder, felles styringsgruppe og arbeidsutvalg. Ett av resultatene fra dette arbeidet er at Rauma nå har egen næringshage lokalisert i sentrum.

Samarbeid med næringslivet krever ofte en omlegging av kommunens tradisjonelle arbeidsmåter. Næringslivet ønsker gjerne raske beslutninger som det politiske beslutningssystem ikke alltid klarer å følge opp, og næringslivet ser behov for fleksibilitet og endring av planer etter hvert som nye utfordringer dukker opp. Samtidig bidrar en sterkere deltakelse fra næringslivet i planprosessene til mer realistiske planer og til at gjennomføringen blir enklere. I en del kommuner er det etablert nye samhandlingsarenaer der kommunen og næringslivet kan møtes og det er utviklet forpliktende avtaler om gjennomføring av oppgaver og tilhørende finansiering, jf. kap. 1.4.7.

I spørreundersøkelsen oppgir næringslivet at deres deltakelse i de lokale prosjektene har vært relativt høy, med tyngst deltakelse i gjennomføring av miljøgater, forskjønning og i utvikling av sentrumsområder.

2.4.7 Partnerskap er etablert

Partnerskap mellom offentlig og privat sektor, både lokale og regionale, har stadig vært fremhevet som en arbeidsmåte i programmet. De fleste kommunene har også fått til samarbeid om planlegging og gjennomføring av tiltak. Som eksempel på partnerskap har Vikna kommune inngått en treårig avtale for stedsutvikling i Rørvik med Nord-Trøndelag fylkeskommune og lokalt næringsliv som partnere. Samlet omfatter avtalen tiltak for ca. 6 mill. kr. Samarbeid om større tiltak som miljøgateprosjekter har også krevd forpliktende avtaler for å sikre gjennomføring.

De fleste samarbeidsprosjektene er imidlertid gjennomført uten formelle avtaler. Dette henger sammen med en viss skepsis fra næringslivets side mot å inngå forpliktende avtaler om denne type tiltak. Etter hvert som partene blir bedre kjent med hverandre og opparbeider gjensidig tillit, har det vist seg at disse samarbeidsrelasjonene er så sterke at de bærer preg av forpliktende partnerskap og er gjennomført på linje med en partnerskapsavtale selv om det ikke foreligger skriftlige avtaler.

2.5 Samarbeid er etablert med parter utenfor kommunen

Det har vært en viktig strategi å styrke samarbeid og nettverk mellom det lokale og det regionale nivået og med sentrale myndigheter og andre samarbeidspartnere for å øke kompetansen vedrørende tettstedsutvikling og samordne midler og tiltak. Resultatet viser at særlig nettverket mellom kommuner og fylkeskommunen er styrket gjennom det nære samarbeidet som har funnet sted, men også kontakt mellom kommunene er etablert og oppfattet som nyttig. Der andre aktører på regionalt og sentralt nivå har vært aktive medspillere, har også samarbeidet vært godt.

> *Nettverksbygging er viktig, man kommer ingen vei hvis man ikke har venner. Mange venner.*
> *(Bjørnar Andreassen, tiltakskonsulent)*

2.5.1 Kontakt med andre kommuner har vært nyttig

Kommunene som har deltatt i tettstedsprogrammet har fått anledning til å treffe hverandre og utvekslet erfaringer på faglige samlinger og programmøter først og fremst i det enkelte fylket,

men også på tvers av fylkene. Det har også vært arrangert samlinger for alle programkommuner for drøfting av faglige spørsmål og gjensidig læring. Alle kommunene deltok f.eks. ved åpningen av miljøgata i Inndyr. Fylkeskoordinatorene har hatt en viktig rolle som initiativtaker og ansvarlig for drifting av disse nettverkene.

Utvelgelsen av programkommuner ble ikke foretatt med henblikk på å få til felles satsning og samarbeid mellom nabokommuner. Det har da også i programmet vært forholdsvis lite samarbeid om felles tiltak på tvers av kommuner, men det finnes noen eksempler. Gildeskål kommune samarbeider med nabokommunene om Ungdomslogg, en database som gir oversikt over utflyttet ungdom, Hattfjelldal samarbeider med andre kommuner i regionen om utvikling av lokal mat og Tolga samarbeider med Røros i forbindelse med områdets status som verdenskulturarv.

2.5.2 Fylkeskommunen er en viktig samarbeidspartner

Stedsutvikling er et av de områdene hvor fylkeskommunen naturlig kan ha rollen som regional utviklingsaktør. Det gir mulighet til å kople det brede samfunnsperspektivet gjennom fylkesplanen til veiledningen som fylkeskommunen skal yte overfor kommunene i kommuneplanarbeidet. Mange fylker har stedsutvikling som strategi i sin fylkesplan og har avsatt midler til tettstedstiltak i de regionale utviklingsprogrammene.

Fylkeskommunene har derfor fått en sentral posisjon i Tettstedsprogrammet. Oppgavene har vært å veilede og gi opplæring til prosjektledere og medarbeidere i kommunene, etablere nettverk for erfarings- og kunnskapsutveksling mellom deltakerne og kople arbeidet til regionalt utviklingsprogram og fylkesplanens strategier for tettstedsutvikling. Fylkeskommunene har også utviklet partnerskap med andre regionale aktører og vært bindeledd mellom Miljøverndepartementet og kommunene i programmet.

Kommunene har gjennomgående en positiv opplevelse av fylkeskoordinatorens virksomhet. Prosjektlederne i kommunene understreket bl.a. nytten av at koordinatoren har etablert arenaer og kontaktflater, hjelper med prioriteringer, fungerer som katalysator og døråpner, bidrar til helhetsforståelse, er en god rådgiver, samt at vedkommende har bidratt til å stimulere og være pådriver i arbeidet i kommunene.

> *"Det er takket være fylkeskoordinator jeg har den positive opplevelsen jeg har av fylkeskommunen." (Prosjektleder)*

Fylkeskommunene har bidratt økonomisk til gjennomføringen av programmet i kommunene. Dette har hovedsakelig skjedd med utviklingsmidler knyttet til regionale utviklingsprogram. Eksempelvis har Møre og Romsdal satt av om lag 5 mill kr årlig til tettstedsutvikling i fylket og Nordland rundt 10 mill kr. En del av disse midlene er brukt i programkommunene.

I tillegg til partnerskapet knyttet til regionale utviklingsprogram, har fylkeskommunene i ulik grad etablert partnerskap eller ressursgrupper på regionalt nivå i tilknytning til Tettstedsprogrammet. Partnerskapet i Hedmark har kommet lengst. Det består av fylkeskommunen, fylkesmannen, Statens vegvesen og stiftelsen Agora som har kompetanse på medvirkning fra barn og unge. Partene har fungert som en koordineringsgruppe i forhold til tettstedsprogrammet og bidratt med kompetanse og økonomiske midler. Det har vært liten utskiftning av personer i partnerskapet. Deltakerne har derfor blitt godt kjente med hverandre og har utviklet en arbeidsmetodikk som gjør at de kan drøfte vanskelige spørsmål i en løsnings- og læringsorientert atmosfære.

Fylkeskommunene har fordelt og fulgt opp de særskilte midlene som Kommunal- og regionaldepartementet har bevilget direkte til tiltak i programkommunene. Også midlene fra Riksantikvaren er fordelt etter anbefaling fra fylkene. Fylkeskommunene har også til en viss grad informert kommunene om andre ordninger der de kan søke om midler og bidratt til å kople midler fra ulike statlige ordninger til programmet. Dette gjelder bl.a. midler fra Utdanningsdirektoratet som kan brukes til utvikling av pedagogiske opplegg i skolen.

2.5.3 Samarbeid med nasjonalt nivå

I programmet er det lagt vekt på at kommunene i sitt arbeid skulle dra nytte av eksterne ressurser på regionalt og nasjonalt nivå, både mht. faglige råd, planlegging og økonomisk bistand til gjennomføring.

Det ble ved oppstart av programmet etablert en ressursgruppe sentralt som skulle bidra med ressurser i form av kunnskap og økonomiske midler. Ressursgruppen bestod av 16 ulike offentlige og private institusjoner som hadde

kompetanse eller andre virkemidler av betydning for tettstedsutvikling. Kommunene og fylkeskommunene har brukt bare noen av medlemmene i gruppen. Dette gjelder særlig Riksantikvaren, Husbanken, Norsk Form, Norges kooperative landsforening og Jernbaneverket. NSB har blitt engasjert i prosjekter i enkelte av kommunene. Der de har deltatt, har de hatt betydning for realisering av prosjekter sammen med de lokale aktørene.

Riksantikvaren (RA) har jobbet særlig aktivt i forhold til de andre aktørene i programmet. Fylkeskommunene har trukket riksantikvaren med i møtene med kommunene og RA har tildelt midler til tiltak i kommunene etter samråd med fylkeskommunene. RAs proaktive rolle har bidratt til at kulturminner i tettstedene har blitt satt på dagsorden og oppfattet som en ressurs og ikke som et hinder for utvikling i kommunene.

Bortsett fra Miljøverndepartementet som har hatt programledelsen, har departementene ikke vært særlig synlig for programkommunene. Kommunal- og regionaldepartementets særskilte midler til programmet er fordelt gjennom fylkeskommunene uten nærmere føringer fra departementet. En del av departementene har deltatt på samlinger med kommunene og gitt orienteringer om relevant arbeid på sine politikkområder, men for øvrig har det ikke vært nærmere kontakt.

2.5.4 Varierende nytte av samarbeidet regionalt og nasjonalt

I spørreundersøkelsen ble respondentene i kommunene spurt om nytten av kontakten og samarbeidet med regionalt og sentralt nivå. Samlet sett mener respondentene at kontakten har hatt nytteverdi, men nytten oppfattes noe forskjellig bl.a. fordi kommunene ikke har hatt like mye kontakt med de ulike aktørene. Kommunene oppgir å ha hatt mest nytte av fylkes-koordinatoren, Riksantikvaren og Statens vegvesen. Her har det også vært hyppigst kontakt og samarbeid om planlegging, gjennomføring og finansiering av tiltak. Kommunene har også hatt stor nytte av kontakten med andre kommuner.

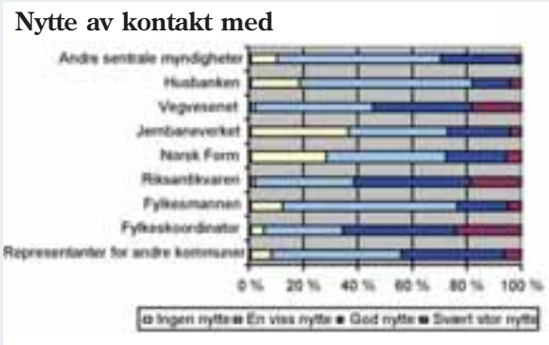

Figur 4. Kommunenes nytte av kontakt med ulike etater og samarbeidsparter

KAPITTEL 3

GODE HISTORIER

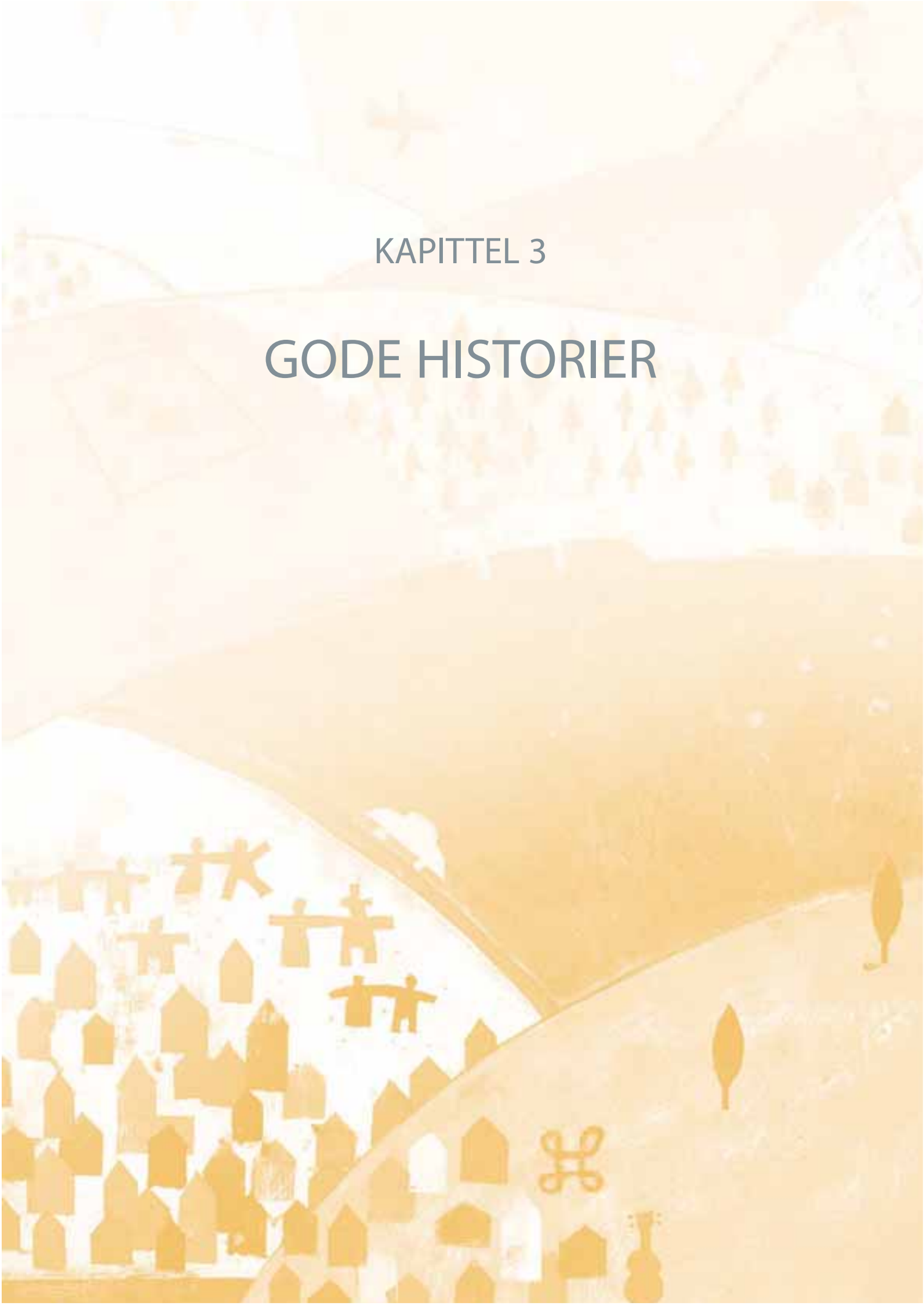

GILDESKÅL

Ungdommen former framtiden

NORDLAND FYLKE

I kommunesenteret Inndyr fikk ungdommen være med å utforme sitt eget lokalmiljø. Resultatet ble en opprustning av hele tettstedet, en folkelig dugnad, lokal næringsutvikling og en kommune som "ikke er til å kjenne igjen".

Langt ute på Nordlandskysten, med ansiktet mot havet og ryggen mot fjellene, ligger kommunesenteret Inndyr med drøyt 900 innbyggere. Totalt bor det ca. 2200 i kommunen. Tidligere var Inndyr en viktig havn og et samlingssted langs kysten i leden fra nord til sør. I dag ligger Inndyr ”forlatt” ved en sidevei til Kystveien og godt innenfor den nye seilingsleden til dagens skip.

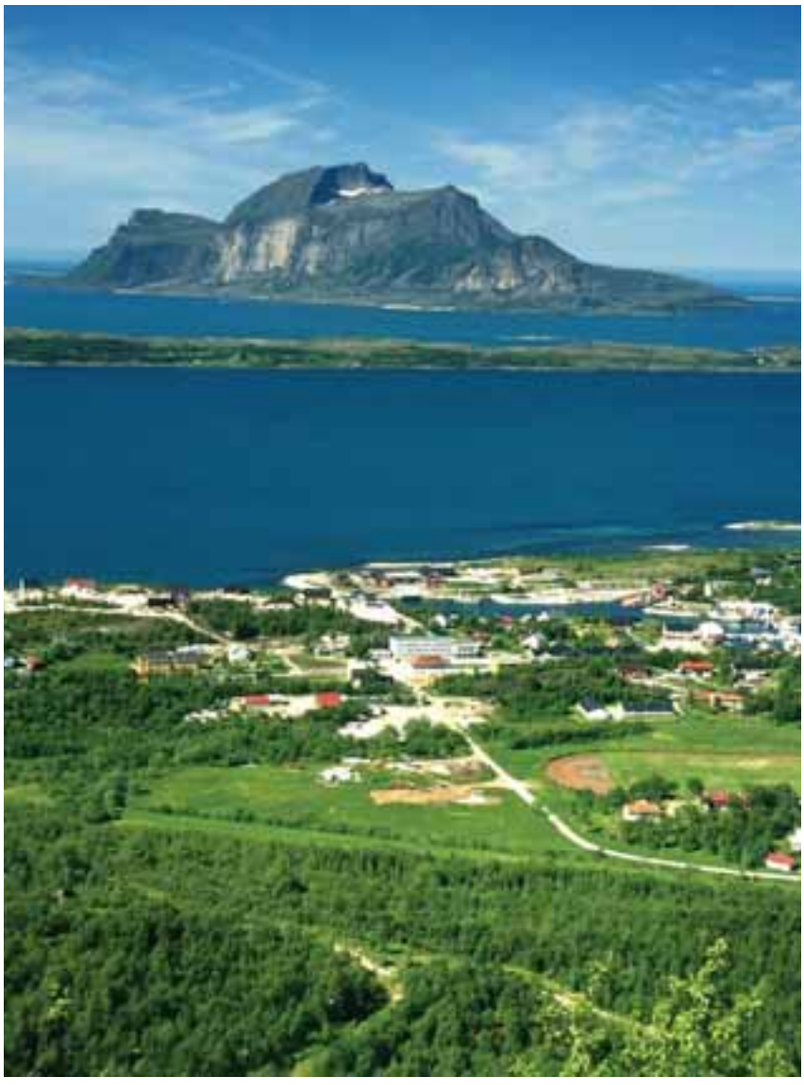

Oversiktsbilde av Inndyr

Stram kommuneøkonomi, fraflytting og tap av arbeidsplasser har ikke gjort hverdagen lettere eller framtidsutsiktene særlig lysere. På slutten av 1990-tallet var det derfor mye som talte imot en positiv utvikling for kommunen. Men gildeskålværingene ville det annerledes.

Det startet i 1999….

Hvis det i det hele tatt er mulig å snakke om et vendepunkt eller starten på en ny ”giv” for kommunesenteret, er det naturlig å velge ”Mikroby”. I 1999 ble Gildeskål kommune med i det nasjonale pilotprosjektet "Mikroby" i regi av Norsk Form og Norsk Bygdeungdomslag. Hensikten med prosjektet var å bruke bymessige elementer til å utvikle kommunesentre ut fra ungdommens ønsker. 23 ungdommer fra Gildeskål ble samlet til et framtidsverksted hvor de skulle kaste fram alle sine kreative tanker og idéer. Idéene ble videreutviklet til en modell som ble laget av Snøhetta. Hovedelementene i forslaget var:

- En representativ rådhuspark som kan fungere som inngangsportal til Inndyr
- Nye møteplasser, café, pub, restaurant
- Utleieboliger for ungdom i tilknytning til havna
- Et nytt torg
- Fortau, dempet belysning og en kastanjeallé langs hovedveien gjennom Inndyr
- Park i Ellingsenhagen

Idéene var nå klare til å realiseres, men lite skjedde. Det viste seg at tiltakene var så omfattende og kostbare at kommunen ikke kunne dra lasset alene. De tradisjonelle måtene å tenke og jobbe på, strakk ikke til. Og ungdommene ble utålmodige og begynte å miste troen på kommunen sin.

Inndyrvågen i tidligere tider

Inndyrvågen i dag

Og fortsatte i 2001…

Med deltakelsen i Tettstedsprogrammet i 2001 begynte det igjen å skje noe i Inndyr. På ny ble det liv i gamle idéer og planer, og optimismen vendte så smått tilbake. Det ble nedsatt en styringsgruppe for det kommunen valgte å kalle "Tettstedsprosjektet Inndyr". Gruppen bestod av representanter fra formannskap, planutvalg, lokalutvalg, Inndyr Vel, Gildeskål næringsforum og Ungdomsrådet. Ordføreren ledet gruppen, mens sekretæransvaret ble lagt til kommunen ved plan- og næringsavdelingen. Med bakgrunn i "Mikroby" hadde kommunen lagt 100 000,- kr i potten til tettstedsprosjektet. Midlene ble blant annet brukt til å engasjere ekstern planbistand.

Det første styringsgruppen gjorde var å lage retningslinjer for hvordan kommunen skulle arbeide innenfor målene i det nasjonale Tettstedsprogrammet, og avklare forholdet til andre vedtatte kommunale planer. Arbeidet munnet ut i en rapport om helhetlig tettstedsutvikling i Inndyr, der et hovedmål var å styrke sentrums rolle. For kommunen var det viktig å hindre at kommunesenteret flyter utover. Samtidig ønsket man at stedet på nytt skulle åpnes mot havet.

"Sånne tettsteder har ingen begynnelse og ikke noen slutt." (Axel Sømme, arkitekt)

Rapporten fokuserte spesielt på å fortette Inndyrs kjerneområde, videreutvikle egne kvaliteter, tilføre nye identitetsskapende elementer og aktivisere området rundt Inndyrsvågen. Rapporten ble sendt på bred høring og diskutert med berørte parter. Også eksterne regionale etater som fylkeskommunen og vegvesenet ble bedt om å komme med innspill. Tanken var at flest mulig skulle få et eierforhold til prosjektet.

Etter at nye forslag og kommentarer var nøye vurdert, ble rapporten vedtatt av kommunestyret juni 2002. Til grunn for vedtaket het det: "Kommunen ser på prosjektet som et felles arbeid for hele kommunen der tiltakene på Inndyr også skal ha positive ringvirkninger for de andre stedene". De folkevalgte fra ulike deler av kommunen hadde altså en felles oppfatning og forståelse for at det å satse på kommunesenteret ville komme alle til gode.

"Vi hadde så mange planer at vi kunne tapetsert Inndyr." (Einar Skogvoll, Byggeleder)

I oppfølgingen av rapporten valgte kommunen en modell med frittstående arbeidsgrupper under styringsgruppen. For de større tiltakene som miljøgata og torget, gikk arbeidsgruppene over til å bli byggekomitéer, samt at ekstern byggeleder ble engasjert. Hver arbeidsgruppe fikk mandat av kommunestyret til å ha ansvaret for detaljplanlegging og gjennomføring av ett prosjekt, for eksempel kaféen, parken eller miljøgata. Gruppene består av utvalgte personer fra lag og foreninger, næringsliv og spesielt engasjerte og berørte innbyggere. En kommunal saksbehandler ble tilknyttet alle gruppene. Det er arbeidsgruppene selv som fronter saken. Modellen tar fokus bort fra kommunen og over på deltakerne, noe som gir troverdighet og stort grasrotengasjement.

Byggekomitén for Klippfisktorget i ivrig samtale

Tiltak som tidligere ble oppfattet som kommunale oppgaver har også andre i lokalsamfunnet fått et eierforhold til. Dette samsvarer godt med kommunens vektlegging av samhold og medvirkning, som er rotfestet i strategisk del av kommuneplanen.

Typisk kommunal greie..
I etterkant av rapporten ble det utarbeidet detaljplaner for flere av prosjektene. Finansiering skulle på plass, og det måtte sendes mange søknader. Arbeidsgrupper skulle nedsettes og det lokale næringslivet, lag og foreninger var nødt til å sette seg sammen med kommunen og søke nye felles løsninger og samarbeidsmåter. Og befolkningen i Inndyr skulle engasjeres i arbeidet. Planlegging og prosesser er svært viktige, men meget tidkrevende. Det førte til at folk i Inndyr etter hvert begynte å bli skeptiske og snakke om ”nok en plan som ikke blir gjennomført” og ”typisk kommunal greie”. Også tålmodigheten til de unge var nær ved å ta slutt:

Gøril og Line venter utålmodig på at noe skal skje

”De ungdommene som var med i Mikrobyprosjektet vokser jo til og de kan fort miste troen på kommunen sin dersom det ikke skjer noe nå. Vi har allerede sagt hva vi har behov for” (Gøril Pedersen til Nordlandsposten, 2001)

Men SÅ kom resultatene!

Det første synlige beviset på at det skjedde noe var det kafé-gruppa som stod for. Gruppen hadde som mandat å få etablert et kafétilbud på Inndyr. Dette var det høyest prioriterte prosjektet i startfasen. Gruppa gikk ut med en spesiell annonse der det ble søkt etter drivere til en kafé. Annonsen var formet som en kontaktannonse med tittel ”Noen som passer for meg?”. Flere meldte sin interesse og resultatet ble Inndyr Restaurant. Etter i overkant av et år, ble virksomheten innstilt, men kafé-gruppa fant nok en gang nye drivere. I dag ligger ”Tellus” der til glede for sultne og tørste – og for dem som bare har lyst på en prat og en kaffe.

”Det var litt langt fram til resultatene, derfor ble det en slags forløsning når ting endelig ble ferdig.” (Walter Pedersen, Ordfører)

Ellingsenhagen
De unge i Inndyr sa klart ifra gjennom Mikrobyprosjektet at de ønsket seg en park i kommunesenteret. Den skulle være pen, ligge sentralt plassert og være en møteplass mellom gammel og ung. Den en gang så vakre hagen på hovedgården til søstrene Ellingsen ble løsningen. Hagen var nå i kommunens eie, men området var overgrodd, vanstelt og tjente eieren lite ære. I dag ligger parken der ferdig, til glede for liten og stor, vakkert beplantet i henhold til den opprinnelige hagen. Her er bord og benker og sandvolleyballbane. I tillegg vil det komme en liten dam med trebroer over. Trebroene vil bli en del av et stisystem gjennom parken. Stiene er tilknyttet

Ellingsenhagen før og etter tettstedsprosjektet. Foto: Odin Christensen

gang- og sykkelveinettet for å få trafikksikker skolevei. De unge har selv mye av æren for resultatet: parken var deres idé, og det var elevene ved skolen som fikk ansvaret for å rydde området og bistå med beplantning. Tidligere gikk Inndyrselva gjennom Ellingsenhagen. Den ble borte da Solvikvatnet ble drenert bort i 1970. Flere private interessenter ønsker nå å få reetablert både Solvikvatnet og Inndyrselva..

" Dersom NVE dekker storparten av kostnadene ved å få Solvikvatnet tilbake, så skal jeg pantsette huset for å finansiere resten. Da er min livsoppgave utført." (Jan Breivik, Gartner)

Miljøgateprosjektet

Det største tiltaket og "motoren" i tettstedsprosjektet i Inndyr var miljøgata. Riksveien gjennom sentrum hadde i mange år vært en trafikkfarlig strekning, relativt tungt trafikkert og til dels uoversiktlig og trang. For mange av bygdas barn er dette den daglige skoleveien. I tillegg til trafikkfaren var ungdommen ikke særlig tilfredse med hvordan veien så ut. Særlig mente de at strekningen foran kommunehuset måtte forbedres. Løsningen ble å bygge om riksveien til miljøgate gjennom sentrum. Til planlegging av miljøgata valgte kommunen å engasjere arkitekt Axel N. Sømme fra firmaet Cubus i Bergen. Mange spurte seg selv om hva i all verden en arkitekt "utenfra" kunne hjelpe til med på Inndyr? Men svaret var enkelt: Gildeskålværingene trengte hjelp utenfra til å finne sin identitet og se sine egne verdier.

"Det trengs blikk utenfra for å se eget gull." (Axel Sømme, arkitekt)

Arbeid med miljøgata

I begynnelsen var vegvesenet litt skeptisk til økonomien i prosjektet. Kommunen hadde ikke god nok budsjettmessig forankring, og holdningen var preget av "veien blir til mens du går-tenkning". I tillegg var det mange bidragsytere og budsjettposter å forholde seg til. Det var derfor en stor utfordring å få økonomien til å henge sammen. Heldigvis viste vegvesenet og fylkeskommunen en positiv holdning og stor fleksibilitet. Og så hadde kommunen en dyktig prosjektleder og tusenkunstner til jobben:

Flere av grunneierne var skeptiske til å avgi grunn i starten av prosjektet. Det var derfor viktig å nå ut med informasjon om arbeidet til dem det gjaldt så tidlig i prosessen som mulig, slik at de ble kjent med planene og virkningene av disse. Samtidig fikk grunneierne et eierforhold til prosjektet. Ordføreren tok seg også tid til å dra hjem til folk og diskutere prosjektet over en kopp kaffe i uformelle omgivelser. Et tidkrevende arbeid, men av stor betydning for oppslutningen om miljøgata.

Men det var ikke bare grunneierne som skulle involveres i arbeidet, også innbyggerne i kommunen skulle være med. Kommunen inviterte derfor tidlig i prosessen til et folkemøte hvor hovedtrekkene i arbeidet ble presentert. Det kan ikke sies mange nok ganger: kommunikasjon og informasjon er en forutsetning for å lykkes.

"Det er inspirerende å se den gløden og entusiasmen som har vært her." (Rune Amundsen, vegvesenet)

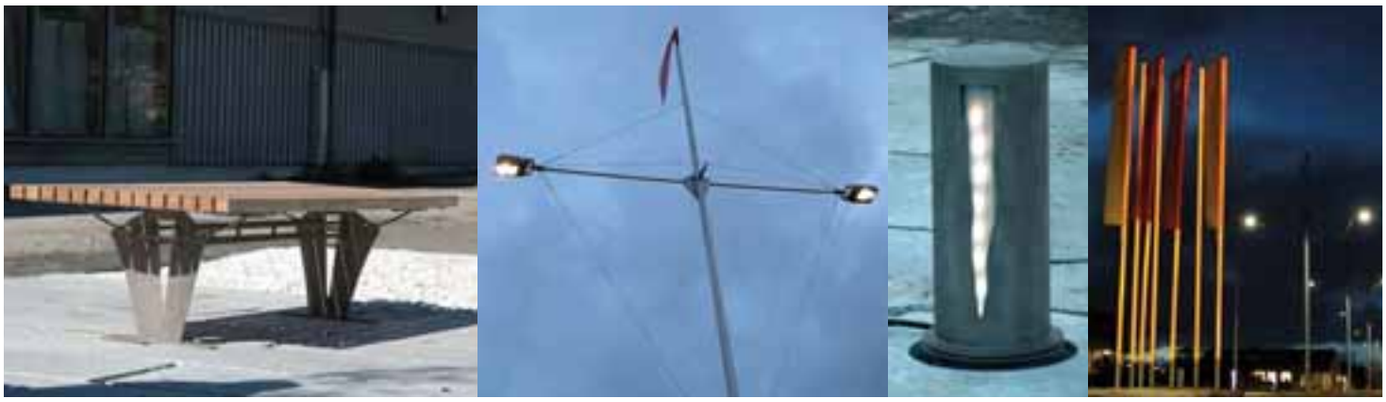

Gatemøblene gjenspeiler stedets egen kultur og natur

Kystmøbler i Nord
I utformingen av Miljøgata ble det lagt stor vekt på å bygge på stedets egen kultur og natur, som beskrevet blant annet i brosjyren "Miljøgata Inndyr 2004":

> "Vi måtte ikke lete etter inspirasjon og eksempler fra andre steder når skissene til et fornyet tettsted skulle lages. Vi fant dem i revene - de langstrakte øyene som leder mot havet. Vi fant dem i båtene som søkte ly, men lå klar til å heise seil. Steinen hentet vi fra Evjen og Tållådalen, fra det nærmeste distrikt. Vi lot fjellet bestemme formen med sine riss slik at det beholdt sin identitet."

Gatebelysningen ble utformet som båtmaster for å gjenspeile stedets tilknytning til havet. Pullertene ble utformet med ”revner” etter sandflygene i Nordfugløya utenfor Inndyr. Og benkene ble produsert lokalt i Inndyr, klart inspirert av stedet med motiver i moderne og vakker design. Dyktige fagfolk var engasjert for å utvikle og utforme elementene. Ved innkjørselen til Inndyr ble det satt opp høye ”lysstrå” hvor en kan henge vimpler som høye fiskemerker på havet. Og til fotgjengeroverganger og utsmykning av veien ble det brukt lokal stein. Alle de ulike elementene snakker et felles formspråk, som uttrykker stedets identitet.

Bruk av lokal stein og trevirke i utformingen av miljøgata har bidratt til å utvikle næringslivet og styrke stedsidentiteten. Foto: Trygve Førde

Norsk stein
Det den norske stat ikke klarte i forbindelse med Operaen, fikk lille Gildeskål kommune til i forbindelse med miljøgata: å bruke norsk stein istedenfor importert stein fra utlandet. Det var et bevisst valg at kommunen skulle bruke lokal stein som byggemateriale og til å utsmykke prosjektet med. For det første finnes det to lokale granittbrudd i området som kommunen ønsket å støtte opp om. Og for det andre var det et uttalt mål at miljøgata skulle gjenspeile naturen på stedet. Men selv om målet var klart og granitten nær, var det ingen enkel sak, for steinen viste seg å være dyrere i produksjon enn den kinesiske typen som vegvesenet vanligvis bruker. Kommunen gav imidlertid ikke opp saken, og gjennom samtaler med Cubus AS, fylkeskommunen og eieren av granittbruddene, fant man en løsning. Ved hjelp av en lokalt tilpasset uttaksmetode og langt mindre bearbeiding av steinen, ble den konkurransedyktig med den kinesiske. Steinen fikk da et grovere uttrykk enn den som vanligvis ble produsert på steinbruddet, men dette uttrykket passet godt inn helheten. Etter at miljøgata ble ferdig har kommunen hatt besøk fra andre deler av landet for å se på prosjektet, spesielt dette med bruk av lokal stein.

Folkefest i Inndyr!
Etter lang tids planlegging og hardt, men morsomt arbeid, var det offisiell åpning av miljøgata høsten 2004. Alt som kunne krype og gå møtte opp for å få med seg feiringen av Inndyrs nye stolthet. En liten gutt på plassen utbrøt: - SÅ mange mennesker har jeg aldri før sett her i Inndyr! Deretter startet folkefesten for alvor med en rekke aktiviteter i den nye gata, blant annet gratis kaffe og bløtkake utenfor Coopen og gratis fiskesuppe på ungdomshuset. Senere på kvelden

Stor folkefest da miljøgata ble åpnet. Foto: Odin Christensen

Noe søtt å bite i utenfor Coopen

var det diskotek for ungdommene, åpen pub på Tormodbrygga og gratiskonsert med Anne Grete Preuss.

> ”Alle på Inndyr har nok mistet troen på dette prosjektet minst én gang siden prosjektidéen ble lansert. Vi ungdommer ønsker jo aller helst at ting skulle ha skjedd i går. Men nå har vi lært oss at tålmodighet kan lønne seg.” (Gøril Pedersen og Line Skogsaas, ungdomsrepresentanter)

Tormodbrygga

Samtidig med åpningen av miljøgata ble Tormodbrygga klar for bruk. I 1910 kjøpte Pareli Danielsen bygningen, som i dag kalles Tormodbrygga, fra Festvåg i Lofoten. Der hadde den blitt brukt til sildesalting og fiskemottak, bolig og butikk. Da sønnen Tormod overtok brygga på Inndyr i 1919, begynte han med landhandel i lokalene. Her ble det solgt både kolonialvarer, sko, manufaktur, steintøy og øvrige varer folk måtte ha behov for. Tormod bodde sammen med familien sin i Brygga fra 1921. I 1952 avviklet Tormod butikkdriften.

I den senere tid har Tormodbrygga blitt brukt til lagerlokale og verksted. I 1992 kjøpte Båtforeningen bygningen, som var i svært dårlig forfatning, med ønske om å restaurere den. Til det trengtes penger som foreningen ikke hadde. Men for dem som virkelig vil noe, finnes det alltid muligheter: foreningen tok opp private lån, arrangerte fester og lotterier og solgte bilder av brygga malt av en lokal kunstner. I tillegg ble det sendt ut ”tiggerbrev” som gav mange små og store pengegaver til kassa fra lokalbefolkningen og næringslivet. Det meste av arbeidet ble gjort på dugnad.

Bjørn Walter Hansen og Steinar Hukassen i full sving med å lage disk

Tormodbrygga: Fra lagerlokale til samlingssted, pub og konsertlokale

Gjennom tettstedsprosjektet ble det å ta vare på og skape aktivitet i brygga et viktig tiltak i utviklingen av Inndyr. Ambisjonene ble større og arbeidet skjøt fart. I løpet av programperioden bevilget Riksantikvaren til sammen 350.000,- kroner i tilskudd til prosjektet. I tillegg ble det gitt økonomisk støtte fra kommunen, Inndyr vel og Aetat. Båtforeningen fikk også billige materialer fra folk. Det ble brukt en ung arkitekt fra Inndyr og leid inn snekker med spesialkompetanse på gamle hus. Minst 20-30 personer jobbet på dugnad med restaureringen på ulike tidspunkt. Båtgruppa har vært styringsgruppe for arbeidet.

I dag er Tormodbrygga et viktig og mye brukt treffsted. Brygga huser lokaler til båtforeningen og gir et tilbud til det økende antallet båtturister som besøker Inndyr. I tillegg leies lokalene ut til lag og foreninger. Det er åpen pub enkelte helger og lokalet brukes hyppig til møter, seminarer og konserter.

Klippfisktorget

Tørking av klippfisk var tidligere en av de viktigste næringene i Inndyr og av stor betydning for stedets historie. Dette vil innbyggerne synliggjøre i den nye møteplassen som nå anlegges sentralt på stedet mellom miljøgata og sjøen. Samtidig skal plassen gis et moderne inntrykk, slik at man binder sammen fortid og framtid. Granitt med klippfiskform skal legges ned i asfalten som en del av belegget. Plassen blir dermed også et kunstprosjekt som ivaretar både det funksjonelle og stedets identitet. Klippfisktorget skal være et kommunikasjons-knutepunkt for kommunen, en plass til torgboder samt en arena for kultur- og næringsaktivitet. Havnefronten opparbeides med granitt-trapp opp mot sentrum av Inndyrsvågen, som har litt høyere beliggenhet. Trappen kan brukes som sitteplasser under konserter. Området opparbeides også med grus, heller og grøntarealer og møbleres med pullerter, benker, ny spesialdesignet belysning samt infotavle. I tillegg bygges det trebrygge med flytebrygge for mindre båter. Sjøen og vågen vil igjen bli satt i sentrum. Klippfisktorget skal bli et viktig varemerke for Inndyr.

Dugnad til 3 millioner!

Mange utviklingsprosjekter finansieres gjennom 50% statlige og regionale midler, og 50% lokale midler. De lokale midlene fordeles gjerne mellom kommunen, private/næringsliv samt lag og foreninger. Sistnevntes bidrag kommer som regel i form av dugnad. I Gildeskål har man liten tro på at storsamfunnet skal pløye store midler inn for at kommunen skal utvikle seg til et enda bedre sted å bo i og besøke. Skal dette skje må de trolig

Lokale tradisjoner gav ideen til et klippfisktorg

Stor entusiasme og innsatsvilje fra lokalbefolkningen har bidratt til 21 % av den totale finansieringen av tettstedsarbeidet.

gjøre det meste selv. Så da vet gildeskålværingene hva de har å gjøre: fram med hammer, rive, malerkost, sag, trillebåre og godt humør. For uten dugnadsinnsats stopper Gildeskål. I tettstedsprosjektet har innbyggerne nedlagt en formidabel innsats for stedet sitt. Totalt ligger det inne en anslått dugnadsinnsats for hele 3 millioner kroner, noe som utgjør hele 21% av den totale finansieringen av tettstedsprosjektet! Og dugnadsånden er stadig på vei oppover…

”Det hadde aldri gått hvis ikke folk hadde engasjert seg.” (Vidar Hansen, prosjektleder)

Men dugnad handler ikke bare om penger. Det handler også i stor grad om å få drive med noe man brenner for, en lidenskap. I tillegg er det trivelig og sosialt. Det at unge og gamle kan treffes har også sin verdi. Dessuten skiller ikke dugnaden mellom sosiale lag i samfunnet.

God tettstedsutvikling er god næringsutvikling

Arbeidet med stedsutvikling i Inndyr har ikke bare skapt mer attraktive og miljøvennlige omgivelser. Ved å satse på egne krefter har også det lokale næringslivet fått et løft. Med en lokalt tilpasset uttaksmetode har Gildeskål hatt råd til å bruke lokal stein fra Evjen Granittbrudd AS til miljøgata. Det er vist interesse for steinen også fra andre kommuner, og produksjonen vil bli utvidet. Som følge av dette prosjektet leveres det nå stein til Svolvær og Bergen. I tillegg er flere store byer i forhandlinger. Gildeskål bruker selvfølgelig lokal stein i sammenheng med torget. De båtmast-inspirerte gatelysene, lyspullertene og benkene er utviklet og produsert ved Inndyr Marina. Nå satser de på å sette prototypene i ordinær produksjon slik at firmaet får et nytt bein å stå på. Pullerter er levert til Bergen og benker til Vardø. Den gamle smia ”Norbjørn” er overtatt av en driftig kar som nå er i ferd med å etablere verksted for blant annet rehabilitering av vinduer. En lokal maskinentreprenør fikk anbudet på Torget, og vil gjennom det bygge opp kompetanse og investere i utstyr for steinlegging. Det lokale firmaet Arkimedes fikk leveransen av flytebrygge til torget.

"Dette prosjektet har vist lokalmiljøet og bedrifter nye måter å tenke på, og tilført oss kunnskap og teknologi. Nye kontakter har ført til innovasjonsprosesser der vi har sett muligheter til å gjøre nye ting og lage nye produkter. Det har vært en holdningsendring hos flere, og Gildeskål kommune kjenner vi ikke igjen." (Einar Skogvoll, privat byggeleder)

Utfordringen er å skape et vekst-klima lokalt som framelsker initiativ og samarbeid. Kommunen må spille på lag med næringslivet og innbyggerne og legge til rette for utvikling. Den skal være døråpner, diskusjonspartner, kobler og tilrettelegger. Og prosjektplaner og tiltak må utformes slik at lokale bedrifter kan være med. Alt dette fordrer en omstilling i kommunens tenkesett, samt en vilje og evne til å ta i bruk nye og utradisjonelle arbeidsmetoder. Næringslivet må på sin side gå inn i et forpliktende samarbeid med kommunen og være villig til å tilpasse virksomheten til en større helhet, nedfelt i felles visjoner og planer.

Sneballen som begynte å rulle

Det som begynner i det små, kan lett utvikle seg til noe større. Det ene tar det andre med seg. Slik var det også i Inndyr. Det som begynte med en idédugnad for ungdommer og noen planer om en kafé, en park og en miljøgate, endte opp som en opprustning av hele kommunesenteret, mobilisering av lokalsamfunnet og en revitalisering av næringslivet.

”Det er en stolthet her, et av de aller beste prosjektene vi har jobbet med”(Lillian Nærem, rådmann)

Prosjektet har etter hvert fått sitt eget liv og nye elementer, interessenter og underprosjekter kommer stadig til. Nå jobbes det blant annet med planer om forretninger og leiligheter ved havna. Med bakgrunn i innspill fra potensielle etablerere og investorer ble det våren 2005 iverksatt et arbeid med å avklare prinsipper for videre utvikling av havneområdet. Gjennom dette arbeidet ønsker kommunen å sikre at framtidig utbygging og utvikling er i tråd med intensjonene i prosjektet. Det foreligger nå en skisse som har vært på høring hos alle impliserte parter, og som skal til politisk behandling i skrivende stund.

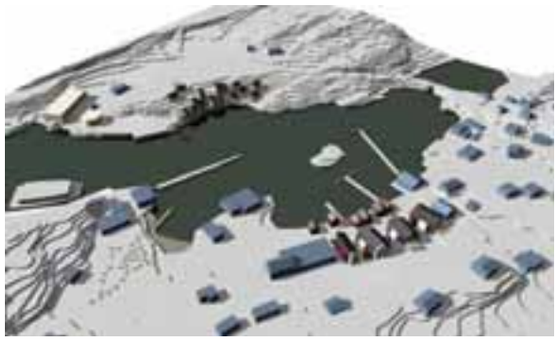

Modell av Inndyrvågen som illustrerer planprinsipper for utbygging av sentrum, benyttet på work-shop våren 2005.

Tettstedsarbeidet har i tillegg gitt "spin-off"-effekter som man ikke hadde forventet på forhånd, for eksempel førte etableringen av

miljøgata til at næringslivet og eierne av de tilstøtende områdene langs gaten rustet opp disse samtidig og i samme stil som selve miljøgata. Det er nå også en gryende interesse fra de private til å følge opp i samme stil på bygningssi

> ”Naboene engasjerer seg også, det får en slags oppdragende effekt: det kan ikke se sånn ut her når det er så fint hos naboen.”
> (Walter Pedersen, ordfører)

Dyktige folk

En av forutsetningene for Gildeskåls suksess har utvilsomt vært tilgangen på dyktige og ressurssterke folk, med bred kompetanse i kommunens administrasjon. Kommunen har i løpet av programperioden utviklet en betydelig planleggings-, utviklings- og prosesskompetanse, samt evne til å beherske flere stammespråk. I det ligger at man kan de nødvendige ord, vendinger og sjargonger som gir innpass på regionalt og nasjonalt nivå. I tillegg har kommunen kompetente planpolitikere og en meget dyktig prosjektleder.

> ”Vidar har vært særdeles flink til å skaffe penger.” (Einar Skogvoll, privat byggeleder)

Kommunen har over tid selv bygd opp denne kompetansen, gjennom planarbeidet. Gjennom tettstedsprosjektet fikk man endelig muligheten til å utnytte denne kompetansen til å realisere og gjennomføre tiltak. Rådmannen er da også strålende fornøyd med administrasjonens innsats:

> ”Vi er trygge på egen dyktighet og har trygghet i organisasjonen. … Vi har dyktige planleggere som tør å tenke nytt, er flinke til å fornye seg og lite utskiftning.”
> (Lillian Nærem, rådmann)

Til tross for egne dyktige folk, har kommunen heller ikke gått av veien for å hente inn spisskompetanse utenfra når det har vært behov for det. Bruken av ekstern arkitekthjelp fra Cubus AS er et eksempel på det. Arkitekt Sømme lærte kommunen å stille spørsmål på en ny måte og se sine egne lokale verdier. Nå er et av mottoene: heller penger til arkitekter enn å asfaltere først! I Gildeskål er man også opptatt av betydningen av samarbeid og nettverksbygging. Hadde det ikke vært for bredt anlagte partnerskap, bygget på tillitsforhold, hadde trolig tettstedsprosjektet ikke blitt realisert.

> ”Nettverksbygging er viktig, man kommer ingen vei hvis man ikke har venner. Mange venner.”
> (Bjørnar Andreassen, tiltakskonsulent)

Nordland fylkeskommune har også vært en viktig samarbeidspartner i tettstedsprosjektet. Fylkeskommunens rolle som koordinator, døråpner, finansieringskilde og samordner har vært et sentralt suksesselement.

Dyktige folk er det mange av i Inndyr. Her er noen av dem: Ordfører Walter Pedersen, byggeleder for miljøgata Einar Skogholm, Vidar Johansen og Bjørn Liland fra Evjen Granittbrudd

Hvilken framtid går Inndyr i møte?

I likhet med situasjonen for de fleste av småstedene i landet vårt, er framtiden for Inndyr uviss. Men gildeskålværingene ønsker ikke å være passive vitner til hvor utviklingen fører dem. De ønsker selv å være med på å forme sin egen framtid. Men det er ingenting som ”kjæm av seg sjøl”. Det fordrer at kommunen er levende opptatt av samfunnsutviklerrollen og at den er villig til å prioritere arbeidet økonomisk og tidsmessig.

> ”Vi er en kommune som har driv og vil noe”
> (Lillian Nærem, rådmann)

”Det unike alternativet”
Ifølge kommunen selv, har trygghet fra tettstedsprosjektet ført til at de tok sjansen på å utvikle en kommuneplan basert på scenariotenkning. Scenariene pekte ut tre mulige utviklingsperspektiver for kommunen. I scenariet ”Gildeskål – Bodøs Vakreste Bydel” skisseres en kurs der Gildeskål blir en integrert del av Stor-Bodø, som etter hvert blir en slags regionkommune. Hovedfokus er på sentralisering av service og tjenester og en eksplosiv vekst i pendlervirksom-

heten. Scenariet ”Gildeskål – Den Glømda Staden” kan beskrives som et ”la humla suse”-alternativ preget av misunnelse og en ”skit i verden, leve Stokkbruvika”-holdning. Gildeskål ender her opp som delt mellom Bodø og Meløy som følge av bygdestrid og resignasjon. I ”Gildeskål – Det Unike Alternativet” framstår Gildeskål som en egen levedyktig kommune og et godt alternativ til bosetting i mer sentrale strøk. Bakgrunnen for situasjonen er en del modige, strategiske grep som ble gjort i perioden 2004-2007. Kommunen valgte til slutt å jobbe mot en visjon som lignet mest på det siste scenariet.

Kom tilbake!
Som for resten av distrikts-Norge, søker ungdommen i større grad til byer og regionsentra der det er bedre utdanningsmuligheter, større arbeidsmarked og god tilgang til urbane kvaliteter. En av de største utfordringene er derfor å få ungdommen til å flytte tilbake igjen til hjemstedet sitt. Men det forutsetter at det finnes framtidsmuligheter på stedet.

"Vi ønsket at det skulle bli fint. Det er det blitt, faktisk finere enn vi forestilte oss den gangen vi med boblende engasjement lanserte alle våre idéer" (Gøril Pedersen og Line Skogsås, ungdomsrepresentanter)

I Inndyr er det gjort et stort løft for å gjøre kommunesenteret mer attraktivt som bosted. Og der det er attraktivt å bo, er det også en tendens til at det gror fram ny virksomhet. Områder som klarer å tiltrekke seg kvalifisert og motivert arbeidskraft har normalt gode forutsetninger også for vekst og utvikling. I Gildeskål kommune syder og koker det for tiden av virkelyst, prosjekter og ideer. Det skjer hele tiden noe nytt og kreativiteten er stor. Høsten 2005 ble det for eksempel i samme kommunestyremøte vedtatt: totalrenovering av Inndyr skole, bygging av kulturhus, fullfinansiering av torget, samt en samarbeidsavtale med Sjøfossen Energi som sikrer kommunen 2000 lastebillass med tunnelmasse gratis. Det høye aktivitetsnivået er et godt utgangspunkt for at de som er unge med røtter i området, tar sin kompetanse og familie med hjem og blir en del av den spennende utviklingen. Mange teller på knappene om de skal tilbake til Gildeskål.

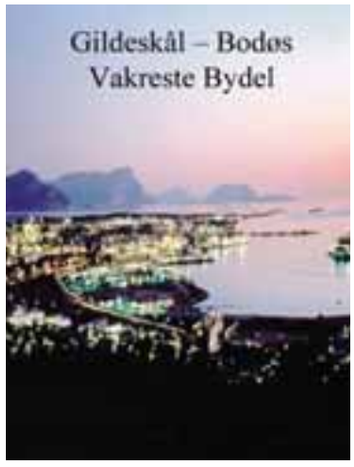

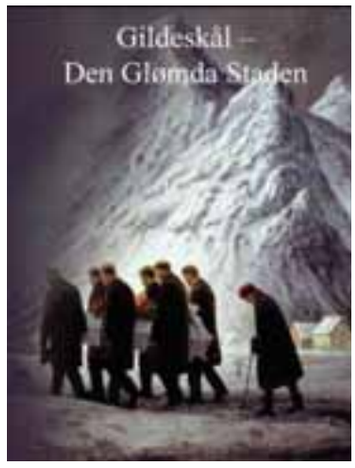

Illustrasjoner til to av scenariene for Gildeskåls videre framtid.

Ofte er det bare det lille ekstra som skal til for at ungdommen vender tilbake, for eksempel et ”Kom-heim-arrangement” som kommunen arrangerte sammen med de andre Salten-kommunene for noen år siden. Der fikk ungdommen siste nytt fra hjemstedet og anledning til å gjenoppfriske gamle vennskap og knytte nye bånd. Men andre ganger skal det mer til.

En Ungdomsdatabase skal forhåpentligvis bidra til dette. Denne kom som en direkte følge av ”Kom-heim-arrangementet”. Basen, eller nettstedet, er en møteplass mellom ungdom født etter 1969, hjemkommunen og næringslivet på stedet. Kommuner og bedrifter som ønsker kontakt med ungdom fra Gildeskål, og etter hvert også andre kommuner, kan søke i basen. Ungdom legger ut cv, jobbønsker og annet av interesse, mens kommunen på sin side legger ut ledige stillinger. Her finnes også en oversikt over adresser, utdanning, erfaring og framtidsønsker for alle som er vokst opp i Gildeskål, og eventuelle partnere. Databasen er tilrettelagt for alle kommuner i Nordland.

Kanskje kan det vise seg at miljøgata i Inndyr og alt som følger i dens farvann av positive tiltak og endringer, blir tungen på vektskålen.

"Dette prosjektet, og det at våre ønsker er blitt hørt, har gjort at ungdommene har fått mer tru på heimplassen", (Gøril Pedersen, ungdomsrepresentant)

STEINKJER

NORD-TRØNDELAG FYLKE

Gjenreising av Gjenreisingsbyen

Våren 1940 ble Steinkjer bombet og sentrum lagt i ruiner. Etter krigen begynte gjenreisingen av byen som ble preget av datidens byplanidealer og arkitektur. Å gjenreise Steinkjer i vår tid handler om å rehabilitere, utvikle og forskjønne eksisterende omgivelser i byen. Men mest av alt handler det om å gjenreise folks identitetsfølelse og stolthet over byen og dens kvaliteter.

I 2007 er det 150 år siden ladestedet Stenkjær ble opprettet. Da hadde det allerede bodd mennesker der i 6000 år. Stedet hadde sin første storhetstid for 1000 år siden som hovedsete for jarlene Eirik og Svein. Trolig lå det da en kaupang innerst i fjorden. På begynnelsen av 1900-tallet brant bydelen Sørsia og 62 bygninger ble flammenes rov. Dette ble starten på en hektisk, men allikevel rik tid. En ny bydel reiste seg i ruinene av den gamle, jernbanen kom til byen og konjunkturene var gunstige. Sørsia fikk en tidstypisk jugendstil med store bygninger, spir og tårn. I 1925 ble Stenkjær endret til Steinkjer. Stenkjær betyr sannsynligvis "et kar (kjær) laget av stein" og stammer trolig fra de steinkarene man brukte for å fange laks i elva.

Men oppgangstidene og de gylne årene skulle ikke vare lenge. Den 21. og 22. april 1940 bombes Steinkjer av tyskerne. Praktisk talt hele sentrum ble lagt i ruiner.

Gjenreisingsbyen

Etter 5 år med okkupasjon og brakkeliv, startet etterkrigstidens gjenreisning av Steinkjer. Det var enighet om at gjenreisingen ikke skulle bli en kopi av det som forsvant, men være en nyreising og modernisering preget av datidens trender og byggeskikk. Reguleringen ble utført gjennom BSR (Brente Steders Regulering), under ledelse av professor Sverre Pedersen. Utover 1950-tallet vokser derfor et funksjonalistisk Steinkjer fram etter byplanideal fra barokken. I dag karakteriseres funkisbyen som kulturhistorisk interessant byarkitektur.

Krigsby`n
"Søndagsfreden 21.april ble brutt da gudstjenesten i Egge sluttet i 12-tida. De første flyene sveipte inn over Steinkjer. I Steinkjer kirke tok kirkeklokkene til å ringe. Tvangsevakuering. En halv time seinere kom bombeflyene med sin last spreng- og brannbomber. Klokkene ringte enda mens de store sentrumsbygningene i Jugendstil sto i brann. I seks og en halv time varte bombingen – før tyske fly raderte ut den siste rest av bebyggelsen vest for jernbanen mandag 22.april. En stille fredelig Innherredsby var blitt en askehaug. Av byens 400 matrikulerte eiendommer gikk over 300 opp i flammer. En total utradering av Steinkjers sentrum – ingen norsk by ble så hardt rammet under krigsoperasjonene i 1940."

Arvid Erlandsen, pensjonist

Akvarell av Gjenreisningsbyen

Dagens Steinkjer

Storkommune
I 1964 ble Steinkjer storkommune da de tidligere kommunene Beitstad, Egge, Kvam, Ogndal, Sparbu, Stod og Steinkjer ble slått sammen. Steinkjer er i dag den mest folkerike kommunen i fylket og landets nest største jordbrukskommune med et innbyggertall på drøyt 20 000. Av disse bor omtrent 11 000 i sentrum. Steinkjer er administrasjons- og servicesentrum i fylket.

Steinkjers byvåpen
"Steinkjers byvåpen – den sekstaggede stjerna – symboliserer innfartsvegene til byen. Nettopp ferdselen fra bygdene, og bøndene som søkte avsetning for sine varer, skapte Steinkjer – en bygdenes by. Steinkjer ble en møteplass og en port mot verden; en utskipingshavn, en markedsplass, og etter hvert en moderne by – en fylkeshovedstad – innerst i Trondheimsfjorden." (fra kommunens infobrosjyre om Steinkjer)

”Steinkjer er støgg!”
Etter oppgangstider og en vekstperiode på 1970-tallet, snudde den positive trenden tidlig på 1990-tallet. Arbeidsplasser forsvant som følge av flere nedleggelser og nedbemanninger innenfor offentlige og private arbeidsplasser. En av de største virkningene fikk nedleggelsen av Forsvarets Øvingsavdeling på Sannan med 300 arbeidsplasser. Andre viktige bedrifter som flyttet ut var Telenor, Posten og Meieriet. Med ringvirkningene innenfor tjenesteyting og service utgjorde den samlete nedgangen ca 1000 årsverk. Det omfattet omtrent 10% av alle yrkesaktive i kommunen! Pessimismen spredte seg i byen og forsterket den allerede negative utviklingen. Folk begynte å snakke stygt om Steinkjer, og mange valgte å flytte derfra.

"Det var de som bodde her og burde være glade i byen som sa drittsted." (Sylvia Mikkelsen, Hovedutvalgsleder)

”Over 1000 års historie har formet oss fra å være høvdinger via bondehøvdinger til i dag å sitte på hver vår lille tue, med vår lille melkekvote, som vi ikke klarer å se over kanten på.” (Øystein Klokkerhaug, Ressursgruppa, Steinkjer-Avisa 15.03.02)

”Attraktive Steinkjer” – 4 prosjekt i ett!

Rundt tusenårsskiftet skjedde det flere ting som fikk betydning for utviklingen av Steinkjer: Kommunen fikk omstillingsstatus, ble med i Tettstedsprogrammet og gjorde vedtak om ny E6 gjennom byen. I tillegg begynte kommunen planlegging av byjubileet i 2007. Disse fire begivenhetene griper tett inn i hverandre og har alle betydning for den videre byutvikling i Steinkjer.

Omstillingsstatus
Sensommeren 1999 fikk Steinkjer omstillingsstatus og ble med i Kommunal- og regionaldepartementets omstillingsprogram for perioden 1999 – 2005. Staten ønsket gjennom programmet å styrke Steinkjers rolle som fylkeshovedstad og motor i den regionale utviklingen i Nord-Trøndelag. Kommunen hadde ikke i tilstrekkelig grad tatt del i den økonomiske veksten og sysselsettingsutviklingen som tilsvarende kommuner hadde hatt de senere år. Omstillingsprogrammet omfattet fem programområder, med hovedfokus på næringsutvikling. Bevilgningen var på totalt 74 millioner kroner for hele perioden.

Tettstedsprogrammet
I 2001 ble Steinkjer med i Tettstedsprogrammet. Programmets mål var sammenfallende med et av delmålene i omstillingsprogrammet: ”Steinkjer – en attraktiv bostedskommune”. Ved å slå de to satsingene sammen under en felles prosjektorganisering og felles paraply: "Attraktive Steinkjer”, ønsket kommunen å få større ”trøkk” i arbeidet og skape synergieffekter. Det ble etablert et 2-delt styringsorgan der rådmannens ledergruppe er administrativ styringsgruppe og formannskapet sørger for politisk forankring. Kommunen fikk ansvaret for gjennomføring av prosjektet ved plan- og anleggssjef Svein-Åge Trøbakk. Sivilarkitekt Hallgrim Bremset fikk jobben som ekstern prosjektleder på deltid (40%). Bremset hadde tidligere arbeidet som bygningssjef i kommunen i 7 år og kjente derfor kommunen godt.

Hovedmålet med ”Attraktive Steinkjer” er å skape positiv oppmerksomhet og tro på utvikling av byen. Det skal skje gjennom fysiske forbedringstiltak og bevisstgjøring av byens eksisterende kvaliteter. Steinkjer skal bli mer attraktiv for innflyttere, og særlig for utflyttet Steinkjer-ungdom. I stedsutviklingsprosessene legges vekt på bred lokal mobilisering og reell deltakelse av kvinner og ungdom. Arbeidet skal munne ut i synlige resultater til byens 150 årsjubileum i 2007.

Ny E6
I 2007 skal også ny E6 være ferdig. Vegen vil skjære tvers gjennom byen og derfor ha stor betydning for utvikling av byen. Ettersom europaveger normalt legges utenom byer og tettsteder har vittige tunger påpekt at ”Steinkjer blir den første byen du kommer til etter Oslo” Andre har foretrukket slagordet: ”Steinkjer- ingen vei utenom”. Trasévalget var gjenstand for lange og til dels heftige diskusjoner i kommunen, men konklusjonen ble at en ny E6 tilpasset omgivelsene ville være positivt for utviklingen av byen. I tillegg var vegvesenet åpne for å bidra til oppgradering og forskjønning av tilgrensede områder. ”Attraktive Steinkjer” har også utfordret Statens vegvesen til å utarbeide en egen lysplan for E6. Et av tiltakene i planen er å la traseen gjennom byen få lysarmaturer med hvitt klart lys. Dette skal gjøre bilturen mer trafikksikker, samtidig som det skaper mindre lysforurensing. Vegvesenet har også sagt seg villig til å videreføre bruken av lokal naturstein på E6-anlegget. Dette er både pent og miljømessig, samtidig som det støtter opp om lokal næringsvirksomhet. Ved alle de 6 innfartsvegene til byen, ønsker man i tillegg å bygge portaler.

Kommunen ønsket å bruke sin lokale naturstein i arbeidet med ny E6, og begrepet ”Stein-kjær” har dermed fått en egen betydning

Hvordan engasjere befolkningen?
Kommunen ønsket å engasjere befolkningen i hvordan Steinkjer skulle se ut for fremtiden. Men hvordan gjøres det i en kommune med 20.000 innbyggere?

> Hvis Berlevåg klarer å bli heftig og begeistret, må vi også kunne klare det!" (Hallgrim Bremset, prosjektleder)

Det ble tidlig klart at det var viktig med en kommunikasjonsstrategi der man spilte på lag med lokalavisen. Videre måtte det utnevnes Steinkjer-ambassadører som skulle markedsføre ”Attraktive Steinkjer”og tale byens sak. Folkemøter og mer avgrensede tema- og arbeidsseminarer skulle inspirere folk til å engasjere seg, blant annet ble det arrangert temamøte i kommunestyret. Møtet ble tatt veldig godt imot og ga et betydelig politisk engasjement og forankring av prosjektet. Og ikke minst mange gode idéer.

> "Vi føler at vi er en del av det vi og. Her er lapper på bordet, her skal alle mene noe og skrive noe."(Sylvia Mikkelsen, hovedutvalgsleder)

Skoleklasser ble også invitert til å delta og mange unge ble involvert i arbeidet. Det ble gjennomført ”idéDUKnad” for hele befolkningen og arrangert treff for utflyttet Steinkjerungdom i Oslo. Nettstedet **www.Attraktive-Steinkjer.no** har spredt informasjon og vært postkasse for ideer inn til prosjektet.

”Farsken og – enda mer kurs i prosjektarbeid..”
Mobiliseringsarbeid fordrer kunnskap om hvordan man skal gjennomføre gode prosesser. I oppstarten av Tettstedsprogrammet ble derfor deltakerkommunene invitert til kurs i prosesskompetanse. Prosjektansvarlig i Steinkjer møtte motvillig opp, prosjektarbeid kunne han da nok

om. I ettertid var han glad for at han deltok. Faktisk var kanskje nettopp dette kurset en av suksessfaktorene for stedsutviklingsarbeidet i kommunen. Og at prosess- og prosjektarbeid er to vidt forskjellige ting, var han helt klar på:

> ”Prosjekt er å sette saker i bokser med en tidsplan. Å kjøre en prosess er å åpne opp mennesker.” (Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig)

For dem som var med på kurset har det å tenke prosess og medvirkning blitt en grunnholdning som de også har stor nytte av i øvrig utviklingsarbeid i kommunen. Medvirkning fremmer kreativitet og eierskap. Likevel er det fortsatt store forbedringsmuligheter, blant annet blir man ikke en god prosessveileder over natta. Kommunen kan også bli langt bedre på å involvere ulike befolkningsgrupper i planlegging og gjennomføring av prosjekter. Har du vært med på å bringe noe frem, blir du også en god ambassadør for saken.

Steinkjer-ambassadører
Det ble tidlig fastslått at et hovedmål med "Attraktive Steinkjer" var å gjøre byens innbyggere til stolte ambassadører både innad i kommunen og utad mot omverdenen. Men det var langt frem til målet, og på vegen dit trengtes det noen utvalgte Steinkjer-ambassadører som kunne bistå i arbeidet. Jobben deres var å spre informasjon om "Attraktive Steinkjer", være døråpnere og delta i utvelgelsen av de beste tiltakene. Etter en del rådslagning besluttet styringsgruppen å nedsette en bredt sammensatt Ressursgruppe med representanter fra lokalt nærings-, forsknings- og kulturliv, ferske innflyttere, nylig hjemvendte steinkjerbygg, skoleelever og utflyttede ungdommer. Det ble avholdt 5 månedlige møter, de tre første til åpnefasen og de to siste til lukkefasen. Siden prosjektet skulle være et positivitetsprosjekt ble alle ideer møtt med ”ja, og så..” istedenfor ”ja, men..” eller ”nei, men..”. Motforestillingene fikk komme senere.

> "I Ressursgruppa var det lov til å komme med alle de idéene som jeg nesten ikke hadde turt å tenke på." (Anne Berit Lein, Bonde)

IdéDUKnad
I tre hele måneder ble det bokstavelig talt duket for positiv utvikling i Steinkjer. Da ble alle kafégjestene i byen invitert til å skrive ned sin hjertens mening om hvordan de mener Steinkjer kan framstå som mer attraktiv. Tankene ble skrevet ned på papirduker på bordene. På dukene var det trykket noen få ord om prosjektet ”Attraktive Steinkjer” slik at kommunen også fikk informasjon ut. Det ble fokusert på to hovedtema: ”Framtidas kulturtilbud i Steinkjer” og "Attraktiv for ungdom". Hver 14. dag ble tre idéskrivere

Bilde av IdéDUK

premiert. IdéDUKnaden ble en kjempesuksess. I den første runden kom det i løpet av 14 dager inn hele 74 konkrete idéer! I tillegg leverte en skoleklasse 50 «tips». Felles for svært mange av idéene var at de dreide seg om steder å møtes og drive uforpliktende aktiviteter; ikke idrett, men trim - ikke profesjonell musikk, men øving og utveksling.

Steinkjer-ungdom i eksil
For å skape et positivt engasjement hos utflyttet ungdom og få ideer til hvordan Steinkjer kan bli et mer attraktivt sted, inviterte kommunen 15 Steinkjer-ungdommer bosatt i Oslo til treff i hovedstaden. I løpet av kvelden ble det stilt mange viktige spørsmål som kommunen tok med seg i det videre arbeidet: -Hvorfor har vi ikke hørt noe fra kommunen etter at vi flyttet og hvorfor vet vi ikke mer om de positive tingene som skjer på Steinkjer? -Er det noen i kommunen som har ansvar for å

Alle de 16 medlemmene i Ressursgruppa fikk slippe til i en egen spalte i Steinkjer-Avisa, fra november 2001 til februar 2002

følge opp ungdom som har flyttet ut eller de som vil flytte hjem? -Hvem skal vi ringe til hvis vi får en god idé om noe som burde vært gjort på Steinkjer? Spørsmålene viste at mange har et engasjement for Steinkjer, men at de ikke har fått særlig god oppfølging og informasjon fra kommunen etter at de flyttet ut.

Ungdommen satte stor pris på kommunens initiativ, og flere sa seg villige til å stille opp med sin kompetanse hvis kommunen la til rette for det. Det kom også fram mange forslag til forbedringer som kunne gjøre det mer interessant for ungdommene å vende nesen hjemover. Deltagerne var også enige om at det ville være en god ide å samle Steinkjer-ungdom i Oslo med jevne mellomrom, helst med representanter fra kommunen til stede. Da kunne de bli informert om hva som skjer hjemme, få sjansen til å komme med synspunkter og idéer, samt bygge nettverk seg i mellom. Ikke minst det siste er viktig hvis det noen gang skal bli aktuelt å flytte hjem igjen. Det er tungt å skulle flytte tilbake hvis ingen andre i gjengen gjør det samme.

"OK, vi lo også en del av Steinkjer i løpet av kvelden. Det er lett å finne negative ting ved kommunen vår. Men også de positive sidene ved byen vår kom frem. Kanskje har vi tross alt mye å være stolte av vi som kommer fra Steinkjer?" (Guri Størvold, Ressursgruppa)

"Noen møtte med en klar oppfatning av at de aldri kan tenke seg å bosette seg i Steinkjer. Men jeg tror flere gikk fra samlingen med et litt annet syn på Steinkjer og fremtidsmulighetene der" (Guri Størvold,)

Fra "Steinkjer-ungdom i eksil". Mange ideer som skulle på papiret

Forprosjekt med 1000 ideer!

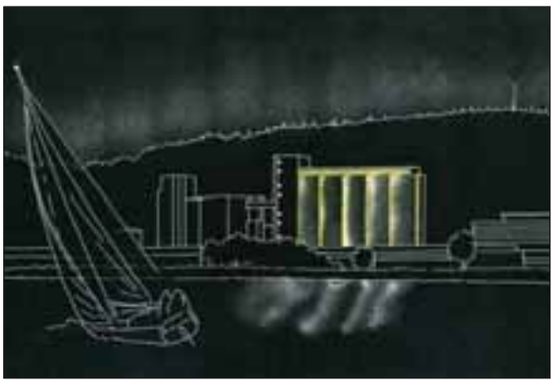

"Prosjektledelsen la vekt på å lage bilder av idéene for bedre å synliggjøre dem overfor deltakerne i prosjektet og omverdenen. En visualisert ide fester seg bedre i hukommelsen enn hva bare ord gjør. Her ser vi et bilde av hvordan en restaurant på toppen av siloen ville se ut. Samtidig var dette inspirasjonen til å lyssette denne og andre markante bygninger"

Første trinn i "Attraktive Steinkjer" var et forprosjekt der målet var å få fram gode ideer som kunne skape optimisme og bidra til en positiv utvikling av byen. Arbeidet skulle munne ut i konkrete prosjekter som kan gjennomføres og være synlige satsinger til byjubileet i 2007. Viktige tema var kulturtilbud, forskjønnelse, ungdomstilbud, byutvikling, infrastruktur, oppvekstmiljø, møteplasser, boligtilbud og tilbakeflyttingstiltak. Prosjektleder og Ressursgruppen var ansvarlige for å gjennomføre forprosjektet.

Fra 1000 ideer til 30...
Mot slutten av prosessen hadde kommunen fått inn hele 1000 små og store prosjektidéer! Ressursgruppen gjennomførte så en todelt utsilingsprosess som munnet ut i tre kategorier: "kjapt, billig og synlig", "frem til jubileet 2007" og "langsiktig satsing". Til slutt satt man igjen med 30 tiltak. Tiltakene ble godkjent av kommunestyret i juni 2002 og i Omstillingsstyret oktober samme år. Forprosjektet var dermed avsluttet. Nå var det tid for gjennomføring!

"Gjennom mindre enn ett år i rollen som prosjektleder i forprosjektet til Attraktive Steinkjer synes jeg at jeg fikk bidratt til mer positivt for heimbyen min enn det jeg fikk anledning til å påvirke gjennom 7 år som bygningssjef i kommunen." (Hallgrim Bremset, prosjektleder)

Kjapt, billig og synlig
Mange byutviklingstiltak er omfattende og tidkrevende. Det lange tidsrommet fra idé til gjennomføring gjør at folk lett mister interessen for prosjektet og troen på at det skal skje noe. Det var derfor viktig for kommunen også å vise

noen raske og synlige resultater og feire de små seire. Eksempler på slike tiltak er: "Ungdoms-Taxi" til grendene, nærmiljøanlegg på barneskolen, skilting av kulturminner og lyssetting av byen.

Ungdom fra Steinkjer og Nærøy kommer hjem for en 50-lapp etter midnatt, her Christina Ramsøy og Stein Waagbø (foto: Steinkjer-Avisa)

Men det aller første synlige tiltaket var "Snøskulpturfestivalen". Ved hjelp av snøblokker på 1,20x1,20x1,40 meter livet elever ved Steinkjer videregående skole opp Torget i sentrum et par dager i februar. Dette skapte stor oppmerksomhet. Noen uker senere ble det arrangert konkurranse med 8 deltakere på Torget. Denne gangen var det laget 8 blokker av snø med mål 3x3x3 meter. Sentrumsforeningen stod for premiering. Festivalen ble en stor suksess og har nå blitt en årlig begivenhet i vinterferieuken. Og mye vil ha mer. Nå drømmer innbyggerne om et trøndersk snøskulpturmesterskap!

Snøskulpturfestivalen, Foto: Steinkjer-Avisa

Gjenreise sentrum

Et hovedmål med "Attraktive Steinkjer" er å gjenreise byens sentrum og skape økt forståelse for byens gjenoppbygging, dens arkitektur og materialbruk. Håpet er at dette skal gjøre steinkjerbyggen stolt av hjembyen sin. Men det er langt frem til et ”nytt” og attraktivt sentrum. Området var ved prosjektets begynnelse sterkt preget av lang tids forfall, utflytting av kultur- og aktivtetstilbud og konkurranse med de store kjøpesentrene ved sjøen, en konkurranse de i stor grad hadde tapt. Det var lite liv og røre i gatene og mange lokaler stod tomme og skremte næringsdrivende fra å investere i området. Det kan være en tankevekker i denne sammenheng at det på kjøpesenteret Zebra er forbudt å henge opp plakater med ”lokaler ledig”.

”En god og tett blanding av handel og kultur utgjør den viktigste rammen for sosiale møter, og er en forutsetning for å utvikle et sterkt og livskraftig sentrum. Jeg ser Steinkjer sentrum som en kropp hvor disse vitale organene er revet ut og plassert andre steder – til Zebra/Globus og Dampsaga.” (Vibeke Schønborg, Ressursgruppa, Steinkjer-Avisa 25.01.02)

Bybildet er i dag preget av 4 bydeler, adskilt av elven og jernbanen. Det gamle sentrum – øst for jernbanen, er en karakteristisk gjenreisningsby. Flere gatenavn henspeiler på forhistorisk storhetstid og viktige historiske milepæler. For kommunen er det viktig å videreutvikle særpreget i de 4 bydelene, samtidig som de bindes tettere sammen gjennom blant annet attraktive gangsoner, aktivitet og god belysning. Man må se på sammenhengene i hele byen og sikre gjennomgående tiltak. Det var også ønskelig å fremheve byaksene i Steinkjer. Store deler av sentrum har brede gateløp. Det gir en følelse av et felles uterom med gulv og vegger og er et godt grunnlag for aktivitet og liv i byen. Det er mye plass i sentrum så det ligger godt til rette for fortetting.

Ansiktet mot fjorden

En morenerygg fra istiden og fjorden legger rammer for byens form og fysiske utvikling. Under oppgangstidene tidlig på 1970-tallet trengte kommunen nye næringsarealer og valgte derfor å fylle ut store områder av fjorden. Det førte til opprettelse av bydelene Nord – og Sørsileiret, hver på 400dekar. Målet var å legge til rette for industri på de nye tomtene, men industriveksten ble svakere enn planlagt og man fikk istedenfor et blandingsområde av kontorbygg, industri og varehandel. Resultatet ble en rekke enkeltbygg, uten sammenheng og helhetlig tenkning bak. Som så mange andre byer i Norge arbeides det nå med å vinne sjøen tilbake i Steinkjer. Gjennom byomforming av havneområdene ønsker kommunen på nytt å få kontakt mellom byen og fjorden. Det samme gjelder den flotte Steinkjerelva som ble gjemt, klemt og glemt mellom Nord- og Sørsileiret.

”Min drøm er at Steinkjer skal fremstå som en fjordby som åpner seg mot Trondheimsfjorden.” (Guri Størvold, Ressursgruppa, Steinkjer-Avisa 14.12.01)

Gjenreisingsseminar og utstilling
I samarbeid med Husbanken ble det arrangert et to-dagers seminar kalt "Gjenreising i sentrum". Her ble det satt fokus på gjenreisingshistorien og ideologiene bak planen, og vist gode eksempler fra andre gjenreisingsbyer i Norge. Målet var å gi beslutningstakere, håndverkere, arkitekter og andre fagfolk et bedre grunnlag for å ta vare på og videreutvikle byens arkitektoniske kvaliteter og særpreg. Seminaret ble en stor suksess – samfunnshuset var stappfullt av fornøyde deltakere. Det ble også laget en utstilling om gjenreisingen av Steinkjer. Hensikten var å gi innbyggerne økt forståelse og kunnskap om byens gjenoppbygging og skape identitet og stolthet over egen historie. Utstillingen inneholdt gamle fotografier, tegninger, modeller og videoklipp.

"Steinkjer er ikke en fin by, men jo mer du kjenner til historien, jo finere blir den!" (Borgny Grande, Sekretær for utredning om Nytt Ungdomshus)

Opprusting av Svein Jarls gate
Et av de første store fysiske tiltakene i sentrum var å ruste opp Svein Jarls gate. Gaten hadde vært gågate i mange år, men framsto likevel som en slitt, asfaltert bilvei. Nå er asfalten byttet ut med brostein, beplantning, nye benker og lysarmatur. Området er inndelt i tre soner i ulike steinsorter. Prosjektet er et godt eksempel på partnerskap mellom private og det offentlige. Av totalkostnaden på 2,4 millioner har kommunen, fylkeskommunen og gårdeierne betalt en tredjedel hver. De forretningsdrivende har selv vært med på å velge utforming av gaten.

Sett farge på Kongens gate
Et av tiltakene fra forprosjektet var å utarbeide en fargeplan for bygningene i hovedgaten gjennom sentrum. Hensikten var å stimulere gård- og grunneierne til å pusse opp fasadene og bygningene i deres originale fargevalg, til byjubileet. Våren 2005 inviterte kommunen gårdeierne til et møte for å presentere fargeplanen og gi en faglig innføring i oppussing av fasader med mineralittpuss. Invitasjonen ble godt mottatt, og hele 20 gårdeiere stilte på møtet. Nå ønsker mange av dem å gå i gang med oppussing av egne bygninger.

Foregangsby for universell utforming til 2007
Som et ledd i arbeidet med ”Attraktive Steinkjer”, bestemte kommunen seg for å bli en foregangsby for universell utforming. Tanken bak universell utforming er at man ikke skal snakke om spesielle løsninger for ulike brukergrupper i de fysiske omgivelsene, men heller finne gode løsninger for alle, enten du er barn, gammel, funksjonshemmet eller er ute og triller barnevogn. Visjonen i Steinkjer er å skape en god by for alle ved at produkter, bygninger og omgivelser planlegges for bruk på like vilkår. Derfor har de blant annet sett nærmere på tilgjengeligheten mellom skoler, barnehager, offentlige kontorer, butikker, friområder og tilknytningen til de kollektive transportmidlene.

For å avdekke hvor store oppgaver en står overfor når byen skal gjøres tilgjengelig for alle, ble det gjort en kartlegging av dagens situasjon. Kartleggingen omfatter adkomsten langs gang- og sykkelveger til og fra alle de store boområ-

Svein Jarls gate. Foto: Odd Georg Skjemstad

Fortauene i Kongens gate. Foto: Odd Georg Skjemstad

Norlis bokhandel etter oppussingen

Fargeplan: Bildet viser Samfunnshuset og 4 forretningsgårder i Kongens gate, bla Norlis bokhandel. Samfunnshuset foreslås malt om med en grønnfarge på hovedkroppen og med en avdempet gul farge på kinofløya. På forretningsgårdene er det viktigst at det satses på oppussing av 1.etasje.

dene rundt sentrum og en del valgte gangforbindelser i selve sentrumssonen. Et omfattende registreringsmateriale sier noe om hvilke tiltak det er aktuelt å gjennomføre, hvor de skal gjøres og hva dette kommer til å koste.

Det sentrale området rundt jernbanestasjonen og Steinkjer Rådhus ble valgt som eksempelområde. Det skal være lett å orientere seg fra jernbanestasjonen til viktige arbeidsplasser, serviceinstitusjoner og forretningsområder. Først ble dagens tilgjengelighet registrert og analysert for å se om forbindelseslinjene i området er tydelige og lesbare. Deretter ble det laget konkrete forslag til utbedringer. Ett forslag tok for seg gangforbindelsen mellom jernbanestasjonen og Høyskolen i Nord-Trøndelag, og det andre forslaget viste nye løsninger for forbindelsen mellom jernbanestasjonen og Rådhusets hovedinngang. Ideforslagene er presentert med til dels detaljerte illustrasjoner fordi dette er nødvendig for å illustrere løsninger for god tilgjengelighet.

Kongens gate er et godt eksempel på tilgjengelighet for funksjonshemmede i sentrum. Der er fortauene oppdelt i tre deler: en utstillingsdel for butikkene, en del for gående og en del for benker og trær. Det er også brukt forskjellig underlag som asfalt og steinsetting på de forskjellige delene. Underlagets beskaffenhet er til stor hjelp for blinde fordi det hindrer butikker og restauranter i å bruke de områdene som er avsatt for gående. Gode gangsoner og bruk av blant annet lys, beplantning og benker skal utvikle sentrum mer i retning av et fritidssted og et sted å ferdes til. Ombyggingen av tusenårsstedet Steinkjer Torg vil bli en samlende brikke i dette arbeidet. Arbeidet med universell utforming vil også bidra til å knytte de ulike bydelene bedre sammen, både i form av funksjonalitet og visuelt.

Blått lys i mørket

Store deler av året er det mørkt i Steinkjer. Kommunen ønsket derfor å gjøre noe som kunne øke byens attraktivitet også etter mørkets frembrudd. Svaret ble en lysplan med det ambisiøse slagordet: "Folk skal glede seg til mørketiden". Riktig lyssetting skaper gode og spennende opplevelser i den mørke årstiden og gjør det tryggere å ferdes ute. I Steinkjer valgte man å bruke blått lys på 3 prosjekter, etter anbefaling fra mannen bak lysplanen, sivilarkitekt Erik Selmer. Etter hans oppfatning tenner det blå lyset drømmer i folks underbevissthet og virker avstressende. Samtidig passer blåfargen godt med fargebruken til en av byens store sønner og kunstnere, Jakob Weidemann.

Lys i mørketiden, fra forsiden av lysplanen

Lysplanen konkluderte med at karakteristiske elementer og landemerker i Steinkjer skulle belyses for å fremkalle byens egenart. Vakre bygninger og anlegg en er stolte av skulle eksponeres. Samtidig skulle lyssettingen bygge opp under byaksene og fungere som retningsvisere for folk som skal orientere seg i byen. Lyspunktene skal bindes sammen med en egnet gatebelysning. Det første tiltaket som ble gjennomført var utskifting av lyskildene i hele Kongens gate fra gult til hvitt

Blå røyk på Kirknesvågen. Vanndampen fra sagbruket blir synlig med blått lys fra undersiden. Foto: Odd Georg Skjemstad

lys. Branntårnet og kornsiloen var først ute blant bygninger som skulle lyssettes. Det blå lyset i branntårnet er blitt ungdommens favoritt. Deretter fulgte Kornsiloen, Regimentsboligen, røyken fra sagbruket og fotgjengerundergangene. Flere tiltak er fortsatt under planlegging, blant annet en skulptur ute på Rauskjæret i fjorden. Denne skal ønske reisende velkommen til Steinkjer.

Lyssetting av byer er et kjent fenomen i utlandet, men her til lands er det bare noen få steder som har arbeidet aktivt med temaet. Steinkjer ble derfor en foregangskommune på dette området i Tettstedsprogrammet. I dag har flere av de andre tettstedene i programmet fulgt i Steinkjers fotefar.

Torget
Torget i Steinkjer er byens tusenårssted og den store offentlige arenaen som skal sørge for aktivitet i sentrum. Torget ligger sentralt plassert på arealet midt mellom kirken og Samfunnshuset, som nå skal bygges om til ungdomshus. I god tid før jubileet i 2007 skal torget fremstå i ny drakt. Det koster kommunen ca. 8 millioner kroner. Våren 2005 ble det holdt konkurranse mellom 5 landskapsarkitektkontorer. Vinneren er kåret, og oppstart skjer våren 2006. Gjennom prosjektet ble det også laget en momentliste for universell utforming til hjelp for planleggere, brukergrupper og saksbehandlere i kommunen. Steinkjer torg skal bli en offentlig møteplass som innehar løsninger som kan brukes av alle mennesker i så stor utstrekning som mulig, uten at det går ut over estetikk og aktivitet for andre brukere.

Aktivitetshus for ungdom
Det gamle Samfunnshuset skal nå bli det nye samlingsstedet for ungdommen i Steinkjer. Men valget av Samfunnshuset var ikke gitt på forhånd.

Skisse til ungdomshus

De ansvarlige for ungdomshuset ønsket å drøfte innhold før valg av bygning: Hva skulle det nye ungdomshuset inneholde av aktiviteter? Hvordan skulle kommunen få ungdommen til å føle seg hjemme og ta huset i bruk?

”Vi ønsker oss et aktivitetshus, ikke et oppbevaringsrom.” (Bjørn Gunnar Ericson, leder ungdomshuset)

Etter mange samtaler og idéforslag fra ungdommer i byen, falt valget på et aktivitetshus i tråd med ideene til ungdomshuset TviBit i Tromsø. I korthet betyr det et mangfold av kortvarige og konkrete aktiviteter som endres regelmessig. Ungdomshuset skal inneholde kafé, konsertlokale, medieverksted, entreprenørskap og kulturaktiviteter. Huset skal også være en plass for samlokalisering av lag og foreninger, et midtpunkt i et nettverk. Grunntanken er å trekke veksler på hverandre. Kommunens ungdomstjeneste vil være ansvarlig for driften gjennom sine to ungdomsarbeidere. Kafeen er tenkt drevet av en privat bedrift som forutsettes å samarbeide med videregående skole som har kokk og servitørlinje. Kafeen skal være en lærlingbedrift og kanskje ha elementer av konseptet til Jamie Olivier som et sted som fanger opp ungdommer med ønske om noe annet enn skolegang.

Ungdomsboliger i sentrum
Et viktig mål med ”Attraktive Steinkjer” er å fortette og skape mer liv i sentrum. Byen har fremdeles bra med ledig plass, både til grøntarealer og boliger. Samtidig bør det bli enklere å etablere seg i Steinkjer, spesielt for ungdommer og innflyttere. Det er et godt boligmarked i byen, men det er mangel på boliger med lav inngangsbillett. Kommunen fikk derfor med støtte fra Husbanken, utarbeidet en rapport som skulle vise potensialet for nye boliger i sentrum. Rapporten foreslo inntil 320 nye boenheter for ungdom, både som følge av nybygging og ombygging av eksisterende bygningsmasser. Boligprosjektene har vært vurdert etter ulike kriterier som blant annet pris, omgivelser, parkeringsmuligheter og ulike eierformer. Det er hovedsakelig fokusert på kommunalt areal og bebyggelse. Rapporten foreslår også å vurdere innføring av overgangsboliger, som vil gjøre det mulig for innflyttere å leie seg bolig for en kortere periode før de finner seg en endelig bopel. Kommunens boligselskap, Steinkjerbygg AS, er nå i gang med 2 av disse boligprosjektene.

Et vell av kulturminner
I regionen rundt Steinkjer finnes det en nesten urørt skatt. Hele området bugner av spor fra svunne tider. Til nå er det kartlagt hele 900 kulturminneområder i Steinkjer. Og da er bare halve

kommunen. Det er nesten så en tråkker på historien på veg til sine daglige gjøremål.

"Jeg sykler forbi gravhauger på veg til fotballtrening, ser ikke skogen for bare trær." (Bodil Østerås, medlem i Ressursgruppa)

Utfordringen er å bevisstgjøre steinkjerbyggen på hvilke verdier som finnes i hjemfylket sitt og bruke dem aktivt utad i markedsføring av kommunen og regionen. Her ligger det store muligheter for fremtidig turisme, næringsliv og vekst. Hvorfor ikke konkurrere med Vestfold om hvilket som er det store Kulturminnefylket i Norge? Steinkjer er nå i ferd med å gjøre noe med saken, blant annet legger ny kommunedelplan kultur stor vekt på dette satsingsområdet. Rent konkret er det foreslått en satsing på 6 mill på Eggeområdet i langtidsbudsjettet. Formannskapet ga sin tilslutning til denne satsingen i juni 2005.

Skiltprogram
Et skiltprogram er et av tiltakene kommunen har iverksatt for å bevisstgjøre egne innbyggere og turister om de kulturelle verdiene i Steinkjer. Gjennom enhetlig skilting av de 25 viktigste kulturminnene og bygningene, håper man å gjøre byen mer interessant. Sommeren 2003 kom det første skiltet på plass foran kirken. Skiltene koster i snitt ca 12.000 kroner per stykk. Prototypen er designet av FabelForm, mens Steinkjer Mekaniske fikk oppdraget med å produsere skiltene. Stedsutvikling og lokal næringsutvikling er to sider av samme sak.

Et av skiltene i skiltprogrammet

Attraktivt = miljøvennlig?
Attraktivitet og miljø skulle være to av grunnpilarene i stedsutviklingsarbeidet i Steinkjer. Det har ført til mye refleksjon rundt begrepene:

"Først tenkte vi at vi måtte gjøre noen prosjekter som er attraktive og noen som er miljøvennlige. Etter hvert skjønte vi at det som er attraktivt ER miljøvennlig." (Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig)

Som eksempler på dette vises det til lysprosjektet og opprydding i Svein Jarls gate: Når byen blir mer attraktiv, brukes den mer og flere går og sykler. Lyssetting behøver heller ikke føre til økt strømforbruk: Da siloen skulle lyses opp erstattet man en stor lyskaster med 8 mindre og forbruket ble redusert.

Blant andre miljøtiltak i Steinkjer er fortettingen av sentrum, satsing på vannbåren varme og SMART. Gjennom SMART inviteres bedrifter til å stimulere de ansatte til å reise miljøvennlig. Gevinsten er mer trivsel, bedre miljø, mindre sykefravær og sparte utgifter for bedriftene og den enkelte. De som er med i prosjektet får blant annet sponset månedskortet på bussen med 135,- kroner. I perioden 2003-2007 har det vært en økning i antallet som sykler og tar buss på hhv. 25% og 15% blant medlemsbedriftene. Til tross for den positive utviklingen er det langt frem før Steinkjer kan si at de har et godt miljøvennlig transportsystem som brukes aktivt: Sammen med energisparing er dette utfordringer kommunen vil ta med seg når en ny bydel skal utvikles på Steinkjersannan, der den gamle militærleiren lå.

"Vi har mer å gå på, ja – det er fortsatt en by på bilens premisser.." (Ingeborg Laugsand, avdelingsleder for helse og miljø)

Næringsutvikling

Steinkjer fikk omstillingsstatus for å sikre kommunens rolle som fylkeshovedstad og motor i den regionale utviklingen. Det fordret at den økonomiske veksten og sysselsettingsutviklingen måtte bedres. I planleggingsfasen av Omstillingsprogrammet diskuterte man forholdet mellom strukturtiltak versus bedriftstiltak. Konklusjonen ble at kommunen skulle prioritere strukturtiltak i første del av programmet for deretter å rette hovedfokus mer ensidig mot bedriftsutvikling. ”Attraktive Steinkjer” ble en hovedstrategi innen struktursatsingen.

”Skal vi få til en positiv utvikling innenfor næringslivet, er vi avhengige av at også bolysten er til stede. Bolystdimensjonen betyr mer og mer i forhold til å skape arbeidsplasser” (Torbjørn Wekre, daglig leder Steinkjer Næringsselskap AS)

I begynnelsen av programperioden var det få konkrete resultater å vise til. Men fra høsten 2003 begynte det å skje noe. I de to siste årene har Steinkjer hatt en netto befolkningsvekst. Trenden viser en økende tilbakeflytting, spesielt blant "ungdommer" i 30-45-årsalderen. Som oftest kommer de for å skape jobber selv, særlig innen teknologibaserte bedrifter. Disse nyetablererne er svært verdifulle for innbyggerne og kommunen. I perioden oktober 2003-2004 ble det etablert 25 nye bedrifter og totalt 130 arbeidsplasser i Steinkjer. Ifølge Telemarksforskning var dette en høyere etablererfrekvens enn i samtlige av landets 80 næringsregioner, målt i prosent av eksisterende foretak. Arbeidsplassmålene i Omstillingsprogrammet ble dermed nådd med god margin i 2004.

”Vi jobbet i motvind fram til 2002-2003; hvor ble det av arbeidsplassene vi var lovet? I dag kan jeg gå relativt rakrygget gjennom byen.” (Thorbjørn Wekre, Steinkjer Næringsselskap)

”Det er en ny trend i Steinkjer, det skjer noe, det er gravemaskiner overalt, en ny optimisme i byen.” (Per Sverre Rannem, ordfører)

Steinkjer har mye å by turistene på: Kultur, historie, tradisjoner, et levende kulturliv og et eldorado for friluftsinteresserte. Her fra den årlige Steinkjer-Martnan. Foto: Odd Georg Skjemstad

I det videre arbeidet med næringsutvikling, innovasjon og nyskaping ønsker kommunen å samarbeide tettere med andre kommuner i fylket. Regionalt samarbeid åpner større muligheter for allianser, kompetansebygging og erfaringsutveksling ut over kommunegrensene.

”Vi må lære å glede oss over andres suksess og fremganger: Gode eksempler på dette er Gilde i Steinkjer, Aker i Verdal og Norske Skog i Levanger, virksomheter som gir ringvirkninger i hele regionen og som viser at vi må legge gamle stridigheter om lokalisering bak oss” (Thorbjørn Wekre, ”Steinkjer Næringsselskap”)

Fra stoppested til reisemål

Om det var de bedriftsrettede tiltakene, utvikling av ”Attraktive Steinkjer”, ny E6 eller generelle oppgangstider i norsk næringsliv som har bidratt sterkest til den positive utviklingen av Steinkjer de siste fem årene, er vanskelig å si. Sikkert er det i hvert fall at summen av disse tiltakene har skapt en ny optimisme i byen.

"For noen år siden skjedde det noe her, det var som noen skrudde på lyset. Vi lever i en helt annen by i dag. Kanskje folk skjønte at de MÅTTE gjøre noe?" (Sylvia Mikkelsen, hovedutvalgsleder)

"Også landområdene rundt er mer stolte av Steinkjer og er positive; noe har snudd, en mer positiv holdning og fellesskapsfølelse." (Sylvia Mikkelsen, hovedutvalgsleder)

"Attraktive Steinkjer er et av de beste prosjektene vi har hatt her i kommunen. Byen er langt mer attraktiv enn noen gang." (Per Sverre Rannem, Ordfører)

"Synes vi har fått realisert det vi så for oss." (ungdom fra Ressursgruppen)

”Jeg mener å føle en gryende optimisme, og Steinkjer er så absolutt på riktig spor.” (Marwin Wiseth, leder av Omstillingsstyret, fra ”Steinkjer i omstilling”)

Et tydelig tegn på at det har skjedd en modningsprosess hos steinkjerbyggen vises gjennom reiselivsplanen fra 1997. Da planen ble behandlet mente både politikerne og næringen selv at det å markedsføre Steinkjer som et reisemål var å skyte langt over mål. Byen hadde ikke nok å tilby de reisende. Det beste man kunne håpe på var å få de reisende til å gjøre en stopp i byen på sin gjennomreise. I dag er byen fortsatt temmelig lik, men holdningen er en annen. Vekst, fremtidstro

og økt stolthet over byen og dens historie, har skapt nye forventninger, ambisjoner og visjoner. Nå ønsker kommunen å utvikle Steinkjer som et reisemål. Det fordrer en markedsføringsstrategi som innebærer at kommunen må bli flinkere til å vise frem alle attraksjonene i byen og sette dem i system. Dette vil nå skje i et samarbeid med de andre kommunene på Innherred.

> ”Vi må tørre å prøve, tørre å dumme oss ut og tørre å ta noen sjanser. Kan godt være litt urealistiske. Bedre å sikte mot stjernene og heller treffe tretoppene.”(Anita Rennan, privat konsulent)

I begynnelsen av 2007 skal ”Attraktive Steinkjer” avsluttes. Frem til da er det viktig å sørge for å holde gløden og engasjementet oppe. Det blir lett slitasje i prosjekt når man skal jobbe i fem år, blant annet i forhold til media. Kanskje 10 ”gladting” i sentrum kan være en god idé?
Hva som skjer i ettertid er uvisst, men steinkjerbyggen har så visst ikke tid til å ligge på latsiden. Utfordringene står i kø for kommunen: Ny bydel på Steinkjersannan, videreutvikling av sentrum, kulturminnesatsing, utvikle merkevaren Steinkjer, reiseliv og turisme, regionalisering.. Og hvem vet om ikke Steinkjer kaster seg på et nytt nasjonalt program:

> "Den dagen vi slutter å være med på nasjonale prosjekter, da er det slutt." (Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig)

Det foregår en betydelig nybygging i Gjenreisningsbyen. Heisekraner svinger både over E6, boligbygg og næringsbygg i sentrumssonen. Byggeaktiviteter har ikke vært så stor som nå etter gjenreisningsperioden 1945-1955.

TINGVOLL

Liten, grønn og annerledes.

MØRE OG ROMSDAL FYLKE

Tingvoll kommune tok sjansen og satset på miljø. Siden slutten av 1980-tallet har den grønne profilen blitt en del av stedets identitet og ansikt utad - og en nisje for vekst og utvikling

På en halvøy på Nordmøre, midt mellom byene Kristiansund, Molde og industristedet Sunndalsøra, finner vi Tingvoll kommune. Halvøya strekker seg vel 5 mil langt, avgrenset av dype fjorder på begge sider. Tingvollvågen er kommunesenter med 1.100 innbyggere. I tillegg bor det drøyt 2000 mennesker i kommunens fire øvrige bygder. De fem bygdene er symbolisert gjennom 5 grønne eikeblad i kommunevåpenet, etter verdens nordligste viltvoksende eikeskog.

Økokommune

Vedtak i sak 20/89 i kommunestyret 16. mars 1989:

”Kommunestyret vedtar å søke om å komme med i øko-kommuneprosjektet som nå er koordinert av Forum For Norske Økokommuner. Kommune styret vedtar at Tingvoll kommune vil satse på utvalgte delprosjekt”.

Slik lyder den spede begynnelse på det som skulle bli en lang og motstrøms reise mot et samfunn i balanse med natur og miljø. Hensynet til en bærekraftig utvikling skulle vektlegges i all planlegging og i alle avgjørelser og virksomheter. Resultatene lot ikke vente på seg: Tingvoll ble tidlig landskjent for arbeidet med kildesortering og kompostering. Kommunen skapte Politikerskolen i miljøkunnskap og lå lenge et hestehode foran andre kommuner i arbeidet med å integrere miljøundervisning i skoleverket. De ble med i Økokommune-programmet 1992-1996, sluttet seg til Fredrikstaderklæringen, innførte miljøstyringssystem, inngikk vennskapsavtale med Bunda i Tanzania og meldte seg inn i ICLEI, en internasjonal miljøvernorganisasjon for lokalforvaltninger. Tingvoll har siden 1987 også vært vertskommune for Norsk senter for økologisk landbruk.

Oversiktsbilde av Tingvollvågen

Stedsutvikling som hovedstrategi

I 2001 ble Tingvoll med i Tettstedsprogrammet gjennom kommunesenteret Tingvollvågen, eller bare "Vågen" på folkemunne. Stedsarbeidet skulle drives i et øko-kommuneperspektiv, som blant annet forutsatte bred lokal mobilisering og deltakelse. Gjennom programmet ønsket kommunen å få et mer bevisst forhold til egen identitet og å få realisert ideer og planer for utvikling av stedet.

"Vi tror det er viktig for ethvert sted å ha en historie som gjør at folk kjenner seg igjen, gjerne over generasjoner. Tingvoll har både i historisk og i nyere tid flere slike merkesaker å bygge sin identitet på. Men det må synliggjøres gjennom fysiske investeringer og sosiale og kulturelle tiltak" (Kristin Sørheim, Ordfører)

Programmet fikk full tverrpolitisk oppslutning og stedsutvikling ble et hovedsatsingsområde for kommunen. Stedsutvikling ble innlemmet som en prioritert oppgave i kommunens strategiske planer. I praksis ble Tettstedsprogrammet et omfattende utviklingsprogram for kommunen og en paraply for en rekke prosjekter som ikke "hørte naturlig inn" inn under det nasjonale programmets rammer. Tanken var at det er lettere å få fart på ting under en samlehatt.

Ordføreren påtok seg selv å lede styringsgruppen for arbeidet og har gjennom hele programperioden engasjert seg sterkt i arbeidet sammen med varaordføreren. Politisk forståelse og entusiasme var viktig, det er ikke noe administrasjonen kan framdyrke.

Styringsgruppen var liten og effektiv, bestående av fem-seks driftige medlemmer blant administrasjon og politikere. Laila Bergheim ble ansatt som prosjektleder på full tid og fungerte som sekretær for styringsgruppen. De enkelte prosjektene ble organisert og styrt gjennom forskjellige prosjektgrupper. Så langt det har vært mulig, har kvinner og ungdom vært med.

Et senter uten sentrum

En hovedutfordring for tettstedsarbeidet i Tingvollvågen har vært å utvikle sentrum. Kommunesenteret hadde rett og slett ikke noe ordentlig sentrum. Vågen var ikke tett nok til å være tettsted. Bebyggelsen hadde historisk sett blitt anlagt rundt 3 forskjellige tyngdepunkt; kirken på den ene siden av fjorden, området rundt Tingvoll Ullvarefabrikk på den andre siden av fjorden, og Vågen med dampskipskai og senere fergekai midt i mellom. Boligbyggingen hadde for det meste skjedd i utkantene.

"Spent på å se hvordan det blir, ikke bare et kujorde men et jorde for folk, for bruk." (Oda Simahaug, ungdomsrådet)

Sentrumsplan
Asplan Viak ble derfor hyret inn for å lage en helhetlig sentrumsplan for utbygging, estetisk utforming og godt nærmiljø. Målet var et attraktivt sentrum, og hovedstrategiene var fortetting og gode forbindelser mellom tyngdepunktene i bebyggelsen. Jo mindre et sted er, desto viktigere er det med helhetlig planlegging; Et tiltak kan ha langt flere sideeffekter enn planlagt, og det kan gå lang tid mellom nye utbyggingsprosjekter på steder som ikke er utsatt for utbyggingspress. Derfor har man ikke råd til å ta en ting om gangen. Det må legges til rette for samvirkende tiltak slik at hvert enkelt nytt utbyggingstiltak er med og trekker i riktig retning. Sentrumsplanen bygget på en tidligere gjennomført stedsanalyse utført av landskapsarkitektene Feste AS.

Kart over sentrum

Rester fra svunnen tid i Aspa

Tingvolls historie går langt tilbake.
Hellemaleriene på Honnhammaren er 4-5000 år gamle og Skandinavias største felt. På Røttingsnes finner vi mange store gravrøyser fra vikingtiden og i Aspa står tre bautasteiner og minner om en fallen konge og hans dronning. En gang i tiden var Tingvoll, som navnet tilsier, et tingsted og sentrum for et større område. Tingvoll steinkirke, også kalt Nordmørsdomen, er fra tidlig middelalder. Kirken er reist som hovedkirke og regnes som en av de vakreste i sitt slag. Prestestova fra 1600-tallet var overnattingssted for biskopen når han besøkte annekskirkene i Øre og Frei.

"Viktig at det har blitt dratt inn kompetanse som man kan bruke, se Tingvoll utenfra med andre øyne." (Marianne Nystad, næringsdrivende)

Sentrumsplanen ble presentert på et åpent folkemøte med rom for både gruppearbeid og diskusjon. Planen foreslo tre større satsingsområder i selve sentrum: Miljøgate gjennom sentrum og utvikling av områdene som er nærmest fjorden: Sanden og kaiområdet. Og midt i det hele ligger det historiske, landskapsmessige, fysiske og kommunikasjonsmessige midtpunktet: Drøppingtunet. Tunet, som er gjennomskåret av riksveg 70, er de seks resterende bygningene fra det første "moderne" handelsstedet i Vågen og er et sentralt historiefortellende kulturminne. Her har det vært drevet handel siden slutten av 1800-tallet. Sist på 90-tallet ble imidlertid lokalene stående tomme og mørke.

Restaureringen av Drøppingfjøset er i gang. En del av jobben ble utført på dugnad under mottoet: "Let`s make Låve!"

Jordbrukssjefen tar en velfortjent hvil på taket etter dugnaden

Brysomme gamle bygninger eller Vågens hjerte?

"Dette er en gledens dag," sa ordføreren da hun 2. september 2004 ble orientert om vedtaket i fylkesutvalget om å bevilge penger til miljøgate gjennom Tingvoll sentrum. Arbeidet for å få midler hadde da gått over flere år og lenge vært en "propp" i systemet. Mange andre utviklingstiltak som grenser inn mot den framtidige miljøgata hadde stått på "vent" i forhold til avgjørelsen om bevilgning til miljøgata.

I forbindelse med valg av løsning for den nye miljøgata gjennom sentrum, var deler av Drøppingtunet rivningstruet. Dette førte til masse debatt og diskusjon, åpne folkemøter, avisinnlegg og flere runder i kommunestyret. Frontene stod mellom dem som ville beholde bygningene og ta dem i bruk på nytt, og dem som ville rive dem og skape plass til ny gang- og sykkelvei og bedre framkommelighet for tungtransporten. Kvinner og unge mot middelaldrende menn.

Kommunen fikk tilslutt, med støtte fra Riksantikvaren, utarbeidet en rapport som dokumenterte bygningenes plass i kulturlandskapet. Dette gav politikerne et godt beslutningsgrunnlag som førte til et enstemmig bevaringsvedtak. Veien måtte tilpasse seg bygningene, og ikke omvendt! Dette førte igjen til at en driftig dame, i godt samarbeid med flere andre, kjøpte det gamle fjøset og butikkbygningen. Den økologiske butikken og kaféen "Den lille landhandel" så dagens lys. Kunstlaget leide seg inn i første etasje i en av bygningene og i andre etasje ble det møteplass for frivillige lag og foreninger i bygda. Fjøset er nylig satt i stand til sitt opprinnelig utseende og lokalene skal etter planen leies ut til ulike formål.

"Det var så trist med mørke vinduer før. Derfor er det kjekt at det nå er kommet liv i bygningene igjen." (Margit Steinshamn, pensjonist)

I Tingvoll ble Miljøgata den "store" saken som mye av stedsarbeidet kom til å dreie seg om. For det første tok prosessen flere år, fra første forslag lå på bordet og til spaden ble stukket i jorda. Men mye viktigere enn det: saken skapte debatt og bevissthet rundt folks identitet og tilhørighet til stedet sitt, og hvilke verdier som burde ligge til grunn for den videre stedsutvikling. Debatten om Drøppingtunet ble en symbolsak. Og det beste av alt: etter at man så at det gikk an, snudde stemningen. Nei-folket ble ja-folk! Ikke rart at prosjektlederen kunne koste på seg en lettelsens sukk her en vårdag i 2005:

"Når jeg hørte maskinene ute i miljøgata starte opp første dagen og drønne gjennom kontorvinduet mitt, var det som musikk i mine ører!" (Laila Bergheim, prosjektleder)

Et ansikt mot fjorden

I likhet med så altfor mange andre byer og tettsteder, har Tingvoll gjennom årenes løp vendt ryggen til sjøen og tidligere tiders handel, fiske og samferdsel. Gjennom tettstedsarbeidet ble tingvollgjeldingene seg bevisst behovet for å reversere denne trenden og vende ansiktet mot sjøen- nå som et potensielt knutepunkt for nye næringer, spesielt reiseliv. Kaiområdet har historisk tyngde og er det viktigste leddet der sentrum knytter seg til vågen og sjømiljøet. Sammen med Sanden utgjør de to områdene det man kan kalle fjordlinjen.

Drøppingtunet med og uten riving (visualisering)

Langs fjordlinjen ønsket kommunen seg nye attraktive leiligheter, ferieboliger og overnattingsmuligheter for tilreisende. Og en brygge eller to slik at småbåtene lett kunne legge til. Kommunen hadde også et serveringssted, en kino, et samlingslokale og et kurs- og konferansesenter på ønskelisten. Men hvordan få råd til alt dette med en skrapt kommunekasse? Og hvordan skaffe investorer? Tingvoll er tross alt et lite sted, og usikkerheten rundt framtiden var stor.

Multibrukshotellet

I dag ligger én av løsningene der og speiler seg i vannkanten: Hotellet Tingvoll Brygge – et partnerskap mellom kommune og næringsliv. Ved å inngå i et forpliktende samarbeid og tenke flerbruk og kreative løsninger, ble prosjektet gjennomførbart. Prosjektet til 14,5 millioner er finansiert gjennom banklån og offentlig og privat aksjekapital. Kommunen ga tilskudd på 2,4 millioner til konferansesal og kino, noe som har blitt et egnet samlingssted for lokalbefolkningen. I tillegg gir øko-kommunen én million i lån til investering i vannbåren varme og varmepumpe. En større kiosk som kunne tiltrekke seg folk ligger i hotellets inngangsparti. En kombinert restaurant og kafé er i dag et yndet møtested. I tillegg inngikk kommunen en bindende avtale med hotellets eiere om leveranse av varmmat til institusjoner og hjemmeboende eldre, samt leie av rom i forbindelse med ombygging av alders- og sykehjemmet. Både lokalbefolkning, folk fra nabokommuner og turister har tatt svært godt imot det nye tilbudet.

"Hotellet har blitt et sted man er stolt av å vise fram og et flott feriested for alle som har flyttet ut, nå kan de komme hit og se alt som har skjedd her." (innbygger)

"Kino-tilbudet gjør noe med identiteten, det å reise ut i verden og komme fra et sted med kino, det gir verdighet." (Tom Svendsen, politiker)

"Hotellet har løst et praktisk problem ved at vi nå kan legge kurs og konferanser her og få kompetansen hit istedenfor å dra ut. Da kan vi også reklamere for stedet, det gir viktige ringvirkninger." (Marianne Nystad, næringsdrivende)

"Drøppingtunet og hotellet har sveiset folk mer sammen, et sted å møtes. Før kunne man jo gå rundt hele Vågen uten å møte noen."(Åse Bjerke, Tingvoll næringsforum)

På Tingvoll Brygge har kommunen fått en ny storstue med hotell, restaurant og kino.

Tilstrømmingen har vært langt høyere enn det som lå i kalkylene da tilbudet ble planlagt, noe som viser at behovet virkelig har vært til stede. Likevel er det viktig å ikke hvile på laurbærene, veien er kort fra suksess til konkurs. Omfattende markedsføring av tilbudet utenfor kommunen må derfor til. Forslag er lansert om å utvide kapasiteten noe slik at også turistbusser kan stoppe der for natten. I tillegg bør kommunens egne innbyggere bli flinkere til å benytte seg av tilbudet.

"Men vi må oppdras i takt med de nye tilbudene. Det er viktig å bruke dem og støtte opp om dem. Det tar nok en tid før vi venner oss til å bruke utestedene. I fraværet av offentlige møtesteder har vi utviklet en kultur for å møtes hjemme hos hverandre." (innbygger)

Ta i bruk de menneskelige ressursene i kommunen

"En ting som er utrolig bra her er engasjementet: mange kunnskapsrike og dyktige folk som er på banen, og uvanlig mange ildsjeler." (Olaug Kadio, rådmann)

"Vi har vært dyktige til å knytte til oss flinke folk. Tingvoll er en liten kommune, men med stor kompetanse." (Eirik Oterholm, tidligere rådmann)

Idédugnader og kreative prosesser setter spor

I Tingvoll har partnerskapstenkningen smittet over på andre sektorer, i flere utviklingsprosjekter jobber de nå på samme måte. Blant annet er det nå inngått en partnerskapsavtale mellom kommunen og den videregående skolen om utvikling og markedsføring. Dette resulterte i 34 % økning i søkningen til skolen fra høsten 2005. Partnerskapstenkningen ligger også i bunn i Kulturvekkå, den årlige store kulturmønstringen i kommunen.

Samarbeidet mellom offentlige myndigheter og næringslivet om hotellet Tingvoll Brygge er et lysende eksempel på en ny tenkning i kommunen, både mht. holdninger og arbeidsmetoder. Over tid har det utviklet seg en erkjennelse av at kommunen ikke lenger er i stand til å gjøre alt selv, man er nødt til å trekke på øvrige ressurser i kommunen og søke felles løsninger. Innbyggere og næringsliv må i større grad involveres i utvikling av lokalsamfunnet, tilrettelegging av tjenester og løsning av oppgaver. Flere må ta ansvar og mobiliseringstankegangen må ligge i bunn. Det fordrer blant annet en åpen innstilling fra kommunens side, en driftsorganisasjon som tenker utvikling, ny kompetanse, kreativitet, samt har evner til å jobbe prosessrettet.

Helsesmia - en av nyetableringene på Tingvoll

Næringsliv
Jordbruk, skogbruk og fiske sysselsetter nesten 20% av de yrkesaktive i Tingvoll, mens rundt 30% jobber innen industri og håndverk. Tingvoll har ingen store hjørnesteinsbedrifter, men mange småbedrifter. Kommunen er største arbeidsgiver. Det er et stort arbeidsmarked i regionen: Innenfor en radius på vel 50 km i luftlinje finner vi byene Kristiansund og Molde, samt regionssenteret Sunndalsøra. Rundt 200 dagpendler til disse stedene.

"Nå er det bare positivt å henvende seg til kommunen med en idé, ja de heier oss nesten fram! Og ofte stiller de også med litt midler. Det er veldig viktig med denne holdningen. Da kan vi bruke energien på utvikling." (Martha Ebbesvik, næringsdrivende)

Kommunens nye rolle og holdning er svært viktig for næringsutviklingen i Tingvoll. Som mange andre steder har kommunen slitt med befolkningsnedgang og mangel på arbeidsplasser. Tingvoll trenger flere folk! Gjennom Tettstedsprogrammet har det kommet ny optimisme til stedet og stimulans til å satse selv. Nye ideer og planer lanseres jevnlig, hele 35 forslag til nyetableringer ligger og venter på behandling. Helsesmia er en av bedriftene som nylig er etablert på Tingvoll: Helsesmia har 3-4 ansatte hvorav en akupunktør, en psykiater og en psykolog. At etableringen skjedde i Tingvoll var ikke tilfeldig, men skyldtes et bevisst valg fra gründernes side:

"Helsesmia hadde aldri blitt lagt hit hvis det ikke var for at vi har troen på stedet og økoprofilen. Vi bruker den bevisst i markedsføringen." (Marianne Nystad, næringsdrivende)

Tingvoll er et sted med høy utdanning og kompetanse som det er viktig å utnytte, blant annet gjennom å tenke knoppskyting innen næringslivet. Nylig er det etablert en næringshage på stedet. Turisme og reiseliv er et område med mange muligheter i tiden framover, men tilbudet må systematiseres. Likevel legger tingvollgjeldingene vekt på kvalitet i turismen framfor masseturisme. Det de gjør må være de riktige tingene – ikke nødvendigvis så mange. En av de riktige tingene er å støtte opp om den lokale handelsstanden:

"Men dette får vi jo kjøpt på Tingvoll, så da venter vi og kjøper det der." (Åse Bjerke, Tingvoll næringsforum)

Skulle innbyggerne i Tingvoll engasjere seg, måtte kommunen legge til rette for det. Å skape uformelle og gode møteplasser for samtaler og diskusjoner var derfor svært viktig. I tillegg la kommunen stor vekt på å få til gode prosesser for medvirkning når saker skulle drøftes. Det fordrer imidlertid kunnskap og erfaring. I Tingvoll valgte de å kjøpe inn en stabel med boken "Kvalitet og metode" (Fløgstad/Helle) for å dele metodekompetanse innad i kommunen. Gruppearbeid har vært viktig som metode for få fram alles synspunkter.

"Vi har lært oss forskjell på åpne- og lukkefase." (Rose Bergslid, jordbrukssjef)

"Vi politikere har jo blitt eksperter på gule lapper." (Ole Morten Sørvik, varaordfører)

Men prosjektlederen legger ikke skjul på at gode prosesser og mobilisering kan være ressurskrevende og ta lang tid:

"Vi må være solidariske med hverandre, det er viktig å få diskutert ting igjennom før de settes ut i livet. Ofte må vi gå flere runder, og kanskje et skritt eller to tilbake i prosessen for å skape den nødvendige tillit mellom kommunen og lokalbefolkningen. Eller sagt annerledes: Noen ganger er omveien den eneste veien." (Laila Bergheim, prosjektleder)

Sterke, tøffe kvinner

Noe av det som slår en ved nærmere innsyn i kommunen, er det sterke innslaget av driftige kvinner. Det henger trolig sammen med at det også er i denne kommunen vi finner det høyeste utdanningsnivået i fylket blant kvinner.

"Her er det i stor grad tøffe og dyktige damer og ungdom som preger kommunen, både innen politikk, handel og næringsliv, og foreningsliv." (innbygger)

Selv mener mange av kvinnene at de har litt andre verdier og prioriteringer enn mannfolka, og at dette kvinneperspektivet blir tydelig ved politiske valg. For å underbygge dette viser de til debatten rundt Drøppingtunet der mennene var mest opptatt av bredden på veien, framkommelighet for tungtransporten og økonomi, mens kvinnene og ungdommen var mest opptatt av kultur, historie og identitet. Hadde det ikke vært for at kvinner og ungdom ville ta i bruk Drøpping-husene og prøve seg, hadde husene vært revet.

"Vi kan hvis vi vil og de voksne slipper oss til!"

I Tingvoll kommune ønsket man å få ungdom med på å bestemme. Ungdomsrådet er et rådgivende utvalg underlagt kommunestyret og et bindeledd mellom ungdom og beslutningstakere. Rådet består av representanter for skolene og lokalt foreningsliv. Prosjektlederen i Tettstedsprogrammet er sekretær for arbeidet. Alle saker som gjelder ungdoms levekår skal behandles her, men ungdom kan selv ta initiativ til å ta opp saker de synes er viktige. Ungdomsrådet har en egen budsjettpost til disposisjon for å støtte tiltak iverksatt av og for ungdom. Selv om det til tider er en terskel for å få ungdom med i rådet, er forumet viktig.

"Vi snapper opp det vi synes er viktig og prøver å engasjere oss i det, f.eks nedleggelse av skolen og Drøppingtunet." (Oda Simahaug, Ungdomsrådet)

I 2003 ble det gjennomført en bred undersøkelse blant ungdomsskoleelever for å kartlegge hvilke ønsker ungdom hadde for stedet sitt. Det var særlig tre saker som de syntes var viktig; Kino, kunstgressbane og en ungdomsklubb for litt eldre ungdom. I dag er både kino og ungdomsklubb på plass i Vågen, og kunstgressbanen er under planlegging. I tillegg har ungdomsrådet jobbet med lokaler til rockeklubben, utendørs treffsted for ungdom, skolebruksplan, handlingsprogram og økonomiplan for kommunen.

"Vi ble spurt om hvordan vi ville ha det, og de har faktisk hørt etter også. Vi har absolutt blitt trukket med. Ungdomsrådet fungerer godt, synes jeg, vi har alltid enstemmige vedtak, skulle ønske kommunestyret jobbet på samme måte!" (Camilla Gjetvik, Ungdomsrådet)

Det gode mellommenneskelige miljøet på skolene var noe ungdommene la spesielt vekt på i spørreundersøkelsen. Her tar ungdommen vare på hverandre. Mobbing og narkotika er ikke noe problem, og det er nesten ikke hærverk i kommunen. Selv russen kom tilbake etter festen og ryddet opp etter seg! Det gode omdømmet skolen har, bruker kommunen bevisst i sin markedsføring av Tingvoll. Men resultatene har ikke kommet rekende på ei fjøl, de er resultat av en bevisst satsing og mange prosjekter. Våren 2005 gav rådet ut sin egenproduserte brosjyre "Unge Tingvoll" som forteller om fritidstilbudene i kommunen.

Undomsrådet laget egen brosjyre

Ingen skole, ingen framtid
Høsten 2004 kom nyheten som alle småsamfunn frykter: Fylkestinget ville nedlegge Tingvoll videregående skole. For elevene og ungdomsrådet var dette helt uaktuelt og de tok derfor skjeen i egne hender. Den dagen fylkesutdanningsutvalget skulle stemme over skolens videre framtid, dro elevene i egne busser til Molde for å markere sin støtte til skolen. Saken endte godt for Tingvoll, kommunen fikk til slutt innvilget en 3-årig partnerskapsavtale med fylkeskommunen om fortsatt drift. I denne perioden må kommunen vise til økt etterspørsel etter skoletilbudet. Ungdomsrådet lot seg ikke be to ganger, de kastet seg raskt rundt og startet en sms-aksjon for å rekruttere søkere til skolen for skoleåret 2005/06. Resultatet ble 34% økning i søkermassen fra høsten 2005!

Kampen om TVS

Hele skolen i protesttog

"For hvert år har elevene blitt flinkere og flinkere til å forsvare og reklamere for skolen sin. Nå har de fått fredet skolen for 3 år, der har de vært veldig flinke!" (Kari Indergaard, tidligere rektor)

Innflyttere er gull verdt!

"Om det er et godt sted vises ut fra måten man tar imot og tar vare på innflyttere på." (Laila Bergheim, prosjektleder)

Alganesh på den Lille Landhandel i Drøppingtunet

Et annet særtrekk ved Tingvoll er det sterke innslaget av innflyttere. Tingvoll har også et stort asyl- og flyktningemottak. Selv mener de at det er mange grunner til at folk ønsker å slå seg ned: Tingvoll er en kommune som tar godt imot innflyttere og er åpen for idéer. Det er veldig høyt under taket her. Folk bryr seg aktivt om at den andre ektefellen skal få seg jobb når nye familier etablerer seg.

"Lett å komme inn her, fikk flere venner etter ett år her enn 8 år i Molde!" (Camilla Gjetvik, Ungdomsrådet)

"Jeg kom hit for 5 år siden fordi jeg fikk jobb, da trodde jeg at livet var over... Men det er så kjekt her, venner i andre kommuner synes det er traurig og trasig der de bor" (Rose Bergslid, jordbrukssjef)

Tingvoll er også et sted med mange offentlige stillinger, blant annet knyttet til den videregående skolen, Norsk senter for økologisk landbruk (NORSØK) og asylmottaket. Det tiltrekker ressurssterke folk med høy kompetanse. Men kanskje enda viktigere for tilveksten er kommunens grønne profil. Flere har valgt bevisst å flytte til den mest miljøvennlige kommunen i fylket for å leve i den samme drømmen - en nisje for folk med økologiske interesser.

"Aldri tenkt tanken en gang at noen er tingvollgjeldinger eller ei, det er aldri noe irritasjon over at noen er innflyttere" (Aslaug Koksvik, politiker)

"Det er ofte innflyttere som drar ting i gang. De som bor her ser ikke ting like godt, det er bra som det alltid har vært. Jeg synes det er stor forskjell på de som har bodd her hele tiden og tilflyttere/de som har vært ute i forhold til holdninger, alt fra fremmedfrykt til mat." (Oda Simahaug, Ungdomsrådet)

Kommunen jobber bevisst med å trekke beboerne på asylmottaket med i samfunnslivet og utnytte ressursene deres. For eksempel har tre afghanere ansvaret for kantinen på skolen, en eritreeer driver kafeen på Drøppingtunet, og en ghaneser trener håndballaget. Det blir integrering av slikt. Kanskje har kommunen noen erfaringer å trekke på fra vennskapssamarbeidet med Bunda i Tanzania?

Vi er alle i samme båt!

Med trange økonomiske kår og mange uløste oppgaver i kommunen, kunne det å pløye millioner inn i Vågen lett skape misnøye i de andre stedene i bygda. Det var derfor viktig med en god politisk prosess i forkant av Tettstedsprogrammet for å skape forståelse og oppslutning om satsingen. Og ordføreren var klar i sin argumentasjon:

"Det er nettopp kommunesenteret vårt som er mest sårbart i en tid med endringer i kommunestrukturen. Det haster veldig med å forsterke de positive kvalitetene ved tettstedet slik at folk vil bo her i framtiden også." (Kristin Sørheim, Ordfører)

Programmet fikk full tverrpolitisk oppslutning. Samtidig ble det skapt en større forståelse av hvor avhengige stedene i kommunen var av hverandre. For hva var vel kommunesenteret uten de menneskelige, naturlige og kulturelle ressursene som lå i stedene rundt? Som et resultat av dette ble det bestemt å samarbeide tettere om arrangementer, idrettsarbeid og felles markedsføring av kommunen – jobbe bevisst med å skape en fellesskapsfølelse. Det var også enighet om fortsatt å satse på utkantene i kommunen, blant annet ved å spre veimidlene og bedre vannkvaliteten.

"Da jeg flyttet hit for 12 år siden, var det fortsatt strid i fra tidligere kommunesammenslåing, bygdene stod mot hverandre, periferi mot sentrum. Nå er det en annen holdning her, folk er positive til utvikling av Tingvollvågen som et senter for alle i kommunen. Det blir ikke klikker i kommunestyret som før. Fiendebildet er flyttet ut fra kommunegrensene til Kristiansund og EU…" (Odd Arild Bugge, kultur og næringsleder)

Nålsundkanalen, Straumsnes.

"Nei, det er så mye positivt på Tingvoll nå, stedet er satt på kartet og det har skjedd mye. Jeg er litt kry av å bo på Tingvoll nå, selv om jeg bor på Meisingset.."(Tora Solem Meisingset, ildsjel)

Likevel er det et godt stykke igjen. Fortsatt er det ikke alle som snakker pent om Tingvoll. For ordføreren er det en stor utfordring i tiden framover.

Miljø eller bærekraft?

Miljø har ikke vært det store diskusjonstemaet i Tettstedsprogrammet. Fravær av store og mer "tradisjonelle" miljøkonflikter har nok bidratt til dette. Likevel har de grønne verdiene hele tiden ligget til grunn for de vurderinger og beslutninger som er tatt underveis i prosessen. I tillegg har arbeidet fokusert desto sterkere på tema som identitet og verdier, kultur og historie, estetikk, mobilisering, medvirkning og møteplasser. De "kulturelle" og "sosiale" dimensjonene har vært mer synlige enn det tradisjonelle "miljømessige" perspektivet.

Kommunen har likevel gjennomført en rekke konkrete miljøtiltak i programperioden i tillegg til å utvikle sentrum. Blant annet ble det i 1985 vedtatt at alle kommunale bygg skal ha vannbåren varme. Vedtaket har blitt fulgt opp gjennom installering av varmepumpe på hotellet og bygging av egen varmesentral for biobrensel. Her har kommunen prioritert miljø framfor økonomi, og valgt en kortsiktig økonomisk belastning i troen på en framtidig gevinst, når prisene på olje og gass vil stige.

Kommunen har også jobbet bevisst med produksjon av kortreist, økologisk mat, som blant annet selges gjennom Drøppingtunet. Her og flere andre steder i kommunen, serverer de også rettferdig og økologisk kaffe for å hjelpe bønder i sør. Materialbruk har stått i fokus: når de nye benkene, som feilaktig var produsert av regnskogstrevirke, ankom Tingvoll, ble de umiddelbart returnert. Kommunen har også vært bevisste på gjenbruk av bygninger, for eksempel har den gamle skolen nå blitt omgjort til kommunesenter. Og det gamle kommunesenteret er nå barnehage. Tingvoll har også etablert "Miljøkompaniet", en kommunal virksomhet som driver miljøstasjonen og holder orden på avfallet i kommunen. Her tar de imot brukte møbler, kjøkkenutstyr, sykler og diverse som de pusser opp, reparerer og selger ut igjen. I tillegg driver Miljøkompaniet et selvstendig AS; "Hagakompen" der de produserer og selger kompostbinger. Hjelp til å komme i gang, følger selvfølgelig også med.

Rahim, Jutta og Ståle på Miljøkompaniet med egenprodusert kompostbinge

"Vi var den første kommunen som startet med hjemmekompostering. Det er litt tankevekkende når barn som reiser ut ringer hjem og spør hvor de skal gjøre av søppelet når det bare er én søppelbøtte." (Laila Bergheim, prosjektleder)

Vi hadde ikke råd, men gjorde det likevel!

Siden det var knapt med penger i kommunekassen og lite å hente økonomisk gjennom Tettstedsprogrammet annet enn litt såmidler, måtte kommunen finne andre finansieringsmetoder. En av strategiene var å ansette en egen prosjektleder, en annen var å samarbeide på tvers av fagområder:

"En prosjektleder som har tid og mulighet til å lete etter og skaffe midler er viktig, det tar tid å skrive søknader! Stillingen har etter mitt skjønn finansiert seg selv mange ganger" (Laila Bergheim, prosjektleder)

"Vi har vært flinke til å skaffe penger innenfor ulike arbeidsområder i administrasjonen. Alle har ideer til tilskuddsformer og hvor man kan klare å skaffe penger. Det å jobbe prosessrettet på tvers av ulike faggrupper, gjør at man klarer å få ut mer penger." (Laila Bergheim)

Spleiselag og partnerskap har vært en bærende idé i tettstedsarbeidet. Men det krever god forankring og politisk vilje til å bruke penger. Og ikke minst forutsetter det at man er villig til å satse. Ved å legge noen egne penger i potten har kommunen klart å utløse store summer hos private og offentlige aktører, og gjennom lokal dugnadsinnsats. For en kommunal kostnad på ca. 13 millioner kroner har man gjennomført fysiske og miljømessige tiltak for ca. 37 millioner kroner! Av disse har eksterne offentlige bidragsytere har gått inn med 10,3 millioner og private bidrag er på rundt 13,1 millioner.

"Verdiregnskap"
Legger vi sammen verdien av investeringer, arbeid og annen innsats innenfor Tettstedprogrammet i perioden 2001 – 2005 får vi:

Kommunale midler	13 000 000 kr
Andre offentlige midler	10 355 000 kr
Næringsliv	13 160 000 kr
Lag/foreninger	450 000 kr
(Av dette anslått dugnad 282 000 kr)	
Annet	35 000 kr
Totalt	**37 000 000 kr**

Hver kommunal krone inn i prosjektet har gitt 3 tilbake!

"Jeg blir irritert når folk sier at vi har så mye penger her i kommunen, vi har ikke det!" (Kristin Sørheim, ordfører)

Men utviklingsarbeidet har betydd harde politiske omprioriteringer av politikerne i to kommunestyreperioder. Bevisstheten om at man gjennom et langsiktig utviklingsarbeid kan skaffe seg framtidige ressurser til tjenesteyting, har fått politikerne til å gå inn i harde rasjonaliserings- og effektiviseringsprosesser. Tjenestetilbudet innen helse-, pleie- og omsorgstjenester er lagt om og beskåret, og skolestrukturen er endret. En grendeskole er lagt ned. Organisasjonsplanen for hele kommunen er gjennomgått, og rasjonalisering og effektivisering har blitt foretatt også på dette feltet. Alt i en langsiktig strategi og tenkning rundt det å forberede seg best mulig på morgendagens utfordringer innefor de trange økonomiske rammer kommunen har per i dag. Og det er da samfunnsutvikling er stikkordet!

"Vi trenger mer handlingsrom i samfunnsutviklerrollen, men vi har dårlig råd. Vi må ha penger til utviklingsarbeid! Det er i økonomisk vanskelige tider at man spesielt trenger utvikling, men også den positive holdningen og de synlige tiltakene." (Kristin Sørheim, ordfører)

Det er mer stolthet ute blant folk nå!

Gjennom Tettstedsprogrammet har Tingvoll gjennomført en rekke små og store tiltak som har gjort kommunesenteret mer attraktivt og miljøvennlig.

"Dette prosjektet gav oss drahjelp, inspirasjon og fikk oss i gang. Det har hatt forferdelig mye å si, vi har fått gjort mye, kjøle mye." (Aslaug Koksvik, politiker)

Politikere og administrasjon mener også at de har utviklet nye arbeidsmetoder og at det har

skjedd en kursendring i forhold til måter å tenke på. Likevel er det mulig at de viktigste resultatene av programmet er en holdningsendring i befolkningen og økt bevissthet om egen identitet og verdiforankring. Det er i følge dem selv en enorm kvalitet som kan brukes til veldig mange ting, ikke minst til å rekruttere folk utenfra.

"Bevisstgjøring av vår identitet er det som dette programmet har bidratt sterkest til, det er viktig som grunnlag for engasjement. Tingvoll var en trivelig plass før, men nå er det enda triveligere!" (innbygger)

"Nå kan jeg faktisk invitere folk på sommerferie hit, jeg er stolt av stedet!" (innbygger)

"Nå har det kommet litt optimisme her, vi politikere har fått et lysere sinn med hensyn til hva det er mulig å få til, det er jo så mye muligheter!" (Aslaug Koksvik, politiker)

"Nei-folket begynner å bli positive, det er viktig. Før var det slik at hvis de fant en liten ting å hekte seg opp i, så gjorde de det. Men etter hvert har de blitt mer aktive. Nei-folk har blitt ja-folk! Og det har kommet en ny holdning: Dette her har blitt mye bedre enn jeg trodde, lykke til!" (innbygger)

I følge tingvollgjeldingene, gjelder ikke holdningsendringene bare dem selv: stedet har også fått et bedre rykte blant folk utenfor kommunen. En viktig grunn til det er at pressen har dreid i mer positiv retning gjennom alt som har skjedd på Tingvoll. Kommunen har kommet ut av den onde spiralen, nå er det gladnyheter som dominerer bildet. Og positiv omtale i avisen gir en selvforsterkende effekt. Det er indremedisin og viktig for identitetsbygging. Lokalavisen har også vært en viktig medspiller for å få informasjon ut. I tillegg har kommunen og innbyggerne selv blitt flinkere til å informere utad om planer og aktiviteter. Nå er det viktig å ta vare på den gløden og engasjementet som er her.

"Det var en stund på 90-tallet at jeg syntes det var kjedelig å bo her, ingenting å ta seg til. Nå klarer jeg ikke å rekke over alt. Jeg jobber i Kristiansund, det gjør meg enda mer glad for at jeg bor i Tingvoll når jeg ser hvordan det er der." (Aslaug Koksvik, politiker)

Langt fra, midt i eller begge deler?

Den holdningsendring som har skjedd i Tingvoll, kan beskrives på mange måter, men synliggjøres godt gjennom endringer i folks beskrivelse av kommunens framtid. For noen år tilbake var det

Grubleseminar
Tingvoll kirke er en av Norges vakreste og rikeste middelalderkirker, men var også inntil nylig en av de mest gåtefulle. Våren 2005 ble det derfor invitert til "Grubleseminar" i Tingvoll i håp om å finne ut mer om kirken og løse mysteriet rundt dens opprinnelse. Seminaret tiltrakk seg vitenskapsfolk fra både inn- og utland; Arkitekter, kunsthistorikere, filologer, bygningsarkeologer, liturgikere og historikere. En av seminardagene var åpen for publikum. Da kunne alle som var interessert komme og få høre om hva vitenskapsfolkene hadde "grublet" seg fram til. Kirketunet ble hensatt til middelalderen med gammelt håndverk, salg av lokale produkter, rømmegrøt, - det var hesteskyss og sauer gikk rundt i en inngjerding på kirkebakken. Over 200 mennesker møtte opp, - mange også fra langt utenfor Tingvolls grenser. Tilbakemeldingen fra både foredragsholdere, publikum og kommune som arrangør er udelt: Dette var en STOR dag, - nå er vi enda stoltere enn før over den vakre kirken vår!

pessimismen og trusselbildet som rådet grunnen; de unge kom til å flytte til de større bysentrene i regionen, arbeidsplassene ville forsvinne og folketallet ville fortsette å gå nedover. Tingvoll ville bli utkonkurrert og liggende utenfor, isolert og uten framtid. Tingvoll var *for langt fra*.

I dag har mange et mer positivt og offensivt syn på framtiden: Tingvoll ligger like langt fra alle store steder, eller med andre ord; midt i! Hvorfor ikke markedsføre Tingvoll som "Hjertet i Nordmøre"? Tingvoll er et gammelt tingsted, og var en gang i tiden sentrum for et større område, et sted som betydde noe. Kanskje vi kan komme dit igjen en gang? En felles utvikling i Nordmørsregionen vil kunne gi positive impulser til Tingvoll, det er viktig at vi blir en del av den integrasjonen. Vi bør tenke regionalt i forhold til kultur og reiseliv, arbeidsmarked og profilering. Og vi må være tradisjonsskapende og nyskapende. Tingvoll *er midt i*.

Eller er det slik at Tingvoll er begge deler - *både langt fra og midt i*? Kanskje Laila hadde det beste svaret i sin beskrivelse av forholdet mellom avstand og nærhet:

"Vi er langt nok fra til at vi klarer å mobilisere, og nært nok til å være attraktivt som bosted"

TOLGA

Med fortiden inn i framtiden

HEDMARK FYLKE

I Tolga er kulturhistorien en bærebjelke i tettstedsarbeidet. Ved å bygge på gammel kultur, særpreg og tradisjoner fra sin fortid med malmdrift har man skapt et mer attraktivt tettsted, forsterket innbyggernes identitetsfølelse og skapt entusiasme og glød rundt utvikling av stedet sitt.

"Tolgens menighet Gud spare – Tolgens kirche lenge vare – Røros kobberverk florere og Guds kirche triumphere"

Slik lyder innskriften på den store klokken som ble gitt i gave til Tolga kirke i 1725. På denne tiden var Tolga smeltehytte en betydelig hytte innen Rørosverket. Rundt smeltehytta vokste det opp en tett bebyggelse av små gårdsbruk som tilhørte arbeiderne ved Verket. I 1731 bodde det ved smeltehytta 418 mennesker – 128 menn, 144 kvinner og 146 barn, - et betydelig samfunn etter datidens forhold. Smeltehytta var i drift i drøyt 200 år, fra 1666 - 1871.

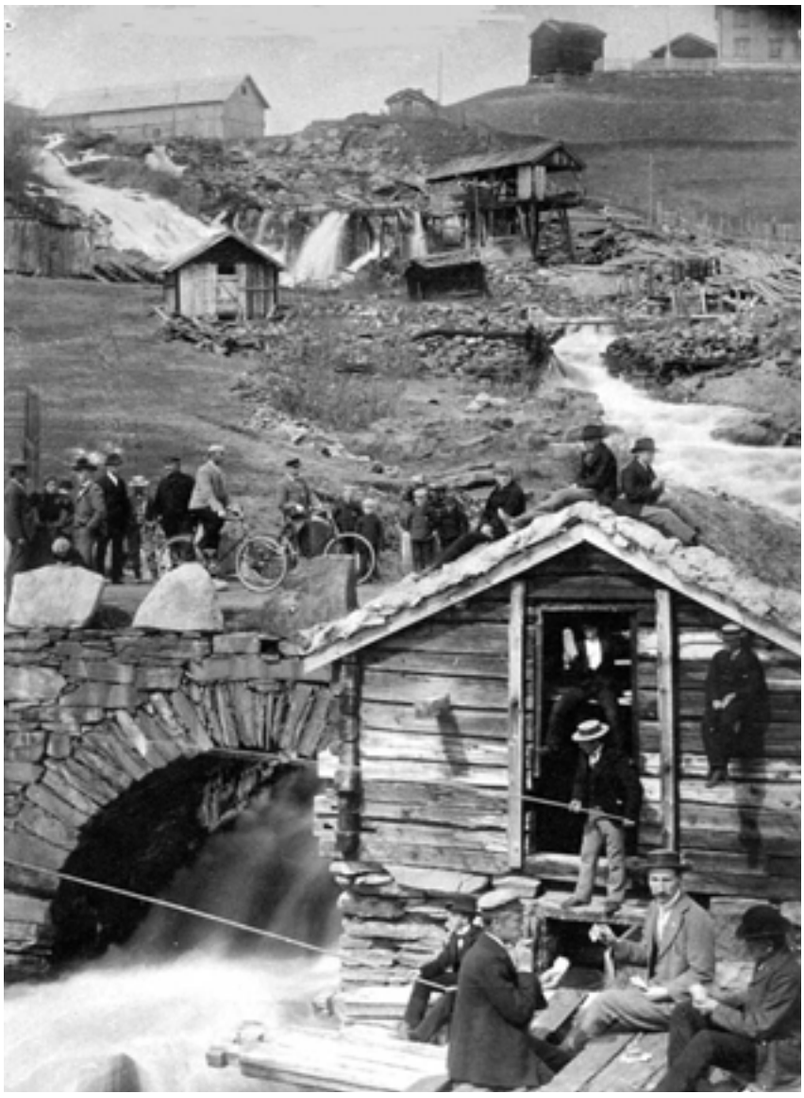

Liv og røre ved Hytteelva i 1890

Ved inngangen til vårt nye årtusen er det imidlertid lite som minner om tidligere tiders malmdrift. Tolga er nå kommunesenter i Tolga kommune med totalt 1778 innbyggere, hvorav 646 bor i selve senteret (2005). Tettstedet ligger ved riksveien i Nord-Østerdalen, midt mellom regionsentrene Tynset og Røros. Jordbruket har vært og er fortsatt den mest stabile og betydningsfulle næringen med hensyn til sysselsetting, men også andre næringer viser en positiv utvikling. Den største og viktigste nyetableringen er Østlandsmeieriets produksjonsanlegg. Andre veletablerte bedrifter er Malmplassen Gjestegård, Tolga-Os Sparebank og Tolga Bil & Landbruksverksted. I tillegg ligger det et stort utviklingspotensiale innen lokal steindrift gjennom den kjente Tolga-granitten.

Det er en stor utfordring for kommunen å opprettholde bosettingen og skape nye arbeidsplasser. Landbruksnæringen møter nye utfordringer og strengere rammebetingelser som har ført til nedlegging av bruk. Det er lite sannsynlig med mange nye arbeidsplasser i nærmeste framtid. I 2001 var netto utpendling 159 for hele kommunen. Og kommuneøkonomien blir stadig strammere. Da er det godt å ha en ordfører med glød som ser positivt på framtiden og som har tro på stedet sitt:

"I trange tider er det enda viktigere å tenke nytt og kreativt så vi bevarer troen og optimismen for framtida. Vi må gripe tak i de muligheter og fortrinn vi har som lokalsamfunn og demokrati – det er mulig å påvirke samfunnet hvis vi engasjerer oss!" (Marit Gilleberg, ordfører)

Og nettopp dette har vært kjernen i tettstedsarbeidet og annen virksomhet i Tolga; stå-på-vilje, stedegne fortrinn og en kommune som har tatt på ledertrøya i arbeidet med å utvikle kommunen og tettstedene.

Tolga - kommune med tæl!

Tolga har gjennom kommuneplanen (2003-2013) og i andre sammenhenger valgt å markedsføre seg som en "kommune med tæl". Med det ønsker de å fortelle omverdenen at tolgingene har en ekstra sterk dugnadsånd og et stort lokalt engasjement for fellesskapet. I tillegg er det mange aktiviteter på gang – et aktivt samfunn. Mye av "tælen" springer ut av kultur og en oppriktig glede over å stå sammen om å få til ting, men det er også en overlevelsesstrategi: - Vi må berre gjer det! Ikke alle på stedet har alltid vært like enig i slagordet heller:

Ordfører med tæl!

"Tidligere syntes jeg at ordet "tæl" var å ta i litt for mye, men nå skjer det ting, så det passer bra." (Bjørn Arve Lunheim, bensinstasjoneier)

Kommuneplanen har tre overordnede mål: utvikle kvalitetene og særpreget ved kommunen, sikre en bærekraftig utvikling og opprettholde bosettingen. For å nå disse målene ønsker kommunen blant annet å skape en attraktiv bokommune, ta vare på natur- og kulturarven og utvikle sentrum. Dette er også hovedsatsinger i tettstedsprosjektet. Ordføreren er svært opptatt av at Tolga skal være et godt sted å bo og at folk skal trives i hverandres selskap. Etter hennes syn er derfor estetikk og møteplasser viktige satsingsområder.

”Tettstedsutvikling handler om å skape møteplasser mellom mennesker.”(Marit Gilleberg, ordfører)

Tolgabenken er en av mange uformelle møteplasser i bygda

Tettstedsprosjektet
Stedsutvikling var gammelt nytt da Tolga valgte å bli med i Tettstedsprogrammet. Men kommunen hadde likevel ikke helt klart å få den store forståelsen og oppslutningen om arbeidet, det var ”liksom noe man mer drev med på si", når man hadde tid og overskudd. Og mye av arbeidet var tuftet ensidig på engasjementet og kunnskapen til lokale ildsjeler. Bevisstheten rundt helhetlig stedsutvikling kom derfor først når kommunen ble med i Tettstedsprogrammet. Etter hvert så man også at tettstedsarbeidet løftet tankene over det vanlige dagligdagse og faktisk bidro til en utvikling av hele kommuneorganisasjonen.

”Stedsutvikling er ikke bare et prosjekt men en del av kommunens tenkning, det griper inn i mange av kommunens områder.”
(Knut Sagbakken, rådmann)

Kommunen i ledertrøya

Gjennom Tettstedsprosjektet ble for første gang stedsutvikling satt inn i et organisatorisk system i kommunen med et bevisst fokus på god forankring både politisk og administrativt. Mye tyder på at nettopp forankringen har vært en av suksessfaktorene i Tolga.

På tvers i kommunen
Forankringen har skjedd på tvers av fagsektorer, på tvers av administrasjon og politisk nivå, samt på tvers av partigrenser. I kommunens administrasjon ble det etablert en tverretatlig prosjektgruppe bestående av rådmann, kultursjef, næringssjef og teknisk sjef. Gruppen blir ledet av en ekstern prosjektleder som er ansatt på deltid. Det ble avholdt faste tirsdagsmøter i hele programperioden for å sikre forankring, utvikling, framdrift og erfaringsutveksling på tvers av fagområder og kompetanse.

Prosjektgruppa hadde faste tirsdagsmøter gjennom hele prosjektperioden

I Tolga har både ordfører og rådmann vært personlig engasjert i utviklingen av stedet. Samarbeidet dem imellom har vært nært og konstruktivt og bidratt til effektive prosesser mellom besluttende og utøvende myndighet - mellom politisk nivå og administrasjon. Tettstedsarbeidet har også hatt en god tverrpolitisk forankring fra start til slutt, og full politisk oppslutning og støtte gjennom hele perioden. Felles enighet om mål og virkemidler gjør det mye lettere å gjennomføre tiltak. I tillegg blir arbeidet mindre påvirket av politiske skifter.

Ny rolle og nye arbeidsmetoder
Prosesskompetanse, nye arbeidsmetoder og aktiv medvirkning fra innbyggere og næringsliv er viktig for å lykkes med stedsutvikling. Av den grunn var også dette sentrale strategier i Tettstedsprogrammet. Det er også vesentlig for kommuner som ønsker å være aktive i samfunnsutviklerrollen og drive utviklingsarbeid på tvers av organisatoriske grenser. En samfunnsaktiv kommune forutsetter blant annet en utvikling av kommunekulturen. Ettersom flere initiativ vil komme fra folk og miljøer utenfor kommuneorganisasjonen, bør kommunen i sterkere grad utvikle kompetanse til å støtte, veilede og yte faglig og økonomisk støtte. Samfunnsutviklerrollen stiller også store krav til rådmannen i forhold til behov for organisasjons- og kompetanseutvikling.

"Utrolig interessant prosjekt som går på utvikling av kommunen. Fin måte å vise at vi er på offensiven og profilerer kommunen. Arbeidet er et viktig bidrag til utvikling av hele organisasjonen." (Knut Sagbakken, rådmann)

Gjennom Tettstedsprosjektet i Tolga har det skjedd en utvikling i kommunens arbeidsmetoder som med tiden også har spredt seg til store deler av kommuneorganisasjonen. En viktig grunn til denne vellykkede ”smitteeffekten” og institusjonaliseringen av arbeidsmetodene kan være at Tettstedsprosjektet i Tolga ble organisert som en overordnet strategi eller paraply for hele kommunens virksomhet med god forankring, istedenfor et ”løsrevet prosjekt som lever sitt eget liv på siden”.

”Arbeidsmetodene og prosjektorganiseringen bruker vi nå også innen andre områder av kommunen.” (Knut Sagbakken, rådmann)

Samfunnsaktive kommuner må ta i bruk de menneskelige ressursene!
Dugnadsånden har lenge vært god i Tolga, et fortrinn kommunen ønsket å bygge videre på gjennom Tettstedsprosjektet. Mobilisering av tolgingene har derfor vært viktige grunnpilarer i arbeidet - fra idéfase til gjennomføring. Kommunen har vært meget bevisst på behovet for å informere folk i bygda om planer og prosjekter, og trekke dem med på råd der det har vært hensiktsmessig. Det er gjennomført folkemøter og temamøter knyttet til mer avgrensede problemstillinger og prosjekter. Ungdommen deltok også aktivt i arbeidet gjennom barne- og ungdomsskolen. Blant annet deltok alle elever mellom 11 og 16 år i et prosjekt der målet var å komme med innspill til kommuneplanen angående barn og unges oppvekstmiljø.

Ordføreren inviterer til kaffe og kake på den nye plassen ved Hytteelva. Det er viktig å feire små og store begivenheter.

"Styrken til dette prosjektet har vært at det er gitt mye informasjon til innbyggerne og det har vært mange møter å være med på og kunne påvirke. Det er skapt en bevisstgjøring og gradvis har vi fått et eiendomsforhold til prosjektet" (Steinar Simensen, grunneier/ gårdbruker og politiker)

”Det at informasjonen har vært god, og at man har hatt mange muligheter til å påvirke innholdet, har gjort at konfliktene har vært få og mest på detaljplan. Det har også vært viktig at prosjektleder har lagt opp til fleksibilitet, slik at folk har kunnet velge mellom ulike løsninger.” (Marit Hulbækmo, butikkeier og grunneier)

Idédugnader og folkemøter gav mange idéer til små og store prosjekter som kunne gjøre Tolga til et mer attraktivt bosted. Men ikke alle idéene var like gjennomførbare og alt kunne ikke gjøres på én gang. Samtidig hadde kommunen behov for å vise noen raske og synlige resultater slik at folk ser at NÅ skjer det noe her på Tolga! Det var derfor nødvendig å foreta en streng prioritering av alle forslagene. Men dette arbeidet dro ut i tid og i en periode var det nok en og annen som mente at det var litt vel mange baller i lufta samtidig uten at de ble tatt ned. På den annen side:

"Bedre med for mange baller i lufta enn for få!" (Knut Sagbakken, rådmann)

På lag med næringslivet
Kommunen ønsket også å trekke det lokale næringslivet aktivt med i utviklingen av Tolga, men lenge gikk arbeidet tregt og næringslivet var lite med i prosessene. Dette var nok like mye kommunens egen feil, da både informasjon og invitasjon ikke nådde fram til de riktige personene, og informasjonen heller ikke var god nok.

Gjennom tettstedsprosjektet endret gradvis kommunen sine holdninger og arbeidsmetoder overfor næringslivet og de private. Blant annet prøvde man nå aktivt å trekke næringslivet med i planleggingen. Det er fortsatt en lei tradisjon mange steder at planleggerne bare jobber på planleggingssiden og næringslivet bare på gjennomføringssiden. I Tolga ønsket man å binde de to bedre sammen. Kombinasjonen av tettere samarbeid, større påvirkningsevne og positive resultater for bygda har sakte men sikkert ført til en holdningsendring hos næringslivet og de private grunneierne. Noen bedrifter har også etter hvert lagt litt penger i eiendommer og bygninger. I dag har kommunen og næringslivet en større erkjennelse av at man er avhengige av hverandre for å utvikle Tolga til et attraktivt bosted og skape nye arbeidsplasser. Det er også gjennomgående en positiv holdning til tettstedsprosjektet og samarbeidsånden er mye bedre. I 2004 ble det reetablert en lokal handelsstandsforening som ønsker å samarbeide med kommunen.

Langs RV 30 er forretningslokalene igjen fylt opp, til glede for bygdas befolkning.

"Jeg protesterte kraftig i starten, men er fornøyd nå. Det har blitt vellykket selv om jeg vurderte å legge ned hele stasjonen. Nå har jeg lyst til å pusse opp bygget, og andre har også planer i området." (Bjørn Arve Lunheim, bensinstasjoneier)

Selv om det nå går mye bedre, gjenstår det fortsatt mange utfordringer, blant annet hvordan kommunen skal få utenbys eiere til å engasjere seg i utviklingen av sentrum. På Tolga var det for eksempel et problem at den tidligere eieren av Handelssenteret, som ligger midt i kjernen av sentrum, ikke viste noen interesse for å være med å ruste opp området rundt bygget.

"De som sitter i et kontorbygg i Oslo, bryr seg ikke om stedet vårt." (Magni Gundersen Tollan, butikksjef Coop-Prix)

Gode planer gav gode resultater

Kommunen er svært opptatt av planleggingens betydning for å skape bevissthet, effektiv bruk av ressurser og gode resultater. Forankring, analyse og plan har derfor vært viktige forutsetninger for tettstedsarbeidet og utvikling av sentrum i Tolga. Forenklet sagt kan sentrum deles i to områder; sentrum øst og sentrum vest. I den østlige delen finner man servicetilbudene mens sentrum vest omfatter de fleste kulturminnene og kulturmiljøene. Det første kommunen gjorde i tettstedsprosjektet var å gjennomføre en stedsanalyse. Deretter ble det utarbeidet sentrumsplaner for både øst og vest, samt en egen visuell veileder for Tolga.

Tolga sett nordover, sentrum øst på høyre side av Glåma

Sentrum øst
Noe av det spesielle ved Tolga sentrum er at alle servicetilbudene er samlet på et lite, men kompakt område på øst-siden av Glåma. Her er det både skole, samfunnshus, jernbanestasjon, kommunehus, forretninger, boliger, veianlegg, industriområde og renseanlegg. Det er derfor viktig å få fram kvalitetene i dette kjerneområdet. Som et ledd i dette arbeidet, utarbeidet derfor kommunen en stedsanalyse med hovedfokus på dette området. Formålet med planen var å legge til rette for attraktive sentrumsområder som grunnlag for økt aktivitet og optimisme i sentrum. Stedsanalysen danner grunnlaget for videre planlegging og opprusting av tettstedet og munner ut i en anbefaling om hvilke områder som bør rustes opp, i prioritert rekkefølge.

Blant tiltakene som ble skissert i analysen var nye møteplasser, forskjønning av grøntområder, parker og forretningsområder, ny infrastruktur og boligbygging. Videre ble det foreslått å trekke næringslivet med i arbeidet og etablere et felles forum. Analysen anbefalte også å skape bedre sammenheng mellom de eldste, kulturhistoriske delene av sentrum på vestsiden av Glomma, og stasjons- og handelssenteret på østsiden. Det skulle skapes nytt i det gamle på en positiv måte. Som en oppfølging av stedsanalysen ble det utarbeidet en reguleringsplan for sentrum øst. Planen ble utarbeidet på grunnlag av en bred og åpen planprosess, der formannskapet var styringsgruppe og lokalbefolkningen deltok på folkemøter. Planarbeidet ble styrt av prosjektleder for tettstedsprosjektet, mens plan og bestemmelser ble laget av en ekstern konsulent.

Sentrum vest
En av grunnene til at stedsanalysen konsentrerte seg om østsiden av sentrum, var at det allerede fantes en forenklet landskapsanalyse for vestsiden. Men siden kommunen hadde mange nye prosjektidéer også for sentrum vest, var det et stort behov for å få utarbeidet en reguleringsplan også for denne delen av sentrum. Den nye planen omfattet de kulturhistorisk interessante områdene Hytteplassen/Malmplassen, Gata, Sandmælgjelen, kirken, Bakkagata, Toljefossen og Hytteelva. En videre utvikling av disse områdene skulle stimulere til aktivt jordbruk, næringsutvikling og boligbebyggelse. Samtidig skulle viktige kulturminner og det karakteristiske kulturlandskapet tas vare på. Det var et mål å få til en god lokal medvirkning i hele planprosessen. Intensjonene med planarbeidet var:

- ta vare på Gata og bebyggelsen langs denne og se på mulighetene for fortetting
- utarbeide en helhetlig løsning for Tolgas tusenårssted: Tolgen Hytteplassen
- se på mulighetene for nye parkeringsplasser innenfor området
- ta vare på det karakteristiske kulturlandskapet langs Bakkagata og Gata med gårdsbebyggelse, steinmurer, beiteområder og gjeler
- sikre utvidelsesmuligheter for kirkegården
- sikre park og friområder langs Tolja
- legge til rette for fartsreduserende tiltak langs RV 30 nord for Malmplassen

Visuell veileder
Som inspirasjon og et viktig ledd i utviklingen av Tolga fikk kommunen eksterne konsulenter til å utarbeide en visuell veileder for sentrum. Veilederen er en guide til å utforme de offentlige og private uterommene, og er dermed et viktig supplement til reguleringsplanene for Tolga sentrum. Den gir anbefalinger innen tema som byggeskikk, fargebruk, utemøbler, skilt og belysning. Den gir også retningslinjer for hvilke farger, planter, gjerdetyper, murer og plassdekker som passer til stedet. Blant annet er tre og stein valgt som gjennomgående materialer. Bruk av natursteinsmurer har lang tradisjon i Tolga, og er karakteristisk for kulturlandskapet i Tolga sentrum. Her er det snakk om gråsteinsmurer, men veilederen gir også anbefalinger om bruk av Tolgagranitt i nyere elementer som benker, skilt og informasjonstavler. Det er også tegnet skisser som viser forslag til tiltak for enkelte viktige områder i sentrum som Brugata, området mellom banken og kommunehuset, Centralparken og adkomsten til Dølmo (bygdetunet).

Visuell veileder inneholder egne forslag til utforming av skilt og gatemøbler i Tolga sentrum. Produktene lages av lokale håndverkere i lokale materialer som Tolgagranitt og tre

”Med visuell veileder setter vi fokus på våre omgivelser, og hvordan vi ønsker at de skal formes og utvikles” (Stine Ringnes, prosjektleder)

I forkant av arbeidet arrangerte kommunen folkemøter og temasamlinger med fokus på utvikling av tettstedet. Herfra kom det mange gode innspill som ble benyttet i veilederen. Fylkeskommunen, Riksantikvaren og Norsk Form deltok på flere av disse samlingene. I tillegg kom grunneiere, lag og foreninger med innspill underveis. Alle husstandene fikk hvert sitt eksemplar av den visuelle veilederen utdelt i posten. Som en oppfordring og oppmuntring i utvikling av bevisstheten rundt de stedegne kvalitetene planlegger nå kommunen å innstifte en pris som kan skape positive holdinger til arbeidet.

Fredriksgård

Et tak til glede og besvær
Fredriksgård er en av de gamle gårdene langs Gata i Tolga. Den er ikke i aktiv drift, men det flotte gårdstunet er intakt. Våningshuset er et stort og staselig bygg. Da eieren ønsket å legge nytt takdekke i 2003, oppstod en litt vanskelig situasjon for kommunen. Eieren ønsket av økonomiske grunner å legge platetak, men både kommunen og fylkeskommunen hadde et sterkt ønske om å legge skifer, i tråd med husets opprinnelige utseende. Da saken kom opp hadde ikke kommunen lovhjemler til å nekte grunneier å legge platetak. Heldigvis klarte kommunen, fylkeskommunen og grunneier i fellesskap å finne en god løsning for alle parter. Løsningen ble at Riksantikvaren bidro til å dekke merkostnadene ved å legge skifer kontra platetak. Til gjengjeld måtte grunneier forplikte seg til å benytte Rørosmuseet som konsulenthjelp ved legging av skifer. Saken endte godt for alle parter, men det lå mange møter, telefonsamtaler og brevskriving bak enigheten, noe som viser at prosesser tar tid. Men det var verd det, ikke minst fordi det lå en symbolverdi i denne saken: et ”nederlag” her ville slått mye av grunnen vekk under den visuelle veilederen som nylig var vedtatt av kommunestyret. Tolga kommune arbeider i dag med en ny reguleringsplan som viser til bestemmelser knyttet til farge- og materialbruk på bygninger innenfor planområdet.

Kulturhistorie og identitet

En hovedmålsetting i Tettstedsprosjektet har vært å skape en bevisstgjøring og stolthet i befolkningen knyttet til Tolga som sted og dets historiske utvikling fra smeltehytta og fram til i dag. Tolga har mange kulturminner og kulturmiljøer som det er viktig å ta vare på, og som er en ressurs for lokalsamfunnet. Næringsutvikling gir utfordringer og muligheter i samhandling med kulturminnevern. Tolga har stolte tradisjoner, og stedet har fortsatt et sterkt særpreg. For Tolga er det viktig å ta vare på og utnytte denne særegenheten. Gjennom Tettstedsprosjektet har derfor mange av de viktigste tiltakene vært knyttet til å koble kulturhistorien til et velfungerende, moderne tettsted.

Hyttelva – malmplassen
Et av hovedmålene med Tettstedsprosjektet har vært å ruste opp og få en mer bevisst holdning til Tolgen Hytteplass - Tolgas tusenårssted, som

Den gamle steinhvelvsbrua er så god som ny igjen

foreslått som en del av verdensarv Røros. Å ruste opp og synliggjøre de gamle slagghaugene har vært et av satsingsområdene. Slagghaugene er et restprodukt etter tidligere tiders produksjon av kopper. Slagget på Tolga ser ut som slagget på Røros og ligger i store hauger etter Kopperverksdrifta. På Tolga er disse haugene mindre synlige, ettersom de ligger som fyllinger ut i Glåma.

Gamle murer gav føde

Kommunen har også restaurert den gamle steinhvelvsbroen over Hyttelva og natursteinsmurene på nedsiden av broen. Natursteinsmurer har vært en del av landskapet i Tolga i århundrer. De fungerte som forstøtningsmurer som holdt jorda på plass i bratt terreng. Gårdbrukerne utnyttet mulighetene murene gav og anla grønnsakhager og potetåkre i skråningen ned mot elva. Tolga har fortsatt en rekke gamle natursteinsmurer som er fra perioden 1670 til 1950-tallet. Selv om ingen av murene er fredet, ligger de i et verneverdig område og ansees som kulturminner. Etter 1950-tallet gikk den gamle tradisjonen nesten i glemmeboka og det gamle håndverket holdt på å dø helt ut. I forbindelse med flomprosjektet etter flommen i 1995 måtte det hentes inn ekspertise på området fra hele Skandinavia. Ekspertisen møttes i Rausjødalen setermeieri, Nord-Europas første andelsmeieri, som ligger i Tolga. I etterkant har interessen for tørrmuring igjen vokst og lokalbefolkningen har fått øynene opp for det særpreget natursteinsmurene gir stedet. Som et ledd i tettstedsprosjektet ble det holdt kurs i tørrmuring for å heve kompetansen og holde håndverkstradisjonen i hevd. Kurset ble gjennomført på Tolga i samarbeid med Folkeuniversitetet. Kultursjefen stod for organiseringen der det deltok lokale håndverkere, representanter fra museumslag og privatpersoner.

I tillegg til slagghaugene og murene har kommunen forblendet de nyere betongmurene fra 1950-60-tallet med treverk (malmen furu) og behandlet dem med jernvitriol. Det er også anlagt nye stier og plasser i området og satt opp et nytt rekkverk langs murene. Rekkverket er tegnet spesielt for området, og produsert lokalt. I løpet av 2006 vil også den gamle administrasjonsbygningen, ”Hyttestua” tilbakeføres til Gata, på plassen ovenfor Malmplassen Gjestgiveri.

Riksantikvaren har vært sentral i arbeidet med opprusting av området rundt Hytteelva. Etaten har foretatt flere befaringer i området, deltatt på møter og bevilget til sammen 140.000 kroner til planarbeid og opprusting av murene. Det har vært krevende å ta vare på den gamle steinhvelvsbrua med dens tilliggende natursteinsmurer, samtidig som man rustet opp betongmurene og anla nye plasser med et mer moderne uttrykk. Men med god støtte fra Rørosmuseet og Riksantikvaren har resultatet blitt meget vellykket.

Tørrmuringskurs holder gammelt håndverk i hevd

Den vakre kirken fra 1840 troner på toppen av Bakkagata

Nye stakittgjerder klare for egenprodusert maling

Gata, Bakkagata og Kjerkegjelen
Kjerkegjelen er en gammel ferdselsvei fra ca 1690. Veien binder de to første "gatene" på Tolga sammen (Gata og Bakkagata).Gata og Bakkagata lå på hver sin såttå med en høydeforskjell på ca 40m. Kjerkegjelen var opprinnelig en gangvei, men ble etter hvert også en kjørevei som man blant annet brukte til å forflytte dyr mellom innmark og utmark. Den ligger i et karakteristisk kulturlandskap omkranset av steinmurer, beitemark, gårdsbruk og Gammelskola. I dag brukes veien av elever, turgjengere og som adkomst til kirken. Kjerkegjelen rustes nå opp med nytt grusdekke, nye stakittgjerder, ny belysning, "hvileplass" og reparasjon av natursteinsmurer. Prosjektet finansieres ved hjelp av dugnad og offentlige midler. Grunneiere, lag og foreninger har vært svært positive til tiltaket.

"Hadde vi foreslått grus i Gata for 15-20 år siden, så hadde det aldri gått! Vi trenger langsiktighet." (Knut Sagbakken, Rådmann)

Prosjektet Gata har hatt som mål å bringe fram igjen et mer autentisk uttrykk i den aller eldste delen av Tolga. Høyden på Gata er senket og den har fått tilbake det opprinnelige dekket av grus og slagg. Gamle porter har fått et tidsriktig utseende og nye stakitt- og plankegjerder er satt opp. Gjennom Tettstedsprosjektet har Tolga også tatt tilbake den gamle teknikken med å male gjerdene i komposisjonsmaling.

Lager egen maling
Tolga ønsket også å lære innbyggerne å lage sin egen maling, såkalt komposisjonsmaling. Komposisjonsmaling er en utendørsmaling med lang tradisjon i Norden. Malingtypen ble tidligere mye brukt, men ble etter hvert fortrengt av linoljemaling. Det å koke malingen selv, med farger fra naturen, går flere hundre år tilbake i tid.

Malingen har mange gode egenskaper, den er både miljøvennlig, har god dekkevne, er lett å påføre, flasser ikke og er billig. I tillegg varer den i 15 - 20 år. Oppskriften som ble brukt på kurset ble funnet i Vingelen i Tolga kommune og er fra 1881. Ingredienser er rugmel, jernvitriol, vann, salt og pigmenter fra naturen.

Bak kurset i komposisjonsmaling sto Tolga kommune, Folkeuniversitet og Rørosmuseet. Alle beboerne i Gata, den eldste gata på Tolga, ble invitert til kurset. Kommunen dekket størsteparten av kursavgiften for disse. Fargepigmenter som ble brukt på kurset ble hentet fra blant annet Slagghaugen påMalmplassen og Raudsjødalen. Ved å bruke ulike pigmenter, ble det laget en rød maling, en okergul samt en med brunfargen brent umbra. Alle de tre fargene ble brukt i Gata, etter et fargekart utarbeidet av prosjektlederen som også selv er arkitekt. Første kurskveld gikk med til teori og leting etter pigment til fargen "Toljerød" i slagghaugen. Andre kursdag laget kursdeltakerne fargene "Toljerød", oker og mørk umbra. Ettersom komposisjonsmalingen må påføres mens den ennå er fersk, ble alle kursdeltakerne oppfordret til å bidra som malere. Øvingsarena ble de nye stakittene og gjerdene i Gata som ble satt opp året før. Med ivrige kursdeltakere og et fotballag som svingte malepenslene, ble Gata i Tolga malt om.

Skulpturprosjektet

Høsten 2003 presenterte billedhugger og tolging Øyvin Storbækken sine ideer om et kombinert skulptur- og kulturprosjekt på Tolga. Utgangspunktet var Toljefossen, en naturperle sentralt beliggende på Tolga, litt ovenfor Malmplassen. I området er det rester etter gammel kulturhistorie: smeltehytte, sagbruk, kvennhus,

Basert på Tolgas egen granittressurs er det bygget en steinbro mellom Tolga og Da Nang i Vietnam

dam og bruer. Her ønsket Storbækken å anlegge en skulpturpark. Bakgrunnen for det internasjonale samarbeidet var at billedhuggeren driver et opplæringssenter for steinhuggere i Vietnam. Sommeren 2004 tok han med seg syv lærlinger, en billedhugger og en tolk og reiste til Tolga for å hugge i granitt fra det lokale steinbruddet, Olaberget. Arbeidet foregikk på Johnsgård, et tun midt i Tolga sentrum - ikke langt fra Malmplassen. Aktiviteten kunne følges av interesserte tolginger og tilreisende i hele perioden.

For å realisere for prosjektet stilte et enstemmig kommunestyre 100.000 kroner i garanti. I tillegg gav partnerne Hedmark fylkeskommune og Innovasjon Norge hhv 136.000 og 200.000 kroner til prosjektet. Som et symbol på partnerskapet har institusjonene fått låne skulpturer til å utsmykke bygningene med i en periode. Lokalt næringsliv var også vært delaktig i form av bidrag fra Tolga Granitt AS, Røros Reiseliv og handelsnæringa i Tolga. I dag har prosjektet utviklet seg til et helt skulpturparkprosjekt, der bru, demning, murer, skulpturer og installasjoner er inne i planene. Det grenseløse samarbeidet har skapt blest og har blant annet vært innslag i NRK.

Ungdom

Gjennom hele Tettstedsprosjektet har det blitt lagt stor vekt på å få ungdommen aktivt med og få dem til å fortelle hva det er som betyr noe for dem på Tolga. Hva er det som er attraktivt for dem og hvordan ønsker de at hjemkommunen skal utvikle seg? I 2002 deltok alle elevene mellom 11 og 16 år i et prosjekt der målet var å komme med innspill til kommuneplanen angående barns og unges oppvekstmiljø. Resultatene ble lagt fram for kommunestyret og en ordfører som tok godt imot dem. Blant de viktigste ønskene og mest populære tiltakene som ble foreslått, var: nye fritidstilbud innen blant annet sang, dans og drama, nye møteplasser for ungdom og voksne, en helsestasjon som på Tynset, flere gang- og sykkelveger og en gangbro så folk kan ferdes trygt i sentrum. I tillegg var de opptatt av å beholde jernbanen, begrense boligbyggingen til noen regulerte boligfelt og sikre at nye hus står i stil med eksisterende hus i forhold til farge, byggeskikk og stil. Ungdommene sa også klart i fra at kommunen måtte ta vare på de få småbrukene og gårdene som er igjen og legge til rette for at det er mulig å bosette seg der uten nødvendigvis for å ta over tradisjonell drift. Regulerte hyttefelt og muligheter for spredt hyttebygging var greit under forutsetning av at det tas hensyn til miljøet.

Og det må bo folk i alle grender og hus i kommunen!

"Hvis Rørosbanen blir lagt ned da vil Tolga bli et gjennomfartssted for trailere og turister som vil benytte seg av andre steder enn Tolga." (fra sammenfatning av ungdommens forslag til kommuneplan)

Undersøkelsen viste også at elevene er godt fornøyde med skolen sin, noe som betyr mye for bolysten til barnefamilier. Faglig sett kan det vises til gode resultater og utvikling, og skolen ligger langt framme på en del områder. Ledelsen

Uteområder ved skolen skal rustes opp på nytt sammen med barna

ved skolen har lagt stor vekt på å utvikle et godt sosialt miljø der medmenneskelighet er en grunnleggende idé. Undersøkelsen viser da også at hele 9 av 10 elever har det bra eller svært bra på skolen, og at skolemiljøet oppleves som veldig inkluderende. Gjennom Tettstedsprosjektet har lærere og elever også jobbet mye med Tolgas historie og stedsidentitet, noe som har ført til en langt større bevissthet hos ungdommen om røttene sine.

> ”Elevene snakker jevnlig om lokalmiljøet sitt, hva som er bra og hva som ikke er så bra.” (Ola Borgar Bakos, lærer)

Mange av ungdommens langsiktige ønsker for Tolga samsvarer godt med de voksnes ønsker og vil bli fulgt opp gjennom planer og prosjekter. Men ungdommene har også fått gjennomslag for noen av sine kortsiktige ønsker. Det er etablert et dramatilbud ved Kulturskola og kommunen samarbeider nå med ungdomsskolen om å utvikle Centralparken som ligger i sentrum, nær skolen. Planene bygger på elevenes egne forslag og idéer. Tolga skole har gjennom Tettstedsprogrammet fått midler til et kulturhistorisk prosjekt: ”Menneskelivet i fangstsamfunnets tid”. Prosjektet tar sikte på å gi ungene innsikt i kulturminner og historie. Temaet flettes inn i de fleste fagene, og prosjektet skal munne ut i en videoanimasjon.

Kommune med tæl – men er det nok?

Tolga ligger midt mellom regionsentrene Tynset og Røros med en reisetid på hhv 20 og 30 minutter. En slik plassering gir grunn til både uro og optimisme. Trusselbildet er at regionsentrene vil utarme kommunen gjennom å tiltrekke seg befolkning og arbeidsplasser. På den annen side åpner beliggenheten for at Tolga kan bli en attraktiv bokommune i en større bo- og arbeidsmarkedsregion - både for de som har røttene sine her og for tilflyttere.

Men for å bli en attraktiv bokommune gjenstår det fortsatt noen utfordringer, blant annet i forhold til å lykkes med boligpolitikken. Selv om det er etablert nye småleiligheter, sitter investorene fortsatt på gjerdet og avventer utviklingen. Det gamle sykehjemmet står ubebodd og gir uheldige signaler om utviklingen på stedet. Og flere utenbys grunneiere er lite interessert i å leie ut boligene sine som står tomme. Men Tolga jobber bevisst med å øke bosettingen og tilbudet på tilgjengelige og attraktive boliger. Etter en svensk modell sendte Tolga høsten 2005 ut en invitasjon til alle foreldre i Oslo med barn i 1.ste klasse, om

I Brugata bygges det sentrumsnære leiligheter

å flytte til Tolga. Det er også tatt initiativ til å kontakte utflyttere fra regionen gjennom Fjellregionsamarbeidet.

> ”Vi må finne fram det beste vi har av store, fine tomter, by fram det fineste vi har, vise våre fortrinn.” (Sindre Bakken, beboer)

Service- og tjenestetilbudet er også vesentlig for bosettingen på stedet, for eksempel har det til tider vært vanskelig å holde på fastlegen. Fortsatt drift av Rørosbanen betyr svært mye for Tolgas framtid. Stedet har også et begrenset vareutvalg å by på. Men heldigvis er det også mange driftige tolginger. Da byggevarebutikken, Byggern ble nedlagt, tok noen av bygdefolket saken i egne hender og startet ny butikk på eget initiativ.

> "Vi skal ikke behøve å måtte dra til Tynset for å få en spiker!" (Bjørn Arve Lunheim, bensinstasjoneier/bedriftseier)

En spørreundersøkelse i 2004 viser at ungdommen i Tolga er usikre på om de vil bosette seg i kommunen i framtiden. Noen få gir klart uttrykk for at de aldri kan tenke seg å bosette seg på hjemstedet, mens andre ikke kan tenke seg et bedre sted å bo. Men de aller fleste vil se utviklingen an: hvordan vil jobbtilbudet være? vil det være lett å få barnehageplass? Og vil det være valgfrihet i forhold til bolig og kultur- og fritidstilbud? Men også identitetsfølelse, røtter og stolthet betyr mye. I så måte har Tettstedsprosjektet bidratt positivt.

"Jeg har et brennende ønske om å gjøre noen grep for å holde på ungdommen, slik at de kommer tilbake hit når de er ferdige med skole og utdanning." (Svein Olav Nygjelten, varaordfører)

"Tolga må spelle på det vi har av kultur og sikre jobbmuligheter." (Andreas Moen, skoleelev)

"Vi snakker mye om framtiden oss imellom, om utdanning og jobb og hvor vi har lyst til å bo. Det finnes enkelte som bare vil bort. Men Tolga er best!" (Skoleelev)

Tolga – et attraktivt sted!

Gjennom Tettstedsprosjektet har Tolga tatt et langt steg videre med hensyn til å bli et attraktivt bosted. Sentrum har blitt renovert og forskjønnet og det er skapt nye møteplasser. Centralparken er under opprusting i samarbeid med ungdommene på stedet. Den lokale natur- og kulturarven er styrket som grunnlag for tilhørighet, stolthet, opplevelse og ny næringsvirksomhet. Og Skulpturparken kan bli et framtidig turistmål. Nye gang- og sykkelveier har gjort det enklere og tryggere å ferdes. Bygda har også et stort tilbud innen kultur- og fritidsaktiviteter, blant annet har de et stort årlig Olsok-program for hele regionen.

Nye gang- og sykkelveier gjør det tryggere å ferdes på Tolga.

Bygningsmiljøet og kulturlandskapet langs Gata og Bakkagata, er karakteristisk for Tolga sentrum

"Bygda har mye å by på, bortsett fra arbeidsplasser da.. Her er det deilig å bo, vakker natur, et velstelt og pent sted. Og det som er vakkert, husker man." (Kjerstin Olsen, pensjonist)

"Et attraktivt tettsted gir meg trivsel. Når det er attraktivt i sentrum blir folk også glad i det, og litt stolt, da blir vi også gode markedsførere." (Steinar Simensen, politiker)

Tolga – et stopp verd

Et viktig spørsmål som tolgingene diskuterer er hvordan man skal få reisende til å stoppe i Tolga. Det at riksvegen ble omgjort til miljøgate i 2003 med redusert hastighet har hjulpet dem et stykke på vei. I tillegg arbeides det med å gjøre innfarten langs riksvegen attraktiv, spesielt ved avkjørselen til sentrum. Det visuelle helhetsbildet er viktig for førsteinntrykket. Men hva annet kan friste folk til å stoppe og se seg om? Det tenkes høyt rundt flere idéer: hva med et symbol som folk husker og hva kan i så fall det være? Malmplassen? Skulpturparken? Eller er ungdommen bedre på sporet med sitt forslag om en spark som er større enn den på Tynset? Uansett er det viktig å få fram særegenhetene ved stedet, finne ut hva folk husker herfra og fokusere på det.

"Vi må få satt ned farten til bilene, få stoppet folka. Jeg kunne ønsket meg en større P-plass for busser, få folk til å gå i Gata, se Malmplassen og ta en tur i sentrum." (Bjørn Arve Lunheim, bensinstasjoneier)

Vi må tørre å satse!

Framtidsmulighetene er mange og tolgingene har bestemt seg for å satse – vi må tørre å tenke nytt og stort – være på offensiven! Lokal mat, en spennende kulturhistorie, Skulpturparken, nasjonalparker og store uutnyttede utmarksressurser

med tilgang til jakt og fiske gir muligheter for framtiden. Næringsutvikling i tilknytning til reiseliv og turisme er derfor et hovedsatsingsområde i årene framover. Men for å lykkes er det viktig at tettstedene i kommunen samarbeider. Hver for seg er mulighetene og ressursene begrenset, men sammen kan de oppnå store resultater og synergieffekter.

Kommunen vil også stimulere til å opprettholde sysselsettingen innen jord- og skogbruk og skape flere arbeidsplasser innen landbruket. Kommunen har allerede i flere år vært en del av Fjellregionrådet sammen med 6 andre kommuner i nærheten. Regionrådet er et samarbeidsorgan som behandler politiske saker av felles interesse mellom disse kommunene, arbeider for en bærekraftig utvikling, for å bedre rammevilkårene og fremme regionens interesser overfor sentrale myndigheter. Tolga vil også videreføre stedsutviklingsprosessene selv om Tettstedsprogrammet avsluttes.

Med tro på seg selv og framtiden, gjennomføringskraft, lokale natur- og kulturressurser og en kjærlighet til hjemstedet sitt er tolgingene langt på vei til å lykkes allerede. Kanskje varaordførerens forslag om å satse på Tolga som kulturhovedstad i regionen en dag blir virkelighet?

KAPITTEL 4

GODE EKSEMPLER

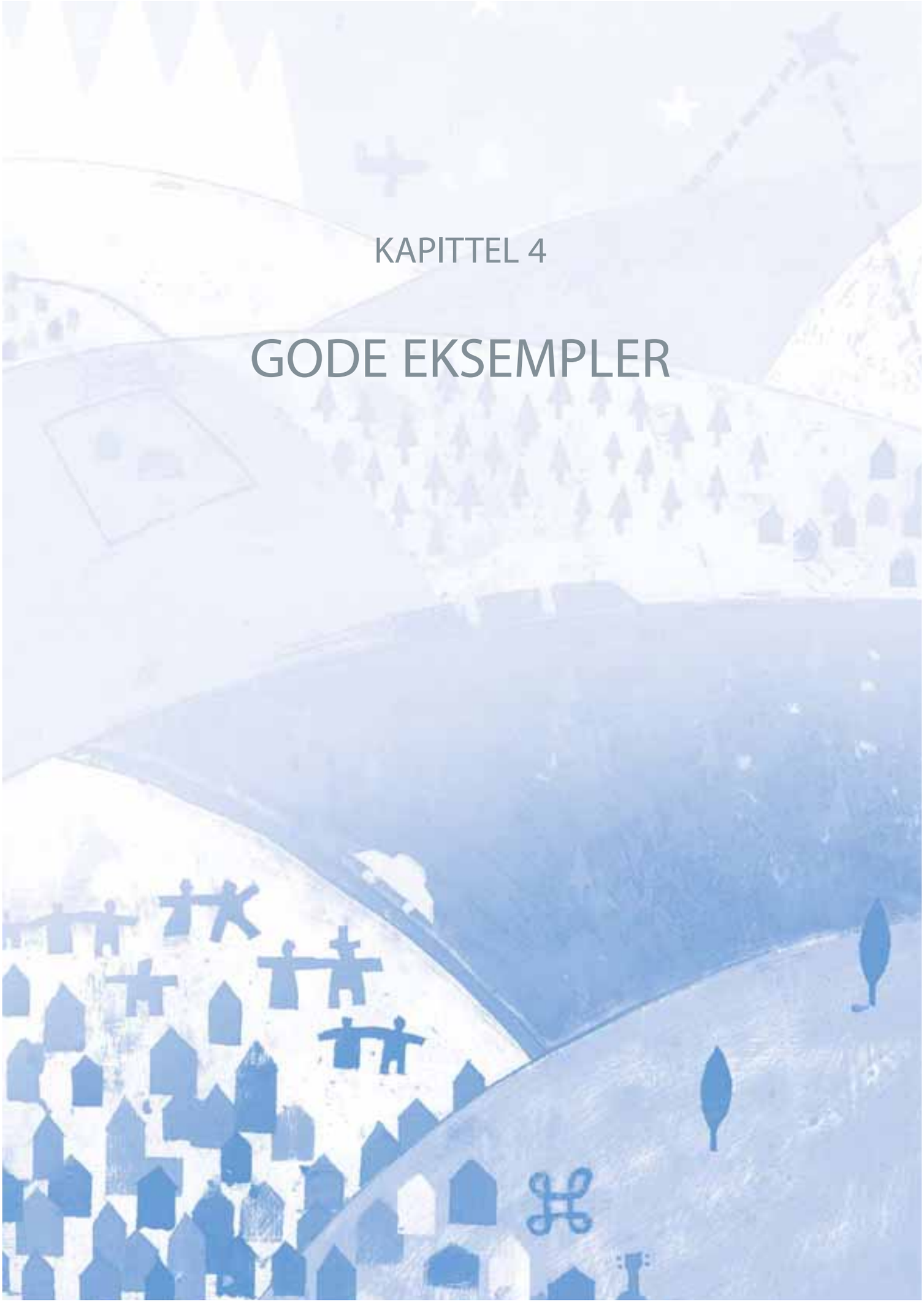

Kulturminner og kulturmiljøer

Alle samfunn og alle tider etterlater seg spor, som dels legger seg over og dels erstatter eldre spor. Kulturminner er ikke-fornybare ressurser som gjennom tiden endres eller forsvinner. Samtidig bør nye spor vi lager være av en slik kvalitet at de kan bli framtidige kulturminner. Sporene speiler det samfunn og de menneskene som skapte dem. Våre tettsteder blir derved en historiebok med et utall fortellinger.

Kulturarven gir oss og framtidens generasjoner:

- kunnskap om menneskene som har levd før oss, deres livsbetingelser og virke
- kunnskap om vår egen tid og utvikling satt inn i et videre perspektiv
- opplevelse av stedets egenart, som grunnlag for egen identitet, verdivalg og tilhørlighet
- grunnlag for opplevelse og undring som innbygger eller besøkende
- økonomisk bruksverdi både i forhold til bolig og næring
- bærekraftig ressursøkonomi ved gjenbruk som gir minsket ressursbruk og forurensing
- stabile strukturer som grunnlag for sosiale nettverk av verdi for barn og voksne

Holdningene til kulturarven er i endring. Der mange for noen år siden så mest plunder, heft og begrensninger, ser man nå muligheter. Der man tidligere så motsetninger mellom vern og utvikling, ser man nå sammenhenger. Nå betraktes kulturminner i større grad som en ressurs og ikke som en utgiftspost. Riksantikvaren har gjennom deltakelsen i Tettstedsprogrammet ønsket å bidra til en bevisst bruk av kulturminneverdiene.

Kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer er viktig for å kunne verdsette og bruke kulturarven til å utvikle stedets kvaliteter og særpreg, og for å kunne formidle stedet og kulturhistorien på en måte som gir folk gode opplevelser. I mange av prosjektene i Tettstedsprogrammet har målet vært å gi kunnskap og forståelse gjennom å skape oversikt over og synliggjøre stedets historiefortellende verdier. Ved siden av å gi kunnskap og opplevelser, er kulturminner også en viktig ressurs i lokalsamfunnet med en økonomisk verdi, som omfatter mer enn bare bruksverdien.

I et langsiktig samfunnsøkonomisk perspektiv kan det være vesentlig mer lønnsomt å bevare verdifulle deler av bygningsmassen framfor å rive og bygge nytt. Sikring og formidling av kulturminner er også en arbeidsintensiv virksomhet med stor betydning for lokal sysselsetting. For eksempel skaper rehabilitering av historiske bygg 16 % flere arbeidsplasser enn bygging av nye hus.

Gjennom aktivt å ta vare på og bruke kulturarven har prosjektene i Tettstedsprogrammet bidratt til å utvikle både næringsliv og levende lokalsamfunn. Selv om ikke alle kulturminneprosjektene har vært særlig omfattende, har de gitt positive ringvirkninger og viktige bidrag til den helhetlige stedsutviklingen.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

"Historiebok" om kulturminner - Ulsteinvik

I Ulsteinvik ble det laget en rapport om bygningsmiljø med historiefortellende verdier. Målet var å skildre framveksten av sentrum fra landsbygd til bygdeby i tidsrommet 1905-2003, registrere kulturminnene langs den første gatestrukturen, samt å vise endringer. Selv om politiske vedtak om bevaring lå der fra før, manglet man kunnskap både om helhet og detaljer. Gjennom rapporten står kommunen bedre rustet til å ta vare på disse verdiene for framtiden. Den er også viktig for å bevisstgjøre folk i forhold til verdier, funksjon og framtidig utviklingspotensiale. Rapporten har etter hvert blitt omarbeidet og blant annet tilrettelagt for bruk i skolen. Den er også lagt ut på kommunens hjemmesider og utgitt i bokform i forbindelse med hundreårsmarkeringen 07. juni 2005. Boka har fått namnet 'Ulstein i Hundre', og har et opplag på 700. Rapporten er laget i samarbeid mellom en lokal tiltaksgruppe og ekstern konsulent. En effekt av denne "historieboka" er at huseiere langs strekningen Kyrkjegata – Vikemyra på eget initiativ har satt i gang rehabilitering.

Utstilling om hvordan Grong ble til - Grong

I Grong er det laget en utstilling som dokumenterer framveksten av Grong sentrum og Grong som regionsenter for Indre Namdal, med hovedvekt på perioden 1850-2000. Målet er at utstillingen skal øke kunnskapen om og stoltheten i forhold til Grong som tettsted. Den skal også skape lokal tilknytning som et element i identitetsbygging, både i skolen og mot innbyggerne generelt. Utstillingen består av bilder og fortellinger som gjør historien levende og interessant for alle aldersgrupper på en ny måte. Gjennom å fortelle en personlig historie som viser spesielle hendelser i Grong med betydning for stedet, får barn og unge en annerledes opplevelse av tettstedet, bedre kunnskap om egen historie og et nærmere forhold til stedet. Kvinner har fått et spesielt fokus i utstillingen fordi de gjerne forteller andre deler av historien enn historiebøkene. Utstillingen skaper møtepunkter for diskusjon og gir eldre og unge en god arena for å treffes, hvor de eldre kan gjøre historien enda mer levende. Materialet er tenkt brukt i ulike sammenhenger.

Sveitserhusbyen - Kirkenær

Kirkenær hadde sin oppblomstring da jernbanen kom i 1893. En rekke sveitserhus ble bygd i og omkring Kirkenær i perioden fram til begynnelsen av 1900-tallet. Mange hus har siden blitt endret og sveitserhuspreget har gradvis forsvunnet. Gjennom Tettstedsprogrammet ønsket kommunen å renovere de gamle husene som en del av Kirkenærs historie og identitet. Det ble derfor laget en praktisk byggeskikkveileder for dem som ønsker å ta vare på sveitserhusstilen og tilbakeføre husene til opprinnelig utseende. Ønsket var å øke interessen for byggeskikk hos eiere og beboere i gamle hus, gi dem selvtillit og lære dem å verdsette husene som "barn av sin tid". I tillegg ønsket kommunen å øke bevisstheten til alle som ferdes i byen og langs gata. Veilederen gir en kort oversikt over den historiske utviklingen i Kirkenær og stilepoker, med lokale eksempler. Deretter følger en oversikt over eksisterende sveitserstilhus i sentrum og umiddelbar nærhet, samt bilder av en del hus som er revet de senere år. Veilederen gir også råd og innspill om restaurering, rehabilitering og tilbygg, både angående materialer og overflater. En arkitekt ble leid inn for å utarbeide veilederen. Til støtte hadde han en arbeidsgruppe med representanter fra kulturvernseksjonen i Hedmark fylke, næringslivet i Kirkenær, samt to fra kommunen. Som oppfølging av veilederen fikk 10 huseiere tilskudd til fasadetiltak på grunnlag av søknader. Grunneieren gikk selv inn med 50% av kostnadene. Det ble laget en rapport for hvert enkelt hus og gitt rådgiving i forkant av restaureringsarbeidene. I etterkant har man sett at det også burde vært gitt noe rådgiving under gjennomføringen av arbeidene. Stasjonsbygningene, som er viktige historiske sentrumsbygg i sveitserstil, har også blitt oppgradert sammen med stasjonsparken og området rundt. Fokuset på sveitserhusbyen har sammen med tilskuddene til oppgradering skapt økt interesse for bygningsarven i Kirkenær.

EKSEMPLER:

Skogbrukets kulturminner - Hattfjelldal

Skogbruket har hatt stor historisk og økonomisk betydning for utviklingen av Hattfjelldal. Kommunen ønsket derfor å framheve dette som ledd i sitt identitetsskapende arbeid. Resultatet ble et prosjekt som blant annet inneholdt en systematisering og presentasjon av viktige gjenstander i bygdesamlingen i sentrum. Det ble også laget en framstilling av skogbrukets betydning for sysselsetting, annen næringsutvikling i kommunen og bosettingen i sentrum og sentrumsnære områder. Vefsnas betydning som transportåre var også svært viktig. De viktigste resultatene fra prosjektet ble presentert i en brosjyre. Den baserer seg blant annet på intervjuer med folk som har hatt sitt virke i skogen og dermed har et nært og personlig kjennskap til skogbrukets historie.

Kartongen som historieforteller - Rena

Kartongfabrikken på Rena har vært en motor i lokalsamfunnet og hatt stor betydning for kommunen, både økonomisk og befolkningsmessig. Bedriften var i mange år en attraktiv arbeidsplass hvor det i sin tid var et privilegium å få fast arbeid. Historien om Kartongen fra tilblivelsen som Rena Træsliperi i 1913 til Rena Kartong gikk konkurs og driften stoppet i 1998, beskriver viktige milepæler og hendelser i bedriftens utvikling. Den viser også Kartongens betydning for Renas identitet, selvfølelse og stolthet. Beretningen synliggjør sammenhengen mellom virksomheten på bedriftsområdet og tettstedsutviklingen gjennom årene. Bygningsstrukturene etterlater seg sterke symbolverdier, ikke minst fabrikkpipa, fabrikkbygningen og reinsbukken, som alle ruver både sørfra og nordfra, og er det som møter reisende. Beretningen om Kartongen inneholder en kortfattet historisk beretning og beskrivelse av bygningene, samt funksjonsinnhold. En vurdering av bygningenes estetikk og bevaringsverdi, samt idéer til framtidig bruk er også tatt med. Historien er skrevet på oppdrag fra kommunen, og forfatteren ble støttet av en referansegruppe med 4 medlemmer.

"Let's make låve" - Tingvollvågen

Drøppingtunet er de resterende bygningene av det første "moderne" handelsstedet i Tingvoll sentrum, fra en periode med stor vekst i norsk handelsnæring i siste del av 1800-tallet. Tunet ligger midt i Tingvoll sentrum. Siden 1993 stod bygningene delvis tomme og deler av tunet var rivingstruet i forbindelse med planer om ny miljøgate gjennom sentrum. Drøppingtunet fikk derfor stor betydning for kommunens arbeid med stedsanalyse, stedsutvikling, mobilisering, møteplasser og miljøgate. Som grunnlag for bevaring av tunet som helhet ble det utarbeidet en bygningshistorisk dokumentasjon og kulturminnefaglig vurdering. Denne rapporten dannet også grunnlaget for tilbakeføringsarbeidet på husene og ny bruk. Restaureringen av det gamle fjøset ble delvis basert på dugnad under mottoet "Let's make låve". I butikkbygningen ligger i dag "Den lille landhandel", som også inneholder kunstgalleri, bokhandel og kafé.

Kultursti fra fjord til fjell - Melbu

I Melbu er det opparbeidet en kultursti som går fra havneområdet, gjennom sentrum og opp til åsen bak tettstedet. Stien starter ved en nyetablert plass hvor det er satt et informasjonsskilt med kart over hele stien på en husvegg. Kulturstien følger Alléen, som er hovedgata i Melbu, passerer Andedammen og knyttes til den gamle parken ved Melbu hovedgård gjennom nyanlagte stier forbi kirken. Videre fortsetter stien fram til det gamle lysverket ved utmarksgjerdet og opp til dagsturhytta "Kos og Amfi" oppe i åsen. Det er satt opp skilt på hus og elementer langs kulturstien der det står byggeår og opprinnelig funksjon. Skiltingen er utformet med store og lettleste bokstaver. For at stien skal kunne benyttes av flest mulig, er den tilrettelagt for rullestolsbrukere, barnevogner og rullatorer fra kaia til utmarksgjerdet. Andedammen ved kirken er skapt gjennom å demme opp elva. Sammen med bro, benker, stier og ender danner Andedammen et sentralt rekreasjonsområde som allerede brukes mye.

Møteplasser og kulturaktiviteter

Gode møteplasser betyr mye for trivsel og det sosiale liv. Kulturaktiviteter av alle slag er avhengige av å foregå et sted. Med det norske klimaet er det viktig at det finnes steder som gir mulighet til fellesskap både sommer og vinter. Om sommeren kan det være en liten park, en lekeplass, en skolegård, en utescene eller det kan være benker utenfor butikken som gjør at folk kan sette seg og snakke sammen. Om vinteren trengs det i større grad innendørs lokaler av ulike slag for at folk kan komme sammen til ulike kulturaktiviteter. Særlig for unge betyr uformelle møteplasser som kaféer, kroer, kino og ungdomsklubber mye.

I en spørreundersøkelse i forkant av Tettstedsprogrammet kom det fram at unge voksne først og fremst treffer hverandre hjemme eller på arbeidsplassen. Men det sosiale miljøet er ofte lukket, spesielt for innflyttere. Det kom også fram at møteplassene generelt betyr mer for kvinner enn for menn.

Spørreundersøkelsen viste også at over 2/3 av ungdommen oppfatter tilbudet på møteplasser som dårlig. Kiosker, gatekjøkken og bensinstasjoner er viktigste møteplasser for ungdommen, mens organisert tilbud i form av idrett eller andre typer foreninger fungerer bare som møtested for rundt 1/4 av ungdommene. De savnet uformelle steder hvor alle kunne møtes.

Det har vært stor kreativitet angående kulturaktiviteter i programmet. Kommunene har gjennomført en rekke små og store prosjekter for å utvikle fysiske møteplasser eller ulike typer kulturaktiviteter. Alle har vært opptatt av å styrke fellesskapet og det sosiale miljøet. Ulike grupper skal kunne finne noe som passer for akkurat dem. Mange av møteplassene har blitt til gjennom dugnadsarbeid.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Fullt volum i Ungdommens Musikkhus - Hattfjelldal

Far drømte i sin tid om et fast sted å øve med sitt band. Nå har endelig ”Ungdommens Musikkhus” blitt realisert etter mange år med planer og diskusjoner. Innsatsivrige foreldre og- ikke minst- ungdommen selv, har gjort prosjektet mulig. Prior Nord Silsand har velvillig sponset ungdommene med 1000 eggkartonger for å gjøre rommet bra lydmessig. Huset brukes nå aktivt av musikkinteressert ungdom flere timer daglig og tre band er aktive brukere. I sommerferien har Musikkhuset vært ekstra populært. Huset står for seg selv slik at øving kan foregå uten å forstyrre naboer. Huset ligger likevel så nær skolen at det også kan brukes i musikkundervisningen. Ungdommene har selv driftsansvar og låser seg inn med egen nøkkel.

Iskald skulpturfestival og konkurranse - Steinkjer

I Steinkjer ønsket kommunen å vise noen raske og synlige resultater av Tettstedsprogrammet. Tanken var at dette ville skape interesse for prosjektet og tro på at det skulle skje noe. Et av disse kjappe tiltakene var "Snøskulpturfestivalen". Ved hjelp av snøblokker på 1,20x1,20x1,40 meter som ble formet til ulike figurer, livet elever ved Steinkjer videregående skole opp Torget i sentrum et par dager i februar. Dette skapte stor oppmerksomhet. Noen uker senere ble det arrangert konkurranse på Torget. Denne gangen ble det laget skulpturer av 8 blokker snø med målene 3x3x3 meter. Sentrumsforeningen stod for premiering. Snøskulpturfestivalen ble en stor suksess og har nå blitt en årlig begivenhet i vinterferieuken. Og mye vil ha mer. Nå drømmer innbyggerne om et trøndersk snøskulpturmesterskap!

”Kos og amfi” - Melbu

I åsen bak Melbu, med en fantastisk utsikt over fjorden og Lofotveggen, ligger ”Litj-Brekka Kos og Amfi”. Anlegget stod ferdig i 2003 og består av en velutstyrt dagsturhytte og et amfi med aktivitetsflate på 250 kvm og ca 300 sitteplasser. Anlegget benyttes av lag og foreninger, av barnehager og skoler i opplæringen, av HVPU for å øke den fysiske aktiviteten hos brukerne, og av enkeltpersoner til møter og feiringer. ”Kos og Amfi” benyttes også til åpne fester og ski- og eventyrstiarrangementer. Ungdom bruker amfiet til ballspill. Stedet er også en magnet for turgåere og har blitt et nytt sted for tilfeldige møter. I tillegg til annen finansiering, ligger det en omfattende dugnadsinnsats bak resultatet. Det er utformet universelt og er dermed også tilgjengelig for barnevogner og rullestolbrukere.

Steinseil på møteplassen - Lauvsnes

Møteplassen på Stranda var i mange år et naturlig møtested for innbyggerne i Flatanger. Her samlet folk seg når dampbåten la til. Ved inngangen til vårt århundre hadde butikken like ved overtatt rollen som møteplass. For å ”gjenerobre” det gamle møtestedet, ble Stranda valgt som kommunens tusenårssted. I den anledning ble det hentet ned to steiner fra Jøssundfjellet. Den største steinen ruver ca fire meter over bakken. Steinene har fra naturens side form som seil og symboliserer Flatangers tilknytning til havet. De er ikke bearbeidet på noen måte og med det røffe preget glir steinseilene godt inn i de maritime omgivelsene rundt møteplassen. Også møtet mellom sjø og land er strammet opp, og det er laget en bred trapp fra møteplassen ned til sjøen. Selve plassen er forskjønnet, beplantet, møblert og delvis brolagt, og det er satt opp belysning. I dag er møteplassen på Stranda igjen et naturlig møtested for innbyggerne i Flatanger, og et yndet fotomotiv for turister.

Lysfest binder Norge og Haiti sammen - Åndalsnes

I desember 2004 ble det for første gang arrangert lysfest i Rauma. Lysfesten er et samarbeid mellom ungdommer, ungdomsskoler, lokale krefter og Frelsesarmeen på Åndalsnes, som har bygd opp et stort prosjekt i en av verdens fattigste byer. Lysfesten skal være et lyspunkt midt på vinteren for innbyggerne i kommunen. Men kanskje er det aller mest et lyspunkt for barna i slummen i Port au Prince, Haitis fattige hovedstad, som får hele overskuddet fra arrangementet i gave til Lykkens Hjem og Frelsesarmeens arbeid på Haiti. Det er lyset i alle sine former, både konkret og mentalt, som er den røde tråden i Lysfesten og som bygger en bro av samarbeid og solidaritet mellom Rauma og Haiti: fra ungdommenes samarbeid og kulturelle uttrykk på scenen, til fakkeltoget i sentrum av Åndalsnes og fyrverkeriet i gågata ut mot sjøfronten.

Varme og kakao i Finnbrautkøto - Mosjøen

I Mosjøen har de en egen vinterpark med mange typer skileikanlegg for barn og unge, blant annet hoppbakke, slalomløype, halfpipe og lysløype. Men de savnet en "varmebod" og et samlingssted hvor de kunne trekke inn, drikke kakao og prate. Også skolen var interessert i et innested utenfor skolen som kunne nyttes som et alternativt klasserom eller til andre samlingsaktiviteter. Løsningen ble Finnbrautkøto. En partnerskapsavtale gjorde byggingen mulig. Køtoen er i dag en bygningsmessig perle i vinterparken og har blitt en møteplass både for brukerne av skileikanlegget og skolen. I tillegg er det mange som leier den til møter og selskaper.

Forsvarsbyen sett med barneøyne - Elverum

Gjennom prosjektet "Elverum – forsvarsbyen, historisk og i dag sett med barneøyne" har sjetteklassingene ved Vestad skole lært om byens historie. Det ble lagt spesiell vekt på Elverums fortid som forsvarsby. Målet har vært å gjøre elevene kjent med stedet sitt og involvere dem i den videre stedsutviklingen. En del av arbeidet bestod i å gjenreise Christianfjeld festning i miniatyr og lage en modell av Gamlebrua. Både brua og festningen er svært sentrale byggverk i Elverum sentrums historie. I etterkant av prosjektet har elevene presentert arbeidet sitt for andre skoler og grupper. Dette ble gjort gjennom å lage avis og multimediapresentasjon. Elevene har selv laget rapportene fra prosjektet.

Skulpturprosjekt med stein i sentrum - Tolga

Høsten 2003 presenterte billedhugger Øyvin Storbækken sine ideer om et kombinert skulptur- og kulturprosjekt på Tolga. Utgangspunktet var Toljefossen, en naturperle sentralt beliggende på Tolga, med rester etter gammel kulturhistorie: smeltehytte, sagbruk, kvennhus, dam og bruer. Her ønsket Storbækken å hugge ut steinskulpturer i samarbeid med vietnamesiske kunstnere. Bakgrunnen for det internasjonale samarbeidet var at billedhuggeren driver et opplæringssenter for steinhuggere i Vietnam. Sommeren 2004 tok han med seg syv lærlinger, en billedhugger og en tolk og reiste til Tolga for å hugge i granitt fra det lokale steinbruddet, Olaberget. Nå har prosjektet utviklet seg til et skulpturparkprosjekt, der bru, demning, murer, skulpturer og installasjoner er inne i planene. Et enstemmig kommunestyre støtter prosjektet, der kunstnere benytter både norsk og vietnamesisk stein.

Estetiske hensyn og opprydding

Utformingen av de fysiske omgivelsene i byer, tettsteder og i natur- og kulturlandskapet spiller en viktig rolle for hverdagen vår. Estetisk god utforming av både enkeltanlegg og helhet er viktig for at folk skal trives og føle tilhørighet til stedet sitt. Et vakkert utformet og velholdt torg forteller om et sted å være stolt av, og det frister folk til å slå seg ned der og ta det i bruk. Et område med tilfeldig utforming, grell bruk av farger og skilting og med dårlig vedlikehold gir derimot inntrykk av et sted folk ikke bryr seg om, og hvor det ikke er godt å være. Ofte fører det også lett til videre forfall.

Estetisk kvalitet er ikke noe som kan tilføres et prosjekt bare på slutten av planleggings- og prosjekteringsfasen. For å oppnå kvalitet må en estetisk ide eller intensjon legges til grunn og gjennomsyre alle fasene i prosjektet. Estetisk gode byggverk bygger på en samlet ide som omfatter både prosjektets lokalisering, samspillet med omgivelsene og byggverkets egen utforming.

Arbeidet med å sikre estetisk kvalitet bør som regel ta utgangspunkt i en overordnet vurdering av eksisterende kvaliteter i omgivelsene. For å kunne avklare dette må en vurdere hvilke typiske og spesielle trekk som finnes på stedet, hvilke av disse trekkene det er viktig å ta vare på, hvilke negative visuelle trekk som finnes, og hvilke tiltak som bør prioriteres for å oppnå den utviklingen en ønsker. Der en har lyktes best, har det gjerne vært utarbeidet en stedsanalyse hvor en har klarlagt viktige verdier ved stedet som grunnlag for arbeidet framover. Det har også oftest vært brukt formingsfaglig kompetanse. Og det har vært drevet et aktivt oppfølgingsarbeid med gjennomføring av tiltak etter vedtatte planer.

I spørreundersøkelsen blant folk i tettsteder forut for Tettstedsprogrammet kom det fram at mange var lite fornøyde med den fysiske utformingen av tettstedene. De syntes stedene ofte var preget av "skjødesløshet" og tilfeldig utforming. Men mye har endret seg på dette området i løpet av de senere årene. I Tettstedsprogrammet har det vært mange tiltak hvor en har lagt vekt på styrking av estetisk kvalitet i nye prosjekt. Det har også vært en rekke oppryddingstiltak hvor en har tatt for seg større eller mindre deler av stedet og ryddet og rustet opp områder som var forfalt.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Visuell veileder - Tolga

I arbeidet med å utvikle Tolga sentrum har kommunen utarbeidet en visuell veileder ved hjelp av innleide arkitekter og landskapsarkitekter. Veilederen setter fokus på omgivelsene, og hvordan en ønsker at disse skal formes og utvikles. Alle kommunens husstander har fått sitt eget eksemplar. I løpet av planperioden har det vært bred lokal deltakelse, og en kontinuerlig oppfølging fra prosjektgruppen for stedsutvikling. Veilederen er et arbeidsredskap for kommunen, innbyggere, foreninger og næringsliv i arbeidet med å skape et attraktivt sentrum både for innbyggerne og for besøkende og turister. Veilederen er delt inn i 8 tema med forslag til ulike løsninger innen hvert tema. Den visuelle veilederen er et viktig supplement til reguleringsplaner, gjennom anbefalinger om fargebruk, materialvalg og utforming av bygg og offentlige plasser.

Blått lys i mørket - Steinkjer

Store deler av året er det mørkt i Steinkjer. Kommunen ønsket derfor å gjøre noe som kunne øke byens attraktivitet også etter mørkets frembrudd. Svaret ble en lysplan med det ambisiøse slagordet: "Folk skal glede seg til mørketiden". Riktig lyssetting skaper gode og spennende opplevelser i den mørke årstiden og gjør det tryggere å ferdes ute. I Steinkjer valgte man å bruke blått lys da det blå lyset ”tenner drømmer i folks underbevissthet” og virker avstressende. Karakteristiske elementer, landemerker og bygninger i Steinkjer belyses for å fremkalle byens egenart. Samtidig bygger lyssettingen opp under byaksene og fungerer som retningsvisere for folk som skal orientere seg i byen. Lyspunktene skal bindes sammen med en egnet gatebelysning. Flere tiltak er fortsatt under planlegging, blant annet en skulptur ute på Rauskjæret i fjorden som skal ønske reisende velkommen til Steinkjer.

Opprustet skysstasjon i nygammelt bygg - Åndalsnes

Åndalsnes skysstasjon har en lang historie bak seg. Gjennom tettstedprosjektet får bygningen og området rundt nytt liv. Mange lokale aktører har samlet seg om ett felles mål: å skape et nytt og attraktivt knutepunkt i sentrum av Åndalsnes, tilrettelagt for alle. Der skal reisende få alt de trenger: informasjon, ruteopplysninger, oppbevaring av bagasje, publikumstoalett, reisegods, kioskvarer, turistinformasjon eller venterom. I tillegg får man også rask og enkel tilgang til toget, bussene, drosjene, privatbilene, cruisebåtene og gjestehavnen. Jernbaneområdet og stasjonsbygningen fra 1924 pusses nå opp og interiøret i bygget får en moderne ansiktsløftning. Et tilliggende og visuelt lite pent bygg fra 70-årene rives.

Gatemøbler med lokalt særpreg i moderne design - Inndyr

Da Gildeskål skulle utforme miljøgata i Inndyr, fant de inspirasjon i den gamle kulturen og naturen omkring: lokal stein fra Evjen og Tållådalen steinbrudd i nærdistriktet ble brukt som særpregede innslag i gatebelegget. Kommunen valgte også å utvikle egne gatemøbler, med motiver fra stedet i moderne og vakker design. Dyktige fagfolk var engasjert for å utvikle og utforme elementene, som ble produsert av en lokal bedrift. I hver ende av Miljøgata møtes du av høye ”lysstrå” hvor en kan henge vimpler som fiskemerker på havet. Lysmastene langs gata gir assosiasjoner til mastene i de gamle fiskebåtene som lå her på vågen. Og i en revne i pullertene kan vi gjenkjenne sandflygene på Nordfugløya utenfor Inndyr. Alle de ulike elementene snakker et felles formspråk, som uttrykker stedets identitet.

Arealbruk og fortetting

Effektiv utnytting av arealene og riktig plassering av ulike virksomheter er viktige kjennetegn ved miljøvennlige og attraktive byer og tettsteder. Vi må derfor utvikle tettere byer og steder tilrettelagt for gange, sykkel og kollektivtransport og samtidig sørge for god tilgjengelighet og nærhet til service- og kulturtilbud og andre funksjoner. Gjennom planlegging må kommunene sikre grønnstruktur og kvalitet i utforming av bebyggelse, byrom og utemiljø, samt ta hensyn til landskap og verdifull eldre bebyggelse.

De fleste norske tettsteder er nokså utflytende og har ingen tydelig grense mellom tettbebyggelsen og de omkringliggende landbruks- og naturområder. Boliger, næringsområder, forretninger, skoler og andre institusjoner har ofte blitt lokalisert noe tilfeldig, gjerne i utkanten av tettstedet. Et slikt utbyggingsmønster krever store arealer og har ført til forholdsvis lange avstander mellom funksjonene, selv på mindre steder.

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at tettstedsareal pr innbygger er ca 1300 m2 i tettsteder med mindre enn 1000 innbyggere, ca 1000 m2 i steder med mellom 1000 og 2000 innbyggere og ca 750 m2 i steder med mellom 2000 og 20000 innbyggere. I de minste tettstedene er bare 50 % av arealet bebygd, dvs. benyttet til boliger med tilhørende tomt, næringsformål, veger osv. Dette viser at det er betydelige utbyggingsmuligheter innenfor tettstedene gjennom fortetting og omforming av dårlig utnyttede områder.

Tettstedene som deltar i programmet varierer betydelig i tetthet, se figur. Hver innbygger i Kirkenær og Tolga har ca 2000 m2 tettstedsareal til disposisjon, mens innbyggerne i Mosjøen og Rørvik, som er de tettest bebygde stedene, har noe over 600 m2 tettstedsareal hver. I løpet av programperioden har det skjedd en fortetting i 12 av de 16 tettstedene ved at tettstedsarealet pr innbygger har gått ned til tross for at folketallet har økt. Den største nedgangen har vært i Kirkenær og Tolga.

Arealbruk per innbygger i de kommunene som deltar i Tettstedsprogrammet 2000 og 2005

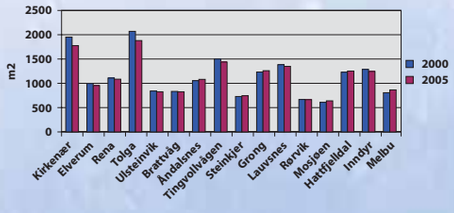

Flere av tettstedene har utarbeidet planer for fortetting og forbedring av de sentrale deler av tettstedet. Noen av kommunene, bl.a. Rørvik og Steinkjer, er også tydelige på at nye forretninger og kjøpesentre ikke skal lokaliseres utenfor sentrumsområdene. En del kommuner har kartlagt mulighetene for boligbygging innenfor tettstedet, spesielt for ungdom.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Bedre bruk av sentrumsarealene - Rørvik

Vikna kommune har en tydelig politikk på å utvikle sentrum i Rørvik. Ønsker om kjøpesenter-utbygging utenfor tettstedet er avvist. I stedet er et nytt kjøpesenter - Rørvik Torg - etablert midt i sentrum. Kjøpesenteret er koplet til kystbyens handlegate som er blitt kraftig opprustet de seneste årene. Like ved kjøpesenteret ligger et nyoppført kontorbygg som bl.a. rommer Telenor Mobil og som igjen er nabo til Norveg, det nye kystkultur-senteret. Til sammen er det investert over 150 mill. kr i de tre byggene, som alle ligger langs kanalen som fører inn til Berggårdspollen, den opprinnelige strandlinja i Rørvik. Som en byreperasjon er det flyttet brygger og oppført en ny brygge i en rekke på den andre siden av kanalen. Et annet eksempel på nye investeringer i sentrum er Rørvik rorbuer med ca 40 sengeplasser, som ble åpnet i 2005. Årlig bygges en god del nye boliger i Rørvik sentrum, bl.a. er det boliger på toppen av kjøpesenteret. En nylig vedtatt reguleringsplan for fortetting gir rom for ytterligere 100 tomter i sentrumsområdene.

Boliger og butikker til sentrum - Åndalsnes

Det såkalte ”Kvartal 1” midt i sentrum har stått delvis ubebygd siden Åndalsnes ble utradert av tyske bombefly under 2. verdenskrig. Arbeidet med å bebygge området ble på nytt tatt opp igjen i 2003 som en del av Tettsteds-programmet i Rauma. Arbeidet ses også i sammenheng med planene om å bygge ut ny gågate i Åndalsnes sentrum. Kvartal 1er et stort prosjekt med bygging av både sentrumsleiligheter, sentrumsbutikker, parkering og videreutvikling av sentrums-hotellet. Gårdeierne er i tett dialog med investor og en større dagligvarekjede om å opprette et senterselskap som skal stå for utbyggingen av Kvartal 1. I tillegg er det god dialog mellom utbyggerne, kommunen og fylket om den videre planleggingen av senteret.

Flere ungdomsboliger i sentrum - Steinkjer

I Steinkjer er det som i mange andre småbyer og tettsteder mangel på boliger med lav inngangsbillett spesielt myntet på ungdom. Samtidig er det fremdeles bra med ledig plass både til grøntarealer og nye boliger. Derfor har kommunen prioritert "Boligsatsing for ungdom og innflyttere i sentrum" som et av tiltakene i Tettstedsprogrammet. Kommunen har med støtte fra Husbanken fått utarbeidet en rapport som avdekker et potensial på inntil 320 nye boenheter for ungdommer i sentrumsområdene. Det er utarbeidet skisseforslag for 17 ulike boligprosjekter både ved nybygging (se kart) og ved ombygging av eksisterende bygninger. Arealene og bygningsmassen er hovedsaklig i kommunalt eie. Boligprosjektene har vært vurdert etter ulike kriterier som blant annet pris og nærhet til lekeplasser og uteområder og tilgang til parkering. Den endelige listen omfatter også ulike eierformer. Viktige delmål med rapporten er å gjøre det enklere å etablere seg i Steinkjer for ungdommer og tilflyttere, samt å utvikle et livskraftig sentrumsområde.

Fortetting i sentrum - Rena

Et av de mest sentrale områdene i Rena sentrum skal fortettes og gjøres mer attraktivt og levende. Området ligger like ved jernbanestasjonen og Åmot kirke og har stor betydning for stedets identitet og historiske arv. Det rommer hotell, forretninger og andre sentrumsfunksjoner. En del av bebyggelsen er verneverdig. I en nylig utarbeidet reguleringsplan er det søkt å finne en balansegang mellom å legge til rette for en utvikling av sentrumsfunksjoner, samtidig med at kvalitetene rundt det eksisterende hotellet, kirken og Tollef Kildes gate skal ivaretas. Planen gir plass for 30 nye leiligheter, utvidelsesmuligheter for eksisterende hotell og kjøpesenter samt nye kontorer og bevertningssted. En referansegruppe bestående av representanter fra kommunen, Forsvaret og de største grunneierne har fulgt planarbeidet.

Sentrumsutvikling

Sentrum er stedets hjerte, det danner rammen om liv og aktivitet for både unge og eldre. Her finnes de viktigste tjenestene og servicetilbudene folk trenger til daglig. Her er butikker, mange av stedets arbeidsplasser, kafeer, kulturtilbud, bibliotek, kanskje kino og samfunnshus. Sentrum er viktig for alle, særlig for unge mennesker som gjerne ønsker et "litt urbant liv" med kafeer og møtesteder.

Etter at bilen ble allemannseie, har økt trafikk, forurensning og støy ødelagt mye av grunnlaget for at sentrum kan være et sosialt møtested. Det har medført utrygghet og helsefare for folk og stor slitasje på gater, fortauer og plasser. I tillegg har parkerte biler tatt mye av plassen som kunne vært brukt til torghandel, parker eller andre former for møteplasser. Sentrums mulighet til å være et trivelig oppholdssted kan også bli svekket av dårlig vedlikehold, bruk av billige materialer og midlertidige løsninger. Nedslitt vegetasjon eller tilfeldig utplasserte blomsterkasser som ikke blir stelt, kan gjøre galt verre. Bruk av skilt og reklameplakater virker ofte skjemmende. Resultatet blir ikke bedre informasjon, men uoversiktlighet og rot.

Denne utviklingen har snudd de fleste steder. Folk har erfart at et levende sentrum er helt nødvendig for trivsel og for ønsket om å bli boende, de ”tar nå sentrum tilbake”. Alle kommunene i Tettstedsprogrammet har arbeidet med sentrum på en eller annen måte. De har endret parkeringspolitikken, laget plasser og torg og utarbeidet retningslinjer for skilting i sentrum. Noen har redusert biltrafikken eller dempet farten slik at det igjen kan være trivelig å bevege seg i sentrum.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Blåfarge i sentrum - Grong

Grong erfarte det samme som mange andre steder: da riksveien ble lagt utenom stedet ble trafikken borte. Utfordringen ble å få en del av trafikken inn til sentrum igjen for en stopp. Fargebruk var et av flere forslag som skulle trekke folk til sentrum. Blåfargen er det forbipasserende først møter når de nærmer seg Grong. Lysstolper, rekkverk, skilt og to av bruene langs E-6 er malt blå. Dette ga målbare og positive resultater. Men grongningan ønsket flere besøkende, og en vakker fagverksbro på fylkesveien inn til sentrum ble derfor malt blå på dugnad. Broen er et strålende eksempel på ingeniørkunst fra første halvdel av forrige århundre. Når den nå blir lyssatt blir den flott portal og signal om at ”her -, inn til Grong skal du kjøre”.

Klippfisktorget - Inndyr

Tørking av klippfisk var tidligere en av de viktigste næringene i Inndyr og av stor betydning for stedets historie. Dette ønsker innbyggerne nå å synliggjøre i den nye møteplassen som skal anlegges sentralt på stedet. Samtidig skal plassen gis et moderne inntrykk, slik at man binder sammen fortid og framtid. Granitt med klippfiskform skal legges ned i asfalten som en del av belegget. Plassen blir dermed også et kunstprosjekt som ivaretar både det funksjonelle og stedets identitet. Klippfisktorget skal være et brukstorg og et kommunikasjonssenter. Her blir busstorg og plass til torgboder og næringsaktivitet. Trapper og brygger i stein, metall og tre gir god forbindelse med Inndyrsvågen, det definerte sentrum med litt høyere beliggenhet. Sjøen og vågen vil igjen bli satt i sentrum. Klippfisktorget kan bli et viktig varemerke for Inndyr.

Bypark til heder og verdighet - Mosjøen

For 100 år siden hadde Mosjøen en flott bypark. Opp gjennom årene har den blitt endret flere ganger og har også delvis forfalt. Restaurering av denne parken har derfor vært et hovedtiltak for kommunen. Forskjellige epoker av byparkens historie skal gjenskapes, slik at parken vil framstå som en levende historiebok. Dette er mulig fordi dokumentasjonen av parkens historie i planer, foto og skriftlige kilder er så god. Den eldste og renessanseinspirerte delen fra ca 1900 er et viktig og verdifullt kulturminne for hele landsdelen. Grusganger, trær, busker og stauder, basseng med springvann, plener, stakitter med sine porter blir derfor så langt det er mulig restaurert tilbake til opprinnelig utseende.

Den østre delen av parken omskapes til en bydelspark med tilbud til både barn og voksne ved at etterkrigsparken (1948) gjenskapes i det sørøstre hjørnet. En 2000 års park etableres i det nordøstre hjørnet. I tillegg vil paviljongen fra 1938 bevares og på et vis binde parkens øvrige elementer sammen. Den reetablerte Foreningen til Mosjøens forskjønnelse både "selger" trær til planting i byparken og spleisebrød for å bidra til finansieringen. De nærmer seg nå målet med å få solgt alle de 162 trærne. Ferdig restaurert vil parken fremstå som en bruks- og prydpark for både nærmiljø og tilreisende.

Biler ut av sentrum og trivselsgate - Ulsteinvik

I Ulsteinvik har kommunen initiert et prosjekt for å bedre organiseringen av parkering og bilbruk i sentrum, ivareta hensynet til myke trafikanter og samtidig bedre den interne kommunikasjonen. Prosjektet tar utgangspunkt i problemstillingene rundt biltrafikk, bilbruk og parkeringsvaner. Tiltaket, som startet med tittelen 'Bilen ut av sentrum', har etter hvert dreid mer i retning av ulike trafikktiltak. Ulsteinvik står nå overfor store utfordringer mht. omfattende utbyggingsplaner for sentrum, noe som vil påvirke prosjektet. Kommunen ønsker gjennom Tettstedsprogrammet å utfordre busselskap, drosjer, forretningsdrivende og brukere å få til en god trafikksikkerhetsplan for området.

En trivselsgate frå Rådhuset til Posten har vært et av de største og viktigste tiltakene i regi av Tettstedsprogrammet. En anbefalt materialstandard for trivselsgaten vil danne norm for hele sentrumsutviklingen framover. Næringsdrivende mener dette tiltaket vil styrke sentrum som handels- og servicesenter i regionen. Etter en første fase med prosessarbeid inn mot grunneiere og politikere, er det nå klart for detaljplaner, reguleringsarbeid og oppstart på etappevis utbygging. Arbeidet er organisert som et samarbeid mellom kommunen, interessegrupper, brukere og interesserte nærings- og fagmiljøer.

Idédugnad om Rena sentrum - Rena

I 1998 gikk Rena Kartongfabrikk konkurs. Etter nesten 100 år som industriområde ble det nå mulig å åpne Rena sentrum for blandet sentrumsbebyggelse mot syd og mot Glomma. Det har vært drevet et aktivt stedsutviklingsarbeid for Rena sentrum i mange år. Blant de mest synlige resultatene er fortetting gjennom kjøpesenterutvikling og flere boliger i sentrum, samt utvikling av torgområdet i tilknytning til nytt kulturhus. Det er også etablert offentlige flerbruks-parkeringsplasser og ny skyssstasjon. I forbindelse med kommuneplanprosessen ble det avholdt en idédugnad om videreutvikling av Rena. Målet var å finne alternative hovedgrep for den videre utvikling av stedet. Dyktige fagfolk satt sammen med grunneiere, Renas næringsliv og politikere i et 2-dagers intenst arbeidsseminar.

Gatebruksplan gir høyere kvalitet - Elverum

Gatebruksplanen er et viktig verktøy i utviklingen av sentrumsområdet. Flere nye kvartaler skal opparbeides og gatebruksplanen vil sikre kvaliteten og en enhetlig utforming av det offentlige gaterommet knyttet til flere store nye prosjekt i Elverum. Planen viser detaljløsninger for (Embedded image moved to file: pic00041.pcx) stor grad innarbeidet i sluttproduktet. Planen viser detaljløsninger for gateutforming, gateparkering og kjøremønster, samt prinsipper for belegg på fortau og i veibanen, beplantning, belysning og møblering av gaterommet. Planen omfatter også forslag til materialbruk i kjørefelt og på fortau, samt forslag til enhetlig belysning, utemøbler og beplantning. Gjennom høringsrunden har det vært stort engasjement blant barn og unge, politikere, næringsliv og befolkning. Innkomne innspill er i stor grad innarbeidet i sluttproduktet. Gatebruksplanen er et viktig verktøy i utviklingen av sentrumsområdet.

Grønn planlegging

Grønne områder i og rundt tettstedene er svært viktige for folks trivsel og helse. De åpner for lek og fysisk utfoldelse, rekreasjon, gode opplevelser og møter med andre mennesker. Naturen er også viktig som landskapsformende element og gir rammer for identiteten og den estetiske opplevelsen av det enkelte tettsted, både utenfra og innenfra.

De fleste tettsteder i Norge kjennetegnes av gode friluftsområder i kort avstand fra folks boliger. Det gjør det lettvint for folk å kunne drive friluftsliv jevnlig. Dessverre blir det i for liten grad lagt praktisk til rette for kontakt mellom bebyggelsen og friluftsarealene. Tettstedene har gjerne en langt mer spredt bygningsstruktur enn byene. Ofte mangler de felles uterommene, de parkmessig bearbeidete grøntområdene og forbindelsen mellom bebyggelsen og de ubebygde områdene omkring. En spørreundersøkelse blant folk i tettstedene i forkant av programmet viste misnøye med for få og dårlige grøntarealer og parker.

Selv om tettstedene ofte "har natur nok", er det altså viktig å utvikle og bevisst legge til rette for bruk av naturen også her. Det er fullt mulig å utnytte etterspørselen etter naturopplevelser i nærmiljøet i større grad enn hva som er tilfelle i dag.

Grønn planlegging har vært et populært tema i Tettstedsprogrammet. En mengde små og store prosjekter har sett dagens lys i løpet av programperioden. De fleste prosjektene har vært mindre, avgrensede tiltak, som for eksempel å rydde gamle stier, beplante og forskjønne et område, ruste opp gamle parker eller anlegge nye, og utbedre skolenes uteområder. Mange kommuner har også vært opptatt av å rydde opp og bedre tilgjengeligheten til friluftsarealer, gamle havneområder og ”blå” områder som bekker, elver, vann og sjø. På noen steder har kommunen jobbet mer systematisk med grønn planlegging.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Ungdommen fikk sin park – Inndyr

De unge i Inndyr sa klart ifra at de ønsket seg en park i kommunesenteret. Den skulle være pen, ligge sentralt plassert og være en møteplass mellom gammel og ung. Den en gang så vakre hagen på hovedgården til søstrene Ellingsen ble løsningen. Hagen var nå i kommunens eie, men området var overgrodd, vannstelt og tjente eieren til liten ære. I dag ligger parken der ferdig, til glede for liten og stor, vakkert beplantet i henhold til den opprinnelige hagen. Her er bord og benker, stier, sandvolleyball-bane og en liten dam med trebru over. De unge har selv mye av æren for resultatet: parken var deres idé, og det var elevene ved skolen som fikk ansvaret for å rydde området og bistå med beplantning.

Allé gir grønn glede og tilhørighet - Melbu

Melbus viktigste kjennemerke er en vakker asal-allé. Alléen ble plantet for vel 70 år siden langs veien fra sentrum og opp til bekken nedenfor Melbu Hovedgård. Siden 1995 har foreningen ”Alléens venner” påtatt seg ansvaret for å restaurere alléen. I 1996 ble det avholdt et seminar hvor blant annet en treekspert og Riksantikvaren deltok, og det ble foretatt beskjæringer og en viss utskifting av gamle trær, samt innramming av trærne med rabatter for å gi røttene pusterom. Alléens venner har hatt mange møter med gård- og grunneiere langs alléen for å bli enige om gode løsninger for avkjøring til eiendommene m.m. Alléen har ved flere anledninger vært forsøkt fjernet, men venneforeningen har gjennom sitt engasjement og holdningsskapende arbeid klart å bevare den. Gjennom Tettstedsprogrammet ble det ny giv i arbeidet. Nå er det bred enighet blant innbyggerne om at alléen er en viktig del av Melbus identitet og historie, og planer om å forlenge alléen helt ned til Torget er på trappene..

Gangvei knytter fortid og framtid sammen – Tingvollvågen

Helt siden 1983 har det vært regulert til gangvei ved sjøen rundt Tingvollvågen. Tanken bak var å legge til rette for en bilfri adkomst til skolene for mange av barna på strekningen, samt at dette også skulle bli en attraktiv turvei for befolkningen både i og utenfor sentrum. Da det gamle tingstedet på kirketunet ved Tingvoll kirke ble valgt til Tusenårssted i kommunen, ble planene om gangveien hentet fram igjen. Turstien fikk nå en ny dimensjon: å knytte fortid og framtid sammen - det gamle og det nye tingstedet. Da kommunen i tillegg fikk positiv respons på sin søknad om trafikksikkerhetsmidler, var det endelig klart for å gå i gang. Våren 2005 ble arbeidet avsluttet. Gangveien ble en stor suksess og brukes nå flittig av tingvollgjeldingene.

Kippermoen idrettspark - Mosjøen

Kippermoen Idrettspark i Mosjøen er blant landets ypperste idrettsparker. Svært sentrumsnært ligger idrettsparken med godt opparbeidede idrettsanlegg og store grønne områder. I tilknytning til idrettsparken ligger ungdomsskole og videregående skole. Idrettssenteret i hjertet av idrettsparken syder av liv. Det store arealet ble avsatt til idrettsformål for mer enn 60 år siden. I dag er det opparbeidet med gressbaner, kunstgressbane, friidrettsstadion, tennisbaner, svømmehall, idrettshall, fotballhall og egen vinterpark for barn og unge. I tillegg er det opparbeidet lysløype med adkomst til nærturområdene i Mosåsen.

Nærturområdet "Den grønne rammen" - Mosjøen

"Den grønne rammen" som går rundt Mosjøen sentrum gir mulighet for å kombinere friluftsliv og mosjon med kultur. Ideen med å utvikle byturområdet "den grønne rammen" ble til på grunn av en politisk interesse for å utvikle turområder sentralt i kommunen, og framstår i dag med gang- og sykkelveier som et meget brukt mosjonsområde for byens innbyggere. Ikke minst har innbyggere som etter hvert er blitt skrøpelige til beins, og funksjonshemmede, stor glede av mosjonsstiene. Det er for øvrig i ferd med å utvikle seg en slags lokal "gåkultur" på tvers av generasjoner. På fine dager er småbarnsfamilier der med unger lekende langs elvebreddene. Og ungdomsgrupper, eldre og funksjonshemmede ses ofte langs "Den grønne rammen". I tillegg kommer joggerne som stadig er å se i "rammen".

Gangstiene er så sentrumsnære at mange nytter en tur langs "rammen" til også å gå en tur innom byparken (se eget eks.) som er i ferd med å bli en historisk perle, og/eller gjennom en eller flere av sentrumsområdets beplantede gater. "Den grønne rammen " er også tilpasset rullestolbrukere. "Den grønne rammen" binder flere turområder sammen slik at også de noe mer aktive mosjonistene kan få sine behov oppfylt. I framtiden skal det utvikles fiskeplasser langs "den grønne rammen" både ved Skjerva og Vefsna, slik at de som ønsker det kan slenge fiskestangen over skulderen under dagens sentrumstrim.

Toljefossen - Tolga

Området Toljefossen er et grøntområde midt i Tolga sentrum. Som navnet tilsier er det fossen som er hovedelementet, og Tolga kommune er nå i ferd med å bygge opp en park rundt denne. Toljefossen er kulturhistorisk viktig for Tolga, siden fossekraften la grunnlaget for Tolga som sted. Det jobbes med å gjøre området mer tilgjengelig gjennom vegetasjonspleie og opprustning av kulturminner. Vegetasjonen i området har i lang tid fått vokse vilt, og det er derfor satt i gang en trinnvis opprenskning. Toljefossen skal bli en grønn kile som strekker seg fram til riksveien som går gjennom sentrum. I tillegg ønsker kommunen at området skal framstå som en attraksjon, gjennom sin frodighet i vegetasjon og vannkraft og spenstighet i skulpturer og kulturminner.

Det grønne Rena – en plan for framtiden - Rena

Planområdet omfatter natur- og parkområder mellom Rena sentrum og Glomma fra RV 215 i sør til Prestgården i nord. Grøntområdene fungerer i dag som nærrekreasjonsområde for sentrum og som et populært turområde for Renas innbyggere. Utvikling av det grønne Rena må sees i sammenheng med tettstedsutvikling på Rena forøvrig. For å fortsette den positive utviklingen som har pågått i mange år, er det nødvendig at kommunen holder fast ved viktige prinsipper for utvikling av de ulike delområdene i tettstedet. Gjennom de siste årenes planprosesser har det vært stor grad av enighet om hovedtrekkene. En vellykket utvikling av "Det grønne Rena" bør bygge opp under og forsterke delområdenes forskjellige karakter. Området har stor historisk dybde og flere kulturminner av stor verdi. Badeplassen ved Prestsjøen ligger praktfullt til og har stort potensial som aktivitetsområde.

Næringsliv og lokale ressurser

Utnytting av lokale ressurser og lokale fortrinn er viktige forutsetninger for å utvikle næringsliv og aktiviteter i tettstedene. Lokale råstoffressurser, naturverdier, kulturlandskap, kulturminner og stedets historie, håndverks- og mattradisjoner og andre lokale forhold kan være utgangspunkt for næringsutvikling og ny virksomhet på stedet. Men det må også finnes menneskelige ressurser med pågangsmot, kreativitet og vilje til samarbeid for å finne og realisere nye løsninger. Tilgang på kapital er også en forutsetning for å kunne gjennomføre idéene, og ofte er det nødvendig med spleiselag.

I Tettstedsprogrammet er det mange eksempler på hvordan kommunene i samarbeid med andre offentlige organer, med næringslivet og innbyggerne generelt har klart å utvikle nye produkter og tilbud som fører til verdiskaping, sysselsetting og positiv virkning for stedet. I noen tettsteder er det etablert partnerskap mellom flere aktører for å løse en aktuell oppgave, men det er også eksempler på mer langsiktig forpliktende samarbeid.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Miljøgate la grunnlag for lokal næringsutvikling - Inndyr

Miljøgateprosjektet i Inndyr har hatt som mål å trafikksikre og oppgradere riksveien gjennom sentrum. Prosjektet har gitt grunnlaget for nyskapende og spennende næringsvirksomhet ved at gatemøblene og gatebelysningen og mesteparten av belegningssteinen er produsert av lokale firmaer. I samarbeid med arkitekten bak prosjektet har Evjen Granittbrudd AS utviklet en ny og billigere måte å hente ut stein på. Steinen ble bearbeidet mindre og fikk mer ujevne kanter enn importert stein, men kan konkurrere prismessig med stein fra Østen. Firmaet har fått flere leveranser i kjølvannet av miljøgateprosjektet. Gatemøblene og -belysningen er produsert av Inndyr Marina som har verksted for reparasjon av båtmotorer. De tok i bruk produksjonsutstyret for å lage utendørsmøbler, «maritime» lysmaster og «lyspullerter». Alle detaljene og elementene er spesielt designet og utformet til dette prosjektet med lokale natur- og kulturelementer som inspirasjonskilde. Resultatet har blitt så bra at de nå vurderer å sette prototypene til "Kystmøbler i Nord" i ordinær produksjon.

Ny næringshage blomstrer - Åndalsnes

Flere bedrifter og arbeidsplasser i Åndalsnes sentrum har vært et viktig satsingsområde for Tettstedprosjektet i Rauma. Det vil gi mer aktivitet, flere mennesker og gjøre sentrum mer attraktivt. Det viktigste prosjektet har vært Rauma Næringshage. Våren 2005 var samtlige 14 kontorer utleid og tilbudet ytterligere utbygd med fem nye kontorer. Næringshagen er samlingspunkt og utviklingsmiljø for småbedrifter og enkeltperson-foretak, som ellers ville ha blitt sittende mer isolerte på "kjeller og loft" rundt om i kommunen. Bedriftene som flytter sammen kan lettere samarbeide om oppgaver og oppdrag som de hver for seg er for små til å kunne påta seg. Tanken er at nærings-hagen skal være en magnet for å tiltrekke nye kompetanse-bedrifter til kommunen. Næringshagen er med i nettverket av inkubatorer hvor Kunnskaps-parken i Molde har en nøkkelrolle i samarbeid med flere næringshager i Møre og Romsdal og Ålesund Kunnskapspark. Både kommunen, lokalt næringsliv og regionale og nasjonale aktører er inne på eiersiden. Parallelt med dette er det etablert et frittstående utviklingsselskap i Rauma, ”Nordveggen”. Utviklingsselskapet og næringshagen vil til sammen kunne bli en utviklingsmotor i Rauma og indre Romsdal. Tettstedsprosjektet og utviklingsselskapet er slått sammen til felles sak i Rauma kommune, med egen prosjektleder og felles styringsgruppe og arbeidsutvalg.

Nye skilt til gamle skatter - Steinkjer

Sentrale kulturminner og bygg i Steinkjer skal få en enhetlig skilting. Ideen har sitt utspring i kulturplanen for Steinkjer kommunen og skal blant annet bidra til å bevisstgjøre egne innbyggere og turister om de kulturelle verdiene i Steinkjer. Skiltprogrammet er utviklet i samarbeid med Steinkjer kommune og Foreningen Gamle Steinkjer, som står ansvarlig for tekst og bilder. Skiltene er utviklet og produsert av Fabel Form og Steinkjer Mekaniske etter modell fra eksisterende skilt i Egge-området. Utviklingskostnadene er finansiert med midler fra Riksantikvaren og tilskudd fra Steinkjer kommunes Husfond. Hvert skilt har en kostnad på ca. 12 000 kr. Ambisjonsnivået er å få satt opp 25 skilt i byen.

EKSEMPLER:

Profilering av lokal mat - Hattfjelldal

I Hattfjelldal finnes lokale småskalaprodusenter og små serveringssteder som vil satse på lokale råvarer og mattradisjoner. Kommunen har inngått en samarbeidsavtale med Fylkesmannen i Nordland og Innovasjon Norge i prosjektet Matopplevelser i Nord. Prosjektets mål er å utvikle levedyktige småskala matbedrifter i Nordland. Det er gjennomført flere kurs i småskala matproduksjon. Deltakere har bl.a. vært serveringsbedrifter, lokale produsenter av reinkjøtt og gårdsbruk som tar imot overnattingsgjester og byr på lokale matretter. Gjennom nettverket får produsenter og serveringsbedrifter muligheter til å drøfte hvilke produkter som kan være aktuelt å utvikle og satse på. En av deltakerne har vært Børgefjell vertshus i Hattfjelldal sentrum. Vertshuset åpnet i 2004 i et tidligere hotell som har vært stengt i en del år. Bedriften er med i en designprosess sammen med andre lokale matprodusenter og matsteder med støtte fra tettstedsprogrammet, kommunen og fra Innovasjon Norges satsing på bruk av design. Målet er økt fokus på lokal mat og lokale opplevelser samt å utarbeide en lokal profil på lokale produkter.

Brygge til glede for mange - Tingvollvågen

I mars 2004 åpnet Tingvoll brygge med hotell, spisested, konferansesenter og kino på det gamle kaiområdet sentralt i Tingvollvågen. Dette tilbudet har gjort hverdagen enklere for mange - ikke minst for næringslivet selv, og kommunen som ofte har måttet bruke mye tid og planlegging på avvikling av møter og konferanser. Også ungdom setter pris på tilbudet - i en spørreundersøkelse kom det fram at kino var det tilbudet de unge på stedet savnet mest. Kommunen har også fått en merkbar økning i turister som besøker området. Anlegget er et samarbeid mellom Tingvoll kommune, lokalt næringsliv og en utenbygds investor. Det har en totalkostnad på 14,5 mill. kroner som er finansiert med privat kapital og lånefinansiering samt kommunalt tilskudd og lån.

Partnerskap i sentrum - Rørvik

Det lokale næringslivet deltar aktivt i et partnerskap for å utvikle Rørvik sentrum til et mer attraktivt handels- og opplevelsesområde. Vikna Næringsforening, Kystmuseet i Nord-Trøndelag, Telenor, Rørvik Torg, Coop Rørvik og Kjøpmannsgruppen har sammen med Vikna kommune og Nord-Trøndelag fylkeskommune forpliktet seg til å samarbeide om en utviklingspakke verd over 6 millioner kroner fram til utgangen av 2006. Av partnerskapsavtalen framgår det at finansieringen av sentrumsutviklingsprosjektene skal fordeles med 20 prosent på næringslivet, 50 prosent på kommunen og 30 prosent på fylkeskommunen. Blant tiltakene inngår opprusting av kanalen inn til Berggårdspollen i sentrum, gjøre ferdig opprustingen av Torget og havneparken samt oppjustere gater og plasser og i tillegg en rekke belysningsprosjekter. Flere av disse tiltakene er allerede igangsatt.

Universell utforming

Full deltakelse og likestilling på alle områder har gradvis utviklet seg som et mål i samfunnsplanleggingen. Tilgjengelighet for alle, eller universell utforming, er en del av denne utviklingen. I begrepet ligger ganske enkelt at man skal ta hensyn til at alle mennesker skal kunne bruke de samme løsninger på en likestilt måte. Utforming av bygninger, utemiljø, produkter og tjenester skal ikke stigmatisere eller medføre ulemper for noen brukergrupper, men være like gode for alle.

Tankegangen om universell utforming virker nå så selvfølgelig at det er vanskelig å forestille seg at det ikke alltid har vært slik, men når vi ser hvordan byer og tettsteder er utformet, forstår vi at dette sjelden har blitt vektlagt tidligere. Endringen startet med tilgjengelighet for rullestolbrukere, men mange andre organisasjoner meldte seg straks på, både hørsels- og synshemmedes foreninger og flere andre. Så ble temaet utvidet til å bli tilgjengelighet for alle, uavhengig av fysisk og psykisk utrustning. Et meget viktig prinsipp er at alle brukergrupper skal trekkes med i planleggingen tidlig i prosessen.

I Tettstedsprogrammet kom universell utforming inn som et satsningsområde med egne tilskuddsmidler i 2003. Da hadde allerede flere av kommunene vært oppmerksomme på problemstillingene, slik at prinsippene for universell utforming var integrert i mange av prosjektene. Likevel har mange kommuner fått økt bevissthet om universell utforming og gjennomført synlige tiltak.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Sports- og fritidspark for alle - Grong

Sports- og fritidsparken i Grong sentrum skal tilrettelegges for mennesker i alle aldre, uansett funksjonsnivå. Parken ligger sentralt mellom Grong videregående skole, helse- og omsorgssenteret, idrettshallen og andre sentrumsfunksjoner. Her skal det være et godt tilbud til dem som driver organisert og individuell idrett, men i minst like stor grad et tilbud til folk flest som ønsker rekreasjon og allsidig aktivitet. Midt i parken blir det anlagt en møteplass med variert oppholdsareal og god tilgjengelighet, nesten uansett fysiske forutsetninger.

I parken planlegges det også et hovednettverk av stier. Landskapsarkitekten som har hatt ansvaret for både stiene og møteplassen, har lagt spesiell vekt på universell utforming under planlegging og tilrettelegging. Ingen av stiene har sterkere stigning enn 1:12 over kortere strekninger og er dermed tilgjengelige for rullestolbrukere og barnevogn. Dette lar seg stort sett løse enkelt, men krever spesiell tilrettelegging noen steder.

I prosessen fram mot endelig resultat, har det vært flere åpne møter der man har prøvd å få inn så mange synspunkter og ideer som mulig fra både unge, eldre og andre. Parken skal blant annet kunne nyttes av fysioterapitjenesten, rehabiliteringsavdelingen og innby beboerne i trygdeleilighetene til å bruke området. Omsorgsboligene har førsteklasses utsikt til kunstgressbanen og det som foregår på området. Videre vil Grong videregående skole ha mye nytte av plassen for sine elever, spesielt for idrettslinjen.

Bedret tilgjengelighet ut til Skjæret - Lauvsnes

Skjæret har lenge vært et populært utfartssted og turmål for mange av kommunens innbyggerne. Men det har ikke vært så lett for alle å ta seg fram på den dårlige veien. Kommunen ønsket derfor å bedre tilgjengeligheten for flere brukergrupper. Veien ut dit er nå rustet opp og tilrettelagt for rullestolbrukere og barnevogner. Mange flatangringer vet å sette pris på den nyoverhalte veien til Skjæret. Stein har vært en gjenganger i materialvalget både i dette og flere andre prosjekter i Tettstedsprogrammet. Prosjektlederen mener det passer godt inn i omgivelsene og er et rimelig alternativ. Samarbeidet mellom mange parter, frivillige og- ikke minst- grunneiere, har gått bra i Flatanger og gjort det mulig å gjennomføre prosjekter med små midler.

Blind gutt ordner snakkende skilt - Kirkenær

Snakkende skilt skal føre blinde og svaksynte på rett vei i Grue. Ved hjelp av ny teknologi ønsker kommunen å legge til rette for at flere lettere og tryggere kan bevege seg i det offentlige rom. Skiltene gjør det enklere å ferdes i trafikken ved at den gir brukeren som nærmer seg et kryss informasjon om omgivelsene: hvor langt fram det er til stedet og hvor personen befinner seg. I alt skal det settes opp snakkende skilt ved åtte veikryss. Skiltprosjektet kom som følge av en henvendelse til kommunen fra en blind gutt på stedet. Han hadde et sterkt ønske om å gå alene til skolen men turte ikke på grunn av trafikkfarlig vei og dårlig tilgjengelighet.

Universell utforming i sentrum - Steinkjer

Prosjektet ”Universell utforming av Steinkjer Sentrum” er en del av en stor satsing i kommunen for å gjøre byen til et attraktivt bosted for nye generasjoner. Den første delen av prosjektet kartlegger hva som må gjøres for å oppnå god tilgjengelighet for alle i byen. På utvalgte gangveier og fortausområder ble det foretatt en omfattende registrering av hindre for god tilgjengelighet. Registreringene omfatter strekningene til og fra alle de store boområdene rundt sentrum og et nettverk av gangforbindelser i sentrumssonen. Ut fra registreringene ble det laget en prioritert liste over hvilke tiltak det er aktuelt å gjennomføre, og et anslag over hva dette vil koste.

Arbeidet med tilrettelegging ble konkretisert gjennom et utvalgt eksempelområde i sentrum. Situasjonen i området ved jernbanestasjonen og Rådhuset ble analysert for å se om dagens forbindelseslinjer er tydelige og lesbare, og om det er lett å orientere seg fra jernbanestasjonen i forhold til viktige arbeidsplasser, serviceinstitusjoner og forretningsområdene på Sørsileiret. Det ble vist hvordan man kan utvikle nye, gode sammenhenger, og skissert konkrete løsninger for hvordan dette kan oppnås. Forslagene er presentert med til dels detaljerte illustrasjoner for å konkretisere hvordan forslaget ivaretar god tilgjengelighet.

Den andre delen av prosjektet er et innspill til arbeidet med planlegging og opparbeidelse av det nye Steinkjer Torg som pågår. Forprosjektet for torget ble vurdert, og det ble laget en liste over viktige momenter for å ivareta kravene til universell utforming i det videre arbeidet med planlegging og opparbeidelse av torget.

Lett adkomst til stranden for badeengler - Rørvik

Sentralt i Rørvik sentrum er det en poll med en liten strand. Etter kvalitetssikring av vannkvaliteten i 2003, har kommunen arbeidet med tilrettelegging av stranda gjennom blant annet utskifting av sand og bedre adkomst. Rådet for funksjonshemmede satte tidlig i 2005 opp de 10 viktigste tilgjengelighetsprosjektene i Rørvik. God tilgang til sjø for alle var det tiltaket Rådet prioriterte høyest. Pollenprosjektet ble derfor viktig som rekreasjonsområde for folk flest. En promenadevei rundt Pollen og kanalen ut til fjorden er nå fullført og gir personer med bevegelsesproblemer tilgjengelighet til sjøen. Området er også nært tilknyttet torget i Rørvik, der det blant annet skal være torghandel, utescene og skateboardanlegg. På den måten bidrar badeplassen til å gi området en møteplass for folk i alle aldre.

Gapahuk - Hattfjelldal

Ved småskolen i Hattfjelldal er man i gang med å tilrettelegge for uteliv nær skolen, Det har vært arbeidet mye med tilrettelegging av turstier og gapahuker ute i terrenget, men tilgjengelighet for alle vil ikke alltid være mulig å gjennomføre. Derfor skal nå en gapahuk tilrettelagt for funksjonshemmede settes opp inne på skolens område på dugnad av foreldrene ved skolen. Håpet er at gapahuken vil stimulere alle elevene til uteaktiviteter i all slags vær, både i skoletiden og ved arrangement i tilknytning til skolen. Gapahuken vil stå forholdsvis nær øvrige uteanlegg som lysløypa, akebakken og skiskytteranlegget. En lokal produsent av lafteprodukter har gjort byggverket klart for oppsetting. Prosjektmidler for universell utforming og bedre tilgjengelighet i kommunene har gjort det mulig å realisere prosjektet, sammen med innsats fra ivrige foreldre.

Miljøvennlig transport

Med lange avstander og forholdsvis dårlig utbygd kollektivtilbud er privatbilen et viktig transportmiddel i distriktene. Samtidig har den økte bilbruken hatt store konsekvenser for utformingen av og kvaliteten på norske tettsteder. Bilen tar plass og stiller andre krav til utforming av gater og veier enn fotgjengere og syklister, som mange steder har fått dårlige vilkår. Å kunne bevege seg trygt utendørs i hyggelige omgivelser betyr mye for folks trivsel.

I undersøkelsen som ble foretatt i tettstedene i forkant av programmet, svarte 69 % at trafikksikkerheten for gående og syklende var for dårlig og 52 % at høye hastigheter og råkjøring var et problem. Sentrum i tettstedene byr på de største utfordringene. På større steder kan gågater være løsningen, på mindre steder miljøgater med brede fortau og fleksible parkeringsløsninger. Erfaringer viser at høyt ambisjonsnivå og vellykket gjennomføring av miljøgateprosjekter både gir trafikksikkerhetsgevinster og en betydelig stedsutviklingseffekt gjennom påvirkning av holdninger og positiv utvikling av andre prosjekter på stedet. Det meldes også om "stoppeffekt" og økt handel. Etablering av miljøgater har enkelte steder vært så vellykket at planer om omkjøringsvei er lagt på is.

Mange kommuner i programmet har satset på miljøgater og iverksatt også andre tiltak for å bedre forholdene for de myke trafikantene. Mange steder har funnet kreative løsninger som gjør at bilen får tilstrekkelig plass og at fotgjengere kan bevege seg trygt. Noen kommuner har også gjort forsøk på å forbedre kollektiv-trafikktilbudet, spesielt for ungdom.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Gangbru over Pollen - Rørvik

Med bygging av kystkultursenteret Norveg og Telenors Søsterskipet kom idéen om en bro over kanalen som skiller de to bygningene fra brygge-og industriområdene på vestsiden. Hovedmålet med prosjektet var først og fremst å knytte museets bryggerekke nærmere Norveg slik at de i størst mulig grad oppfattes som en enhet. I tillegg ga broprosjektet bedre tilgang på parkeringsplasser på vestsiden av kanalen. Og sist, men ikke minst, er broen i seg selv blitt et attraktivt miljøelement som mange nå inkluderer i sine byvandringer. Broen er utført nærmest som en rekonstruksjon av en gammel bro som førte ut til Lysholmen, det stedet hvor viknaværingene fikk produsert sin første strøm. Broen er oppført av Kystmuseets håndverkere.

Bestillingsrute styrker kollektivtilbudet - Brattvåg

Fra våren 2005 går Bestillingsruta inn i sitt tredje år. Hensikten er å tilby et best mulig kollektivtransporttilbud i distriktene for dem som av ulike grunner ikke kan bruke bil, for eksempel mange unge og gamle. Dette skulle gjøres til lavest mulig kostnad gjennom bedre organisering av det eksisterende tilbudet. Transporten skjer med busser og drosjebiler, til vanlige busstakster og rabatter. Erfaringene med ruta er at den blir mye brukt fra grendene og inn til tettstedene, men i mindre grad den motsatte veien. Fase 1 i arbeidet omfattet registrering og kartlegging av behov der brukerinteresser, kommunen, trygdekontoret og fylkeskommunen var involvert. I fase 2 ble det nye kollektivtilbudet planlagt og etablert. Buss-selskap og drosjenæringen var naturlig nok aktivt med i arbeidet.

Riksvei 20 - miljøgate gjennom sentrum - Kirkenær

Gatene i Kirkenær var tidligere ustrukturerte med utflytende veibane, ingen parkeringslommer, få oppmerkede gangfelt og mange avkjørsler. Dette gjorde det risikofylt å ferdes i sentrum. Det var også dårlig tilgjengelighet til kontorer, butikker og boliger. Trærne i sentrum var gamle og skadet og det var lite beplantning. Kirkenær har også hatt stor handelslekkasje til nabokommunene og Sverige. Sankt Hansaften 2005 var det høytidelig åpning av miljøgata i Kirkenær. Over en strekning på hele 2 km er det lagt ny asfalt, kantstein av naturstein og nye lysstolper. Innenfor en strekning på 500m, som utgjør selve handlegatedelen, er det lagt belegningstein, anlagt parkeringslommer og plantet nye trær og busker. Midt i sentrum er det satt opp en skulptur. Arealer er hevet, trapper er bygget og ramper er anlagt for å lette adkomsten for alle brukere. I bakken er det lagt helt ny infrastruktur for vann, avløp, kabler m.m. De viktigste samarbeidspartnerne har vært Hedmark Fylkeskommune, Statens vegvesen, Grue kommune, grunneiere og næringslivet. Tiltakene har ført til at handelsstand og befolkning ser mer positivt på framtiden. Flere grunneiere har før, under og etter åpningen satt i gang større og mindre renoveringer, samt opppussing av bygninger innvendig og utvendig. Tomme butikker langs gata er igjen fylt opp med aktiviteter.

Kjerkegjelen - Tolga

Kjerkegjelen er en gammel ferdselsveg fra ca 1700. Veien bandt de to første "gatene" på Tolga sammen (Gata og Bakkagata), samtidig som den etter hvert ble en kirkevei. Gata og Bakkagata lå på hver sin såttå, og hadde da som nå, en høydeforskjell på ca 40 m. Kjerkegjelen var opprinnelig en gangvei, men ble etter hvert også en kjørevei. Veien hadde gjerder på begge sider og ble brukt til å forflytte dyr mellom innmark og utmark. Kjerkegjelen brukes i dag som skolevei, turvei og adkomst til kirken. Den ligger i et karakteristisk kulturlandskap omkranset av steinmurer, beitemark, gårdsbruk og Gammelskola. Kjerkegjelen rustes nå opp med nytt grusdekke, nye stakittgjerder, ny belysning, "hvileplass" samt reparasjon av natursteinsmurer. Prosjektet finansieres ved hjelp av dugnad og offentlige midler. Grunneiere, lag og foreninger har vært svært positive til tiltaket.

Profilering av stedet

Hvordan et sted blir opplevd eller presentert er viktig for befolkningsveksten, både for å holde på egne innbyggere og for å lokke folk utenfra til å slå seg ned. Det er også viktig for reiseliv og turisme. Kommuner og tettsteder bør gripe mulighetene som ligger i stedsprofilering til å hevde seg i den økende konkurransen mellom regioner og steder om arbeidskraft, virksomheter, kunder til stedets handel og tjenestetilbud, samt i reiselivssammenheng. Steder som lykkes, har profilert seg og skapt et positivt image for å bli lagt merke til. Kommunene bør derfor ha en bevisst og offensiv formidlingsstrategi rettet mot spesielt utvalgte målgrupper. Informasjon som er rettet mot "alle" treffer gjerne ingen.

Stedsformidling dreier seg om å gi et positivt, men realistisk bilde av stedet. Her gjelder det å peke på stedets fortrinn og hva som finnes av tilbud og aktiviteter. Det er viktig at stedet blir forbundet med noe positivt og at de som for eksempel vurderer å flytte dit, også vet at de har noe meningsfylt å fylle fritiden med. Det er også viktig å ta utgangspunkt i det særegne ved stedet, for eksempel løfte fram stedets historie, natur- og kulturmiljø, håndverks- og mattradisjoner, natur- og kulturattraksjoner, opplevelsespakker og turistattraksjoner. Usynlig "gull" som for eksempel et godt skolemiljø, dugnadsvilje og en generell åpenhet blant innbyggerne overfor nye mennesker og impulser, er også viktig å få formidlet.

Kommunale eller interkommunale nettsider er effektivt for å vise omverdenen at kommunen er attraktiv som bosted. Her kan kommunene gi informasjon om boligmarkedet, næringsliv, arbeidsmarked, service- og tjenestetilbud, barnehage- og skoletilbud, kulturtilbud og fritids- og rekreasjonstilbud. Det er også en god idé å profilere stedet og kommunen direkte overfor utflyttet ungdom, for eksempel gjennom "komhjem fester", egne ungdomssider på nettet og treff på utenbys studiesteder der studenter får anledning til å komme med sin mening om hjemstedet og hvordan dette bør utvikles for å bli mer attraktivt som bosted. Kommunene kan også benytte seminarer og utstillinger, videoer, kulturaktiviteter, messer eller andre større markedsarrangement til å markedsføre seg selv. I mange tilfeller er det en fordel å samarbeide regionalt for å få større gjennomslagskraft i profileringen. Dette gjelder for eksempel utvikling av lokal mat der en hel region kan gå sammen for å bygge opp kompetanse, utvikle produkter og drive felles markedsføring. Det samme gjelder innen kultur og reiseliv.

En bevisst mediastrategi i forhold til lokal- og regionalmedia er viktig for å profilere stedet. Det betyr mye både for egne innbyggere og potensielle tilflyttere hvordan et sted blir presentert i mediene. Mye positiv omtale om eget sted og kommune gir økt stolthet og identitetsfølelse, noe som påvirker innbyggernes oppfatning av stedet og gir økt framtidstro. Dette fører igjen til at de selv omtaler eget sted mer positivt utad og blir bedre markedsførere. Kommunene bør derfor jobbe aktivt med å selge inn gode saker, møte negative saker på en positiv og offensiv måte, og skape et godt samarbeidsforhold til journalister.

Les mer: www.tettsteder.no

EKSEMPLER:

Steinkjerungdom i eksil – Steinkjer

Steinkjer ønsker å gjøre byen mer attraktiv som bosted for unge mennesker. Kommunen inviterte derfor 15 Steinkjer-ungdommer bosatt i Oslo til treff på et utested i bydelen Grønland, vinteren 2002. Hensikten var å få gode idéer og synspunkter til hva som kunne gjøres for at hjembyen deres skulle bli mer attraktiv. Prosjektlederen for Attraktive Steinkjer reiste nedover og engasjerte ungdommene til kreativ jobbing med bruk av World Café teknikk. Kommunens bidrag tilbake til ungdommene var god mat og drikke. Dette ga en god ramme for kreativitet. Endelig, mente ungdommene. Det ble stilt mange spørsmål som viste at ungdommene ikke hadde fått særlig god oppfølging og informasjon fra kommunen etter at de flyttet: Hvorfor har vi ikke hørt noe fra kommunen etter at vi flyttet? Hvorfor vet vi ikke mer om de positive tingene som skjer på Steinkjer? Kvelden gav flere aha-opplevelser for kommunen og ungdommene. Mange små og store forbedringsforslag viste at mange har et stort engasjement for Steinkjer. Og flere gikk fra samlingen med et litt mer positivt syn på Steinkjer og framtidsmulighetene der. En av deltakerne begynte med jobbsøking i Steinkjer etter denne kvelden.

Førsteklassinger til Fjellregionen - Tolga

Tolga kommune deltar i det regionale samarbeidet: Fjellregionen (Nord-Østerdalen og Rørosområdet). Under mottoet ”Flytt hit” jobber Fjellregionen blant annet aktivt for å øke bosettingen i området. Gjennom egne nettsider og andre markedsføringstiltak synliggjør de hele regionens tilbud under ett, uavhengig av kommunegrenser. Etter samme filosofi som reiselivet vil de skape oppmerksomhet om regionen, besvare henvendelser fra tilflyttere og følge dem opp når de kommer slik at de trives så godt at de blir. Høsten 2005 ble kampanjen ”Første klasse” lansert som et ledd i satsningen. Gjennom kampanjen ble det sendt ut brev til alle familier i Oslo-området hvis eldste barn skal begynne på skolen høsten 2006, totalt 3150 familier. I brevet oppfordres familiene til å pakke snippesken og flytte til en av kommunene i Fjellregionen. Ideen til kampanjen er hentet fra Sverige, Brekke, som har gjennomført en liknende kampanje rettet mot Stockholm. Kampanjen der førte til en god del tilflytting, og i tillegg en markant nedgang i fraflyttingen. For Tolga kommune kommer ”Første klasse-kampanjen” i helt riktig tid i forhold til sentrumsopprustningen i regi av Tettstedsprosjektet.

Kystbyen – Rørvik

I Vikna jobbes det aktivt med å profilere kommunesenteret Rørvik som ”Kystbyen”. Det krever en langsiktig og bevisst satsning på å åpne byen mot havet, framheve den maritime kulturen, styrke samarbeidet mellom kultur og næringsliv og bygge opp en ny stedsidentitet. Etableringen av det nasjonale kystkultursenteret Norveg har vært det klart viktigste og mest krevende tiltaket i denne satsningen. Norvegs nabo, forretningsbygget "Søsterskipet", har videreført skipstemaet i arkitekturen og forsterket bildet av ”Kystbyen”. Begge byggene er sentrale i bybildet og mot sjøsiden, og er derfor viktige for det visuelle inntrykket av stedet. Kystbyen.2006 har vært tittelen på tettstedsprosjektet i Rørvik. Hovedtemaene for arbeidet har vært: kystkultur, møteplasser, lys i mørke og vannet. Kystkultursatsingen har først og fremst vært knyttet til kulturmiljøet rundt Norveg gjennom nyoppføring av flere gamle brygger, ny gangbro, mursetting av kanalsidene inn mot Pollen, samt nye gangveier mellom torget/kystbymuseet og Norveg. Møteplasstrategien har så langt ført til videreutvikling av Bankplassen og Stortorget, etablering av Havneparken og flere små møteplasser i sentrumsområdet. ”Lys i mørke” er en erkjennelse av at det er lagt liten vekt på estetiske tiltak for vinterhalvåret. Gjennom kystbyen.2006 er det blant annet foretatt lyssetting av en rekke bygg, broer og detaljer. Temaet ”Vann” omfatter blant annet etablering av badeplass ved Pollen/kystbymuseet, vannsøyler og fontener.

KAPITTEL 5

ANBEFALINGER

Anbefalinger

Tettstedsprogrammet har vist at det er mulig å utvikle attraktive og miljøvennlige tettsteder som er "liv laga". Det finnes imidlertid ingen enkel fasit for hvordan dette kan gjøres, da forutsetningene og problemstillingene er forskjellige fra sted til sted. Ut i fra de erfaringene som er høstet i dette programmet og i tilsvarende utviklingsarbeid, er det likevel noen kloke grep og arbeidsmåter som går igjen og som kan anbefales. Anbefalingene vil være til nytte for kommuner og fylker som ønsker å videreutvikle sine tettsteder, men de må prøves ut i forhold til den virkelighet som gjelder på stedet.

5.1 Bygg på egne krefter

Det har i Tettstedsprogrammet kommet tydelig fram at en grunnleggende forutsetning for å lykkes med tettstedsutvikling, er å utløse de menneskelige ressurser som finnes på ethvert sted.

En viktig drivkraft i alle lokalsamfunn er folks kjærlighet og tilhørighet til hjemstedet. Her har de sine røtter og sin identitet. Denne kjærligheten kommer til uttrykk på mange måter. Vi ser at folk mobiliserer når det skjer noe som kan true stedets framtid, som for eksempel nedleggelse av bedrifter, skoletilbud eller sykehus. De slutter opp om felles arrangementer, deltar i dugnader og stiller opp for lokale lag og foreninger.

Å mobilisere stedets egne innbyggere, skole og næringsliv er derfor en nøkkel i arbeidet med tettstedsutvikling. Samarbeid om gode fysiske løsninger og fellestiltak styrker lagånd og det sosiale nettverket, gir den enkelte eierfølelse og gjør folk mer stolte av stedet. Dette vil fremme bolysten. Særlig viktig er det å trekke ungdom aktivt inn i prosessene. Ungdom som får et positivt forhold til hjemstedet ved å få muligheten til å påvirke egen framtid, vil lettere bli boende eller flytte tilbake når de er ferdige med utdannelsen eller har fått arbeidserfaring andre steder.

En annen viktig drivkraft for tettstedsutvikling er troen på at stedet har en framtid, at det gir en trygg ramme for det gode liv, både for en selv og for nye generasjoner. Framtidstro og optimisme er en forutsetning for at innbyggerne og næringslivet skal foreta investeringer og satse på boliger og arbeidsplasser og utbygging av servicetilbudet. Denne framtidstroen må skapes av lokalsamfunnet selv. Verken stat eller fylkeskommune kan påta seg denne oppgaven, selv om de kan bidra med positive rammebetingelser og gi støtte til lokale initiativ. Stedene må derfor ha tro på egne krefter og erkjenne at utviklingen i hovedsak må baseres på egne initiativ.

Den tredje forutsetningen er at det finnes lokalpolitisk vilje og kraft til å gå løs på oppgaven, til å skape oppslutning i lokalsamfunnet og til å prioritere ressurser til arbeidet. Og det må sørges for kompetanse og kunnskap om hvordan samarbeidsprosessene skal drives og hvordan de gode løsningene skal utformes. Uten evne og gjennomføringskraft vil lite skje selv om forutsetningene ellers er tilstede.

5.2 Kommunen i ledertrøya

Erfaringene fra Tettstedsprogrammet viser at kommuner som lykkes best, har satt tettstedsutvikling tydelig opp på den politiske dagsorden. De har maktet å prioritere ikke-lovpålagte oppgaver i tider med stramme kommunaløkonomiske rammer. Det er kommuner som ser muligheter der andre ofte ser begrensninger, og som viser mot og tør å ta nye grep for å skape sin egen framtid. Gjennom vilje og evne til handling utøver slike kommuner en aktiv rolle som samfunnsutviklere.

> *"Vi er en kommune som har driv og vil noe." (Lillian Nærem, rådmann)*

Kommunene har tatt initiativ og har vært hjelper og katalysator for samarbeid med innbyggere, organisasjoner og næringsliv. De har utviklet nye samarbeidsarenaer og skaffet seg spesiell kompetanse på dialog og kunnskapsutveksling. Gjennom ulike former for samarbeid og partnerskap er det realisert prosjekter og løst oppgaver som ellers ikke har vært mulig innenfor rammen av kommunale budsjetter. På denne måten har kommunene utnyttet og utvidet sitt lokalpolitiske handlingsrom. Kommunene har også gjennom involvering av innbyggerne styrket det deltakende demokratiet.

> *"I trange tider er det enda viktigere å tenke nytt og kreativt så vi bevarer troen og optimismen for framtida. Vi må gripe tak i de muligheter og fortrinn vi har som lokalsamfunn og demokrati – det er mulig å påvirke samfunnet hvis vi engasjerer oss!" (Marit Gilleberg, ordfører*

Denne type utviklingsarbeid er blitt mer vanlig de senere årene, da det oppfattes at effektiviteten i strategiarbeidet og gjennomføringen øker betydelig som følge av bredere deltakelse. Men sterkere involvering i stedsutvikling og annen samfunnsutvikling, ofte gjennom partnerskap med privat sektor, kan utfordre idealet om klare roller og ansvarsforhold. Kommunene bør være oppmerksomme på dette og sørge for å sikre demokratiske beslutningsprosesser som ivaretar ulike gruppers behov, helhet og langsiktighet.

Å være samfunnsutvikler og kunne kople lokale og regionale ressurser kommer trolig til å bli stadig viktigere etter hvert som delegeringen av oppgaver øker og det blir større konkurranse mellom steder og regioner om å tilby attraktive vilkår for folk og næringsliv. Vilje og evne til å finne løsninger gjennom samarbeid internt i kommunen og med aktører utenfor, ikke minst med andre kommuner, kommer til å øke i betydning. Å være samfunnsutvikler er derfor hovedutfordringen for norske kommuner ved siden av å videreføre arbeidet med effektivisering og brukerorientering innenfor lovbestemte tjenester og forvaltningsoppgaver.

> *Jeg blir irritert når folk sier at vi har så mye penger her i kommunen, vi har ikke det!*
> *(Kristin Sørheim, ordfører)*

5.3 God forankring

God forankring og organisering er en forutsetning for vellykket stedsutvikling. De kommunene som lykkes best, har prioritert arbeidet og forankret det skikkelig i politisk og administrativ ledelse, i kommuneorganisasjonen for øvrig og hos befolkningen. Samtidig er det avsatt tilstrekkelig med ressurser til koordinering og ledelse av arbeidet.

Siden stedsutvikling favner bredt og er langsiktig, viser erfaringene fra Tettstedsprogrammet at resultatet blir best dersom det inngår som en integrert del av arbeidet i kommunens ulike etater. Utviklingsarbeidet bør koples til beslektede aktiviteter i kommunen. På denne måten kan det oppnås synergieffekter. Det er dessuten viktig at arbeidet bygger på erfaringer og resultater fra tidligere planleggings- og utviklingsarbeid og kompetanse som allerede finnes i organisasjonen.

Denne type utviklingsarbeid er sårbart og stopper lett opp dersom organiseringen ikke er tilstrekkelig robust og i for stor grad avhengig av enkeltpersoner. Personskifter oppleves ofte som et tilbakeslag for framdrift og gjennomføringskraft i arbeidet. Særlig har stabilitet og kontinuitet i prosjektlederfunksjonen vist seg å være viktig. Den offensive løsningen har vært å plassere prosjektlederansvaret sentralt i organisasjonen og etablere fastere og mer forpliktende samarbeidslinjer mellom etatene. Men den viktigste forutsetning for å lykkes er at arbeidet, uansett hvordan det er organisert, gis oppmerksomhet og blir tilstrekkelig prioritert.

Det er også nødvendig å sikre eierskap og forankring i kommunesamfunnet, hos næringsliv, lag og foreninger og hos ”folk flest”. I konkurransen om oppmerksomhet og midler internt i kommunen er det viktig å oppnå bred oppslutning om tettstedssatsningen som en strategi for utvikling av hele kommunen. En slik forankring gir grunnlaget for mobilisering og målrettet bruk av energi og ressurser.

> *Også landområdene rundt er mer stolte av Steinkjer og positive, noe har snudd, en mer positiv holdning og fellesskapsfølelse.*
> *(Sylvia Mikkelsen, hovedutvalgsleder)*

5.4 Helhetstenkning og gode planer

Arbeidet med tettstedsutvikling i kommunene ser ut til å følge to hovedstrategier. Den første kan kalles helhetlig planlegging der ”alt” legges inn under prosjektet og der tiltakene planlegges og ses i sammenheng med overordnede planer. Den andre kan kalles tiltaksplanlegging, der en er opptatt av å mobilisere og å engasjere til å utvikle og gjennomføre konkrete prosjekttiltak som bare løselig er sett i sammenheng.

Erfaringene fra Tettstedsprogrammet viser at de beste resultatene har kommet der kommunene har maktet å sette de enkelte stedsutviklingstiltakene inn i en større sammenheng. Dette gjelder ikke bare tiltak initiert innenfor Tettstedsprogrammet, men også andre tiltak og aktiviteter av betydning for utviklingen av tettstedet. En slik samordning kan gi synergieffekter og synliggjør den samlede innsatsen bedre.

> *Stedsutvikling er ikke bare et prosjekt men en del av kommunens tenkning, det griper inn i mange av kommunens områder og er et viktig bidrag til utvikling av hele organisasjonen.* *(Knut Sagbakken, rådmann)*

Tettstedsarbeidet bør være forankret i kommunale planer. Dette kan være en kommuneplan, en delplan for tettstedet eller for sentrumsområdet. Dersom kommunen ikke har slike planer, bør de utarbeides tidlig i stedsutviklingsprosessen i nært samarbeid med innbyggerne, som del av utviklingsarbeidet. Aktiv medvirkning i planprosessen vil bidra til å gi aktørene et sterkere eierforhold til planen og gjøre det lettere å gjennomføre den. Gode, langsiktige planer gir forutsigbarhet, noe næringslivet etterspør.

Det kan også utarbeides andre typer planer og retningslinjer som har betydning for gjennomføring og kvalitet på løsningene. Dette gjelder for eksempel fargeplaner, veiledere for visuell utforming av gater og uterom og for bevaring av eldre bebyggelse. Slike planer og veiledere er nyttige redskaper i samhandlingen mellom aktørene og bidrar til kvalitet i gjennomføringen.

5.5 Bred deltakelse, spesielt fra ungdom og kvinner

Tettstedsutvikling er mangfoldig, konkret og meningsfylt for de fleste. Deltakelse kan bidra til å fylle lokaldemokratiske prosesser med nytt innhold. Samarbeid med aktive innbyggere er en verdi i seg selv og er et middel til å styrke demokratiet generelt. Det trengs også sivilt engasjement og frivillig sosial deltakelse til utvikling av aktiviteter til fellesskapets beste, da kommunen alene ikke strekker til for å løse alle viktige samfunnsoppgaver.

Gjennom aktiv deltakelse kan innbyggerne få være med på å utvikle stedet og dermed få økt eierskap og sterkere følelse av tilknytning til stedet. Det oppfordres spesielt til deltakelse fra ungdom og kvinner, som er viktige strategiske grupper. Men også tilflyttere kan gjennom slik medvirkning lettere føle seg hjemme og få et positivt forhold til stedet. Tilflyttere vil dessuten ofte se ting på en ny måte og representerer derfor en viktig ressurs i arbeidet.

> *"I Ressursgruppa var det lov til å komme med alle de idéene som jeg nesten ikke hadde turt å tenke på." (Anne Berit Lein, bonde)*

Det har vært gjennomført en betydelig ubetalt innsats i de fleste programkommunene. I forbindelse med mobilisering til dugnadsaktivitet er det nødvendig å ha "ildsjeler" eller "motorer" for å holde tempo i arbeidet. Det er viktig at dugnadsgrupper og ildsjeler får "eie" sitt eget prosjekt, at ansvar er delegert og at de har reell innflytelse i gjennomføringen. Opprettholdelse av engasjementet krever raske, synlige resultater, ellers avtar interessen og viljen til samarbeid.

Medvirkning fra barn og unge er viktig både fordi det erfaringsmessig kommer fram mange idéer og forslag til å gjøre stedet mer spennende og attraktivt, og fordi aktiv deltakelse kan bidra til at ungdommen får en mer positiv holdning til stedet og større lyst til å bo der i framtiden.

Samarbeidet med barn og unge er imidlertid utfordrende. Det er for eksempel nødvendig å legge opp samarbeidet tids- og innholdsmessig slik at det passer med de planer skolen har. Det er også viktig å kommunisere på et enkelt og forståelig språk. Ofte er det nyttig å lage bilder av idéer og planer, f.eks. visualisering av situasjonen før og etter gjennomføring av tiltak. Kommunen bør være forberedt på å gjennomføre en del av de prioriterte tiltakene raskt og sikre at samarbeidet ikke bryter sammen dersom ungdommer flytter når de er ferdige med skolen. Dette innebærer at det jevnlig er nødvendig å starte med nye grupper eller invitere nye medlemmer inn i gruppene.

> *"Det er vanskelig å få med ungdom i slike prosesser som Ungdomshuset. Veldig mye A4 og Times Roman i kommunen." (Bjørn Gunnar Ericson, Ressursgruppa)*

For å øke mulighetene for at utflyttet ungdom vender tilbake til hjemstedet sitt etter endt utdannelse og yrkeserfaring andre steder, kan kommunen opprettholde kontakt og gi informasjon om hva som skjer i kommunen. Det kan for eksempel være kontakt på studiestedet, komme-hjem-arrangementer og utvikling av internettbaserte kontaktformer. Ungdommen oppfatter det som positivt at kommunen "bryr" seg om sine innbyggere på denne måten.

Erfaringene viser at de fleste kommunene har prioritert kvinners generelle deltakelse i idéutvikling, prosjektplanlegging og gjennomføring. Dette ser ut til å sikre kvinnenes innflytelse på tettstedsutviklingen på en bedre måte enn ved å opprette spesielle fora eller grupper bare for kvinner, selv om det er eksempler også på dette. At kvinner er godt representert i ulike grupper og i beslutningsprosesser er viktig for å sikre at kvinneperspektivet blir ivaretatt. Dette gjelder for eksempel spørsmål om oppvekstvilkår, estetikk og kultur som kvinner ofte er mer opptatte av enn menn.

> *Kvinner er opptatt av et attraktivt sentrum. Vi er opptatt av at det skal se pent ut, men vi er også opptatt av møteplasser - formelle og uformelle - det kan være bibliotek eller kaffebar. Vi vil at Kulturhuset skal være en hverdagsstue, ikke en finstue.*
>
> *(Eldrid Vik, leder Kvinneforum)*

5.6 God kompetanse

Tettstedsutvikling er et sammensatt og mangesidig arbeid som krever kompetanse og kunnskap på en rekke områder. Dette gjelder fysisk planlegging, formgivning, ledelse og gjennomføring av prosjekter, prosessledelse, informasjon m.v. Erfaringene viser at kommunene og de øvrige aktørene i hovedsak har slik kompetanse, men på noen områder er det behov for å styrke den.

> *Vi har vært dyktige til å knytte til oss flinke folk. Tingvoll er en liten kommune, men med stor kompetanse.*
>
> *(Eirik Oterholm, tidl. rådmann)*

Kompetanse for å gjennomføre prosesser med mange ulike parter og interesser er dårlig utviklet i de fleste kommunene. Tidlig i programperioden ble det derfor utarbeidet et kursopplegg i prosesskompetanse for prosjektledere og andre medarbeidere i kommuner og fylkeskommuner. Ut fra de gode erfaringene med dette, anbefales kommuner som setter i gang med tettstedsutvikling å sørge for at nøkkelpersoner får opplæring i prosessledelse. Dette er en nyttig arbeidsform som kan anvendes ikke bare i tettstedsarbeid, men også i annet planleggings- og utviklingsarbeid.

Det er underveis i programmet lagt vekt på at kommunene skal informere om arbeidet innad i kommunen og utad. God og åpen kommunikasjon er nødvendig for å sikre forankring, aksept og legitimitet i befolkningen. Å synliggjøre resultater er også en viktig del av profileringen av kommunen i forhold til omgivelsene. Et godt samarbeid med lokale medier for å skape oppmerksomhet om tettstedsutviklingen kan bidra til øke engasjementet i lokalsamfunnet og til å utvikle en positiv holdning til stedet. Kommunene bør være oppmerksomme på betydningen av informasjon og kommunikasjon og medienes rolle i denne type utviklingsarbeid, og prøve å styrke sin kompetanse på området.

I noen kommuner er det behov for å styrke den planfaglige og arkitektfaglige kompetansen for å sikre god fysisk kvalitet på stedene. Der det ikke er aktuelt å styrke egen organisasjon, kan dette gjøres ved å innhente konsulentbistand utenfra. Erfaringene viser at dette kan gi gode resultater dersom konsulenten blir godt kjent med de lokale forhold og har respekt for stedets verdier. Samarbeidet med konsulenten bør legges opp slik at det gir læring for kommunen.

Erfaringene har vist at fylkeskommunene har gitt verdifull støtte til kommunene i programarbeidet. Dette gjelder spesielt i forhold til prosjektarbeid der kommunene trenger bistand for å kunne drive effektive prosesser, men også faglige spørsmål knyttet til planlegging og prosjektutvikling. Kompetansen som fylkeskommunene besitter er viktig og bør kunne benyttes av kommunene i arbeidet med tettstedsutvikling.

Fylkeskommunene har også etablert nettverk med kommunene og andre på regionalt nivå, og med fagmiljøer innenfor og utenfor fylket. Gjennom samlinger og annen kontakt er det utvekslet erfaringer, praktiske metoder og kunnskap. Kommunene har hatt stor nytte av nettverkene. Etablering og drift av denne type læringsnettverk synes derfor å være et godt redskap i arbeidet med tettstedsutvikling.

5.7 Bygg på det lokale særpreget

Økende globalisering og sterk påvirkning utenfra fører til at regioner, byer og steder blir stadig mer like både på det økonomiske, politiske og kulturelle plan. Over så å si hele verden kan vi observere framveksten av nesten likt utseende hoteller, kjøpesentre og andre bygninger og vi får de samme merkevarene, hører de samme nyhetene og ser de samme TV-programmene. Dette har fått mange til å hevde at det særegne ved steder og lokale kulturer og tradisjoner er i ferd med å forsvinne.

Men det enkelte sted trenger ikke å være en passiv mottaker av alle impulser. Steder har i stor grad mulighet til å forme og påvirke sin egen framtid. Ved å ta utgangspunkt i det særegne ved stedet, kan det ligge nye utviklingsmuligheter. Å satse på det særegne betyr å løfte fram stedets historie, natur- og kulturmiljø, den lokale byggeskikken, håndverks- og mattradisjoner, lokalt råstoff og annet som er typisk for området. Det kan også være bevisst utnytting av stedsforankret bransjekompetanse eller utvikling av natur- og

kulturbaserte nisjeprodukter, opplevelsespakker og turistattraksjoner.

> *Vi tror det er viktig for ethvert sted å ha ei historie som gjør at folk kjenner seg igjen, gjerne over generasjoner. Tingvoll har både i historisk og i nyere tid flere slike merkesaker å bygge sin identitet på. Men det må synliggjøres gjennom fysiske investeringer og sosiale og kulturelle tiltak. (Kristin Sørheim, ordfører)*

Samtidig er det viktig å være åpen til verden rundt seg og å la seg stimulere av inntrykk fra inn- og utland for å bli mer bevisst de verdier og kvaliteter stedet besitter og kunne dra nytte av mangfold og ny kunnskap i stedets egen utvikling. I Brattvåg, som har et svært utadrettet næringsliv, ble innbyggerne positivt karakterisert som "globale heimfødinger" som bevisst utnytter koplingen mellom det lokale og det nasjonale/ internasjonale.

Kommunene og tettstedene bør gripe disse mulighetene for å kunne hevde seg i den økende konkurransen mellom regioner og steder om arbeidskraft, virksomheter, kunder til stedets handel og tjenestetilbud, samt i reiselivssammenheng. De bør framelske og utvikle det lokale særpreget, det som gjør stedet spesielt både for dem som bor der og for besøkende. Steder som lykkes, har profilert seg og skapt et positivt image for å bli lagt merke til.

> *"Lokal stolthet og identitet løftes fram gjennom lokale råvarer og mattradisjoner. (Ellen Schølberg, næringssjef)*

5.8 Profilér stedet

Stedsformidling dreier seg om å gi et positivt, men realistisk bilde av stedet. Her gjelder det å peke på stedets fortrinn og hva som finnes av tilbud og aktiviteter. Det er viktig at stedet blir forbundet med noe positivt og at de som for eksempel vurderer å flytte dit, også vet at de har noe meningsfylt å fylle fritiden med.

> *Utrolig interessant prosjekt som går på utvikling av kommunen. Fin måte å vise at vi er på offensiven og profilerer kommunen. (Knut Sagbakken, rådmann)*

Kommunale eller interkommunale nettsider er effektivt for å vise omverdenen at kommunen er attraktiv som bosted. Her kan kommunene gi informasjon om boligmarkedet, næringsliv, arbeidsmarked, service- og tjenestetilbud, barnehage- og skoletilbud, kulturtilbud og fritids- og rekreasjonstilbud. Nettsidene er også en viktig formidlingskanal til egne innbyggere. Innholdet og formen på kommunale plandokumenter fungerer også som en slags presentasjon av kommunen. Mer eller mindre bevisst formidler dokumentene et budskap som gir grunnlag for ulike oppfatninger og opplevelse av kommunen.

En bevisst mediastrategi i forhold til lokal- og regionalmedia er viktig for å profilere stedet. Det betyr mye både for egne innbyggere og potensielle tilflyttere hvordan et sted blir presentert i mediene. Mye positiv omtale om eget sted og kommune gir økt stolthet og identitetsfølelse, noe som påvirker innbyggernes oppfatning av stedet og gir økt framtidstro Dette fører igjen til at de selv omtaler eget sted mer positivt utad og blir bedre markedsførere. Kommunene bør derfor jobbe aktivt med å selge inn gode saker, møte negative saker på en positiv og offensiv måte, og skape et godt samarbeidsforhold til journalister.

Kommunene kan også benytte seminarer og utstillinger, videoer, kulturaktiviteter, messer eller andre større markedsarrangement til å markedsføre seg selv.

I mange tilfeller er det en fordel å samarbeide regionalt for å få større gjennomslagskraft i profileringen. Dette gjelder for eksempel utvikling av lokal mat der en hel region kan gå sammen for å bygge opp kompetanse, utvikle produkter og drive felles markedsføring. Det samme gjelder innenfor kultur og reiseliv.

5.9 Kommunen og næringslivet må stå sammen

Tettstedsprogrammet har vist at næringslivet har vært en aktiv og god medspiller i flere store og små prosjekter. Innsatsen fra næringslivet har mange steder vært en forutsetning for et vellykket resultat. Kommunene og næringslivet opplever vinn-vinn-situasjoner i samarbeidet om tettstedsutvikling. Stedsutvikling kan være god næringsutvikling, og attraktive steder er attraktive også for næringslivet.

Næringslivet kan delta aktivt i den fysiske opprustningen av stedet, både på egen grunn og i gjennomføringen av fellestiltak som miljøgater og uterom. Vakre og velholdte steder virker tiltrek-

kende på publikum og skaper grunnlag for handel og annen aktivitet.

Næringslivet kan ved for eksempel å gi tilskudd til idrettslag og kulturaktiviteter, bidra til at det lokale kultur- og fritidstilbudet blir mest mulig attraktivt. Dette kan gjøre det lettere for næringslivet å rekruttere og holde på arbeidskraft i konkurranse med andre steder og bedrifter, samtidig som fritidstilbudet generelt blir bedre for alle som bor på stedet.

> *"Det har en positiv smitteeffekt når det ordnes opp i nærmiljøet. Innbyggerne blir kanskje litt revet med, i hvert fall malte flere private huseiere husene sine på eget initiativ."*
> *(Turid Bjerkestrand, prosjektleder)*

Næringslivet kan også som ledd i utviklingen av tettstedet få muligheten til produktutvikling og produksjon av nye produkter, og dermed bidra til lokal verdiskaping og arbeidsplassutvikling. Det har i Tettstedsprogrammet vært eksempler på at slike innovasjoner har lagt grunnlag for produksjon og salg langt utover den lokale etterspørselen.

> *"Dette prosjektet har vist lokalmiljøet og bedrifter nye måter å tenke på, og tilført oss kunnskap og teknologi. Nye kontakter har ført til innovasjonsprosesser der vi har sett muligheter til å gjøre nye ting og lage nye produkter. Det har vært en holdningsendring hos flere, og Gildeskål kommune kjenner vi ikke igjen."*
> *(Einar Skogvoll, privat byggeleder)*

Samarbeid med næringslivet krever ofte en omlegging av kommunens tradisjonelle arbeidsmåter, fra å legge hovedvekten på planlegging og tilrettelegging, til å gå mer aktivt inn i partnerskap med næringslivet om gjennomføringen. Næringslivet kan på sin side oppfordres til nærmere samarbeid om planlegging og strategitenkning, i tillegg til å delta i arbeidsgrupper og partnerskap for å konkretisere og gjennomføre tiltak. Det bør etableres samhandlingsarenaer der kommunen og næringslivet kan utvikle felles visjoner og mål for tettstedsutviklingen, og konkretisere samarbeid og avtaler om finansiering og gjennomføring av enkelt-prosjekter.

5.10 Spleiselag er viktig

Erfaringene har vist at det er mulig å finansiere tettstedsutvikling selv om den økonomiske situasjonen i alle deltakerkommunene har vært anstrengt. I de fleste tilfellene har finansieringen skjedd gjennom spleiselag. Kommunens egen vilje til satsing synes å ha vært en forutsetning for å utløse midler fra næringslivet og ulike offentlige tilskudds- og investeringsordninger.

Dette krever klare politiske mål, kommunal vilje til økonomisk satsing og dialog med næringslivet der forutsigbarhet og søking etter vinn-vinn-situasjoner står sentralt. Ofte er tiltakene hver for seg relativt små, slik at det er nødvendig å kople sammen ulike offentlige og private aktiviteter for å sikre at enkelttiltakene ses i sammenheng og bygger opp under helheten.

Lokale og regionale partnerskap har vist seg viktige for gjennomføringen av prosjektene i kommunene. Det kan inngås skriftlige avtaler om partnerskap, men erfaringene fra programmet viser at samarbeidsrelasjonene ofte er så sterke at det skjer et forpliktende samarbeid også uten skriftlige avtaler.

5.11 Unngå prosjekttretthet

Kontinuitet i arbeidet både mht. deltakelse og medvirkning og i forhold til konkrete handlinger og tiltak, synes å være en forutsetning for å lykkes. Å skape god medvirkning må være en kontinuerlig prosess under hele prosjektforløpet, enten det gjelder det enkelte prosjektet eller deltakelse i ulike grupper i regi av prosjektet. Hyppige utskiftninger av aktører eller løse koblinger mellom de ulike aktørene, er med på å bryte kontinuiteten. Det er dessuten viktig at det ikke blir for lang tid mellom planlegging, gjennomføring og tilbakemelding i forhold til konkrete tiltak og aksjoner.

Det er nødvendig at involverte aktører opplever at de har likeverdig og reell medvirkning fra begynnelse til slutt i prosessen, samt at det ikke skapes unødige brudd i medvirkningsprosessen. Dette er en forutsetning for å skape engasjement, motivasjon, forpliktelse og vilje til oppfølging.

Det tar ofte lang tid før langsiktige, omfattende og kostnadskrevende prosjekter kan realiseres. For å opprettholde engasjementet og interessen for arbeidet, er det viktig å få gjennomført en del små, konkrete og rimelige tiltak så raskt som mulig slik at folk ser resultater av innsatsen.

> *Alle på Inndyr har nok mistet troen på dette prosjektet minst én gang siden prosjektidéen ble lansert. Vi ungdommer ønsker jo aller helst at ting skulle ha skjedd i går. Men nå har vi lært oss at tålmodighet kan lønne seg.*
> *(Gøril Pedersen og Line Skogsaas, ungdomsrepresentanter)*

Gjennom hele prosjektperioden bør en være oppmerksom på hvilke faser et utviklingsarbeid som regel vil gjennomleve, slik at en forhindrer demobilisering og sikrer videreføring. Figuren nedenfor viser de ulike fasene:

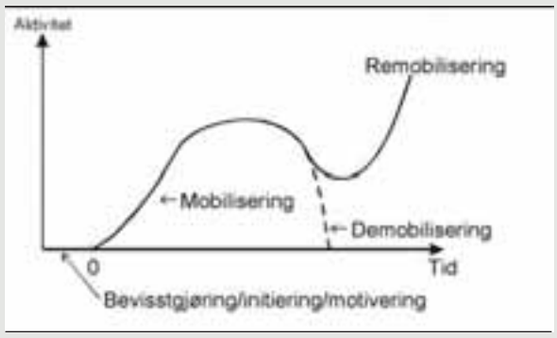

Etter at store ressurser er satt inn på å bevisstgjøre og mobilisere deltakerne, gjelder det å holde aktiviteten og kraften oppe, ellers kan motivasjon og vilje til oppfølging svekkes. Erfaringer tilsier at denne fasen før eller senere vil inntreffe. Det er viktig å være forberedt på dette slik at tiltak for å remobilisere kan settes inn. Dette kan blant annet være å formalisere samarbeidet, få til en mer effektiv arbeidsdeling, skape blest om gjennomførte tiltak eller gjøre andre grep som styrker engasjementet og innsatsen. Betydningen av å starte arbeidet med remobilisering til rett tid kan ikke understrekes sterkt nok.

> *Det blir lett slitasje i prosjektet når man skal jobbe i 5 år, f.eks i forhold til media – vanskelig å holde dampen oppe hele tiden.*
> *(Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig)*

5.12 Det regionale nivået bør støtte

Fylkeskommunene har hatt en sentral posisjon i Tettstedsprogrammet i forhold til kommunene. Oppgavene har vært veiledning og opplæring av prosjektledere og medarbeidere i kommunene, etablering av nettverk for erfarings- og kunnskapsutveksling mellom deltakerne og kopling av arbeidet til regionalt utviklingsprogram og fylkesplanens strategier for tettstedsutvikling.

Kommunene har gjennomgående en positiv opplevelse av fylkeskommunens virksomhet. De lokale prosjektlederne har hatt mye kontakt med og stor nytte av fylkeskoordinatoren, som har hatt det daglige ansvaret for programmet i fylkeskommunen.

Ut fra erfaringene i Tettstedsprogrammet kan fylkeskommunene støtte kommunene i deres tettstedsarbeid på flere måter:

- Fylkeskommunen kan som regional utviklingsaktør ha stedsutvikling som strategi i sin fylkesplan og sammen med det regionale partnerskapet avsette midler til tettstedstiltak i de regionale utviklingsprogrammene. Fokus på stedsutvikling på regionalt nivå vil gi temaet høyere legitimitet og status. Betydningen av å ha tilgang på eksterne midler, også såkorn-midler for å komme i gang, er kommet klart til uttrykk. Gjennom partnerskaps-avtaler kan det sikres et bredere grunnlag for finansiering og gjennomføring av tettstedstiltak.

- Fylkeskommunen kan utvikle egen kompetanse på stedsutvikling og veilede kommunene i forhold til mobilisering, prosessledelse med videre. Veiledningen vil særlig være til hjelp for å komme i gang i kommunene, men erfaringene har vist at det også er behov for støtte underveis i prosessene. Opplæring i prosesskompetanse er for eksempel en oppgave som fylkeskommunene kan stimulere til.

- Fylkeskommunen kan bidra til å etablere og vedlikeholde nettverk for kommuner og andre viktige aktører på lokalt og regionalt nivå. Gjennom slike læringsnettverk kan deltakerne dele erfaringer og få tilgang på kunnskap og kompetanse. Det er viktig å legge til rette for at nettverksarbeidet blir en kontinuerlig oppgave og at deltakerne mobiliseres til aktiv medvirkning. Fylkeskommunen kan også etablere samarbeid og nettverk med andre fylker og myndigheter, også internasjonalt, med tettstedsutvikling som tema.

Fylkeskommunene bør også være kontaktledd til det statlige nivået.

5.13 Staten bør legitimere og stimulere

Stedsutvikling er primært et ansvar for den enkelte kommune, men Tettstedsprogrammet har vist at det nasjonale nivået har hatt betydning for at tettstedsutvikling er blitt satt på dagsordenen på så vel regionalt som lokalt nivå. Erfaringene fra kommunene viser at statlig initiativ også skaper legitimitet for lokal prioritering av innsats og ressurser.

Ut fra erfaringene fra Tettstedsprogrammet kan det statlige nivået støtte arbeidet med tettstedsutvikling på flere måter:

- Staten kan sette tettstedsutvikling på den politiske dagsordenen. Dette kan blant annet skje gjennom stortingsmeldinger og andre policy-dokumenter der det blir lagt vekt på tettstedsutvikling som en viktig regionalpolitisk strategi for å fremme lokal identitet, og gjøre tettstedene mer attraktive for befolkning og næringsliv.
- Staten kan videre medvirke til å formidle kunnskap om tettstedsutvikling til kommunene og fylkene. I første rekke kan erfaringene fra Tettstedsprogrammet og annet relevant utviklingsarbeid formidles bredt til kommuner og fylker. Staten vil også kunne bidra til å formidle erfaringer og kunnskap om tettstedspolitikk og tettstedsutvikling fra andre land.
- Staten kan også medvirke til å etablere og vedlikeholde nettverk på tvers av fylkene. Dette er særlig aktuelt dersom det etableres fylkesvise nettverk for læring og kunnskapsformidling.

Statlige bidrag til finansiering av tiltak i tettstedene skjer etter ansvarsreformen indirekte ved regional prioritering av midler som er stilt fylkeskommuner til rådighet gjennom generelle overføringer. Også statlige myndigheter på regionalt nivå kan bidra til tettstedsutvikling som ledd i sin ordinære virksomhet.

KAPITTEL 6

KOMMUNENE I PROGRAMMET

Melbu

Kommune: **Hadsel**
Fylke: **Nordland**

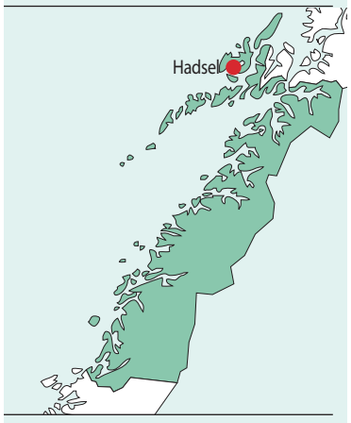

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Hadsel	8321	8039	-3,4
Melbu	2276	2161	-5,1

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/hadsel
www.hadsel.kommune.no

Kontaktpersoner
Liv Aune, prosjektleder
tettstedsprosjektet
Tlf.: 76 15 77 66
liv.aune@nordland-akademi.no

Litt om tettstedet

Hadsel kommune ligger i midten av Lofoten og Vesterålen, og har omlag 8.000 innbyggere. Tettstedet Melbu ligger på Hadseløyas sørside, og rundt 2.000 av kommunens innbyggere bor her. Melbu er eneste deltakende sted i Tettstedsprogrammet som ikke er kommunesenter. Melbu er et gammelt sted, men først på slutten av 1880-årene begynte stedet å vokse. Fra 1880 til 1930 økte befolkningen fra omlag 70 til over 1.000 innbyggere. Samtidig utviklet Melbu seg fra å være en storgård til et industristed. Det var spesielt da gründeren Christian Frederiksen la til rette for utvikling av industribedrifter som meieri, spinneri, ullvare- og margarinfabrikk samt fiskeindustri at Melbus utvikling skjøt fart. I dag er Melbu primært et fiskeindustristed. Det er også etablert flere bygningsfirmaer her, i tillegg til handel og service.

Siktemål

Den viktigste innsatsen vår har vært å mobilisere lokalbefolkningen til å ta aktivt del i lokalsamfunnsutviklingen. I det siste har trålerflåten, som tidligere hadde tilhold i Melbu, flyttet til Stamsund. Dette merkes ved at livet på havna er redusert, samtidig som bunkring og andre inntekter ikke lenger kommer Melbu til gode. Handelsstanden sliter også med handelslekkasje. Mange lokaler står ledige, og det virker deprimerende på innbyggerne.

I tider med trang kommuneøkonomi, merkes det at det blir stadig vanskeligere å opprettholde infrastrukturen. Befolkningen må derfor hele tiden mobiliseres for å opprettholde tjenester som helsestasjon, lege, skole og bibliotek. Tettstedsprosjektet har derfor lagt stor vekt på at befolkningen skal inviteres til å komme med forslag til hva som skal gjøres for at Melbu skal bli et mer miljøvennlig og attraktivt tettsted. Initiativtakere motiveres og hjelpes til å realisere ideer som virker positivt på utviklingen av stedet. Tiltak som er synlige er viktige for smitteeffekten.

Resultater

Det viktigste resultatet av Tettstedsprogrammet i Melbu er holdningsendringen hos innbyggerne i forhold til selv å bidra til forskjønning av Melbu og til å få økt aktivitet på stedet. Til tross for at det står tomme boliger og næringsbygg, er det satsingsvilje: Nytt butikksenter, ny Coop og bygging av boliger. Flere fysiske tiltak som er kommet igang i løpet av programperioden er ferdigstilt, og flere arrangementer som konserter og kurs er gjennomført. Samtidig har den store idérikdommen gjort at mulige tiltak fortsatt står på «venteliste». Stadig flere ønsker å være en del av Tettstedsprogrammet.

I Hadsel ble ansvaret for å drive den lokale stedsutviklingen delegert til en lokal styringsgruppe. Gruppen fikk også disponere 100.000 kroner som ble tildelt programmet.

Frivillighetssentralen, som fikk jobben med å administrere arbeidet og pengene, har tradisjon for å jobbe sammen med frivillige lag og foreninger på stedet. Det har gjort at gruppen har fått mange idéer og mange ivrige dugnadsarbeidere med seg i arbeidet. Det kan synes som om at denne måten å jobbe på har ført til at folk i større grad enn tidligere tar ansvar for at stedet skal utvikle seg til å bli mer attraktivt. Bevisstheten om hva som gjør et sted tiltrekkende er blitt større. Det miljøvennlige aspektet har ikke nådd like godt fram i folks bevissthet.

Et særtrekk ved denne måten å arbeide på er at én idé nesten alltid inspirerer til minst én ny idé: Etterhvert som et tiltak tar form, dukker det opp nye idéer som dermed trekker med seg nye folk i det videre arbeidet. For eksempel har vi på den måten nå fått en sammenhengende grøntstruktur fra Fergekaia og opp til fjellet, der historiske og nåtidige severdigheter bindes sammen. Da et stinett ble etablert i Melbuparken, ble også parkgruppa startet fordi man så behovet for å vedlikeholde stinettet, vegetasjonen, broer og møbler.

For å klare å opprettholde det lokale engasjement og dugnadsvilje over tid, er det viktig med resultater. I Melbu fikk vi raskt se resultatene av ønsket om en trygg møteplass for de mange barnefamiliene ved asylmottaket. Beboerne ved Mottakssentralen har selv ryddet, skoget, sådd og opparbeidet et flott parkområde ved Citygården der mange av dem bor. De tar også selv ansvaret for vedlikeholdet. På denne måten har Melbu fått gjennomført en lang rekke tiltak. Ikke alle tiltak har vært de høyest prioriterte for plan- og styringsgruppen. Men satser man på dugnadsinnsats og frivillig entusiasme, må man også følge lokaldemokratiet: folk må få jobbe med det de har lyst til.

At denne holdningen i alle fall gir tellende resultater målt i antall tiltak og dugnadstimer, hersker det liten tvil om. Ingen av deltakerkommunene i Tettstedsprogrammet har en lengre tiltaksliste enn Hadsel og Melbu! Svært mange av de gjennomførte tiltakene har gitt Melbu et ansiktsløft og/eller møteplasser som resultat. Ett eksempel er "Kos og Amfi", et sentrumsnært møtested for alle i naturen, bestående av en dagsturhytte, et amfi og en allaktivitetsflate. I et område av fjæra er kloakken fjernet og to bekker er samlet og renner ut i bukta. Det fører til at vannet blir renset og nå kan brukes som et sentrumsnært rekreasjonsområde.

Et av de største problemene i forhold til å drive massiv dugnadsjobbing, er å få næringsliv og det offentlige til å holde like stort tempo som befolkningen. Ofte er lysten og utålmodigheten blant innbyggerne til å få gjort noe større enn hva det offentlige og næringslivet kan være med på. Denne utakten fører tidvis til gnisning, men avdekker samtidig det store engasjementet blant befolkningen.

Veien videre

Vi planlegger nå et folkemøte med tittelen «Melbu etter Lofast», der de ideene som ikke er ferdigstilt eller påbegynt gis en mulighet for videre arbeid. Vi vil også forsøke å videreføre en form for plan- og styringsgruppe. Men er det lokalutvalget, Melbu Nærings- og tiltaksgruppe eller andre som bør koordinere dette? Eller skal det opprettes en styringsgruppe som er representativt satt sammen slik som Plan- og styringsgruppen i Tettstedsprogrammet? Vi vil åpne opp for at «nye koster» blir med.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag/foreninger: Alleens Venner, Kos & Amfi, Vesterålshallen AS, Melbu og Omegn Lokalutvalg, Melbu Nærings- og Tiltaksgrupppe, Frivillighetssentralen, Gamle Melbu AL (ivaretar eldre bygninger), Arbeiderforeningen AL, Melbu husflidslag AL, Melbu Barne- og Ungdomsteater AL.
Næringsliv: Nordlandsbanken, Hjørnekiosken, Steinsvik Hus, Melbu fiskeindustri, Havna Gjestestue, Røykeriet, Island Adventure AS.
Offentlig: Miljøverndepartementet, Riksantikvaren, Statens vegvesen, Husbanken, Nordland fylkeskommune, Hadsel kommune (teknisk og oppvekst og kultur avdelingene), Havnevesenet, Elevrådet.
Andre: For planlegging og gjennomføring av de ulike tiltakene, er det opprettet nye andelslag: Andedammen (revitalisering av gammelt lag). I tillegg er det etablert ad hoc-grupper som jobber med ulike tiltak (Cityparken, Kulturstien, Parkgruppa, Torggruppa), Osen Miljøpark, Beboerne i Sjøgata, Beboerne i Preikestolen.

Forankring:
Politisk: Formannskapet er styre for Tettstedsprogrammet. De har delegert ansvaret til en lokal plan- og styringsgruppe, og pekt ut den administrative forankringen.
Administrativt: Prosjektansvarlig har vært tidligere teknisk sjef/leder for plan og utvikling. Fra 2. halvår 2005 er oppgaven tillagt leder for drift og investering.
Befolkning: Innbyggerne i Melbu er representert i den lokale plan- og styringsgruppa. Det samme er lokalutvalget, Frivillighetssentralen og Elevrådet.
Næringsliv: Representant fra Melbu Nærings- og Tiltaksgruppe har vært med i den lokale plan- og ressursgruppa, som også har hatt fellesmøter med næringslivet og møter med enkeltbedrifter.

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*780 000 kr*
Andre offentlige midler	*1 540 800 kr*
Næringsliv	*84 300 kr*
Lag/foreninger	*92 000 kr*
Annet	*1 079 000 kr*
Totalt	*3 576 100 kr*
Av dette anslått dugnad	*790 000 kr*

Plangrunnlag:
«Forskjønningsplanen» for Melbu sentrum har ligget i bunnen for planarbeidet. Ettersom mobilisering av innbyggerne og bruk av mye frivillig arbeidsinnsats har vært særs viktig i tettstedsarbeidet, har det også vært jobbet med tiltak utenfor planområdet, samt med ikke-fysiske tiltak: «Det må jobbes med det folk ønsker å jobbe med».

Inndyr

Kommune: **Gildeskål**

Fylke: **Nordland**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Gildeskål	2351	2178	-7,4
Inndyr	632	666	5,4

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/gildeskal
www.gildeskal.kommune.no

Kontaktpersoner
Vidar K. Hansen, prosjektleder
Tlf.: 75 76 06 00
Dir.: 75 76 07 87
vidar.hansen@gildeskal.kommune.no

Walter Pedersen, ordfører
Tlf.: 75 76 06 00
Mob.: 95 28 82 33
walter.pedersen@gildeskal.kommune.no

Litt om tettstedet

Inndyr ligger på en halvøy, midt i kommunen og midt i Nordland fylke. Tettstedet ligger langt ut mot havet, lunt bak øyer og skjær med vilt fjellandskap. Det er 9,5 mil til fylkeshovedstaden og trafikknutepunktet Bodø (fly, tog, båt). Raskeste reisevei er en time med båt.Helt fra middelalderen har det vært livlig virksomhet på Inndyr, der bebyggelsen tidlig vokste fram rundt den naturlige havna Inndyrsvågen. Inndyr gård har hatt stor betydning for bygda, som adelig sete og hovedgård for Inndyr gods.

Havet har også hatt stor betydning for utviklingen av Inndyr. Rundt Vågen har det vært drevet både klippfiskproduksjon og mer moderne fiskeindustri. Her ble også den legendariske Inndyrmotoren produsert for fiskeflåten. Skipsverksted drives det fortsatt, nå med havbruks- og fritidsflåten som de største kundene. I dag er havbruk, privat- og offentlig service dominerende næringer i Inndyr. Her ligger også en videregående skole med fiskeri- og akvakulturutdanning.

Siktemål

Samarbeid og lokal identitet har vært to nøkkelord for tettstedssatsingen i Gildeskål. Med en tro på at «det er det vi samlet får til som gir dette stedet fortrinn framfor andre steder» har prosjektet jobbet

aktivt for å dra i gang prosesser for å utvikle samarbeidsånden på stedet. Dessuten skulle Inndyr utvikles med utgangspunkt i stedets egen identitet, ikke urbaniseres ved å kopiere andre steder. Et av målene for prosjektet har vært å fokusere på kommunen som igangsetter, mens man gjennom aktive partnerskap bidrar til at andre enn kommunen blir pådrivere for å gjennomføre de ulike tiltakene. Denne arbeidsmåten skulle dessuten sikre forankringen av tiltakene. Fokuset for stedsutviklingsprosjektet har vært kommunesenteret Inndyr. Det har vært et bevisst valg, men kommunestyret har i vedtaks form også sagt at sentrumstiltakene skal ha positive ringvirkninger for de andre stedene i kommunen.

Resultater

Gildeskål har gjennomført en lang rekke tiltak i programperioden. De fleste har vært gjennomført i forhold til de mål som kommunepolitikerne og programmålsettingen har lagt til grunn. Sentrum av Inndyr er blitt klarere definert, stedet er blitt langt mer trafikksikkert og – ikke minst – folk har opplevd at det ikke bare blir med planene. Folk på Inndyr og i Gildeskål er blitt stolte av kommunesenteret sitt.

Det desidert største og mest synlige tiltaket i tettstedsprosjektet i Inndyr har vært arbeidet med miljøgata. Med bruk av mye lokal granitt, lokalproduserte benker, lysmaster, pullerter og portaler med design hentet fra lokalmiljøet, har miljøgata blitt en fysisk og synlig identitetsbærer som blir brukt daglig. Prosjektet har også vært det største samarbeidsprosjektet i Gildeskål, med et bredt partnerskap mellom det offentlige og næringslivet.

Ungdommene i Inndyr ønsket seg et møtested. Gjenåpningen av Inndyr restaurant er derfor blitt svært godt mottatt. De har også uttrykt stor tilfredshet med flere utendørs møteplasser i miljøgata. Det opprustede torget og den nye havnefronten med granittrapp og sittemuligheter ned mot Inndyrsvågen vil gi enda flere møteplasser når det blir ferdig. Ellingsenhagen er også revitalisert som grønt møtested på Inndyr. I samarbeid med den lokale båtforeningen er Tormodbrygga i Vågen blitt restaurert til et populært samlings- og arrangementsted. Bryggeprosjektet anses for å være et av de viktigste prosjektene i forhold til å bevare identiteten til Inndyr tettsted og Inndyrsvågen.

For kommunens del har Tettstedsprogrammet bidratt til å forme kommunens rolle som part i arbeidet med å gjennomføre tiltak. Programmet har også vært med på å formalisere partnerskap som arbeidsmetode i utviklingsarbeidet.

Veien videre

Gildeskål ønsker å beholde organiseringen med en overordnet styringsgruppe og arbeidsgrupper som gjennomfører tiltakene. Gjennom samarbeid skal vi videreutvikle rollefordelingen mellom ulike partnere som kommune, lokalutvalg og velforening. I kommuneplanens strategidel foreslås det å bruke kunnskapen som er tilegnet gjennom Tettstedsprogrammet til å videreutvikle lokalsentra i kommunen.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Inndyr Vel, Inndyr lokalutvalg, Inndyr båtforening
Næringsliv: Coop Sambo BA, Sjøfossen Energi AS, Gildeskål Sparebank, Støver Invest AS (Utleiebygget), Jorunn Breivik, Inndyr Marina AS.
Offentlig: Nordland fylkeskommune, Riksantikvaren, Nordland veikontor, Gildeskål kommune.
Andre: Barn og unge har vært direkte involvert i prioritering av tiltak.

Forankring:
Politisk: Styringsgruppe med ordfører som leder (valgt av formannskapet) og representant fra planutvalg. Tettstedsprosjektet er i tillegg forankret i kommunestyrevedtak. Planutvalg, formannskap m.m. er holdt orientert om arbeidet.
Administrativt: Planlegger har vært prosjektleder. Prosjektleder rapporter til Rådmann og leder for plan- og næringsavdeling, og disse deltar også på møter der det er behov for det. Ansatte ved Plan og Næring har vært sekretær for arbeidsgrupper.
Befolkning: Det er holdt folkemøter og vært orientert på møter i lokalutvalg m.m. Lokalutvalget, Inndyr Velforening og ungdomsrepresentanter har vært representert i styringsgruppa. Lag og foreninger har vært med i de ulike arbeidsgruppene.
Næringsliv: Gildeskål næringsforum er representert i styringsgruppa og i arbeidsgrupper der det er naturlig. Det er holdt seminar med potensielle etablerere i sentrum, som også har vært med på å utvikle prosjekter.

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*2 918 196 kr*	*20%*
Andre offentlige midler	*8 149 987 kr*	*56%*
Næringsliv	*1 078 826 kr*	*8%*
Lag/foreninger	*2 277 635 kr*	*16%*
Totalt	*14 424 644 kr*	*100%*
Av dette anslått dugnad	*3 000 000 kr*	*21%*

Plangrunnlag:
Kommuneplan
Arealdelplan for Inndyr fra 1997
Reguleringsplaner for sentrumsområdet.
Rapport stedsanalyse /sentrumsutvikling 2002.
Kommuneplanens strategidel 2005.

Hattfjelldal

Kommune: **Hattfjelldal**
Fylke: **Nordland**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Hattfjelldal	1634	1530	-6,4
Hattfjelldal	689	679	-1,5

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/hattfjelldal
www.hattfjelldal.kommune.no

Kontaktpersoner
Ellen Schjølberg, prosjektleder
Tlf.: 75 18 48 00
Dir.: 75 18 48 31
ellen.schjoelberg@hattfjelldal.kommune.no

Hege Dalen, prosjektleder i
Designprosjekt og Krutfjellvegen
Tlf.: 75 18 45 50
hedalen@online.no

Finn Ove Hofstad,
Coop Hattfjelldal
Tlf.: 75 18 54 03

Mirjam Holta,
tidligere prosjektleder
Tlf.: 75 48 50 50

Litt om tettstedet

Fjell- og innlandskommunen Hattfjelldal ligger sørøst i Nordland med grense mot Sverige og Trøndelag. Hatten (1128 moh) har gitt kommunen navnet. Den vidstrakte kommunen rommer store deler av Børgefjell nasjonalpark og Norges nest største innsjø, Røssvatnet. Flere «turistveger» som Krutfjellvegen, Villmarksvegen og Sagavegen går gjennom Hattfjelldal. Samer har i flere hundre år brukt landområdene i Hattfjelldal til reindrift. Fra den norsksvenske grensetraktaten ble underskrevet i 1751 har samene hatt beite- og handelsrettigheter på tvers av landegrensen, og fram til midten av 1800-tallet var reindrifta intensiv.

Fra rundt 1820 ble det ryddet mange nye gårder i Hattfjelldal. Nybyggere kom både fra Østerdalen, Gudbrandsdalen og Trøndelag. Helt fram til 1950 var landbruk den desidert viktigste næringsveien. Rundt 1865 ble store skogområder i Vefsna-distriktet (Vefsn, Grane og Hattfjelldal) kjøpt opp av engelskmenn. Tømmeret herfra ble saget i Mosjøen og eksportert derfra. Også i dag er jordbruk, skogbruk og reindrift viktige næringer i Hattfjelldal. Hattfjelldal sentrum har utviklet seg til et tettsted med et godt service- og handelstilbud. Nærmeste by ligger sju mil fra Hattfjelldal.

Siktemål

For Hattfjelldal sentrum har det vært viktig å forbedre både det visuelle inntrykket av stedet – ikke minst sentrumsfasaden mot riksvegen, samt øke stedets attraksjonskraft. Arrangementer og liv i kommunesenteret er viktig for Hattfjelldals innbyggere. Gjennom Tettstedsprosjektet har det derfor vært en prioritert oppgave å styrke kvaliteten og organiseringen av en del arrangementer gjennom partnerskapsbygging mellom private, offentlige og frivillige. En annen viktig oppgave for prosjektet har vært å arbeide opp mot næringslivet for i større grad å få bedriftene med på partnerskapsamarbeid omkring felles utviklingsoppgaver som krever investeringer.

Resultater

I tillegg til det generelt økte fokuset på hvordan vi har det rundt oss, er den kanskje viktigste lærdommen fra Tettstedsprosjektet en felles forståelse av behovet for å arbeide sammen for å få et triveligere sentrum. Samarbeidet innenfor Næringsforum Grane og Hattfjelldal er forbedret og Hattfjelldal Vekst AS er etablert for å kunne ta tak i utfordringer som etablering av drift på Børgefjell Vertshus som har vært ute av drift i noen år. Samarbeidsånden og utvikling av sentrum og næringsliv, blant annet gjennom felles merkevarebygging for 13 lokale bedrifter, er synlige resultater av lokal samhandling.

Det opprinnelige målet for etableringen av utviklingsselskapet Hattfjelldal Vekst i 2003 var å sørge for økt engasjement og slagkraft hos næringslivet for å ta en rolle i næringsutvikling lokalt. Første og viktigste oppgave hittil har vært å få til ny drift ved hotellet. Når dette målet nå er nådd, tar utviklingsselskapet fatt i nye oppgaver. Næringsfokuset i Tettstedsprogrammet i Hattfjelldal har også kommet til syne gjennom et eget program for kompetanseheving i lokale bedrifter i forhold til profilering og markedsføring.

Både næringslivet og befolkningen generelt har i prosjektperioden økt sitt fokus på viktigheten av et trivelig og attraktivt kommunesenter. Egne «Hattbenker» er nå plassert ut i sentrum og blomsterurnene er tatt i bruk mer bevisst for å gi farge til møteplassene og stenge av for trafikk. En del av servicebyggene i sentrum blir malt i samme farge og planer for nytt torg er lagt. Å redusere biltrafikken er ett av tiltakene man anser skal gjøre sentrum mer attraktivt. Sammen med vegvesenet er det også arbeidet med å gjøre adkomsten til Hattfjelldal mer innbydende for å lokke biltrafikken til å stoppe.

Ungdommen i Hattfjelldal har også sett konkrete resultater av satsingen på stedsutvikling. Musikkungdommen har nå et eget hus som står til disposisjon for musikkaktiviteter. Huset er pusset opp på dugnad av ungdommen selv og foreldre. Interessen for å bruke huset er svært stor, flere ungdomsband øver nå i disse lokalene. Huset står for seg selv slik at øving kan foregå uten å forstyrre naboer. Ungdommene har selv stort ansvar for driften av huset.

Veien videre

Tettstedsprosjektet har gitt et generelt økt fokus på tettstedets utseende. Opinionsdannelsen fører til at oppgaver som er påbegynt i programmet, slik som torg og rundkjøring, vil bli sluttført. En del av tiltakene som er initiert gjennom prosjektet vil dessuten bli videreført i regi av næringslivet i samarbeid med kommunen. Helgeland Museum har etablert en lokal avdeling i Hattfjelldal. Dette antas å kunne føre til at kultursatsing og musealt arbeid vil få økt fokus. Gjennomføring av tiltak som krever stor økonomisk innsats vil imidlertid avhenge av finansiering.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Frivillighetssentral, Næringsforum Grane og Hattfjelldal, Bonde og småbrukarlag og Bondelag.
Næringsliv: Helgeland Sparebank, Coop Hattfjelldal og andre bedrifter.
Offentlig: Statens vegvesen, kirken, Nordland fylkeskommune, Helgeland Museum avdeling Grane og Hattfjelldal.
Andre: Samarbeid med andre prosjekt, særlig Krutfjellvegen-prosjektet og Kulturelt møte i grenseland og designprosjekt. En rekke private ildsjeler har vært engasjerte i enkelttiltak.
Det samarbeides også med relevante prosjekt på overordnet nivå som eksempelvis "matopplevelser i Nord" som drives av fylkesmannen i Nordland.

Forankring:
Politisk: Formannskapet har vært styringsgruppe.
Administrativt: Næringsavdelingen har hatt hovedansvar for administrasjon og rapportering/økonomi. Hattfjelldal har hatt to ulike prosjektledere. I tillegg har kulturavdelingen og andre fra administrasjonen arbeidet med gjennomføring.
Befolkning: Folkemøter og informasjon i avis og Elgposten. Befolkningen er trukket med i gjennomføring av tiltak.
Næringsliv: Jevnlige næringslivsfrokoster med næringslivet i sentrum for orientering og utveksling av synspunkter på ønsket aktivitet. Det er også arbeidet med landbruket i forhold til arrangementer som Hattfjelldalsdagene og «høstmarked».

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*823 000 kr*
Andre offentlige midler	*1 571 000 kr*
Næringsliv	*400 000*
Lag/foreninger	*93 000 kr*
Annet	*250 000 kr*
Totalt	*3 137 000kr*
Av dette anslått dugnad	*200 000 kr*

Plangrunnlag:
Stedsanalye for sentrum
Revidert strategisk kommuneplan.
Kommunedelplan for sentrum
Reguleringsplan for ny rundkjøring i avkjøring til sentrum.

Mosjøen

Kommune: **Vefsn**
Fylke: **Nordland**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Vefsn	13553	13486	-0,5
Mosjøen	9624	9636	0,1

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/vefsn
www.vefsn.kommune.no

Kontaktpersoner
Morten Isaksen,
kommuneplanlegger og prosjektleder
Tlf.: 75 10 10 00
Dir.: 75 10 11 16
morten.isaksen@vefsn.kommune.no

Rigmor Leknes,
formannskapssekretær
Tlf.: 75 10 10 00
Dir.: 75 10 10 12
rigmor.leknes@vefsn.kommune.no

Åsmund Pedersen,
fagleder regulering
Tlf.: 75 10 10 00
Dir.: 75 10 18 14
aasmund.pedersen@vefsn.kommune.no

Ragna Berg, bygartner
Tlf.: 75 10 10 00
Dir.: 75 10 17 06
ragna.berg@vefsn.kommune.no

Litt om tettstedet

Mosjøen er kommunesenter i Vefsn kommune. Drøyt 9.600 av kommunens 13.500 innbyggere bor i kommunesenteret. Mosjøen ligger 329 km sør for Bodø og 394 km nord for Trondheim. Rett utenfor byen ligger Mosjøen Lufthavn. Mosjøen ligger langs E6 med jernbane sentralt. Tidligere var elva Vefsna en viktig samferdselsåre.

Vefsn har vært egen kommune siden 1838. Men som administrativ enhet var den nye kommunen en videreføring av langt eldre Vefsn prestegjeld og Vefsn fjerding (tinglag), begge med opphav i mellomalderen. Mosjøen fikk ladestedsrettigheter i 1874 og var egen bykommune i åra 1875-1961. Før den tid var næringsgrunnlaget først og fremst jordbruk og fiske. I 1866/67 ble et dampdrevet sagbruk satt i drift på Halsøya av engelskmenn. Engelskbrukets virksomhet varte i bare 20 år, men sagbruksdrift har alltid senere vært en viktig del av næringslivet. Da Vefsn i 1950-årene opplevde ny industrireising i stort omfang med aluminiumsverk og veveri, var dette ikke noe prinsipielt nytt i distriktet. Foruten handel og service er det i dag industrien som dominerer næringslivet.

Siktemål

Den ambisiøse utfordringen for Tettstedsprosjektet i Mosjøen var å gjøre tettstedet Mosjøen og Vefsn kommune så attraktivt at man bidro til å stoppe flyttestrømmen sørover. Det er spesielt den eldre ungdommen (19-30 år) som drar, dels på grunn av utdanning og dels på grunn av arbeid. I tillegg til å motvirke flyttestrømmen, ønsket man å få dem som flytter fra kommunen til å flytte tilbake. En av strategiene for å nå målene er å bidra til at Mosjøen har de kvaliteter som utflytterne

etterspør med tanke på blant annet kompetansearbeidsplasser, kultur- og friluftstilbud, miljøvennlighet og tomtemuligheter rimelig sentralt.

Resultater

Arbeidet med å tilbakeføre byparken til den perlen den i sin tid var, har aksellerert. Byparken er enestående i Nord-Norge og framstår som en historiebok som forteller om framveksten av Mosjøen by med en grønn profil allerede fra rundt 1890. Den grønne profilen er beholdt. En av de store satsingene i Tettstedsprosjektet i Vefsn har vært et prosjekt med sertifisering av bedrifter med miljøfyrtårnsertifikatet. Denne satsingen har vært vellykket, og i forhold til folketallet er Mosjøen blant de steder som har flest miljøsertifiserte bedrifter i landet. Det videre arbeidet med dette er opptatt i den vanlige kommunale driften. Gjennom tiltaket «Den grønne rammen» utvikles det sammenhengende - i den grad det er mulig - parker rundt sentrum som også etter hvert er blitt en sammenhengende mosjonsløype for så vel gående som løpende personer. Tiltaket bygger opp under den grønne profilen med restaurering og ny beplantning der dette er hensiktsmessig.

Tettstedsprosjektet har til en viss grad bidratt til økt dugnadsinnsats fra lag og foreninger. Dette er imidlertid ikke satt i system i forhold til å sikre en videreføring av samarbeidsånden etter prosjektperioden. Gjennom prosjektet er det også initiert holdningsskapende tiltak i forhold til miljøtenking og uteaktiviteter, blant annet gjennom arrangementet Friluftsdagene. Det arbeides med å finne løsninger på hvordan denne satsingen kan videreføres.

Tatt prosjektets utgangspunkt i betraktning, med massiv innsats fra syv departementer, var målet å utvikle Tettstedsprosjektet til en paraply for alt som skjedde i Mosjøen under fellesnevneren «utvikling til et mer attraktivt og miljøvennlig tettsted». Dette har i bare liten grad lyktes idet prosjektet etterhvert fikk liten oppmerksomhet fra det som skjedde utenfor selve prosjektorganisasjonen. Dette antas delvis å skyldes at en fra lokalt hold opplevde en gradvis sentral nedtoning av prosjektet, og dels med at en mengde tiltak lokalt fortsatte å leve sine egne liv. Prosjektorganisasjonen i Vefsn har ikke vært god nok til å fange opp tiltak. På den andre siden kom heller ikke prosjektet til å rå over tilstrekkelige virkemidler for å kunne klare dette. Med noen unntak viste sentrale ledd i kommunen heller ikke nevneverdig interesse for den utviklingen av prosjektet som opprinnelig var tenkt skulle skje.

Veien videre

Det er uklart i hvilken form arbeidet fra Tettstedsprosjektet videreføres. Dette skal avklares av kommunens politiske og administrative ledelse.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Sjøgatas Vel, Kippermoens venner, FFO, Mosjøen sanitetsforening, Mosjøen båtforening, Foreningen for Mosjøens forskjønnelse, Vefsn Zoologiske forening, Vefsn astronomiske forening.
Næringsliv: Bilbransjen, Mosjøen næringsforening, Sjøgata næring og miljø, Mosjøen Torg og enkeltstående bedrifter.
Offentlig: Riksantikvaren, Norsk kulturminnefond, Jernbaneverket.
Andre: Privatpersoner.

Forankring:
Politisk: Varaordfører med i styringsgruppen.
Administrativt: Kommunalsjef med i styringsgruppen. Formannskapssekretær, fagleder i areal og byggesak samt kommuneplanlegger utgjør administrativ prosjektledelse.
Befolkning: 2 ungdomsrepresentanter med i styringsgruppen, 2 representanter fra «kvinneorganisasjoner» med i styringsgruppen.
Næringsliv: 2 representanter fra næringslivet med i styringsgruppen (LO og lokal næringsforening).

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*785 605 kr*
Andre offentlige midler	*684 200 kr*
Lag/foreninger	*140 300 kr*
Annet	*310 350 kr*
Totalt	*1 920 455 kr*
Av dette anslått dugnad	*197 850 kr*

Plangrunnlag:
Kommuneplanen, samfunnsdelen (2000-2010)
Kommunedelplan for hovedsatsingsområdet næring, kommunikasjon og samferdsel (2002-2006)
Kommunedelplan for hovedsatsingsområdet miljø (2002-2005)
Kommunedelplan for hovedsatsingsområdet kommunikasjon (2001-2004)

Rørvik

Kommune: **Vikna**
Fylke: **Nord-Trøndelag**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Vikna	3867	4013	3,8
Rørvik	2482	2615	5,4

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/vikna
www.vikna.kommune.no

Kontaktpersoner
Jan Sakshaug
Tlf.: 74 39 33 00
Mob.: 95 79 55 27
jan.sakshaug@vikna.kommune.no

Karin Søraunet, ordfører
Mob.: 91 80 40 95
karin.soraunet@vikna.kommune.no

Litt om tettstedet

Med over 6000 øyer og holmer ligger Vikna nordvest på Namdalskysten i Nord-Trøndelag, rett nord for havstykket Folla. Kommunen har en kystlinje på 2430 km. og litt over 4000 innbyggere. Rundt 2600 bor i kommune- og regionsenteret Rørvik, hvor nord- og sydgående hurtigrute møtes ved kai hver kveld. Regionens flyplass ligger ved Rørvik, og med hurtigbåtforbindelse og bussforbindelser har Vikna et godt transporttilbud.

Fra å være en folkerik gård i 1875 skjer det i løpet av et par tiår en eventyrlig utvikling og Rørvik framstår som et pulserende handelssentrum på Norskekysten og senter for hele Ytre Namdal. Bakgrunnen for veksten var først og fremst dampskipsskipstrafikken og behovet for gode havneforhold. Samtidig etablerte handelsmannen Johan Berg en virksomhet som snart utviklet seg til den største handelsforretningen i regionen. Bergs handelshus Berggården sentralt i Rørvik er i dag et av hovedelementene i Kystmuseets virksomhet. Med starten av hurtigruta i 1893 ble det etablert både skipsekspedisjon, postkontor og telegraf. Handelsnæringen vokste raskt, og det vokste fram spesialforretninger, flere hoteller og kafeer.

Fram til etter 2. verdenskrig var de fleste større øyene i kommunen bebodd. På 50-tallet startet den store innflyttingen fra øyene til Rørvik. Senere har Rørvik fått videregående skole, broforbindelse til fastlandet og flyplass. Ny innfartsåre, samt bygging av store forretningsbygg og kjøpesentre, samt kystkultursenteret Norveg, har flyttet sentrums tyngdepunkt nærmere havneområdene.

Vikna er den største fiskerikommunen i Nord-Trøndelag. Kommunen har også betydelig havbruksvirksomhet. Telenor Mobil i Rørvik er den største IT bedriften i Nord-Trøndelag med ca. 140 ansatte. Kystmuseet i Nord-Trøndelag, Woxengs Samlinger, preger sentrumsbildet, og ikke minst etableringen av Norveg, nasjonalt senter for kystkultur og kystnæring, har bidratt til å sette Rørvik på kartet og gitt stedet optimisme for framtida. Jordbruk og offentlig service er også betydelige næringer i kommunen.

Siktemål

Siden midt på 80-tallet er det gjennomført en rekke stedsutviklingsprosjekter i Vikna. Med ferdigstilling av flere større bygg i Rørvik sentrum oppstod det behov og muligheter for etablering av nye møteplasser og nye områder med estetisk høy kvalitet. De tidligere prosjektene hadde også avdekket en rekke ønsker om tiltak fra målgruppen for Tettstedsprogrammet.

Vikna kommune laget følgende prosess- og målformulering for sitt tettstedsprosjekt, som ble kalt ”kystbyen2006”.

«Vi ønsker å føre en stedsutviklingsprosess i bred forstand med særlig fokus på attraktivitet i forbindelse med bosted, konkrete utbyggingsprosjekter og bred lokal mobilisering med reell deltakelse fra spesielt kvinner og ungdom. Det legges opp til bredest mulig administrativ og politisk organisering».

Det ble også utpekt tre områder prosjektledelsen skulle konsentrere seg om: Prosesstiltak, ungdom og barn, samt byutvikling. Tematisk skulle tiltak gjennomført i Tettstedsprosjektets regi kunne knyttes til ett eller flere av stikkordene «lys i mørke», «vannet», «kystkultur» og «møteplasser». Prosessgruppen, hvor det var flere kvinner enn menn, vedtok at det ikke skulle lages egne kvinneprosjekter, men at tiltakene skulle reflektere kvinners behov for stedsutvikling.

Resultater

Kystbyen2006 la stor vekt på raskt å få på plass de tiltakene ungdommene prioriterte høyest; ungdomsklubb og kino. Det medførte umiddelbar tillit til prosjektet. Gjennomførte tiltak har i stor grad bidratt til å skape nye og gode møteplasser. De nye møteplassene har hatt delvis høy estetisk kvalitet og har bidratt til å gi Rørvik et løft.

Folk på stedet setter oppriktig pris på de mange små og større tiltakene prosjektet har gjennomført. Felles for mange av disse, er at de har vært godt synlige – slik som de ulike «Lys i mørke»-tiltakene- hvor man blant annet har lyssatt den karakteristiske Nærøysundbrua som knytter øykommunen til fastlandet. Lysprosjektet hadde delvis som mål å profilere stedet for hurtigrutepassasjerene som seiler under den lyssatte Nærøysundbrua. Men enda viktigere var erkjennelsen av at Rørvik kan være trivelig en pen sommerdag, mens mørketida kan være tung for mange på kysten. «Lys i mørke» har i alle fall hjulpet litt for noen.

Den nye gangbrua over kanalen og bryggerekken langs kanalen mellom Norveg og den lokale båtfabrikken har på kort tid blitt viktige elementer i Rørviks kystkultur og identitetsforståelse. Brua er nærmest en rekonstruksjon av ei gammel bru som førte ut til Lysholmen, det stedet viknaværingene fikk den første strømmen fra.

Bryggerekka ved vannbassenget vis a vis det nasjonale kystkultursenteret Norveg skal i hovedsak brukes til lager- og utstillingsformål. Prosjektet er i seg selv et viktig kulturprosjekt med stor betydning for tilhørighet og stedsidentitet. Det viser seg også at prosjektet kan ha overføringsverdi blant annet som en visualisering av mulige fysiske tiltak i områder preget av arkitektonisk konflikt mellom industrilandskap og moderne arkitektur.

Tiltakene som er gjennomført i regi av kystbyen2006 har bidratt til å forsterke befolkningens identitet og stedstilhørighet. Sterkere tilhørighet håper man skal bidra til at ungdom fortsetter å flytte tilbake til stedet etter endt skolegang. Et tettsted med en sterk kultur- og identitetsbasis er også viktig for næringslivet.

Veien videre

Stedsutvikling har vært og skal også i fortsettelsen være en kontinuerlig satsing i Vikna. Prosjektet ”kystbyen2006” avsluttes først i 2006. Sommeren 2006 skal det gjennomføres en ny storsamling med bred deltakelse fra utenforstående som kan gi innspill til en reflektert plan for videreføring av arbeidet fram mot 2010.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Rørvik ungdomsklubb, Rørvik idrettslag, turngruppa.
Næringsliv: Coop Rørvik, Rørvik Torg, Telenor Mobil, Birger Svendsgaard ds., Vikna Næringsforening.
Offentlig: Miljøverndepartementet, Nord-Trøndelag fylkeskommune, Riksantikvaren, Husbanken, Vegkontoret i Nord-Trøndelag, Kystmuseet i Nord-Trøndelag, Havnevesenet.
Andre: Rørvik barne- og ungdomsskole, lokale ildsjeler.

Forankring:
Politisk: Formannsskapet er styringsgruppe. Kommunestyret er jevnlig orientert om tiltak og framdrift.
Administrasjon: Rådmann er prosjektansvarlig, teknisk sjef er prosjektleder. Oppvekstsjef m.fl. er blitt trukket aktivt inn i prosjektarbeidet.
Befolkning: Flere folkemøter, mye mediaomtale, kafémøtene med utlegging av seilduk for innspill til prosjektledelsen, egen interaktiv nettside, streamers, sponsoravtale med turngruppe og ungdomskafé.
Næringsliv: Har deltatt i prosesser, i prosjektgrupper og i konkrete prosjekter. Aktivt samarbeid med Vikna Næringsforening.

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*1 850 000 kr*
Andre offentlige midler	*2 540 000 kr*
Næringsliv	*1 510 000 kr*
Totalt	*5 900 000 kr*

Plangrunnlag:
Reguleringsplan fra 1995
Kystbyprosjektet 1995
Boligsosial handlingsplan
Byfortettingsplan
Stedsanalyser
Diverse planer i tilknytning til etablering av Norveg og Søsterskipet

Lauvsnes

Kommune: **Flatanger**
Fylke: **Nord-Trøndelag**

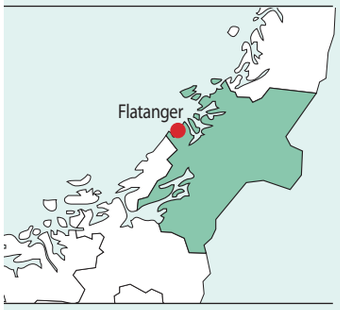

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Grong	1238	1205	-2,7
Grong	442	453	2,5

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/flatanger
www.flatanger.kommune.no

Kontaktpersoner
Kari Imsgard, prosjektleder
Tlf.: 74 22 11 00
Dir.: 74 22 11 74
kari.imsgard@flatanger.kommune.no

Hans Petter Haukø
Tlf.: 74 22 11 00
Dir.: 74 22 11 40
hans-petter.hauko@flatanger.kommune.no

Reidar Lindseth
Tlf.: 74 22 11 00
Dir.: 47 22 11 01
reidar.lindseth@flatanger.kommune.no

Johan Sørgaard
Tlf.: 74 28 81 20
spar.flatanger@ngbutikk.net

Litt om tettstedet

Kystkommunen Flatanger ligger ytterst på Namdalskysten og grenser mot Sør-Trøndelag i sør og Namsen i nord. Utenfor skjærgården ligger havstykket Folla. Det er ca 70km til Namsos lufthavn og ca 90km til nærmeste togstasjon som ligger i Steinkjer. Kommunen har spor av bosetting siden eldre steinalder. Rundt kommunesenteret Lauvsnes er det rester etter en rekke gravhauger.

Fram til 1950 levde størstedelen av Flatangers befolkning som kystbønder på øyene, som hadde flere skoler og handelssteder. Fram til 1975 flyttet svært mange fra øyene og inn til fastlandet. I 1909 ble Namdalens Træsliperi bygget på Lauvsnes. Sammen med brobygging var etableringen en hovedårsak til at stedet vokste fram som kommunesenter etter 2. verdenskrig.
I dag bor om lag halvparten av kommunens befolkning i kommunesenteret, hvor viktige tjenestetilbud som skole, helse- og omsorg, butikker, overnattings- og spisesteder ligger. Sammen med landbruk har havbruk utviklet seg til å bli viktigste næringsvei i Flatanger. De siste årene har også reiseliv og opplevelser blitt stadig viktigere.

Siktemål

Som liten kommune har Flatanger et annet utgangspunkt enn store kommuner. Et begrenset handlingsrom gjør det nødvendig å tenke annerledes for å lykkes med

å omsette planer til konkret handling. Kommunen hadde derfor som mål med programdeltakelsen å samordne de ulike, allerede igangsatte utviklingsprosjektene i sentrum av Lauvsnes. Prosjektet skulle også bidra til å prioritere de ulike tiltakene i forhold til økonomiske rammer for å sikre realisering av flest mulig.

Resultater

Tettstedsprosjektet falt raskt ned på en strategi hvor man satte i gang små og synlige tiltak. Samtidig skulle man ivareta en helhetlig opprusting og forskjønning av området mellom Gammelbanken og møteplassen på Stranda. Erfaringene viser at det for en liten kommune med begrensede ressurser er viktig å ta små skritt om gangen. Dette gjelder både i forhold til planlegging og konkret gjennomføring av planer. Å få satt i gang små, men synlige tiltak viste seg å få fram en debatt rundt stedsutviklingen i befolkningen. Små og synlige tiltak ble dermed en bevisst strategi for å beholde motivasjon og engasjement rundt sentrumsutvikling på Lauvsnes oppe.

Møteplasser for alle aldersgrupper har vært et sentralt tema for Tettstedsprosjektet i Lauvsnes. Tilgjengelighet til de ulike møteplassene har også vært sterkt fokusert, blant annet er Skjæret gjort tilgjengelig for både rullestolbrukere, barnevogner og tilrettelagt for småbarn. Lauvsnes har gjennom prosjektet også fått nye møteplasser for ungdom i sentrum, gjennom et aktivitetsområde på Lauvsnes skole, Vangan barnehage og friluftsområder i tilknytning til disse arealene. Målsetningen har vært å lage en hinderløype tilpasset ulike brukergrupper gjennom forskjellige vanskelighetsgrader. Også kulturstien rundt Lauvsneshaugen med sine gravhauger fra merovingertid er tilrettelagt for brukere med spesielle behov.

Sjøen har alltid vært sentral i Flatanger. Derfor er det ikke til å undres over at strandområdene har hatt høy prioritet for stedsutviklingsprosjektet. Et bredt partnerskap står bak opparbeidelsen av møteplassen på Stranda, hvor også den 6 meter høye og 8 tonn tunge tusenårssteinen i Flatanger er plassert. Steinen har form som et seil.

Tiltakene som er gjennomført i sentrum har gjort innbyggerne mer stolte av hjemplassen. Møteplassen på Stranda brukes i dag langt mer aktivt enn før opprustingen. Plassen tiltrekker seg også turistene. Utformingen og tusenårssteinen har gjort området til et yndet sted for fotografering. Generelt har de små, men mange forskjønnelsestiltakene gjort folk mer opptatt av at det skal se fint ut. Flere ønsker nå at kommunen tar et tak i de andre grendene i kommunen også.

Veien videre

Målet etter at Tettstedsprogrammet avsluttes er å få til en miljøgate i Lauvsnes sentrum i løpet av 2007. Man ønsker også å stramme opp overgangene mellom sjø og land i sentrumsområdet.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Stranda båtforening, Lauvsneshaugen velforening, Flatanger historielag.
Næringsliv: Spar Flatanger, Zanzibar Inn, Flatanger regnskapskontor, grunneiere.
Offentlig: Nord-Trøndelag fylkeskommune, Riksantikvaren, Statens vegvesen.
Andre: Ungdomsklubben Klubb '90, elevrådet og FAU ved Lauvsnes skole, arbeidsgruppa ved Vangan barnehage.

Forankring:
Politisk: Formannskapet har vært styringsgruppe. Ordfører har vært med i prosjektgruppa.
Administrativt: Teknisk sjef og prosjektleder med i prosjektgruppa. I tillegg er fagpersoner med etter behov.
Befolkning: Folkemøter, idéduknad, plakater og informasjon i kommuneavisa Hør her.
Næringsliv: To representanter fra næringslivet med i prosjektgruppa. Temamøte i Flatanger næringsforum. Møter med enkeltaktører om enkelttiltak.

Finansieringseksempler:

Aktivitetsområde for barn og ungdom		*Bedret tilgjengelighet ut til skjæret*	*Møteplassen på Stranda*
Offentlig	*190 000*	*25 000*	*287 500*
Lag/foreninger	*10 000*	*0*	*0*
Privat	*0*	*25 000*	*100 000*
Totalt	*200 000*	*50 000*	*387 500*

Kultursti rundt Lauvsneshaugen		*Tusenårssteinen*
Offentlig	*75 000*	*60 000*
Lag/foreninger	*25 000*	*0*
Totalt	*100 000*	*60 000*
Av dette dugnad	*25 000*	*0*

Plangrunnlag:
Stedsanalyse 1998

Grong

Kommune: **Grong**
Fylke: **Nord-Trøndelag**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Grong	2565	2481	-3,3
Grong	1046	1052	0,6

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/grong
www.grong.kommune.no

Kontaktpersoner
Thor Aage Nesser, prosjektleder
Tlf.: 74 31 21 00
thor.aage.nesser@grong.kommune.no

Inger Helland
Tlf.: 74 31 21 00
Dir.: 74 31 21 61
inger.helland@grong.kommune.no

Kirsti Haagensli
Tlf.: 74 31 21 10
kirsti.haagensli@grong.kommune.no

Litt om tettstedet

Grong er regionsenter i Indre Namdal, nord i Nord-Trøndelag fylke. Geografien preges sterkt av elvene Namsen og Sanddøla. På grunn av dalførene i både øst/vest- og nord/sør-retning har Grong fra tidlig av vært et sentralt knutepunkt for ferdsel i Namdal. Både jernbane og E6 går gjennom Grong, som i dag er det naturlige handels- og servicesenteret i Indre Namdal. Grong har også videregående skole og folkehøgskole. Fra å være en tradisjonell jord- og skogbrukskommune har Grong utviklet seg sterkt i retning av reiseliv, handel og service: Grong er både vintersportssted og et yndet mål for laksefiskere sommerstid. Jakt og turopplevelser er også i framvekst.

Siktemål

Den sterkeste drivkraften for å bli med i Tettstedsprogrammet var at Grong hadde planer om å gjøre om hovedveien gjennom tettstedet, tidligere E6, til en miljøgate. Siden dette er en fylkesvei, har det tatt lengre tid enn forventet å finne rom for tiltaket på fylkets veibudsjett. Miljøgata blir dermed ikke realisert før etter at programperioden er over.

Det har ikke vært laget egne mål og strategier for prosjektet, men kommunens hovedmålsettinger og strategier er lagt til grunn for arbeidet: «Å videreutvikle Grong som en attraktiv kommune, og som regionsenter for Indre Namdal». Tettstedsprogrammet passer inn under flere av strategiene, men best under strategi C: Attraktivitet, service, attraktivitet og oppvekst, og strategi D: Øke bevissthet og kunnskap om vår kulturarv og identitet, samt bygge gode arenaer for et allsidig kulturliv.

Resultater

I det siste året av Tettstedsprogrammet er miljøgata – tiltaket som bidro sterkest til at Grong har deltatt i programmet – under detaljplanlegging. Tiltaket har tatt lenger tid å realisere enn antatt, men blir likevel et viktig bidrag til stedsutviklingen i Grong når tiltaket realiseres i 2006.

Selv om hovedprosjektet har dratt ut i tid, har Tettstedsprogrammet likevel vært en positiv bidragsyter til at Grong i dag framstår som et mer attraktivt og trivelig sted. Realiseringen av sport- og fritidsparken har gitt befolkningen og det lokale kulturlivet en ny møteplass og arena. Parken vil til slutt romme både grusbane, kunstgressbane, strandvolleyballbane, skateboardområde og et stinett mellom ulike møteplasser. Deler av stinettet og møteplassene skal være tilgjengelig for alle.

Grong er allerede blitt kjent for sine blå broer langs E6. Blåfargen er dratt med videre inn i sentrum, og benyttes på flere detaljer. Samtidig har Tettstedsprogrammet bidratt til å øke tilgjengeligheten til flere av tilbudene i sentrum for mennesker på alle funksjonsnivåer. Både blåfargen og den universelle utformingen er for øvrig viktige elementer i arbeidet med miljøgata gjennom Grong sentrum. I den langvarige prosessen med planlegging av miljøgata er det også utarbeidet en DVD som viser hvordan deler av prosjektet vil framstå når det er ferdig.

Programdeltakelsen har også styrket den lokale stedsidentiteten og bevisstheten rundt Grongs felles kulturarv. Utstillingen «Hvordan Grong ble til» er første skritt på veien mot å styrke innbyggernes, og særlig barns og unges tilhørighet og identitet. Utstillingen skal vise hvordan Grong sentrum er blitt slik det er i dag, og framheve momenter og milepæler som har vært viktige i denne utviklingen. Riksantikvaren, fylkeskommunen, historielaget og privatpersoner har bidratt til denne utstillingen som det allerede er planer om å videreutvikle parallelt med stedets utvikling.

Veien videre

Miljøgateprosjektet ferdigstilles 2006. Sentrumsutvikling vil fortsatt være i fokus for å oppfylle kommunens hovedmålsetting om å være et attraktivt regionsenter. Stedsutviklingstiltak vil derfor bli lagt inn i kommunens handlingsplaner også i årene framover.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Grong idrettslag
Næringsliv: Lokale byggeiere
Offentlig: Nord-Trøndelag fylkeskommune, Statens vegvesen, Riksantikvaren
Andre: Ungdommens kommunestyre

Forankring:
Politisk: Formannskapet har vært styringsgruppe.
Administrativt: Informasjon på ledernivå. Mange involverte i de ulike delprosjektene.
Befolkning: Jevne treff, blant annet stand på IN-Messa, behandling i ungdommens kommunestyre, åpne treff, møter med kvinneorganisasjoner.
Næringsliv: Egne møter i enkeltsaker, spesielt i forbindelse med miljøgata.

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*6 574 000 kr*
Andre offentlige midler	*814 000 kr*
Lag/foreninger	*240 000 kr*
Totalt	*7 628 000 kr*
Av dette anslått dugnad	*240 000 kr*

Plangrunnlag:
Kommuneplanen.

Steinkjer

Kommune: **Steinkjer**
Fylke: **Nord-Trøndelag**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Steinkjer	20459	20527	0,3
Steinkjer	10501	11113	5,8

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/steinkjer
www.attraktive-steinkjer.no
www.steinkjer.kommune.no

Kontaktpersoner
Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig
Tlf.: 74 16 91 48
svein-age.trobakk@steinkjer.kommune

Hallgrim Bremset, prosjektleder
Tlf.: 74 19 10 45
hallgrim@bremset.no

Litt om tettstedet

Nord-Trøndelags hovedstad Steinkjer ligger midt i fylket og midt i Norge, 120 km nord for Trondheim. Kommunen strekker seg fra Trondheimsfjorden og nesten inn til svenskegrensen, med et landareal 1564 km2. Området rundt Steinkjer har vært bebodd i over 6000 år, noe som dokumenteres gjennom mange helleristninger og oldfunn. Steinkjer hadde sin første storhetstid for 1000 år siden som kaupang og hovedsete for jarlene Eirik og Svein. Etter hvert utviklet det seg en betydelig handelsvirksomhet og jektfart ved elveutløpet. I 1857 fikk Steinkjer rettigheter som ladested og ble by. I 1905 ble jernbanen ført forbi Steinkjer og fram til Sunnan ved Snåsavatnet.

Byen har to ganger blitt utsatt for store ødeleggelser. Store deler av byen ble ødelagt av bybrannen i 1900, og i 1940 ble Steinkjer bombet og størstedelen av byen lagt i ruiner. Etter krigen ble byen reist på nytt etter byplanen til Sverre Pedersen og BSR. Steinkjer er i dag landets nest største landbrukskommune. Landbruk er svært viktig også gjennom foredlingsbedrifter og service knyttet til virksomheten. Handel og service er andre viktige næringer. Steinkjer er også senter for offentlig administrasjon med arbeidsplasser i kommune, fylke og statlige organer. Videregående skoler og Høgskolen i Nord-Trøndelag er også viktige arbeidsplasser.

Siktemål

Ved starten av Tettstedsprogrammet hadde Steinkjer nettopp vært gjennom en del dramatiske endringer. I løpet av 90-årene mistet Steinkjer om lag 1000 arbeidsplasser som følge av nedlegging av Forsvarets anlegg på Sannan og meieriet. Steinkjer fikk status som Omstillingskommune, og det ble etablert en organisasjon for omstillingsarbeidet gjennom Steinkjer Næringsselskap. I tillegg til dette hadde kommunen behov for å få til en egen mobilisering for byutvikling.

Tettstedsprosjektet skulle i så måte styrke Steinkjers attraktivitet overfor innflyttere, særlig med tanke på utflytterungdommer. Dessuten skulle man skape tro på byutvikling gjennom å bevisstgjøre befolkningen i forhold til kvalitetene byen allerede hadde

og bringe idéer om forbedringer til torgs. I Steinkjer satset man ambisiøst på en bred lokal mobilisering, og det var også et mål at ungdom og kvinner skulle bli reelle bidragsytere til utviklingsarbeidet. Tettstedsprosjektet skulle også bidra med konkrete tiltak og prosjekter i forhold til byjubileet i 2007.

Resultater

Tettstedsprosjektet i Steinkjer ga tidlig seg selv navnet Attraktive Steinkjer. Gjennom et utstrakt samarbeid med lokalavisa Steinkjer-Avisa har Attraktive Steinkjer klart å sette byutvikling på dagsorden, både i kommunen, i næringslivet og hos befolkningen generelt. Den vellykkede idéDUKnaden, hvor byborgerne kunne skrive ned sine ønsker for byen, skapte både debatt og engasjement rundt byutviklingen. Og med en rekke godt synlige tiltak, som for eksempel lyssetting av utvalgte bygninger, beholdt man fokuset på stedsutviklingen også over tid.

Gjennom Attraktive Steinkjer-prosjektet er det laget en egen lysplan for Steinkjer sentrum. Planen angir strategier for en satsing på Steinkjer som «Lysbyen» i forbindelse med jubileet i 2007. I prosjektperioden er fem lyssettinger gjennomført av sivilarkitekt Erik Selmer som motivasjon for den framtidige satsingen.

Fokuset på steds- og byutvikling i gjenreisingsbyen Steinkjer har vært med på å forsterke byidentiteten hos befolkningen. Seminaret om gjenreisingsbyen i 2004 fikk stor oppmerksomhet og følges opp med både utstilling og kurs i bruk av mineralitt. Gjennom prosjektet har man også vært opptatt av at det skal bo folk i bykjernen. Et eget forprosjekt på boligfortetting i sentrum har staket ut kursen for hvordan kommunen kan legge til rette for at nye boliger for unge i etableringsfasen skal gi nytt liv i et opprinnelig sentrumsområde.

Steinkjer har gjennomført svært mange tiltak, blant annet flere arrangementer som har vært med på å skape liv i sentrum. Et viktig poeng har også vært å gjennomføre mindre tiltak som har vært synlige for innbyggerne. Dette har vært med på å opprettholde fokuset på stedsutviklingen. Det kanskje viktigste enkeltprosjektet er miljøgata Svein Jarls gate. Den sentrale gågata i sentrum er opprustet med beplantning, belysning og hellelegging i hele gaterommet. Prosjektet har vært et samarbeid mellom kommune og gårdeierne, mens fylkeskommunen har gitt tilskudd til arbeidet.

Veien videre

Attraktive Steinkjer vil bli videreført gjennom satsingen fram mot byjubileet i 2007. Det er opprettet en egen komité som skal ta seg av dette arbeidet. Komiteen består av sju personer: Prosjektleder og prosjektansvarlig fra Attraktive Steinkjer, én politiker, én representant fra fellesrådet for funksjonshemmede, én representant fra parkvesenet og to unge og byentusiastiske kvinner.

Foto: Odd Georg Skjmstad

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Foreningen Gamle Steinkjer, Sentrumsforeninga.
Næringsliv: Steinkjer Næringsselskap.
Offentlig: Husbanken, Riksantikvaren, Statens vegvesen, Nord-Trøndelag fylkeskommune.
Andre: Skoler og barnehager, Steinkjer-Avisa.

Forankring:
Politisk: Kommunestyret involvert i forprosjektet, og vedtok tiltakslisten fra forprosjektet juni 2002. Midtveisrapport behandlet politisk høsten 2004.
Administrativt: Plansjefen er prosjektansvarlig. Rapportering til øvrig administrasjon jevnlig.
Befolkning: Bredt sammensatt ressursgruppe på 16 personer. IdeDUKnad i forprosjektfasen, og bred avisomtale, blant annet i samarbeid med Steinkjer-Avisa.
Næringsliv: Steinkjer Næringsselskap samarbeidspart og finansierte 1/2 delen av forprosjektet.

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*1 600 000*
Andre offentlige midler	*1 400 000*
Næringsliv	*900 000*
Lag/foreninger	*50 000*
Annet	*70 000*
Totalt	*4 020 000*
Av dette anslått dugnad	*50 000*

Plangrunnlag:
Prosjektet bygger på tidligere arbeid som blant annet Arena 2017 som er næringslivets framtidsvisjoner fra 1997. Ingen av de vedtatte kommunale planene har vært spesielt viktige for prosjektet. Dette har vært en bevisst tverrsektoriell satsing.

Tingvollvågen

Kommune: **Tingvoll**

Fylke: **Møre og Romsdal**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Tingvoll	3148	3105	-1,4
Tingvollvågen	973	1005	3,3

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/tingvoll
www.tingvoll.kommune.no

Kontaktpersoner
Laila Bergheim, prosjektleder
Tlf.: 71 53 24 00
Mob.: 92 46 02 12
laila.bergheim@tingvoll.kommune.no

Kristin Sørheim, ordfører
Tlf.: 71 53 24 00
Mob.: 95 28 60 60
kristin.sorheim@tingvoll.kommune.no

Odd Arild Bugge, kultur- og næringsleder
Tlf.: 71 53 24 00
Mob.: 95 82 87 01
odd.arild.bugge@tingvoll.kommune.no

Olaug Kadio, rådmann
Tlf.: 71 53 24 00
Mob.: 97 50 52 66
olaug.kadio@tingvoll.kommune.no

Litt om tettstedet

Tingvoll er en halvøy sentralt på Nordmøre. Fra kommunesenteret er det 6 mil til Kristiansund, 9 mil til Molde og 5 mil til Sunndalsøra. Det gamle tingstedet Tingvoll har en lang tradisjon som utdanningssenter. Fram til fastlandsforbindelsen Krifast åpnet i 1992 var Tingvollvågen også et sentralt trafikknutepunkt. I dag er jordbruk, handel, privat og offentlig service de dominerende næringene. Spesielt er det også at Hydro Aluminium på Sunndalsøra er nest største arbeidsplass, etter Tingvoll kommune, for kommunens innbyggere.

Siktemål

Økokommunen Tingvoll gikk inn i Tettstedsprogrammet med et ambisiøset mål om å skape et bærekraftig samfunn basert på kommunens historiske tradisjoner som kunnskaps- og kultursentrum. I tillegg har vi mål av oss til at innbyggerne skal vise ansvar og omsorg for mennesker, natur- og kulturverdier – både lokalt og globalt. Gjennom Tettstedsprogrammet ønsket Tingvoll å samle trådene fra mange års arbeid med kommuneplan, tettstedsutvikling, økokommuneprogram, kultur og næringsutvikling. Styringsgruppen fant det derfor nødvendig å opprette en egen stilling som prosjektleder. Stillingsressursen har vært høyt prioritert gjennom hele programmet. Det har gitt både konkrete resultater og gode ringvirkninger.

Resultater

Med et sterkt ønske om å bygge positive holdninger i befolkningen og skape lokalt engasjement, har Tingvoll gjennom hele programperioden kommunisert med innbyggerne både gjennom media og på folkemøter. Tingvoll har igangsatt godt over 30 små og store tiltak. De største og mest synlige har gitt innbyggerne nye og etterlengtede tilbud. Gjennom de mange små tiltakene har mange personer blitt direkte involvert i gjennomføringen.

De aller viktigste tiltakene i Tingvoll har likevel vært de store prosjektene, som opparbeidelse av Miljøgata, tilbakeføring av det sentrale Drøppingtunet til opprinnelig utseende og etablering av hotell- og flerbrukshuset Tingvoll Brygge som rommer både konferansesal og kino. Arbeidet med en utendørs møteplass for Tingvoll-ungdommen og opparbeidelsen av en egen tursti rundt Tingvollvågen er andre og viktige trivselstiltak. I forhold til kommunesenteret arbeider kommunen nå videre etter en egen sentrumsutviklingsplan som gir en klar retning for hvilke kvaliteter man ønsker at stedet skal ha.

Tettstedsprogrammet i Tingvoll har involvert mange av kommunens innbyggere. Det er lagt særlig stor vekt på å engasjere kvinner og ungdom, men også næringslivet har bidratt i betydelig grad. Sammen med flere og bedre tjenester til målgruppene og synlige trivselstiltak har den bevisste satsingen på stedsutvikling ført til en positiv og selvforsterkende spiral i Tingvoll:

- bevisstheten rundt stedet og stedsidentiteten har økt
- langt flere omtaler Tingvoll som et sted der det skjer mye spennende
- antall søkere til Tingvoll vidaregåande skole har økt
- ungdom gir uttrykk for at de vil bo hjemme så lenge som mulig og ikke reise ut av kommunen for å ta videregående utdanning

Slik sett er kanskje innbyggernes stadig oftere positive tilbakemeldinger på gjennomførte tiltak det aller viktigste resultatet av Tettstedsprogrammet. En annen positiv effekt er et bedre og mer systematisert samarbeid mellom kommune, frivillige lag og organisasjoner. Kommunen har slik sett økt bevisstheten rundt egen rolle som startmotor og katalysator.

Veien videre

Tingvoll kommune vil benytte arbeidsmetodene som er utviklet gjennom Tettstedsprogrammet videre. Det betyr at kommunen avsetter egne midler til samfunnsutvikling for å kunne delta i spleiselag og partnerskapsavtaler for å løse kommende utfordringer. Der hvor Tingvoll har spesielle fortrinn ønsker man blant annet å koble næring, undervisning og forskning sterkere sammen.

Arbeidet med å utvikle og framheve det unike med Tingvoll, styrke identiteten og øke bolysten skal også videreføres. Det omfatter blant annet arrangementer, kulturopplevelser samt kunnskaps- og forskningsprosjekter knyttet til middelalderkirken og tingstedet. Kommunen har også planer for bevarings- og utviklingsprosjekter knyttet til kulturminner i andre deler av kommunen. Tingvoll vil bygge videre på miljøprofilen. Blant annet skal et bioenergianlegg ferdigstilles og nær- og fjernvarmenett bygges ut. Det satses også på tilrettelegging for produksjon og omsetning av økologisk mat samt lokalt håndverk.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Tingvoll Sanitetsforening, idrettslag, Helsesportlaget, FAU ved Tingvoll barne- og ungdomsskole, Tingvol kunstlag, Gunnars venner.
Næringsliv: Tingvoll Sparebank, Drøppingtunet AS, Tingvoll Brygge AS, Norsk senter for økologisk landbruk (Norsøk), Coop Sunndalsøra, Lillehammer Invest AS, Bølgen Næringshage, lokale bedrifter.
Offentlig: Møre og Romsdal fylke, Riksantikvaren, Husbanken, Vegkontoret i Møre og Romsdal
Andre: Ungdomsrådet i Tingvoll, John Bjørn Koksvik, Eir Grytli Miljøkompaniet og andre lokale ildsjeler.

Forankring:
Politisk: Ordfører, varaordfører og opposisjonsleder har vært med i styringsgruppen.
Administrativt: Rådmann, kultur- og næringsleder samt prosjektleder har vært med i styringsgruppen.
Befolkning: Folkemøter, aktiv bruk av media og Internett, årlig konferanse om stedsutvikling.
Næringsliv: Aktivt samarbeid med Tingvoll næringsforum. Næringsliv er invitert på folkemøter og konferanser, og deltar i prosjektgrupper.

Prosjektomsetning:

Kommunale midler	*13 000 000 kr*
Andre offentlige midler	*10 355 000 kr*
Næringsliv	*13 160 000 kr*
Lag/foreninger	*450 000 kr*
Annet	*35 000 kr*
Totalt	*37 000 000 kr*
Av dette anslått dugnad	*282 000 kr*

Plangrunnlag:
Kommuneplan og handlingsprogram for Tingvoll
Stedsanalyse for Tingvollvågen (1997)
Rapport om tusenårsstedet (2000)
Boligsosial handlingsplan (2001)
Dokumentasjonsrapport om Drøppingtunets plass i kulturlandskapet (2002)
Plan for sentrumsutvikling (2002)

Brattvåg

Kommune: **Haram**

Fylke: **Møre og Romsdal**

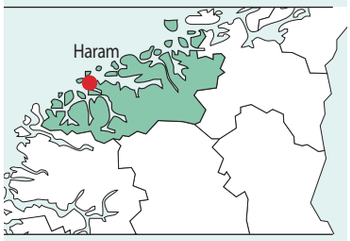

Kommune/ Tettstad	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Haram	8774	8715	- 0,7
Brattvåg	1958	2146	9,6

VIL DU VITE MEIR?

www.tettsteder.no/haram
www.haram.kommune.no

Kontaktpersoner
Frode Elias Synnes, prosjektleiar
Tlf.: 70 20 75 00
Dir.: 70 20 75 46
frode.elias.synnes@haram.kommune.no

Turid Hanken, leiar seksjon for plan og utvikling
Tlf.: 70 20 75 00
Dir.: 70 20 75 34
turid.hanken@haram.kommune.no

Kåre Beite, overarkitekt/leiar bygg og eigedomsforvaltning
Tlf.: 70 20 75 00
Dir.: 70 20 75 35
kaare.beite@haram.kommune.no

Litt om tettstaden

Haram er den nordlegaste kommunen på Sunnmøre, og ligg rett nord for Ålesund. Kommunen dekkjer eit landareal på 262 km2, fordelt på eit stort fastlandsområde og ei øygruppe med fire store øyar. Brattvåg vart grunnlagt den 11.11.1911 av to særlege grunnar: Staden kunne gje ei god hamn, samstundes låg det til rette for kraftutbygging. Dette førte til at Brattvåg tidleg vart ein industristad. Dei største verksemdene i dag er Rolls-Royce Marine AS og Aker Brattvaag Skipsverft AS. I tillegg til maritim industri er næringsmiddel, offentleg tenesteyting, handel og service dei viktigaste næringsvegane. Kommunesenteret i Haram har også vidaregåande skule. Brattvågarane er kjend for sin dugnadsvilje. Stor tilflytting frå store delar av landet har ført til at befolkninga er mangfaldig samansett. Det har gitt eit rikt kulturliv innan mellom anna song, musikk og idrett.

Siktemål

Gjennom Tettstadprosjektet ønskte kommunen å etablere samarbeid og prosjekt som kunne vere med på å oppfylle mål og forventningar synleggjort gjennom arbeidet med kommuneplanen. Mykje av arbeidet er bygd på Haram-modellen, eit forpliktande samarbeid mellom næringsliv, skule og kommune. Mange av innspela til Tettstadprosjektet i Haram kom frå undersøkingar mellom ungdom. Basis for satsinga låg difor trygt, og for prosjektleiinga har det vore viktigast å finne fram til dei beste tiltaka. Tiltaka har hatt som mål å utvikle Brattvåg både fysisk, sosialt og kulturelt. Ein har lagt stor vekt på «nedanfrå og opp»-prosessar, ikkje minst med tanke på å få kvinner og ungdom med. Det var òg viktig for kommunen å utvikle modellar for partnarskap for gjennomføring av tiltak, utover det lokale nivået. Tettstadprosjektet sette seg difor som mål å etablere og styrke horisontale nettverk mellom lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Gjennom prosjektet har ein med dette søkt å sjå ulike private og offentlege tiltak og virkemidel i samanheng.

Resultater

Målsettinga om å utvikle Brattvåg fysisk, sosialt og kulturelt er kome godt i gang gjennom Tettstadprosjektet. Ikkje berre har kommunesenteret fått ny og meir funksjonell infrastruktur, ein opplever òg at innbyggjarar tør tenkje nytt og innovativt. Utviklingsprosjektet har gitt auka rom for å prøve og feile, og det trengst – det er enno fleire fjell å klatre.

Tettstadprosjektet har òg medvirka til at Haram vidaregåande skule har auka søknadsmassen. Og det er ungdommar frå Haram som representerer den største auka! Fokus i stadsutviklingsprosjektet har då også vore retta mot ungdom.

Bestillingsruta, som 1. mai gjekk inn i sitt tredje år, har gjort Brattvåg meir tilgjengeleg for ungdom og andre i distrikta rundt kommunesenteret. Ruta går når du bestiller, og gjer det lettare for folk som ikkje har bil (barn, unge og eldre er prioriterte) å nytte tilbod i Brattvåg på ettermiddags- og kveldstid. Tettstadprosjektet er dessutan i ferd med å gjennomføre eit felles kulturprosjekt for ungdom i kommunen - «Identitet Haram». Prosjektet skal gjennomføre fleire kulturarrangement, av og med lokal ungdom og organisasjonar. Målet er å gje ungdommar frå hele kommunen ei kjensle av fellesskap ved å gjere ting i lag.

Kommunesenteret Brattvåg framstår i dag som meir attraktivt for både besøkande og fastbuande. Dette arbeidet skal vidareførast, mellom anna etter nye planløysingar laga av to NTNU-studentar, som har til hensikt å knyte sentrumsfunksjonane tettare saman. Aktiviteten i sentrum har i prosjektperioden auka, mellom anna har det nye taket over utescena på Severin-plassen gitt fleire moglegheiter for bruk av miljøgata.

Den auka aktiviteten i Brattvåg er ikkje utelukkande skapt av lokale krefter. Med eit internasjonalt keramikksymposium har ein ønska å forsterke kunst- og kulturinteressen med tilførsle av impulsar utanfrå. Samstundes er arrangementet, som ein satsar på å gjere til eit regelmessig symposium, ein arena kor etablerte kunstnarar lokalt kan skape nye alliansar. Det internasjonale arrangementet viser seg også å være ein lokal identitetsbyggjar, samstundes som det gjev god reklame.

Gjennom Tettstadsprosjektet har Haram kommune fornya sin eigen fokus på rolla som proaktiv utviklingsaktør og samspelar med næringsliv og fritidssektoren. Dette er ei vidareutvikling av ideane bak Haram-modellen.

Veien videre

Kommuneplanen er under revidering. Mykje tyder på at ein beheld fokus på utvikling av sterke tettstadar i kommunen. Det vil bli utarbeidd eigen delplan for Brattvåg. Kommunestyret har vedtatt å styrke fokuset på bolyst. Satsinga på skulestaden Brattvåg blir vidareført både i samband med den vidaregåande skulen og ny Brattvåg barneskule. I 2006 opnar «Sentrumsbygget» med meir enn 13.000 kvadratmeter. Fleirbrukshuset rømer sjukeheim, omsorg, dagsenter, næringsareal, kjøkken, kafé og – ikkje minst – eit etterlengta kulturhus som skal bli fellesarena for hele kommunen. Rundt bygget blir infrastrukturen endra kraftig, mellom anna med miljøgateprofil. Og i 2011 fyller Brattvåg 100 år.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnarar:
Lag og foreiningar: Brattvåg hagelag, Brattvåg-gruppa, Haram kunstlag og ei rekkje andre frivillige lag og organisasjonar.
Næringsliv: Brattvåg hotell, Brattvåg næringssamskipnad, Brattvåg sentrumsforening, Haram Taxi, SL-Bygg AS, Sparebanken Møre Brattvåg, Sunnmøre-Romsdal Billag og andre lokale bedrifter.
Offentleg: Møre og Romsdal fylke, Haram vidaregåande skule, Riksantikvaren, Statens vegvesen.
Andre: Eve Lis Eikrem, Rolv Rørhus, Bjørn Skjelten, eldsjeler, Haram ungdomsråd, Ane Kvamshaug og Eva Nordgård (studentar ved NTNU).

Forankring:
Politisk: Formannskapet har vore styringsgruppe, og har hatt éin representant med i den administrative kjernegruppa.
Administrativt: Kjernegruppe bestående av politisk representant frå formannskap samt overarkitekt/leiar bygg- og eigedomsforvaltning, leiar av seksjon for plan og utvikling, prosjektkoordinator/næringskonsulent, kulturkonsulent og prosjektleiar.
Befolkning: Folkemøter, media og kommunen si nettside. På eit folkemøte tidleg i prosessen vart det etablert ei ressursgruppe med representantar frå mellom anna ungdom, yngre kvinner, lag og organisasjonar. I tillegg har leiarane av tiltaka vore med. Ressursgruppa har vore engasjert gjennom heile programperioden.
Næringsliv: Haram næringslag/Brattvåg næringssamskipnad har hatt fast representant i ressursgruppa. Næringslivet har deltatt aktivt i ulike prosjektgrupper.

Eksempel på finansiering:

Tak over utescene på Severin-plassen

Kommunale midlar	60 000
Statlege prosj.midlar	168 000
Nær.liv/private	155 000
Dugnad	22 000
Totalt	405 000

Bestillingsruta i Haram

Offentlege midlar	253 000
Dugnad	9 000
Totalt	262 000

Funksjonell samhandling i sentrum

Offentlege midlar	12 000
Dugnad	16 000
Totalt	28 000

Internasjonalt keramikksymposium

Offentlege bidrag	125 000
Næringsliv	220 000
Lag/foreiningar	50 000
Anna	210 000
Totalt	605 000
Anslag dugnad	120 000

Identitet Haram – felles kulturprosjekt for ungdom frå Haram

Offentlege midlar	310 000
Næringsliv/private	75 000
Dugnad	105 000
Totalt	490 000

Plangrunnlag:
Strategisk kommuneplan 1999-2010.
Stadsanalyse (1996).
Haram-modellen. Dokumentasjonsrapport for prosjektet «Haram på kartet». Arbeidsrapport nr 71 frå Høgskulen i Volda / Møreforsking Volda.
Ung i Haram. Ungdom og fritidsaktivitetar. Arbeidsrapport nr 75 frå Høgskulen i Volda / Møreforsking Volda.
Utgreiing nr 3/2000: Ungdom og fritid. Av komité for plan og utvikling.
Stedsidentitet i tre kommuner i Møre og Romsdal og tre kommuner i Nord-Trøndelag. Av Geir Inge Orderub, NIBR.
Haram kommune i partnarskap - evaluering av prosjektet Haram på kartet. Forskingsrapport nr 48 frå Høgskulen i Volda / Møreforsking Volda.
Prosjektplan for tettstadprogrammet "MAT" i Haram (miljøvennlege og attraktive tettstadar) 2001 - 2005.

Ulsteinvik

Kommune: **Ulstein**

Fylke: **Møre og Romsdal**

Kommune/ Tettsted	Folketal 01.01.2000	Folketal 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Ulstein	6541	6795	3,9
Ulsteinvik	4861	5103	5,0

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/ulstein
www.ulstein.kommune.no

Kontaktperson
Nils Ertesvåg, prosjektleiar
Tlf.: 70 01 75 00
Dir.: 70 01 77 10
E-post: nils.ertesvag@ulstein.kommune.no

Litt om tettstaden

Kommunesenteret Ulsteinvik ligg lunt til ute på Sunnmørskysten, med holmar og skjer i synsranda ut mot havet i vest. Senteret i øykommunen like sør for Ålesund er regionsenter for Ytre Søre Sunnmøre, som med nabokommunane Hareid, Herøy, Sande og Vanylven har et samla folketal på om lag 30.000. Frå 2007 får Ulstein fastlandssamband til Ørsta/Volda.

Nærleiken til havet, og med ei randsone av dyrkbar mark, har lagt grunnlaget for utviklinga av Ulsteinvik. Dei gode hamnetilhøva gav grobotn for handel og industri retta mot fiske og fangst. Vellukka satsing på skipsreparasjonar og bygging for fiskeflåten og seinare offshore-næringa har skapt positiv vekst i Ulsteinvik. Skipsindustrien og maritime næringar står framleis sterkt, men regionen satsar og på turisme og oppleving som næring. Varehandelen har hatt sterk vekst.

Siktemål

Gjennom Tettstadsprogrammet ønskte Ulstein å utvikle og implementere ein ny tenke- og arbeidsmåte innafor offentleg forvaltning i kommunen. Metodikken skulle tuftast på eit levande lokaldemokrati, der ein frå eit breitt tilfang skulle fange opp og kanalisere gode idear og forslag til utvikling av ein meir attraktiv tettstad. Kommunen ønska også å samarbeide med eit frå før aktivt organisasjons- og næringsliv inn mot felles tiltak i sentrum. Måla var såleis store i forhold til prosjektleiarstillinga på 20 prosent. Strategiane ein valde å fokusere satsinga på var:

- vedlikehald og vidareutvikling av godt bu-, oppvekst- og livsmiljø
- skape møteplassar og etablere kulturopplevingar
- sikre arbeidsplassar gjennom eit livskraftig og allsidig næringsliv
- ta vare på kommunen sin identitet
- bygging av partnerskap for utviklingsoppgåver
- ungdom og kvinner

Resultat

I tillegg til dei fysiske tiltaka som er gjennomført i prosjektperioden, har prosessane fram mot forpliktande partnarskap i deltaking for å vedlikehalde og vidareutvikle sentrums- og tettstadsfunksjonar i Ulsteinvik vore eit av dei aller viktigaste resultata frå Tettstadsprosjektet. Eit slikt forpliktande partnarskap ligg bak utviklinga av gågate frå Rådhuset til Posten. Møre og Romsdal fylke, Ulstein kommune og grunneigarar i området er med på tiltaket som skal gje Ulsteinvik og innbyggjarane ei bilfri gågate med gode trivsels- og miljøtilhøve. Det er og lagt planar for korleis arbeidet seinare kan vidareførast.

Identitetsbygging har vore viktig for Ulstein. Dokumentasjonsprosjektet kom som følgje av ein invitasjon frå Riksantikvaren til å søke tilskott til tiltak som gjekk på å ta vare på kulturminneverdiar og historieforteljande verdiar. Tiltaket vart organisert i eit samarbeid mellom grunneigarar, interessegrupperingar og kommunen og kom i gang på seinhausten 2002. I november året etter låg det føre ein rapport om kulturminneverdiane. Arbeidet med tilrettelegging for digitalt skulebruk vart igangsett seinhaustes 2003 og låg føre til utprøving i februar 2004. Hausten etterpå var arbeidet vidareført, og i samband med 100-årsmarkeringa 7. juni 2005 vart boka «Ulstein i hundre» publisert. Boka på 108 sider er trykt i 700 eksemplar og har fått svært god mottaking.

Tettstadsprosjektet i Ulstein har etablert fleire møteplassar i prosjektperioden. I tillegg til Frivillegsentralen, som vart etablert i 2004 i eit samarbeid mellom kommunen sin omsorgs- og sosialetat og kyrkja, er nok etableringa av kvinnenettverket det mest banebrytande. Diskusjonsforumet for kvinner rettar fokus mot trivselstiltak for kvinner og deira ønske og behov som gjer Ulsteinvik meir attraktivt og miljøvenleg. Saker som vilkåra for unge etablerarar, kvinnearbeidsplassar, kulturtilbod, møteplassar og trafikktilhøve i sentrum er på dagsorden. Kvinneforumet ønskjer å vere ein pådrivar og diskusjonspartnar i høve sentrumsutviklinga og saker som vedkjem kvinner i kommunen.

Dei unge er nok mest nøgd med tilrettelegging av samfunnshuset som ungdomslokale. Dette tiltaket vart allereie frå starten av prioritert hos ressursgruppa, og vart basert på planane for renovering av samfunnshuset og initiativ gjennom Ungdomsrådet. Hausten 2003 vart dagleg leiar tilsett. Tiltaket er gjennomført i eit samarbeid mellom Ungdomsrådet, Samfunnshuset, interessegrupper og brukarar.

Vegen vidare

Eit mogleg partnarskap med Møre og Romsdal fylke er under utforming for å vidareføre utbygginga av trivselsgata langs Sjøgata. I samband med dette tiltaket skal det og utarbeidast materialstandardar for sentrum. Dokumentasjonsprosjektet blir og vidareført i høve til komplettering av data, biletmateriale og innhaldsomfang.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnarar:
Lag og foreiningar: Ulstein Vel, Historielaget, Saniteten.
Næringsliv: Ulstein Marknadsforum, Tegneren (grafisk form), representantar for store bedrifter som Ulsmo, Rolls Royce, Coop, Nor Sun, Borgstein.
Offentleg: Fylket, samferdsels-, plan-, nærings- og miljøavdelinga, teknisk etat i kommunen, ordførar og formannskap, Ungdomsrådet, Vegvesenet.
Andre: Kvinneforum (kvinnenettverk) samt viktige enkeltpersonar/eldsjeler.

Forankring:
Politisk: Formannskapet har fungert som styringsgruppe.
Administrativt: Prosjektgruppe samansett frå ulike etatar i kommunen.
Befolkning: Ressursgruppe som referansegruppe, 24 utvalde personar.
Næringsliv: Representantar frå store bedrifter med i ressursgruppa og i tiltaksgrupper.

Prosjektomsetning:

Kommunale midlar	*2 500 000 kr*
Andre offentlege midlar	*3 400 000 kr*
Næringsliv	*1 100 000 kr*
Lag/foreiningar	*50 000 kr*
Totalt	*7 050 000 kr*
Av dette anslått dugnad	*150 000 kr *)*

**) I fleire tiltak er dugnadsinnsats ikkje talfesta.*

Plangrunnlag:
By- og næringsutviklingsplanen for Ulstein (2001)
Arealdelen av kommuneplanen (2003)
Tettstadsanalysen for Ulsteinvik (1999)

Åndalsnes

Kommune: **Rauma**

Fylke: **Møre og Romsdal**

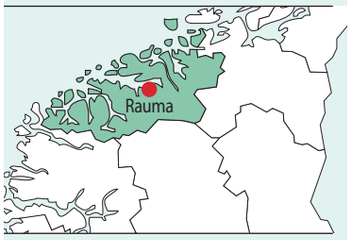

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Rauma	7415	7336	-1,1
Åndalsnes	2035	2035	0,0

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/rauma
www.rauma.kommune.no

Kontaktperson
Arnt Øyvind Siem
Tlf.: 71 22 19 41
arnt@nordveggen.no

Torbjørn Rødstøl
Tlf.: 71 16 66 00
Dir.: 71 16 64 19
torbjorn.rodstol@rauma.kommune.no

Nils Ivar Heggem
Tlf.: 90 66 30 40
nils.ivar@heggem.no

Litt om tettstedet

Ved utløpet av elva Rauma ligger Åndalsnes innerst i Romsdalsfjorden. Åndalsnes er eneste by som er direkte tilknyttet Raumabanen. I kjøretid er det mellom 1 og 1,5 time til Molde og Ålesund. Åndalsnes fikk bystatus i 1996 og er sentrum for Rauma og indre Romsdal, både geografisk og servicemessig. Byen vokste fram som stasjonsby fra midten av 1920-tallet, og er fortsatt et viktig knutepunkt i Møre og Romsdal. Gjennom verdenskjente reisemål som Trollstigen og Trollveggen har regionen i mer enn 150 år vært et attraktivt turiststed. Siden 1883 har stedet tatt imot cruisetrafikk, og allerede i 1905 fikk Åndalsnes landets første golfklubb!

I dag er Åndalsnes en moderne småby med en sterk og variert næringsstruktur, med et godt utbygd servicetilbud, og et fortsatt markant turistpreg i sommermånedene. Byen kan også skilte med et rikt og variert kulturliv. De siste årene har kulturlivet fått tre markante tilvekster: Norsk Fjellfestival, Rauma Rock og Sinclairspelet. De viktigste næringsveiene i Åndalsnes er industri, handel, service og reiseliv.

Siktemål

Et av de viktigste målene for Tettsteds-prosjektet i Rauma er å etablere nye nettverk og dialoger for å utmeisle en felles forståelse for den videre utviklinga av Åndalsnes som et sterkt senter for Rauma og indre Romsdal. Den viktigste strategien for dette arbeidet er å legge til rette for og styrke samarbeidet mellom kommunen og lokalt næringsliv. For å få dette til, må vi jobbe parallelt med konkrete prosjekter, arrangementer og tiltak som stimulerer til samarbeid og partnerskapsdannelser med felles mål for aktørene.

Resultater

Rauma kommune og det lokale næringsliv har gått sammen med det mål for øye å bli enige om en felles kurs for videre utvikling både av kommunen og regionsenteret Åndalsnes. Dette har ført til bedre dialog, bedre samarbeid og opprettelsen av et felles, lokalt toårig utviklingsprosjekt under navnet Rauma Utvikling. I januar 2005 ble det lokale utviklingsselskapet Nordveggen AS - Åndalsnes og Rauma Utvikling stiftet, og dette selskapet er i fellesskap eid av Rauma kommune og Rauma næringslag.

I tillegg til bedre dialoger og samarbeid om utviklingen av stedet og kommunen har mange konkrete prosjekter og tiltak blitt realisert – enten i regi av eller som et resultat av Tettstedsprosjektet i Rauma (Rauma Utvikling/Nordveggen AS): Rauma Næringshage, Forumet Nærkontakt, snart 30 bedriftstreff, innflyttertreff, Utflyttardagen 2003, 2004 og 2005, Lysfesten 2004 og 2005.

Det tette samarbeidet mellom kommune og næringsliv kommer også til uttrykk i tiltaksporteføljen: Prosjektet Åndalsnes skysstasjon samler lokale aktører rundt et nytt knutepunkt i sentrum, hvor man som reisende skal få dekket alle behov enten det er informasjon, ruteopplysninger, oppbevaring av bagasje, publikumstoalett, reisegods, kioskvarer, turistinformasjon eller venterom, samt rask og enkel tilgang til toget, bussene, drosjene, privatbilene, cruisebåtene og gjestehavna.

Men prosjektet er samtidig med på å ta vare på og underbygge identiteten til Åndalsnes som stasjonsby, gjennom oppussingen av stasjonsbygningen fra 1924 og jernbaneområdet. Dette skjer i et samarbeid mellom Riksantikvaren, NSB, Jernbaneverket, Møre og Romsdal Fylke, Statens Vegvesen og Rauma kommune.

Gjennom satsingen «Nye nettverk» har Tettstedsprosjektet vært initiativtaker i prosessene for å styrke dialogene mellom både utviklingsaktører og folk flest. Tettstedprosjektet i Rauma er nok utad mer kjent i form av ulike prosjekter, arrangementer, møter og tiltak: Forumet Nærkontakt, Innflytterfokus, bedriftstreff og Utflyttardagen. I sum samler disse arrangementene hundrevis av deltakere, der målgruppene varierer fra bedriftsledere, innflyttere og folk flest til utflytterne, som i hovedsak betyr yngre folk.

Gjennom ca 15 årlige bedriftstreff med ordfører, leder av næringslaget, leder av utviklingsselskapet Nordveggen AS og Tettstedprosjektet i Rauma, er målet å komme i tettere dialog med lokalt næringsliv for å diskutere felles fokus rundt den videre utviklinga av Rauma-samfunnet og romsdalsregionen. I løpet av de to siste årene har det blitt avholdt 26 bedriftstreff! Dette prosjektet er nært knyttet til prosjektet Ny næring til sentrum, som dannet grunnlaget for Rauma Næringshage som ble etablert våren 2003.

Veien videre

Gjennom det lokale utviklingsselskapet Nordveggen AS - Åndalsnes og Rauma Utvikling, som eies av Rauma kommune og Rauma næringslag, videreføres arbeidet som har pågått gjennom Tettstedprosjektet. Nordveggen AS er en videreføring av samarbeidet som ble etablert mellom kommunen og lokalt næringsliv gjennom det toårige prosjektet Rauma Utvikling. Både Rauma Utvikling og Nordveggen AS har vært kommunens prosjektleder for Tettstedprosjektet i Rauma.

Gjennom det tette samarbeidet som nå er etablert mellom kommunen og lokalt næringsliv, og gjennom ulike prosjekter, arrangementer og tiltak i regi av Tettstedprosjektet, meisles det ut en mer fokusert satsing for Åndalsnes og Rauma. Selv om den endelige konklusjonen ikke foreligger, er det mye som peker i retning av at ungdom vil stå sentralt i de kommende strategiene. Men også arbeidet med en rekke fysiske tiltak som gågata og sjøfronten, opprusting av jernbaneområdet og Åndalsnes skysstasjon, samt bolig- og butikksenteret i Kvartal 1 vil bli videreført.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Rauma kommune, Rauma Næringslag, bondelagene i Rauma, Åndalsnes og Romsdal Reiselivslag, Åndalsnes sentrumsforening.
Næringsliv: Rauma Næringslag, enkeltbedrifter.
Offentlig: Møre og Romsdal fylke, Riksantikvaren, Jernbaneverket.
Andre: Folk flest.

Forankring:
Politisk: Ordfører, varaordfører og ledere for ulike politiske utvalg har vært med i styringsgruppa. Ordfører også med i arbeidsutvalget.
Administrativt: Rådmann og sentraladministrasjon representert i styringsgruppa.
Befolkning: Informert og hørt gjennom temamøter og åpne møter.
Næringsliv: Prosjektledelsen har vært lagt til Rauma Utvikling. Leder for Rauma Næringslag har vært med i styringsgruppe og arbeidsutvalg. Næringslivet er orientert ved bedriftsbesøk.

Finansieringseksempler:

	Åndalsnes skysstasjon	*Rekrutteringsprosjektet Nederland – Rauma*	*Rauma Næringshage – Ny næring til sentrum*
Kommunale midler	*150 000*	*310 000*	*75 000*
Andre offentlige midler	*395 000*	*75 000*	*50 000*
Næringsliv/private	*70 000*	*200 000*	*2 075 000*
Totalt	*615 000*	*585 000*	*2 200 000*

Plangrunnlag:
Egne planer for prosjekter og tiltak i Tettstedsprogrammet.

Tolga

Kommune: **Tolga**

Fylke: **Hedmark**

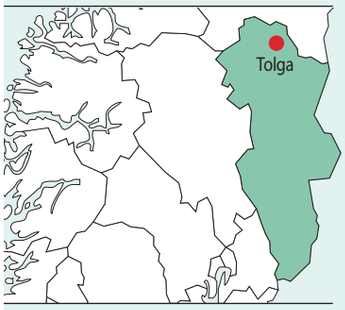

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Tolga	1812	1778	-1,9
Tolga	572	646	12,9

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/tolga
www.tolga.kommune.no

Kontaktpersoner
Stine Ringnes
Tlf.: 62 49 65 00
stine.ringnes@tolga.kommune.no

Eivind Moen
Tlf.: 62 49 65 00
eivind.moen@tolga.kommune.no

Hallvard Urset
Tlf.: 62 49 65 00
hallvard.urset@tolga.kommune.no

Litt om tettstedet

Tolga kommune ligger nord i Østerdalen, midt mellom Tynset og Røros. Fjellkommunen er lang og smal i utstrekning (øst-vest). Kommunesenteret Tolga ligger midt i kommunen langs elva Glåma. RV 30 går gjennom kommunen, det samme gjør Rørosbanen. Tolga ligger omlag 25 mil nord for Hamar og 20 mil sør for Trondheim.

Tettstedet Tolga vokste fram rundt Tolgen smeltehytte. Fossekraft fra Toljefossen og god tilgang på furuvirke gjorde at Røros Kobberverk bygde smeltehytte her i 1660-åra. Rundt smeltehytta vokste det fram en tett bebyggelse av små gårdsbruk tilhørende arbeiderne ved Verket. Det ble etter hvert for trangt i Gata, som den opprinnelige bebyggelsen ble kalt, og det vokste det fram ny gårdsbebyggelse på Såttåen (kalt Bakkagata). Bebyggelsen langs Bakkagata og Gata, med tilhørende kulturlandskap, gir Tolga sentrum et helt særegent preg.

Utover på 1900-tallet flyttet sentrum seg langsomt fra Malmplassen og Gata i vest til jernbanestasjonen og den kommende bebyggelsen langs Brugata i øst. Sentrum av Tolga er i dag sammenhengende fra stasjonen i øst til Malmplassen i vest. Offentlig sektor utgjør størstedelen av sysselsettingen på Tolga, med landbruk, tjenesteyting og næringsmiddelindustri som viktige næringer. Mange i Tolga pendler til Tynset og Røros.

Siktemål

Tolga har hatt som utfordring å være en attraktiv bokommune, turistvert og besøkskommune. Et hovedmål i Tettstedsprosjektet har vært å skape en bevisstgjøring og stolthet blant Tolgas befolkning, knyttet til Tolga som sted og dets historiske utvikling fra smeltehytta og fram til i dag. Tolga har mange kulturminner det er viktig å ta vare på, og som kan være en ressurs å leve både med og av. Samtidig ønsker kommunen å satse på et aktivt næringsliv innen jordbruk, handels- og servicenæring. Næringsutvikling gir utfordringer og muligheter i samhandling med kulturminnevern.

Resultater

Informasjon, samarbeid og medvirkning er avgjørende for å få gode resultater fra stedsutviklingsprosjekter. Tettstedsprosjektet i Tolga har da også vektlagt demokratiutvikling og mobilisering av lokalt engasjement i sitt arbeid, i tillegg til å gjennomføre opprusting av fysiske miljø.

Tolga har stolte tradisjoner, og stedet har fortsatt et sterkt særpreg. For Tolga er det viktig å ta vare på og utnytte denne særegenheten. Gjennom Tettstedsprosjektet har derfor mange av de viktigste tiltakene vært knyttet til å koble kulturhistorien og et velfungerende, moderne tettsted.

Prosjektet Gata har hatt som mål å bringe fram igjen et mer autentisk uttrykk i den aller eldste delen av Tolga. Høyden på Gata er senket, den har fått tilbake det opprinnelige dekket av grus og slagg, porter er tilbakeført og stakitt og plankegjerder er satt opp. Gjennom Tettstedsprosjektet har Tolga også tatt tilbake den gamle teknikken med å male gjerdene i komposisjonsmaling.

En ny reguleringsplan for Tolga sentrum vest er initiert gjennom Tettstedsprosjektet. Planens intensjon er å ta vare på Gata og bebyggelsen langs denne, samt å se på mulighetene for fortetting. I tillegg skal det utarbeides en helhetlig løsning for Tolgen Hytteplass, Tolgas tusenårssted. Gjennom planen vil man også ta vare på det karakteristiske kulturlandskapet langs Bakkagata og Gata, med gårdsbebyggelse, steinmurer, beiteområder og gjeler, sikre kirkegården utvidelsesmuligheter og friområder langs Tolja. Videreutviklingen av Malmplassenområdet, Gata, Bakkagata og Toljefossområdet skal stimulere til aktivt jordbruk, næringsutvikling og boligbebyggelse samtidig som viktige kulturminner og kulturlandskap tas vare på. Tettstedsprosjektet har lagt opp til sterk medvirkning fra befolkningen i forbindelse med planarbeidet.

I tillegg er det utarbeidet en visuell veileder for sentrum. Veilederen, som skal bidra til å skape et attraktivt sentrum, er delt inn i åtte ulike temaer: byggeskikk, farger, informasjonstavler og skilt, gjerder og murer, plassdekker, møbler, vegetasjon og belysning. Innenfor hvert tema foreligger forslag til løsninger. Tradisjonell materialbruk i tre og stein er gjennomgående for alle de åtte tema. Den lokale Tolga-granitten er for øvrig også sentral i et større skulpturprosjekt og internasjonalt kultursamarbeid mellom Tolga og Danang i Vietnam. Billedhugger Øyvin Storbækken, opprinnelig fra Tolga, er initiativtaker og kunstnerisk leder av dette spennende prosjektet. Norske og vietnamesiske steinhoggere vil arbeide med både norsk og vietnamesisk stein, i Vietnam og på Tolga, der resultatet vil bli en park med skulpturer, installasjoner og bygningselementer, i kombinasjon med brusende fossefall i et levende kulturlandskap.

Programdeltakelsen har ført til at flere planoppgaver for Tolga sentrum er realisert og framskyndet. De demokratiske planprosessene har skapt både bevissthet og engasjement blant folk. Gjennom deltakelse har Tolgas innbyggere blitt mer stolte av stedet sitt, kulturminner har blitt synliggjort, stedets kvaliteter og særtrekk er forsterket og ikke minst er flere delområder i sentrum rustet betydelig opp.

Veien videre

Tolga kommune er midt inne i en stedsutviklingsprosess som vil gå videre selv om Tettstedsprogrammet avsluttes. Det er ikke endelig avgjort hvordan dette i praksis skal organiseres.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Heimbygdlaget, Tolga idrettslag
Næringsliv: Handel i Tolga.
Offentlig: Hedmark fylkeskommune, Riksantikvaren, Statens vegvesen, Jernbaneverket.
Andre: Tolgas innbyggere, Elevrådet, Ungdomsrådet, Menighetsrådet, Rørosmuseet.

Forankring:
Politisk: Planutvalget er styringsgruppe. I tillegg har ordfører og varaordfører hatt en aktiv og positiv rolle i arbeidet.
Administrativt: Prosjektgruppe (arbeidsgruppe for de ulike delprosjektene) satt sammen av prosjektleder, næringskonsulent, kultursjef, teknisk sjef og rådmann.
Befolkning: Det er holdt informasjonsmøter knyttet til de ulike prosjektene; åpne folkemøter og kafémøter. Enkeltprosjekter har vært knyttet tett opp mot lag og foreninger.
Næringsliv: Næringslivet har hele veien vært invitert til deltakelse i prosessene, men har ikke vært like lett å få aktivt med i arbeidet, spesielt når det gjelder økonomiske bidrag.

Prosjektomsetning:

Gata		*Hyttestua*	
Offentlige midler	*400 000*	*Offentlige midler*	*2 500 000*
Andre midler	*100 000*	*Næringsliv*	*200 000*
Totalt	*500 000*	*Annet*	*1 100 000*
Anslått dugnad	*50 000*	*Totalt*	*3 800 000*

Skulpturprosjekt Tolga	
Offentlig	*4 610 000*
Næringsliv	*840 000*
Annet	*1 550 000*
Totalt	*7 000 000*

Plangrunnlag:
Kommuneplan og kommunedelplan for sentrum
Landskapsanalyse og Tettstedsanalyse for Tolga
Handlingsplan for Tettstedsprogrammet i Tolga
Visuell veileder for Tolga sentrum

Rena

Kommune: **Åmot**
Fylke: **Hedmark**

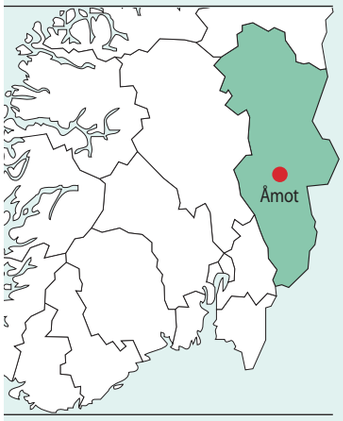

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2004	Endring i pst 2000-2004
Åmot	4379	4398	0,4
Rena	1931	2009	4,0

Litt om tettstedet

Rena ligger ved åmøtet mellom elvene Glomma og Rena i Østerdalen, sentralt i Hedmark fylke. Kommunesenteret ligger 17 mil fra Oslo, 6 mil fra Hamar og 3 mil fra Elverum. Da jernbanen kom i 1871 ble Åmot omdøpt til Rena. Før var det kirkested her og gardsbebyggelse. I 1910 var det 63 hus og 442 beboere. Dagens velregulerte tettsted tok form utover i 1880-90 årene med klar gatestruktur og bebyggelsesmønster. Allerede i 1887 ble den første reguleringen av «Rena Plads» godkjent av herredsstyret.

I 1913 gikk Rena inn i en ny æra med etableringen av Rena Kartonfabrik. Bedriften har hatt stor betydning for Åmot kommune både skattemessig og befolkningsmessig helt fram til konkursen i 1998. Handel og service, skoleutbygging, boligfeltutbygging og veiutbygging skjøt ytterligere fart i 60- og 70- årene. De første 10-årene etter krigen var Rena det viktigste handelssenteret i Sør-Østerdal. Hedmark distriktshøgskole har hatt virksomhet på Rena siden 1979. Rena er også startsted for Birkebeinerrennet og Birkebeinerrittet

I 1992 vedtok Stortinget relokalisering av Søndenfjeldske Dragonregiment til Rena.

I 1999 vedtok Stortinget etablering av Regionfelt Østlandet, alternativ Gråfjell, i Åmot. Disse vedtakene var så omfattende at de hver for seg utløste behov for grunnleggende gjennomgang av nesten alle sider av kommunens virkefelt i to omfattende kommuneplanprosesser. Rena leir og Rødsmoen øvingsområde ble åpnet i 1997. Regionfelt Østlandet tas i bruk i løpet av 2005. Landbruk og offentlig service er i dag de viktigste næringene i kommunen. I tillegg gir høgskolen og Forsvaret viktige arbeidsplasser. Den største industribedriften i dag er Kappa Rena AS som lager emballasje til fiskeindustrien.

Siktemål

I Åmot fokuserte Tettstedsprosjektet på tre prioriterte områder:

- videreutvikle sentrumskjernen med offentlige rom, grøntanlegg og fortetting
- tilrettelegge Rena Syd fra tung industri til sentrumsnære boligkvartaler, næringskvartaler og kvartaler med blandet sentrumsformål
- legge til rette for en videre utvikling av friluftsområder, idrettsanlegg og camping

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/amot
www.amot.kommune.no

Kontaktpersoner
Roar Nilsgård
Tlf.: 62 43 40 00
Dir.: 62 43 43 11
roar.nilsgard@amot.kommune.no

Finn Nygård
Tlf.: 62 43 40 00
Dir.: 62 43 43 19
finn.nygard@amot.kommune.no

Terje Bjørgmo
Tlf.: 62 43 40 00
Dir.: 62 43 43 10
terje.bjorgmo@amot.kommune.no

Hanne Andersen
Tlf.: 62 43 40 00
Dir.: 62 43 43 22
hanne.andersen@amot.kommune.no

Det var også viktig at tiltakene som ble igangsatt bygget opp under målet om at Rena skal utbygges og videreutvikles til et kvalitativt godt og konkurransedyktig kommunesenter. I tillegg skal sentrum framstå som en moderne bygdeby med et mangfold og tilbud som en by, men forankret i stedets kultur og dimensjon. På samme tid ønsket man å åpne Rena sentrum mot Glomma i Rena syd, og her er miljøfokuset sterkt: På sikt ønsker kommunen blant annet å legge parkering på sentrale sentrumstomter under bakken, og sikre friområder nært sentrum.

Resultater

Tettstedsprosjektet har i Åmot vært med på å synliggjøre hva utviklingspotensialet Rena Syd utgjør for Rena sentrum. Prosjektet har også bidratt til arbeidet med videre fortetting av boliger og næringsvirksomhet i sentrum, og til at man nå har konkrete planer for utbygging av camping og idrettsanlegg. Tettstedsprosjektet har gitt Åmot kommune et godt grunnlag for det videre utviklingsarbeidet på Rena, gjennom utarbeidelse av flere plandokumenter, analyser, forstudier og prosesser.

Dette gjelder blant annet forstudiet «Det grønne Rena» som er utarbeidet av landskapsarkitet Trond Simensen i samarbeid med Åmot kommune og grunneiere. Forstudiet tar for seg Prestegårdområdet, Prestsjøområdet og elvesletta mot Glomma, alle viktige sentrumsnære friområder på Rena. Landskapet med vann og tilgrensende grøntområder er en del av Renas identitet og betyr mye for oppfatningen av Rena som et trivelig tettsted. Vannet omgir sentrum på tre sider, men det oppleves bare i liten grad fra selve sentrum. Det er også utarbeidet en plan for Hotellkvartalet, som også representerer et meget sentralt og viktig område i Rena sentrum. Planen legger til rette for fortetting.

Kommunen har gjennom Tettstedsprosjektet fått viktige innspill fra innbyggerne til det videre arbeidet med kommuneplanen. Konklusjonene fra idédugnaden i 2001 legges nå til grunn for de videre utviklingsprosessene i tettstedet. Blant innspillene kommunen fikk, er at det for Rena Syd er behov for en grenseoppgang mellom næring, boliger og grøntområder. Gjennom Tettstedsprosjektet er også publikasjonen «Kartongen som historieforteller» blitt produsert. Beretningen er skrevet av tidligere kartongfunksjonær Erik Sannes etter oppdrag fra Åmot kommune, og tar for seg bedriftens historie fra tilblivelsen og fram til konkursen i 1998. Bedriften har hatt stor betydning for kommunen, både skattemessig og befolkningsmessig. Sysselsettingsmessig var bedriften en attraktiv arbeidsplass, og det var i sin tid et privilegium å få fast arbeid på kartongen.

Veien videre

Det er gjennomført en forstudie som sier noe om hva som er de viktigste kritiske faktorene for en god utvikling av Rena som handels- og servicested og bosted. Det forestående forprosjektet skal munne ut i forslag til prioriterte programmer for utvikling og branding av Rena. Et viktig stikkord for hele arbeidet er samarbeid mellom kommune, næringsliv, kulturliv og frivillige organisasjoner.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Rena Idrettslag, Borgstuas venner, Åmot Næringsutvikling.
Næringsliv: Rena Camping, Rena Næringspark, Kappa Rena, handelsnæringen.
Offentlig: Hedmark fylkeskommune, Riksantikvaren, Statens vegvesen Region øst.

Forankring:
Politisk: Prosjektgruppe med varaordfører, leder i Hovedutvalg for kommunalteknikk og arealplanlegging, og leder i Hovedutvalg for oppvekst og kultur.
Administrativt: Rådmannen, Kultur, Informasjon og Service, og Plan, landbruk og næring representert i prosjektgruppen.
Befolkning: Folkemøter.
Næringsliv: Idédugnad, forstudie Rena Syd.

Finansieringseksempler:

Det grønne Rena		*Hotellkvartalet*	*Idedugnad om Rena sentrum*
Kommunale midler	*40 000 kr*	*738 000 kr*	*67 500 kr*
Andre offentlige midler	*0 kr*	*0 kr*	*152 500 kr*
Totalt	*40 000 kr*	*738 000 kr*	*220 000 kr*

Kartongen som historieforteller		*Utvikling av Rena syd – Forstudie*
Riksantikvaren	*45 000 kr*	*0 kr*
Kommunale midler	*0 kr*	*300 000 kr*
Andre offentlige midler	*0 kr*	*100 000 kr*
Totalt	*45 000 kr*	*400 000 kr*

Plangrunnlag:
Kommuneplan med handlingsplan.
Reguleringsplaner.

Elverum

Kommune: **Elverum**

Fylke: **Hedmark**

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Elverum	18046	18844	4,4
Elverum	11633	12490	7,4

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/elverum
www.elverum.kommune.no

Kontaktpersoner
Britt Søgaard, prosjektleder
Tlf.: 62 43 30 00
britt.sogaard@elverum.kommune.no

Guri Ulltveit-Moe,
plan-, utbyggings- og næringssjef
Tlf.: 62 43 30 00
guri.ulltveit.moe@elverum.kommune.no

Kjell Magnar Kynsveen, overingeniør
Tlf.: 62 41 30 00
kjell.m.kynsveen@elverum.kommune.no

Litt om tettstedet

Beliggenheten gjør Elverum til et knutepunkt i Hedmark og indre Østlandet. Regionsenteret ligger midt i Hedmark med grenser mot Hedemarken i vest, Solør i sør og Trysil i øst. Nordover Østerdalen går veien videre til Tynset, Røros og Trøndelag. Stedet har lang tradisjon som handelssted, Grundsetmart'n har eksistert i 400 år. I 1862 kom jernbanen til Elverum. Samme året fikk stedet også broforbindelse over Glomma. Elverum fikk formelt bystatus i 1996, men har lenge vært en viktig forsvarsby. Allerede i 1683 sto Christianfjeld festning ferdig. Terningmoen, med fast garnison stasjonert, ble etablert i 1878.

Jord og skogbruk har tradisjonelt vært de viktigste næringene i regionen. Disse la da også grunnlaget for Elverums utvikling. Produksjon, handel, service- og tjenesteytende næringer har over tid overtatt som viktigst for sysselsettingen. Elverum er også kompetansesenter i regionen med viktige institusjoner som Sykehuset Innlandet HF, Forsvaret med Terningmoen leir og Høgskolen i Hedmark.

Siktemål

Sentrumsbebyggelsen i Elverum preges av gjenreisingsarkitektur. Sentrum kan beskrives som uflytende og lite bymessig. Store veiutbygginger på 1970-tallet setter også sitt preg på bybildet. Kommuneplanens visjon for sentrumsutviklingen er at «Elverums levende og trygge bysentrum skal gi bolyst og ha tydelig bykarakter». Sentrumsplanen fra 2001 legger opp til at det gjennom fortetting skal skapes en klarere bystruktur med kvartaler og tydelige gateløp. Byen skal også åpnes mer mot Glomma. Den nye Rådhusplassen er kjernen i sentrumsplanen og planlagt som byens «storstue» og bytorg.

Målene for kommunens deltakelse i Tettstedsprogrammet har vært sammenfallende med sentrumsplanen og kommuneplanens mål. Et godt planverk er den viktigste strategien for sentrumsutviklingen i Elverum. De vedtatte planene legger til rette for både bo- og etableringslyst og samarbeid mellom kommune, barn og unge og næringsliv. For kommunen er det en utfordring å ivareta helheten i utformingen av nye offentlige rom. Midler til

gjennomføring av kommunens egne prosjekter, slik som den nye Rådhusplassen, har også vært en av de største utfordringene.

Resultater

Prosjektdeltakelsen har i første rekke bidratt til å beholde fokuset på stedsutviklingen i Elverum. Hovedelementene fra sentrumsplanen er påbegynt, med arkitektkonkurranse for Rådhusplassen og nye kvartaler som de mest framtredende resultatene. Første byggetrinn for Rådhusplassen starter i 2006. Plassen skal bli et møte- og aktivitetssted for befolkningen både sommer og vinter. Den vil fungere både som torg og byens «storstue», samtidig som den ivaretar grønne kvaliteter i bymiljøet.

Den videre sentrumsutviklingen følger linjene i kommunedelplanen for Elverum. I 2004 ble det vedtatt en gatebruksplan som viser mulige løsninger for gateutforming innenfor sentrumsplanens rammer. Planen omfatter også framtidig kjøremønster og gateparkering, materialbruk i kjørefelt og på fortau, samt forslag til enhetlig belysning, utemøbler og beplantning.

Gjennom Tettstedsprosjektet har Elverum kommune også fått på plass en organisasjon med avklart ansvars- og rollefordeling som skal koordinere og ivareta alle sentrumsprosjektene. Et av poengene med den nye organiseringen er at samarbeidspartnere skal oppfatte kommunen som en forutsigbar aktør. I forbindelse med sentrumsutviklingen i Elverum har kommunen hatt solid og viktig drahjelp fra Hedmark fylkeskommunes ressursgruppe. Gruppen har bidratt faglig ikke minst i forhold til den interne organiseringen av utviklingsarbeidet.

Kommunen har også opparbeidet et godt samarbeid med barn og unges kommunestyre i Elverum gjennom Tettstedsprosjektet. De unge har vært viktige innspillere til prosjektledelsen. Ungdommens hus i bakgården til Rådhusplassen, er et av prosjektene som følger opp ungdommenes innspill.

Et av de viktigste prosjektene med historisk forankring har Vestad skole stått for. «Elverum – forsvarsbyen, historisk og sett med barneøyne», har som mål å involvere elevene i stedsutvikling, bli kjent med stedet og bli aktive deltakere. Prosjektet omfatter å bli kjent med Elverums historie som forsvarsted, gjenreise Christian Fjelds festning i miniatyr og bygge modell av Gammelbrua. Prosjektet blir formidlet både gjennom en multimediapresentasjon og en egen avis. Sluttproduktet vil også bli utstilt.

Veien videre

Videreføring av stedsutvikling sikres blant annet gjennom den politiske og administrative organiseringen av arbeidet i kommunen. I den videre jobbingen ønsker vi fortsatt å delta i Hedmark fylkeskommunes ressursgruppe. Første byggetrinn av den nye Rådhusplassen i 2006 er svært viktig for å oppnå ønsket utvikling i sentrum. Det er også viktig for å synliggjøre resultater av planarbeidet som er gjort i forbindelse med satsingen på stedsutvikling de senere årene.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Offentlig: Hedmark fylkeskommune, Statens vegvesen
Lag og foreninger: Funksjonshemmedes fellesorganisasjon, Norges lastebileierforbund
Næringsliv: Elverum næringsutvikling, Elverum handelsstandsforening, private gårdeiere og utbyggere, Nettbuss.
Andre: Barn og unges kommunestyre, Vestad barneskole

Forankring:
Politisk: Politisk sammensatt styringsgruppe de første årene. Senere har formannskapet overtatt som styringsgruppe.
Administrativt: Administrativ styringsgruppe har vært ulikt sammensatt i perioden. I første del av programperioden var denne gruppen knyttet til de store planprosessene i kommunen. Senere har sammensetningen blitt endret til mer faglig sammensetning i forhold til gjennomføring av tiltak i Elverum.
Befolkning: Folkemøter omkring de tiltak det har vært jobbet med, samt høringsrunder. Lag og foreninger brukt aktivt i deler av prosjektarbeidet. Barn- og unges kommunestyre har fått alle planer til behandling.
Næringsliv: I tillegg til folkemøter er det holdt egne møter spesielt rettet mot næringslivet, avhengig av type prosjekter. Næringslivet har også vært representert i enkelte prosjektgrupper.

Finansieringseksempler:

Arkitektkonkurranse Rådhusplassen	
Kommunalt bidrag	*290 000*
Tilskudd Hedmark fylkeskommune	*150 000*
Totalt	*440 000*
Gatebruksplan	
Kommunalt bidrag	*370 000*
Tilskudd	*0*
Totalt	*370 000*
Elverum - forsvarsbyen, historisk og sett med barneøyne	
Kommunale midler	*10 000*
Tilskudd Læringssenteret	*25 000*
Totalt	*35 000*
Ungdommens hus - i bakgården til rådhusplassen	
Kommunale midler	*10 000*
Tilskudd Læringssenteret	*25 000*
Totalt	*35 000*

Plangrunnlag:
Kommuneplanen for Elverum 2000-2012, kommuneplanens langsiktige del
Steds- og landskapsanalyse 1999
Kommuneplanens arealdel 2001 – 2012, Delplan for Elverum sentrum - Leiret
Estetisk veileder for bygninger i Leiret 2001
Kommuneplanens arealdel 2003-2014, Arealdelplan for Elverum byområde

Kirkenær

Kommune: **Grue**
Fylke: **Hedmark**

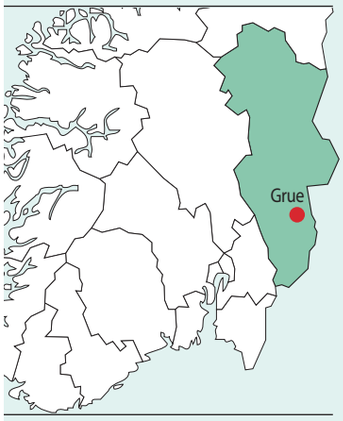

Kommune/ Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Endring i pst 2000-2005
Grue	5442	5275	-3,1
Kirkenær	1137	1252	10,1

VIL DU VITE MER:

www.tettsteder.no/grue
www.grue.kommune.no

Kontaktpersoner
Johny Solvang, prosjektleder
Tlf.: 62 94 20 00
Dir.: 62 94 21 75
johny.solvang@grue.kommune.no

Torbjørn Øveråsen
Tlf.: 62 94 20 00
Dir.: 62 94 20 06
torbjorn.overasen@grue.kommune.no

Litt om tettstedet

13 mil nord for Oslo og, 3 mil vest for svenskegrensen, midt i Grue kommune ligger Kirkenær, en stasjonsby bygget opp fra slutten av 1800-tallet. Jernbanen og Solørvegen (RV 20) la mye av grunnlaget for tettstedets utvikling og ga næringslivet nye muligheter. Tradisjonelle næringer har vært landbruksrelaterte, med sagbruk som den mest dominerende industrivirksomheten. Kirkenær utviklet seg også til et handelssenter med mange forskjellige virksomheter innen detaljvarehandel.

I dag er treindustri, mekanisk industri og videreforedling av landbruksprodukter de viktigste næringene i tillegg til jord- og skogbruk, service, handel og offentlig virksomhet.

Siktemål

Gjennom tettstedsprosjektet har man ønsket å tilrettelegge Kirkenær sentrum som et trygt møtested for hele befolkningen, hvor trivselen er satt i høysetet og hvor alle har like gode muligheter til å benytte alle tilbud. Sentrumssatsingen har også hatt næringsmessige målsettinger; Kirkenær er svært avhengig av at både hjørnesteinsbedriftene og handelsnæringa har levelige vilkår. Stedsutviklingsprosjektet har derfor også som mål at både grueborgerne og naboene skal handle i Kirkenær, slappe av og nyte trivselen på stedet.

Resultater

Det mest åpenbare resultatet er det visuelle inntrykket Kirkenær nå gir: Gatene er mer strukturerte, det er kommet ny og mer beplantning, veibanen er klarere avgrenset, det er bygget egne parkeringslommer og gangfeltene er klart oppmerket. Et universell utforming-prosjekt har også bidratt til å øke tilgjengeligheten i sentrum; arealer er hevet, trapper og ramper tilpasset.

En rekke små tiltak er gjennomført i Kirkenær. Disse har vært med på å bedre inntrykket av stedet. Sammen med reguleringsplanen har den visuelle veilederen vært med på å lage klare retningslinjer for utviklingen av stedet. Også den arkitektonisk særegne Sveitserhusbyen i Kirkenær har vært gjenstand for oppmerksomhet gjennom prosjektet, ikke minst fordi den er med på å understreke identiteten til stedet. Likevel er det Miljøgata gjennom sentrum som har vært hovedprosjektet. Prosessen har involvert mange mennesker og skapt engasjement, ikke minst i næringslivet.

I forhold til de unge har Grue kommune gjennom en årrekke forsøkt å trekke dem med i utviklingsprosessene. Dette arbeidet ble satt bedre i system da Grue barne- og ungdomsråd ble etablert høsten 1998. I løpet av skoleåret 1999-2000 ble også «Prosjekt Microby» arrangert i flere etapper: 1. Idédugnad. 2. Befaring og videreføring av forslag. Siden høsten 2000 har de unge gjennom ulike kontaktpunkter vært representert i «Stedsutviklingsprosjekt Kirkenær – Et trivelig sentrum?» hvor idéene fra Microby-prosjektet ble tatt fram igjen. Blant annet skal en torgplass og en «Grønn lunge» - spesielt tiltenkt myke trafikanter - etter planen ferdigstilles i 2006. De unge hadde også flertall i gruppen som arbeidet med åpningen av Miljøgata.

Veien videre

Det er utarbeidet planer for Grønn lunge/Torgplass og kommunal parkeringsplass. Tiltakene forventes ferdig 2006.

TETTSTEDSPROSJEKTET:

Samarbeidspartnere:
Lag og foreninger: Handikaplaget.
Næringsliv: Kirkenær Handelstandsforening.
Offentlig: Statens vegvesen, Hedmark fylkeskommune, Riksantikvaren.
Andre: Grunneiere

Forankring:
Politisk: Styringsgruppa har blant annet bestått av de fremste politikerne, med ordføreren som leder, en av fylkesrådene i Hedmark og en av lederne i Vegvesenet.
Administrativt: Rådmannen har vært med i styringsgruppa. Prosjektgruppa har bestått av representanter fra administrasjonen i kommunen, fylkeskommunen og vegvesenet.
Befolkning: Under planleggingen var befolkningen sterkt involvert. Senere har representanter for ungdom, handelsstand, grunneierne, industri, kvinner og eldre vært med i referansegruppa.
Næringsliv: Industrien/næringslivet - spesielt handelsstanden - har deltatt i prosjektgruppa.

Finansieringseksempler

Barn og unges medvirkning	
Kommunale midler	*80 000 kr*
Læringssenteret	*80 000 kr*
Totalt	*160 000 kr*
Mindre tiltak Kirkenær	
Kommunale midler	*5 000 000 kr*
Andre offentlige midler	*2 871 000 kr*
Totalt	*7 871 000 kr*
Miljøgata	
Kommunale midler	*7 700 000 kr*
Andre offentlige midler	*17 147 210 kr*
Annet	*607 993 kr*
Totalt	*25 455 203 kr*
Sveitserhusbyen – tilskudd grunneiere	
Kommunale midler	*350 000 kr*
Riksantikvaren	*350 000 kr*
Totalt	*700 000 kr*

Plangrunnlag:
Kommuneplanens arealdel
Reguleringsplan for Kirkenær sentrum
Reguleringsplan for Kirkenær Nord
Reguleringsplan for del av Kirkenær sentrum
Reguleringsplan for RV 20 med tilhørende veger

KAPITTEL 7

FYLKESKOMMUNENE I PROGRAMMET

Nordland fylkeskommune

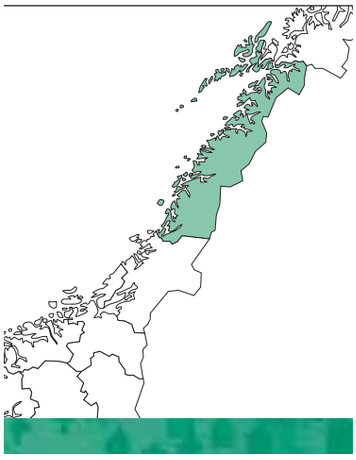

VIL DU VITE MER?

FYLKESKOORDINATOR:

Britt Kjensli,
Tlf.: 75 65 00 00
Dir.: 75 65 03 41
britt.kjensli@nfk.no

Web-adresse: www.nfk.no

Dag Bastholm,
Fylkeskommunen
Tlf.: 75 65 00 00
Dir.: 75 65 05 96

Svenn Willumsen,
Fylkeskommunen
Tlf.: 75 65 00 00
Dir.: 75 65 05 93

Bakgrunn og utfordringer

Det pågår en økende sentralisering av bosettingen i Nordland. Det generelle trekket er at det er kommuner med en by eller større tettsted som har hatt en økning, eller minst nedgang i befolkningen, mens kommuner med mer spredt befolkning har hatt størst nedgang. Tunge trender tyder på at dette vil fortsette. For mer enn 15 år siden ble tettstedsutvikling tatt opp som eget tema i fylkesplanen fra 1988. I 1992 ble dette forsterket. Arbeidet med tettstedsutvikling var høyt forankret med Fylkesutvalget som styringsgruppe. Satsingen var et resultat av frifylkeforsøket. Arbeidet med disse spørsmålene pågikk kontinuerlig og bredt gjennom hele 1990-tallet, der for eksempel bygdepolitisk program som ble startet i 1993 var en stor satsing med bred tilnærming. Deretter ble arbeidet videreført gjennom utkantsatsingen til Kommunal- og regionaldepartementet.

Da vi ble med i Tettstedsprogrammet hadde stedsutvikling vært en bevisst satsing fra fylkeskommunen i flere år. Nye elementer var det sterke fokuset på samordning og samarbeid mellom aktører på regionalt nivå, modeller for samfinansiering, og demokratiperspektivet (nedenfra og opp). Vi fikk også anledning til å komme sammen med andre, knytte kontakter og lære noe nytt, samt sette læring og kontakt med kommunene i system.

Forankring og organisering

I Utviklingsprogram Nordland 2004-2007 (UPN) er stedsutvikling en egen programsatsing innenfor hovedtemaet regionbygging. Gjennom veiledning og oppfølging av kommuner skal en utvikle byer og tettsteder med vekt på prosess og medvirkning. Dette skjer ved direkte engasjement som pådriver for kommunal planlegging, hvor målet er å utvikle attraktive steder for bo-, service- og næringsutvikling. I arbeidet med å utvikle byer og tettsteder i fylket er det viktig å utvikle ny kunnskap om deres betydning. Dette er også hovedmål i Tettstedsprogrammet. Slik sett er programmet forankret hos fylkeskommunen, både politisk og administrativt gjennom fylkestingets vedtak om godkjenning av UPN. Det ble ikke etablert noen formell arbeids- eller prosjektgruppe internt for Tettstedsprogrammet, men arbeidet var i flere år innlemmet i både småsamfunnsgruppen og stedsutviklingsgruppen gjennom fylkeskoordinatorens deltakelse i disse arbeidsgruppene. Vi utarbeidet heller ikke egne mål og strategier for arbeidet med Tettstedsprogrammet i fylket siden Miljøverndepartementet hadde gjort dette på forhånd, noe som gav en god ramme for arbeidet. De fire kommunene som deltok, utarbeidet egne prosjektplaner for hele perioden og arbeidsplaner for hvert år. I Nordland fant vi det mest hensiktsmessig å ikke etablere et regionalt partnerskap innenfor Tettstedsprogrammet. Fylkeskommunen har heller valgt å samarbeide regionalt og lokalt gjennom enkeltprosjekter i de deltakende kommuner.

Samarbeid med kommunene og veilederrollen

Samarbeidet med kommunene har vært formalisert blant annet gjennom prosjektledermøter 3-4 ganger i året. For noen kommuner var det nok noe uvant med et prosjekt som ikke ga klarere signaler om hva de skulle gjøre. Utviklingstankegangen kontra forvaltningstradisjonen ga ulike utslag. Det har også vært erfaringene der prosjektledelsen lokalt – særlig i startfasen, opplevde svakere forankring i egen kommune.

Tettstedsprogrammet har vært både en prosess og et prosjekt som skulle bistå engasjement nedenfra og opp, og det gav dermed begrensede muligheter for fylkeskoordinator til å operere med pålegg, instruksjoner og klarere linjer. Rollen som støttespiller plasserte ansvaret hos den enkelte kommune for å få dette til å gli. Opplæringsprogrammet i startfasen var godt og vesentlig for en vellykket gjennomføring. Rollen har mer vært å være koordinator enn veileder. Fylkeskommunen har arrangert prosjektleder- og temasamlinger, og ellers gitt råd og veiledning til kommunene etter behov. Bygging av nettverk mellom kommunene og gjennomføring av kompetansehevingstiltak i kommunene, har vært vektlagt spesielt.

Finansiering

Fylkeskoordinator for Tettstedsprogrammet har beslaglagt ca. ¼ årsverk de siste årene, kanskje noe mer i oppstarten. Ellers har fylkeskommunen satt av midler til administrasjon av programmet og aktiviteter forbundet med det, som f.eks tettstedsseminar i Mosjøen, reising, møter og prosjektleder- og fylkeskoordinatorsamlinger, varierende fra ca. kroner 125.000,- til 250.000,- per år. Det har ikke vært satt av egne midler til tiltak i tettstedskommunene som de kunne søke på, men vi har likevel delfinansiert flere prosjekt i kommunene etter søknad fra disse. Blant annet er det gitt 1,93 millioner til miljøgata og opparbeiding av tilstøtende områder på Inndyr, og 43.000,- kroner til stedsanalysen for Mosjøen. Støtte til fysiske tiltak har gått gjennom ordinære virkemiddelordninger. Det er ikke etablert noe formelt regionalt spleiselag, men større prosjekt er jo ofte spleiselag, som miljøgata på Inndyr, der også Statens vegvesen var en viktig medfinansier.

Tettstedsprogrammet kom inn som noe ekstra, som et prosjekt med en begrenset programperiode og svært begrensede midler sett i forhold til den totale stedutviklingen og regionale utviklingsmidler. Tilskuddet gjennom Tettstedsprogrammet til fylket har vært ca. 600-650.000,- kroner i året, mens fylkeskommunen f.eks. bare i 2005 har gitt tilskudd på ca. 10 millioner til stedsutvikling generelt. Fylkeskommunen er i dag dessuten sterkt inne i forhold til småsamfunnssatsing.

Våre viktigste erfaringer og anbefalinger

Noe av det viktigste er å få tankegangen omkring stedsutvikling og stedsutviklingsprosesser inn i planverk og konkretisere det som satsingsområde. I dagens fylkesplan er det utarbeidet egne strategier for levende småsamfunn og distrikter. I UPN er forpliktende samarbeid mellom regionale aktører et viktig område. Det er behov for å øke statusen til kommuneplanarbeidet. Økte ressurser og bedre prosesser er nøkkelord. Kontinuerlig arbeid er viktig. Arbeidet er avhengig av god veiledning til kommunene og av kommunale ønsker om planlegging.

Opplæringskursene i prosesskompetanse, som ble gjennomført i starten av Tettstedsprogrammet, har hatt stor betydning, både for fylkeskommunens egne ansatte og etter hvert også for planleggere og andre ansatte i kommunene rundt om i fylket. Det er viktig å gi seg tid til strukturert opplæring av deltakere, dette er en prosess som trenger modning. Strukturert prosessledelse og prosjektledelse må gå hånd i hånd. Dette har vært en nøkkel til å lykkes. Kurset står nå på egne ben i regi av Utviklingskompetanse AS i Bodø, som har kjørt regionale kurs i fylket flere år på rad. Denne kompetansen er elementær og viktig for alle som jobber med prosesser: med kommuneplanarbeid og tettstedsutvikling, som ofte er to sider av samme sak, og i arbeidet med enkeltprosjekt.

Nettverksarbeidet på landsbasis har fylkeskommunen også hatt gode erfaringer med. Fylkeskoordinatormøtene gir prosjektlederne hos fylkeskommunene anledning til å treffe hverandre, i tillegg til å treffe departementene, Riksantikvaren og forskerne i programmet. Dette er viktig for å utveksle erfaringer, plukke opp ideer og lære av hverandre. Det gjør det også mye lettere å ta kontakt ellers, om en skulle trenge råd, hjelp eller en diskusjonspartner. I prosesser med mange aktører er det viktig med klar rolleforståelse. I starten av Tettstedsprogrammet var dette ikke helt på plass, men det kom seg etter hvert. Det er også helt nødvendig at budsjetter for året kommer så tidlig som mulig, for å gi rom for planlegging og gjennomføring av tiltak.

Et helt sentralt grep underveis er å lage positive markeringer av små og store milepæler. Disse bør utnyttes til å formidle det positive som skjer. Regelmessig informasjon og positive påminnelser underveis styrker bevissthet, forankring og oppslutning om prosjektene. Det er også viktig med kontinuitet i prosjektarbeidet. Kommunene har måttet forholde seg til 4 fylkeskoordinatorer på disse 5 årene. Det er en uheldig situasjon både for kommunene og fylkeskommunen.

Veien videre

Arbeidet med stedsutvikling kommer nok til å fortsette som før, gjennom regionale utviklingsmidler, småsamfunnssatsing, veiledning og oppfølging av kommunene. Det er et mål å få formidlet erfaringene og lærdommen fra Tettstedsprogrammet videre til andre kommuner i fylket, til egen fylkesadministrasjon og det regionale statlige nivå. Programmet vil integreres i det generelle stedsutviklingsarbeidet.

Nord-Trøndelag fylkeskommune

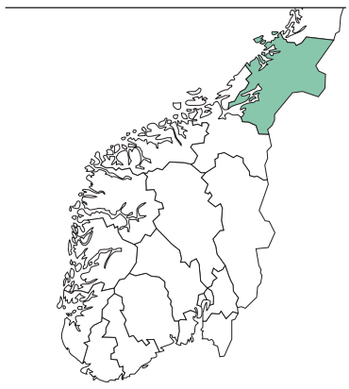

VIL DU VITE MER:

FYLKESKOORDINATOR
2003-2005:

Grete Sildnes
Tlf.: 74 11 10 00
Dir.: 74 11 12 58
grete.sildnes@ntfk.no

Jorunn Braseth
Tlf.: 74 11 10 00
Dir 74 11 12 64
jorunn.braseth@ntfk.no

ANDRE
KONTAKTPERSONER:

Fylkeskommunen:
Karl-Heinz Cegla,
Tlf.: 74 11 10 00
Dir.: 74 11 12 63
karl-heinz.cegla@ntfk.no

Fylkesmannen:
Aino Oksdøl Søberg
Tlf.: 74 16 80 00
aos@fmnt.no

Karstein Kjølstad
Tlf.: 74 16 80 00
kkj@fm-nt.stat.no

Statens vegvesen:
Helgar Sætermo
Tlf.: 74 12 20 00
helgar.satermo@vegvesen.no

Arild Norheim
Tlf.: 74 12 25 59
arild.norheim@vegvesen.no

Bakgrunn og utfordringer

Fylkeskommunens arbeid med tettstedsutvikling er sammensatt. Nord-Trøndelag har en kommunestruktur med en rekke småbyer og flere svært små kommuner. Vi møter derfor et bredt spekter av utfordringer hvor utvikling av bykjernene vektlegges like mye som tiltak for de minste kommunesentra. Tettstedsutvikling var et prioritert arbeidsområde også i tiden før Tettstedsprogrammet.

Grunnlaget for fylkeskommunens stedsutviklingssatsing ble lagt i 1992 i hovedutvalg for miljø-, plan- og næringssaker. Her drøftet man fylkeskommunens engasjement i utviklingen av nærmiljø, lokalsamfunn og tettsteder. Hovedutvalget diskuterte også en nærmere sammenknytting av nærmiljø- og næringspolitikk, samt bruken av næringsfondets midler til stedsutviklingstiltak. Utvalget vedtok da at bruk av midler fra næringsfondet til stedsutvikling kunne være en effektiv bruk av offentlige midler for å fremme nærings- og bosettingsutvikling i samsvar med fylkesplanen.

Da Tettstedsprogrammet ble introdusert, hadde fylkeskommunen allerede arbeidet målrettet med stedsutvikling i åtte år og brukt ca. to millioner årlig til dette arbeidet. Mange stedsutviklingsprosjekter inneholder tunge langsiktige satsinger og det er derfor helt avgjørende å få til et bredt partnerskap og en god samfinansiering for å lykkes. Gjennom erfaringsutveksling med kommunene underveis fikk fylkeskommunen klare signaler om at kommunene ønsket bedre statlig og regional koordinering mht bidrag til kommunens stedsutviklingsarbeid. Samtidig ble det avdekt mangel på både økonomiske ressurser og prosesskompetanse. Tettstedsprogrammets strategier var derfor i overensstemmelse med regionens behov.

Gjennomføring

I arbeidet med Tettstedprogrammet i Nord-Trøndelag sluttet vi oss i hovedtrekk til de mål og strategier som inngikk i programmet. Arbeidet ble forankret i fylkesplanen og videreført i regionalt utviklingsprogram. Ved oppstart ble programmet politisk behandlet i hovedutvalg for regional utvikling. Administrativt ble arbeidet forankret hos ledelsen i Regional utviklingsavdeling. På regionalt nivå er det etablert samarbeid mellom fylkeskommunen, fylkesmannen og vegkontoret om deltakelse i programmet.

Fylkeskommunen har lagt vekt på å danne nettverk mellom kommunene, gi råd og veiledning og bidra til å styrke kompetansen. Viktige tiltak har vært: prosjektleder- og fylkessamlinger, kurs, temasamlinger og studietur. Tema som har vært tatt opp er:

- prosessregi
- kulturminner
- kvinners medvirkning i planprosesser
- samhandling for bedre tilgjengelighet
- byggeskikk og estetikk
- partnerskap i stedsutvikling
- skrivekurs

Fylkeskommunen har også lagt vekt på møter med prosjektledelse og andre sentrale personer i den enkelte kommune. Vi har også formidlet informasjon og kontakt mellom stat-, fylke- og kommunenivå. For å spre kunnskap og erfaringer underveis og få større bredde i prosjektet, har de øvrige kommunene i Nord-Trøndelag blitt invitert til kurs og temasamlinger.

Finansiering

Staten har gjennom Tettstedsprogrammet bidratt med drøyt 4.5 millioner kroner. Til lønns- og administrasjonsutgifter for koordinering og veiledning i programmet har fylkeskommunen bidratt med 60-70 % av et årsverk i fem år. I tillegg har fylkeskommunen bidratt med ca. 3.6 mill kr til tiltak i de fire tettstedskommunene i prosjektperioden. Kommunene har hatt minimum 50% egenandel på de tiltak de har gjennomført med tilskudd. I forbindelse med større enkeltprosjekt i kommunene har det blitt etablert regionale partnerskapsavtaler, for eksempel i tilknytning til

stedsutvikling i Vikna. Her ble det inngått partnerskap mellom kommunen, fylkeskommunen, næringsforeningen, Kystmuseet og en rekke lokale bedrifter.

Hva har vi oppnådd?

For egen del har fylkeskommunen oppnådd å få et sterkere fokus på stedsutvikling med en tverrfaglig vinkling. Videre har vi fått erfaring med å jobbe med stedsutvikling i en gruppe kommuner i et nettverk, og har fått høste erfaring med ulike typer medvirkning. Vi har også fått et bedre grunnlag for å se hvilke behov kommunene har for både prosess- og fagkompetanse.

For deltakerkommunene vil vi framheve følgende positive virkninger av programmet:

- styrket nettverk mellom deltakerkommunene
- erfaringsutveksling og idéspredning mellom kommunene
- større fokus på stedsutvikling i lokalsamfunnet
- økt bevissthet på medvirkning i planprosesser
- flere gjennomgående og helhetlige tiltak
- flere kulturminnetiltak i tettsted
- fokus på stedsopplevelse i vinter og mørke
- flere tiltak for barn og unge

Samarbeid med kommunene og veilederrollen

I Nord-Trøndelag har vi skiftet fylkeskoordinator underveis, men fordi vi har hatt en tredje kontaktperson som har fulgt prosessen hele veien, har vi sikret kontinuiteten i programmet. Vi opplever at samarbeidet har fungert bra. Det er hele tiden lagt vekt på et nedenfra- og- opp-perspektiv, der kommunene melder inn sine initiativ og behov, og der fylkeskommunen tar det som utgangspunkt for sin veiledning og tilrettelegging av tilbudet til kommunene. Vår rolle som veileder og kontaktskaper har i hovedsak rettet seg mot de forskjellige nivåene i Tettstedsprogrammet, i liten grad som kontaktskaper til eksterne partnere.

Våre viktigste erfaringer og anbefalinger

Stedsutvikling er en tidkrevende prosess: ”ting tar tid”. Kurs i prosessregi ved programstart ble et nyttig redskap for kommunene. Prosesskompetanse er viktig: kommuner som allerede var inne i utviklingsprosesser kom best i gang. Faglig input er også veldig viktig for å få inspirasjon, kompetanse og et faglig nettverk å støtte seg til. Fylkeskommunen har hatt en viktig rolle gjennom å tilføre kompetanse, inspirasjon og erfaringsutveksling mellom kommunene. Ved at vi kjenner kommunene og fysisk er lokalisert så nær, blir fylkeskommunen ofte benyttet som samtalepartner i forhold til både prosesser og konkrete tiltak. Ved å arrangere jevnlige samlinger der kommunene rapporterer fra sine prosjekter blir vi óg en pådriver for gjennomføring av de mål kommunene har satt seg. Vi har også erfart at tilgang til ekstra midler stimulerer til aktivitet og kan skape konkurranse om å lage gode prosjekt. Medvirkning fremmer kreativitet og eierskap til ulike tiltak i prosjektet. Det har vært en utfordring at kommunene har hatt knapt med personalressurser og svært mange oppgaver, og derfor begrenset med tid til å delta på felles kurs og samlinger. Videre er det en utfordring for kommunene å finansiere egenandelen til de prosjekt de søker tilskudd til, når egenandelen er minimum 50%.

Veien videre

Arbeidet med stedsutvikling er forankret i regionalt utviklingsprogram (RUP) i fylkeskommunen og vil fortsette etter programmets slutt, men da kun med fylkeskommunal finansiering. Erfaringene fra programmet med tverrfaglig vinkling, behov for økt kunnskap, inspirasjon og erfaringsutveksling mellom kommunene vil bli søkt videreført.

Møre og Romsdal fylke

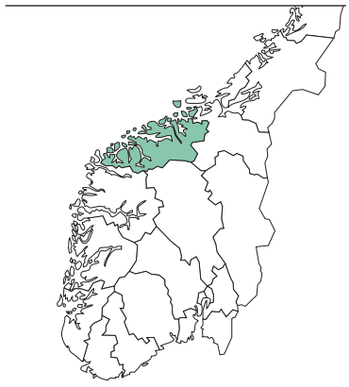

VIL DU VITE MEIR?

FYLKESKOORDINATOR:
Arne-Dag Gjærde
Tlf.: 71 25 80 00
Dir.: 71 25 80 43
arne-dag.gjarde@mrfylke.no

Helge Aarset
Tlf.: 71 25 80 00
Dir.: 71 25 80 42
helge.aarset@mrfylke.no

www.mrfylke.no eller
www.mrfylke.no/tettstadsprogrammet

Bakgrunn og utfordringer

Folketalet i Møre og Romsdal er relativt stabilt, men vi har sett ein generell tendens til flytting frå spreidde til sentrale strøk innanfor fylket. Utfordringane er ulike nord og sør i fylket. Dynamikken knytt til industri, fiskeri og handel har prega Søre Sunnmøre og Ålesundregionen, medan ein nord i fylket i lang tid har opplevd stagnasjon og tilbakegang i folketal. Det har vorte ei utfordring for landkommunane å demme opp for handelslekkasje til nyare kjøpesenter nær byane (med Moaområdet innanfor Ålesund som den suverent største konsentrasjonen) sjølv om konsekvensane for omsetting og etablering i kringliggjande bygdesentra ikkje er eintydig negative.

Fylkeskommunen har drive eit formalisert utviklingsarbeid for tettstadene med eigen koordinator sidan 1995: først som eit treårig prøveprosjekt. Tettstadforum Møre og Romsdal rettet søkjelyset på "den funksjonelle og estetiske kvaliteten, næringsmessig styrking og tettstaden sin symbolske verdi som felles arena i lokalmiljøa". Satsinga på god tettstadutvikling vart forankra i fylkesplanen 1997 – 2000 og vidareført gjennom tiltak i fylkesplanen frå 2001.

Dei første åra la vi særleg vekt på den generelle merksemda på tema gjennom regelmessige fylkeskonferansar retta mot politikarar og administrasjon i kommunane og lokalt næringsliv. Vi gjekk aktivt inn for å motivere i lokale prosessar konsentrert om enkelte kommunar der det låg til rette for relativt raskt å få fram fysiske resultat som så kunne tene som døme i vårt fylke. Fokus låg særleg på motivasjon for å løyse ut privat kapital i lag med offentlege investeringar. Ei rekkje kommunar var aktive då vi gjekk inn i Tettstadprogrammet, og det har vore viktig for oss å kunne følgje opp arbeid også utanom dei fire pilotkommunane.

Tettstadprogrammet betydde ei vidareføring av pågåande arbeid både i Ulstein, Haram, Rauma og Tingvoll. Desse kommunane vart invitert med ut frå ei heilskapleg vurdering med vekt på lokal vilje og engasjement, karakteristiske utfordringar som størrelse, næringsgrunnlag og geografi, samt omsynet til overføringsverdien av erfaringar i programmet: Tingvollvågen er ein liten stad i ein spreiddbygd jordbrukskommune; kommunen ligg mellom tyngdepunkta i fleire arbeidsmarknadsregionar som drar i kvar si retning. Ulsteinvik er eit av fleire større sentra på Søre Sunnmøre som etter kvart blir knytt nærare saman med Eiksundsambandet: ein tettstad i sterk vekst der busettinga i kommunen er konsentrert og basert på skipsindustrien. Både Brattvåg og Åndalsnes er kommunesenter i kommunar med store areal og spreidde bygdesentra, men der Åndalsnes nærast fungerer som eit eige regionsenter, møter industristaden Brattvåg andre utfordringar innanfor Ålesundsregionen.

Bruken av virkemiddel i satsinga har vore innarbeidd og vektlagt i dei årlege regionale utviklingsprogramma for fylket. Oppstarten i 1995 utløyste eit oppdemma behov, og ramma for tilskot til fysisk opprusting har auka år for år til om lag 5 mill. kr.

Vi inviterte Miljøverndepartementet til å presentere pilotprogrammet og bakgrunnen for det i ein fylkeskonferanse hausten 2000. Vi hadde allereie vendt blikket mot kulturfeltet og koplinga mellom kulturopplevinga og eigenaktivitet, og den fysiske arenaen for både formelle og uformelle møteplassar. No såg vi at programmet kunne gi oss eit breiare perspektiv på satsinga, tilgang til kunnskap, auka kompetanse i rettleiingsrolla og eit verdifullt nettverk. Tilgangen til øyremerka midlar ville også kunne gi oss auka handlefridom.

Gjennomføring

Regionalt vart programmet sett i gang 1. juni 2001 i eit oppstartmøte med dei fire deltakande kommunane og ei regional arbeidsgruppe. Vi la då mellom anna strategien for samarbeidsforma mellom fylket og kommunane og for erfaringsoverføring til øvrige kommunar i fylket gjennom opne fylkeskonferansar eller regionale samlingar. Vi ser at vi også tidleg burde ha utvikla ein informasjonsstrategi.

Tettstadsprogrammet, både fylket sitt eige og pilotprogrammet, er forankra i Fylkesplan, strategisk næringsplan og Regionalt utviklingsprogram (RUP) gjennom eigne målsettingar og årlege rapporteringar. Måla og strategiane som er utarbeidd for pilotprogrammet, har vore supplerande rettesnor i fylket sitt arbeid, innarbeidd i vilkår for tilskot til kommunane og tilpassa dei kommunale prosjekta.

Arbeidet er gjort på fleire plan. Vi har vidareført kreative arbeidsmetodar til kommunane i ein innleiande fase. Det er halde kompetansegjevande kurs i prosessleiing i samarbeid med Småsamfunnsatsinga, temadagar for kommunane, årlege nettverkssamlingar for prosjektgruppene i kommunane og eigne prosjektleiarmøter. Fylkeskoordinator har hatt halvårlege møter i kommunane med sentrale aktørar. Dei viktigaste tiltaka har vore kompetansehevingstilbod til kommunane og nettverkssamlingane som vi også har brukt for å knyte kontakt mellom kommunane og særlege aktuelle regionale eller sentrale aktørar.

Det er etablert regionalt partnarskap mellom representantar frå kulturavdelinga, samferdselsavdelinga, Statens vegvesen og fylkeslandbruksavdelinga. Partnarskapet er kalla inn med ujamne mellomrom, mellom anna for å fordele tilskota til kommunane, men og for å drøfte ulike satsingar og samvirke.

Finansiering

Drifta av Tettstadprogrammet er finansiert over ordinært driftsbudsjett. Spleiselag er etablert mellom Statens vegvesen og fylkeskommunen i to konkrete prosjekt. Statens vegvesen med 2,5 mill. kr og fylkeskommunen med ein noko større del. Det har ikkje vore spleiselag mellom kultur- og landbruksavdelingane og Tettstadprogrammet i prosjektperioden. I alt har det vorte ytt om lag 3 mill. kr frå regionale, offentlege aktørar til kommunale prosessar og prosjekt.

Vegen vidare

Tettstadprogrammet har vore med på å skape større forankring ute i kommunane og omprioriteringar til fordel for stadutviklingsarbeidet. Programmet har no større fokus på partnarskap og særleg på å trekkje med næringslivsinteresser i arbeidet både i planlegging og finansiering. I større grad går fylkeskommunen inn i nært samarbeid med næringslivsinteresser for å gjennomføre tiltak og påvirke desse.

Ein fekk tidleg eit nært samarbeid mellom prosjektleiarane i kommunane og koordinator gjennom hyppig kontakt og støtte. Skifte av prosjektleiar i nokre av kommunane har påverka nettverket. Rettleiarrolla har likevel vore krevjande sidan den krev nært samarbeid og tett engasjement.

I Møre og Romsdal vil vi vidareføre arbeidet frå pilotprosjektet gjennom fylket sitt eige, kontinuerlege tettstadprogram.

Våre viktigaste erfaringar og råd

- det er behov for større fokus på langsiktig, forpliktande partnarskap
- ein må leggje vekt på langsiktig prosessarbeid med breitt lokalt engasjement og mobilisering av ressurspersonar
- ver kreativ i mobiliseringsinnsatsen, og ikkje undervurder behovet for å mobilisere på nytt medan arbeidet pågår
- styrkinga av prosesskompetansen både lokalt og regionalt har vore nyttig, men for å få aksept for dette er det og behov for å auke forståinga av innhaldet i omgrepet
- vi ser for eigen del behov for meir fokus på synleggjering av satsinga
- det er avgjerande at personressursar blir øyremerka og tydeleggjort i kommunane si satsing, og det må vere kort veg til kommuneleiinga som må kunne flagge satsinga
- vi har sakna etablering av eit velfungerande internt partnarskap og stabile samarbeidsrelasjonar på regionalt nivå
- eit godt nettverk mellom kommunane gir gjensidig støtte og impulsar i lokalt arbeid. Ein god arena for regelmessige møte styrkjer slike nettverk

Hedmark fylkeskommune

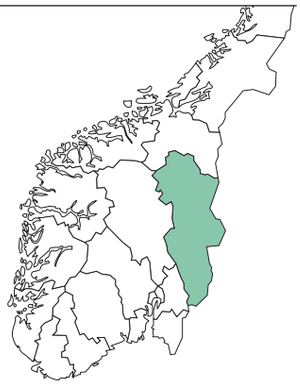

Bakgrunn og utfordringer

Hedmark er et fylke hvor mange distriktskommuner sliter med negativ befolknings- og næringsutvikling. Helhetlig stedsutviklingsarbeid er en av strategiene for å snu disse trendene og bidra til ny stolthet og optimisme. Stedsutvikling har derfor vært et viktig tema i fylkesplanen gjennom mange år. I 1998-2000 ble det lagt inn mer ressurser i arbeidet, og stedsutvikling ble organisert som et prosjekt i fylkesplanens handlingsprogram med fire samarbeidskommuner. I denne perioden var det særlig fokus på barns- og unges medvirkning, stedsidentitet og prosesskompetanse. Erfaringene fra dette arbeidet er videreført i Hedmarks deltakelse i Tettstedstedsprogrammet, og en av deltakerkommunene fra forrige periode er med videre som deltaker, nemlig Elverum kommune.

Stedsutvikling er i dag et prioritert arbeid i fylkeskommunen og i regionalt utviklingsprogram (RUP). Målet er å utvikle miljøvennlige og attraktive tettsteder som grunnlag for næringsutvikling, bosetting og stedsidentitet. Dette er lokalt mobiliseringsarbeid som dreier seg om både holdninger (stolthet og framtidstro) og handlinger (fysisk opprustning og aktiviteter).

Hvorfor bli med i Tettstedsprogrammet?

Hedmark ble i 2000 med i arbeidet med å utforme Tettstedsprogrammet, og fikk deretter forespørsel om å bli med som ett av programfylkene. Hedmarks deltakelse i programmet har primært bidratt til økt fokus og prestisje knyttet til kommunenes arbeid. Gjennom følge-evalueringen har vi fått anledning til å sette fokus på våre arbeidsmetoder. Å være en del av et større nettverk har også gitt inspirasjon og innspill underveis. Litt ekstra midler har det selvsagt også gitt, noe som har gjort det mulig å prioritere flere fellestiltak og "smøre" prosessene med mindre tilskudd - uten at det har gått på bekostning av egne midler til de tyngre fysiske investeringene.

Samarbeid med kommunene og veilederrollen

Fylkesplanens målsettinger nås ved at kommunene lykkes i sine lokale utviklingsprosesser. Det er derfor etablert en regional ressursgruppe med en samarbeidsavtale. Gruppen bidrar med kompetanseheving, veiledning og ressurser inn i kommunenes prosjekt og består av fagpersoner fra fylkeskommunen, fylkesmannen, Statens Vegvesen og stiftelsen Agora.

Ressursgruppen har hatt kvartalsvise møter på rundgang med de fire prosjektkommunene. Gjennom dette har vi kunnet følge prosjektene, bruke dem som case i læringen og gi konkrete innspill, råd og veiledning. Det har også vært gjennomført ulike temabolker knyttet til disse møtene og egne temadager. Mange av disse har vært åpne for alle interesserte kommuner i fylket.

Utenom dette har fylkeskoordinator og ressursgruppens medlemmer søkt å være til kommunenes disposisjon på forespørsel. I Grue, hvor vegvesenets andel av prosjektet er så stort, har etaten gått inn med betydelige ressurser i prosjekt- og byggeledelse. Midtveis i programperioden ble det organisert en busstur til Danmark med de fire prosjektkommunene, pluss en ekstra kommune som ønsket å komme i gang med stedsutviklingsarbeid. Dette ga et felles løft, nyttige felles referansepunkt og inspirasjon til kommunenes prosesser.

Finansiering

Koordinator for Tettstedsprogrammet i fylkeskommunen har gjennomsnittlig brukt et halvt årsverk gjennom programperioden. Fylkeskommunen bidrar også hvert år med vel to millioner til opprustningsprosjekt i kommunene, etter søknad. I tillegg kommer bevilgninger over fylkesveibudsjettet ("miljømillionen") og andre ordninger som tilskudd til nærmiljøanlegg (tippemidler) og vassdragsmidler. Både penger og menneskelige ressurser blir imidlertid koplet direkte til kommunenes arbeid. Det er der det reelle partnerskapet er.

VIL DU VITE MER?

FYLKESKOORDINATOR:
Tove Krattebøl
Tlf.: 62 54 40 00
Dir.: 62 54 44 58
tove.krattebol@hedmark-f.kommune.no

Hedmark fylkeskommune:
www.hedmark.org

DELTAKERE I REGIONAL RESSURSGRUPPE:
Frode Bakken,
Statens vegvesen region øst – Hamar
frode.bakken@vegvesen.no

Hanne Finstad,
Fylkesmannens landbruksavdeling
hanne.finstad@fmhe.no

Tone Wabakken,
Fylkesmannens miljøvernavdeling
tone.wabakken@fmhe.no

Tove Gerd Bratland,
stiftelsen AGORA
(barn- og unges medvirkning – skole)
tone.gerd@agora.no

Unni Fornæss,
Fylkeskommunen (næringsutvikling)
unni.forness@hedmark-f.kommune.no

Elisabeth Seip,
Fylkeskommunen (kulturminner)
elisabeth.seip@hedmark-f.kommune.no

Randi Wahlsten,
Fylkeskommunen (folkehelse)
randi.wahlsten@hedmark-f.kommune.no

AKTUELLE RAPPORTER:
NIBR-notat 2004:101 Vestby,
Guri Mette og Per Gunnar Røe:
Fortellingen om en stedsutvikling - en sosiokulturell prosess
Evalueringsrapportering fra arbeidet med sentrumsutvikling i Eidskog

Erfaringer og anbefalinger

Ressursgruppa fungerer som navet i et faglig nettverk med fylkeskoordinator som ansvarlig. Primært etterspør kommunene hjelp til selve utviklingsprosessen, det vil si organisering, roller og arbeidsmetoder, men også hjelp til å orientere seg i "tilskuddsjungelen". I Hedmark har vi søkt å utvikle oss og å være til stede for kommunene på dette og delta i stedsutviklingsarbeidet på deres premisser. Dette krever kontinuitet i ressursgruppa og kommunikative evner hos deltakerne. Samtidig ønsker vi å holde en høy faglig profil og vi stiller krav til kommunene både med hensyn til prosess og resultat. Det har vært et stort behov for å dele erfaringer når det gjelder detaljutforming av gater og plasser, og her har vegvesenet etter hvert utviklet betydelig kompetanse. På det mer tradisjonelt planfaglige er kommunene i større grad "selvhjulpne" eller i stand til å leie seg hjelp.

Samarbeidet med kommunene har vært godt og er preget av gjensidig tillit og respekt. Men bredden i kontaktflaten mot kommunene er et godt mål på hvordan arbeidet har vært forankret og prioritert i de ulike kommunene. Vi kan være utenfor, men likevel nær nok til å veilede, mekle, påpeke eller være de som setter foten ned når det trengs, både administrativt og politisk. Flere av kommunene som har lykkes i arbeidet, ser at stedsutvikling kan brukes som ledd i organisasjonsutvikling. Kanskje er stedsutviklingsarbeidets karakter, med sin kombinasjon av fysisk og prosessuell tilnæring, ideell når det gjelder å utvikle kommunens rolle som samfunnsaktør.

I fylkeskommunen er stedsutvikling ett av de områdene hvor vi kan sies å lykkes i rollen som regional utviklingsaktør. Vi ser også at stedsutviklingsarbeidet kan være en god innfallsvinkel til det brede samfunnsperspektivet (lokalsamfunnsutvikling) både i fylkesplanen og i veiledningen vi gir til kommuneplanarbeidet.

Veien videre

Hedmark prioriterer stedsutvikling videre i fylkesplanen og RUP de neste årene. I fylkesplan for Hedmark 2005-2008 er det et eget programområde hvor målet er: "Miljøvennlige og attraktive byer, tettsteder og nærmiljøer med gode kommunikasjoner, stabil bosetting, levedyktig næringsliv og sterk stedsidentitet". Videre heter det: "For å motvirke fraflytting og stimulere tilflytting, er det behov for å utvikle miljøvennlige og attraktive byer og tettsteder som grunnlag for næringsutvikling, kultur og sosialt liv. I Hedmark er det behov for bevisst satsing og videreutvikling av byene og deres urbane kvaliteter. Stedsutvikling må tuftes på naturgitte og menneskeskapte kvaliteter og særpreg, og utvikling må skapes gjennom samhandling mellom ulike offentlige aktører, næringsliv og lokalbefolkning. Synlige fysiske resultater i form av estetisk og funksjonell opprustning av sentrale byrom, gater og bygninger er viktige incitament i arbeidet".

I september 2005 gjennomførte vi et evalueringsseminar med kommunene i fylket der vi oppsummerte arbeidet og erfaringene så langt, og tenkte gjennom hvordan vi kan arbeide videre. Her ble det understreket behovet for å videreføre koordinators funksjon og ressursgruppa som et knutepunkt og kunnskapsbank, særlig på prosesskompetanse. Alle kommuner som ønsker det bør inviteres inn i nettverket, og det må fortsatt være tilgang på økonomiske tilskudd til arbeidet. Det skal fremmes en egen politisk sak om stedsutviklingsarbeidet i Hedmark fra 2006 og framover.

LES MER:

Tettstedsprogrammet:

- Følgeevaluering av Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene. R. Lysø og N. A. Sletterød, Nord-Trøndelagsforskning og J. Karlsen Agderforskning, 2005
- Program for utvikling av miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene. Miljøverndepartementet, 2001
- Tettsteder i distriktene – situasjon og muligheter. Nord-Trøndelagsforskning, Østlandsforskning og Møreforsking, 2001
- Musea og tettstadutvikling. Norsk museumsutvikling, 2001
- www.tettsteder.no

Stortingsmeldinger:

- St.meld. nr. 23 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder. Miljøverndepartementet
- St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner. Miljøverndepartementet
- St.meld. nr. 22 (2004-2005) Kultur og næring. Kulturdepartementet
- St.meld. nr. 25 (2004-2005) Om regional-politikken. Kommunal- og regional-departementet
- St.meld. nr. 40 (2002-2003) Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Sosialdepartementet

Utredninger og rapporter:

- Utvikling av miljøbyer – hovedrapport (T-1320 Miljøverndepartementet, 2000)
- FoU-rapport nr. 3/2003: Følgeevaluering av Utkantprogrammet. Sluttrapport. J. Karlsen, H.K. Lysgård, A.K. Ryntveit, O. Langhelle og J K. Fosse, Agderforskning
- Fra riksveg til gate – erfaringer fra 16 miljøgater. Vegdirektoratet. UTB 2003/6
- NoU 2004:19 Livskraftige distrikter og regioner. Distriktskommisjonen
- Plusskommuner – utredning om 4 distriktskommuner som har klart seg bra Næringsrådgivning AS, 2004. www.krd.dep.no
- Mennesker, steder og regionale endringer. Rapport fra NFRs forsknings-program "Regional utvikling". N.C. Berg, B. Dale, H.K. Lysgård og A. Løfgren. Tapir forlag, 2004
- Den samfunnsaktive kommunen – slutt-rapport 2005. Seks kommuner, Novus Vita, Kommunenes sentralforbund, www.ks.no

Veiledere og fagstoff:

- Nettsted for tettsted. Riksantikvaren. www.riksantikvaren.no/tettsted
- Stedsanalyse – innhold og gjennom-føring (T-986 Miljøverndepartementet, 1993*)
- Stedsanalyse – eksempel Brumunddal (T-987 Miljøverndepartementet 1993*)
- Stedsanalyse – eksempel Sykkylven (T-988 Miljøverndepartementet 1993*)
- Stedsanalyse – eksempel Halden (T-988 Miljøverndepartementet 1993*)
- Stedsanalyse – eksempel Hokksund (T-990 Miljøverndepartementet 1993*)
- Gode steder – eksempelhefte (T-1264 Miljøverndepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet 1999, www.planlegging.no)
- Sentrumsutvikling – råd og eksempler (T-1322 Miljøverndepartementet, 2000*)
- Estetikk i plan- og byggesaker (T-1179 Miljøverndepartementet, 1997*)

** Publikasjonene kan fås ved henvendelse til SFT, tlf.: 22 57 34 00 eller via http://www.sft.no/skjema.html*

Utgiver: Miljøverndepartementet
Flere eksemplarer av denne
publikasjonen kan bestilles fra
Statens forurensningstilsyn (SFT)
Strømsveien 96
Postboks 8100 Dep., 0032 Oslo
Telefon 22 57 34 00 Telefax 22 67 67 06

http://www.sft.no/skjema.html
E-post bestilling: bestilling@sft.no

Lay-out: twm reklamebyrå
Opplag: 2500/Oktober 2005
Papir: Multi Art Silk

Trykk: Møklegaards Trykkeri as

http://www.tettsteder.no

T-1449 ISBN 82-457-399-0